

מענדעלע מוכר-ספרים

(ש. י. אבראמאווין)

ביאגראפיע
ספר הבחמות
די אלטע מעשה
שלמה ר' חיים

51/c on 216111 Cl

אלע ווערק

פון

מענדעלע מוזר כפרים

(ש. י. אבראמאווין)

ערשטער באנד

ניו-יאָרק

היברו פאָבלישינג קאָמפּאַני

52-50 עלדרידזש סטריט

1920

א י נ ה א ל ט :

1. ביאגראפיע
 2. די אלטע מעשה
 3. ספר הבהמות
 4. שלמה ר' חיים'ם
-

י. ח. רבניצקי

שלום יעקב אבראמאזיי

(מענדעלע מוכר ספרים)

שְׁלוֹם יַעֲקֹב אַבְרָמָאוויטש

(מענדעלי מוכר ספרים)

שְׁלוֹם־יעקב אַבְרָמָאוויטש, וואָס איז בעקאנט אין דער אידישער וועלט מיט זיין ליטערארישען נאָמען „מענדעלי מוכר ספרים“, אָדער ווי מען רופט איהם שוין היבשע יאָהרען מיט'ן ליעבען נאָמען „דער זיידע פון דער יודי־שער ליטעראטור“, — איז איינע פון די גרעסטע ערשיינונגען אין אונזער יודישער וועלט. מענדעלי מוכר־ספרים איז נישט נאָר אַ טאַלאַנט, און אַ גרויסער, זעלטען־אַריגינעלער טאַלאַנט, ער איז אַ סך מעהר פון דעם: ער איז אין פיעל הינזיכטען אַ ש א פ ע ר פון דער ני־יודישער ליטעראַטור.

און נישט פון איין ליטעראטור איז ער דער שאַפער, נאָר פון צוויי צוזאַמען אין איין צייט. דאָס איז שוין אזא זעלטענע ערשיינונג, וואָס ס'איז נישט צו געפינען איהר גלייכען אין אַנדערע וועלט־ליטעראטורען. סיי אין העברע־איש, סיי אין יודיש האָט מענדעלי געמוזט אליין דורכשלאָגען און אויסטרע־טען אַ נייעם וועג. בעזונדערס האָט ער בעדארפט שאַפען אַ נייעם סטיל, „מענדעלי'ס סטיל“, וואָס האָט געהאַט אזא גרויסע אונגעהויערע ווירקונג אויף די בעסטע יודישע שרייבער, וועלכע זיינען געקומען נאָך איהם און פערנומען אַן אָרט אויבען אָן אין אונזער יודישער ליטעראטור. גוט איז געווען די „אייניקלעך“ דערנאָך, אַ שטייגער שלום־עליכם'ן אין יודיש און ביאָליק'ן אין העברעאישער פּראָזע, אַז זיי זענען אין דער הינזיכט שוין געקומען, ווי מען זאָגט, צום גרייטען, געהאַט פאַר זייערע אויגען אזא געל־צערנען אויסגעצייכענטען מוסטער. דער „זיידע“ אָבער האָט געמוזט אלעס שאַפען פון דאָס ניי, מיט אייגענע כחות. צו אזא אַרבייט דאַרף מען באמת האָבען אַ ריעזען־קראַפט.

יאָהר, און אפילו דאָס יאָהר אַליין, ווען דער גרויסער יודישער שריפטשטעלער האָט דערזעהן גאָט'ס וועלט, ווייסט מען נישט בעשטימט — אין יענע יאָהרען האָט מען זיך נישט נוהג געווען אזעלכע זאכען צו פערצייענען — נאָר ס'איז אָנגענומען געוואָרען צו רעכענען דאָס יאָהר תקצ"ו (1835) פאר זיין געבורטס-יאָהר, און דער צוואַציגסטער דעצעמבער ווערט גערעכענט אין זיין פאמיליע פאר זיין געבורטס-טאָג.

זיין פאָטער ר' חיים-משה איז געווען פון די געהויבענע און שענסטע בעלי-בתים אין שטעדטל, און האָט געהאט א נאָמען אין דער גאנצער געגענד ארום. אין יענער צייט, אז מ'איז זוכה צו זיין א פערנעהם אין אזא שטעדטל ווי קאפּוליע, א אָרט פון תורה פון אייביגע יאָהרען, און אין דער גאנצער סביבה — איז עס נישט אומזיסט. אויסער זכות-אבות דאָרף מען דערצו אַליין זיין נישט נור גוט און פרום, נאָר אויך א לומדן מיט אלע מעלות. און ר' חיים-משה, א אמת'ער יודישער תלמיד חכם, איז געווען, ווי מען זאָגט, „אי צו גאָט, אי צו לויט“. זיין צייט איז געווען אָבערגעבען צו פרנסה און צו תורה און אויך צו שטעדישע כלל-זאכען. יאָהרענלאַנג האָט דער פאָטער פונ'ם קינפטיגען מחבר פון „די טאקסע“ געצויגען זיין חיונה פון דעם, וואָס ער האָט געהאַלטען די פלייש-טאקסע אינ'ם שטעדטל. פיעל יאָהרען איז ער דאָרט אוועקגעווען גאָר אַהן לויט, א „קאזיאָנער רב“. ער פלעגט אויך זאָגען אומזיסט א שיעור גמרא מיט פוסקים פאר יונגע-לייט, און אַמאָל אויך דרש'ענען שענע דרשות פאר'ן עולם. דערצו איז ער נאָך געווען א ידען אין תנ"ך אויך און שעה געשריבען לשון-קודש מיט „מליצה“ גאָכ'ן גוסט פון יענער צייט, אזוי אז ער האָט גע'שמיט' צווישען אלע זיינע בעקאנטע פאר א „בעל-לשון. זיין הויז איז געווען תמיד פול, דער אריין, יענער ארויס. צו זיינער אַנעצה פלעגן אלע אָנקומען, סיי אין פרט-זאכען און סיי בשעת עפעס א נויט אין כלל-זאכען, און וועגען אלסדינג פלעגט מען מיט איהם זיך מישב זיין. ביים עולם איז אויך איינגערעדט געווען, אז ר' חיים-משה איז אויך א מומחה אין דאָקטאָריע, און בשעת עפּים א קראַנקהייט פלעגט מען לויפּען צו איהם נאָך א מיטעל, און ער אַליין האָט זיך אויך גע-האַלטען דרינען פאר א שטיקעל מכין, ווייל ער איז געווען א „בעל-נסיון“, א שוואַכער, שלאָפּער מענש בטבע און איבערגעליטען אין לעבען א סך מיני שלאָפּקייטען, און אויסערדעם פלעגט ער נאָך אַמאָל ליעב האָבען אריינקוקען אין רפואה-ביכלעך פאר'ן פאָלק.

זיין מוטער שרה-נעמי — א אידעלע, שוואַכע פרוי מיט א פערפרומט בלייך פנים, הוילע רוחניות — איז געווען א וואוילקענענדיגע, געוואוסט אַלערליי מיני תחינות, געלייענט דעם „צאינה-וראינה“, „מנורת המאור“

נישט מיט אַמאָל האָבען זיך ביי מענדעלין בעוויזען די גרויסע כחות זיינע. ביסלעכווייז האָבען געהאַלטען אין איין וואַקסען זיינע אָדלער־פליעגעל, און מערקווירדיג — ערשט אין די עלטערע יאָהרען האָט ער זיך אַרויסגעוויזען מיט זיין גאַנצער קראַפט, אויפגעהויבען אויף אזאָ הויך צום בעוואונדערען.

געבוירען אין ליטא, געוואנדערט אין דער יוגענד איבער פערשיעדענע ישיבות אין ליטווישע שטערט און שטעדטלעך, מגולגל געוואָרען דערנאָך אין ווייטען „וואָהלין“ און צום סוף אין דרום־געגענד אין ניי־רוסלאַנד, — האָט מענדעלי געהאַט די מעגליכקייט צו בעטראַכטען מיט זיין שאַרפע אויג דאָס יודישע לעבען פון אלע זייטען, אָנגעזאָפּט אין זיך און קינסטלעריש דער־נאָך אַרויסגעגעבען פאַר די לעזער אין אזעלכע לעבדיגע בילדער אין צוויי לעבדיגע לשונות. און אז איהר לייענט דעם זעלבען „ספור המעשה“ אין העברעאיש און אין איריש, קאָנט איהר קיינמאָל נישט וויסען, וועלכעס איז דער אָריגינאַל און וועלכעס אַ איבערזעצונג, אזוי ווי איהר ווייסט נישט, אין וועלכער פון די צוויי שפראַכען איז מענדעלי מעהר צו בעוואונדערען אלס קינסטלער און סטיליסט.

און דער 75־יעהריגער „זיידע“ איז נאָך פול מיט יוגענדליכער גייסטי־גער קראַפט. ער איז גרויס נישט נור מיט'ן פריהערדיגען זכות, זיין כבוד גלאַנצט נישט נור מיט אַ אָבשיין פון אַמאָל. ער הערט נישט אויף ביי אַיצט צו טהון זיין גרויסע אַרבייט, צו שאַפען.

אזאָ לעבען איז כדאי בעשריבען צו ווערען אויספיהרליך (*).

1.

שלום־יעקב אַבראַמאָוויטש איז געבוירען אין ליטא אין אַ קליין שטעד־טיל קאַפּוליע (סלוצקער אויעזר, מינסקער גוב.). פונקט דעם טאָג פונ'ם

(*) בענצט האָב איך זיך צו דער לעבענס־בעשרייבונג מיט בינשמאָק'ס אַר־טיקעל (אין „וואַסחאָד“ 1884), מענדעלי'ס אויטאָביאָגראַפיע (אין סאַקאַלאָוויס „ספר זכרון“) און „שלמה ר' חיים“, וואָס איז אייגענמליך אַ קינסטלעריש־בעאַרבייט־טע זעלבסט־לעבענס־בעשרייבונג און ענטהאַלט צוזאַמען מיט די כּוּנּוּט וּנְגִידָה פיעל וואָהרע ייִט פון אַבראַמאָוויטש'ס לעבען אין דער ערשטער יוגענד, אויסער מינדליכע ידיעות פון ר' מענדעלי'ן אַלויין.

מאָהלען, צו שניצען און צו קריצען אויף קופער און אויף שטיינער, נישט צוליעב פרנסה, נאָר גלאַט אזוי, ווייל דאָס איז געווען זיין בעסטער פער-גניגען, עפּים האָט איהם ווי געטריבען דערצו און ער האָט געמוזט מיסטרען. אין שטערטיל האָט מען איהם מכבד געווען מיט שניצען דעם ארון־קודש, מאָהלען אַ מזרח, שלאָגען מצבות, קריצען חתימות, או אָפטמאָל מיט מאַכען מוסטערן פאַר מיידלעך כלות אויף קייטעלשטיכלעך, אויף העפטען, אויסנייהען פאַר זייערע חתנים שענע תפילין־זעקלעך.

דער שטייגער פונ'ם לערנען איז געוועהנליך געווען אזוי: בשעת דעם לערנען פלעגט דער רבי זיצען אויף זיין אָרט מיט עפּים אַנ'אַרבייט — מאָהלען אָדער שטעכען אַ חתימה'לע. די אַרבייט האָט ניט געשאַרט צום לערנען, פערקעהרט, זי איז געווען דאָס אייגענע, וואָס „פאַר אַ פראָסטען בעל־מלאכה אַ גוטער טרונק בראָנפּען“, זי האָט איהם בעלעכט און בענייט־טערט, אין די אויגען האָט געפינקעלט אַ הייליג פייעריל און אַלסדינג האָט ער דענסטמאָל דערקלערט דעם תלמיד שאַרף און קלאָר, מיט אַ בעזונדער געפיהל. און דעם תלמיד פלעגט עס געבען אַ נעהם, אַ ברען, און ס'האָט זיך איהם געלערנט מיט אַזאַ חשק, געשלונגען איטליכס וואָרט.

דער דאָזיגער בעגאַבטער רבי האָט געמאַכט אַ שטאַרקען רושם אויף זיין פיעל־בעגאַבטען תלמיד, און ביז איצט דערמאָהנט זיך דער גרויז־גרויער תלמיד אָן זיין אַמאָליגען רבי'ן ר' יוסי ראובנ'ס (אין „שלמה ר' חיים'ס“ רופט ער איהם ליפּא ראובנ'ס) מיט גרויס ליעבע און אַכטונג. צו דער ווירקונג פון יענעם זעלטענעם רבי'ן קאָן מען אפשר צושרייבען ניט נור דאָס שענע געפערילטע כתב פון אונזער גרויסען שרייבער, נאָר אויך דאָס ווילען אַרבייטען כסדר מיט חשק אויסצושליפען און אויסצור־טאַקען יעדעס וואָרט, יעדע פראָזע בעזונדער, עס זאָל אַרויסקומען קינסט־לעריש, אָהן אַ שום פגימה'לע...

דאָס קינד שלום'קע איז מיט דער צייט געוואַקסען „ווי אַ בלימעלע אונטער אַ גוטער השגחה“, ער האָט אָבער נישט אויפגעהערט פונדעסטוועגען צו בלייבען אַ קינד. אין „שלמה ר' חיים'ס“ ווערט דאָס קינד געמאָהלט אזוי: „שלמה'לע אין חדר און שלמה'לע אין דרויסען זיינען עפּים גאָר אַנדערע, פערשיעדענע מענשען. לערנט ער, איז געלערנט. ער איז מיט דעם גאַנצען קאָפּ אַריינגעטאָן אין לערנען. ער דענקט, טראַכט, וויל גרינדליך איטליכע זאך פערשטעהן, נאָר קוים צוגעמאַכט דעם ספר, איז ער ווי איבער־געביטען געוואָרען, ער לעכט, שטיפט — אַ יונגעל מיט די ביינער. איבער־הויפט האָט שלמה'לעס האַראַקטער פון קינדווייז אויף זיך געוויזען עפּים ווי אַ צונויפגעשטעלטער פון פערשיעדענע מינים, נישט פון איין שטיק מאַטעריע. עפּים האָבען צוויי נשמות — אַ מלאך מיט אַ רוח — געשטעקט

און נאך אזעלכע ספרים, געוויזען ווייבער אין שוהל וואָס און ווען צו דאווענען און אויך פאָרגעלייענט פאר זיי פול מיט געפיהל.

שלום-יעקב האָט זיך פון די ערשטע קינדער-יאָהרען ארויסגעוויזען פאר זעהר א געראַטען קינד מיט א גוט שאַרף קעפיל צום לערנען. ביי זיין ערשטען דרדקי-מלמד, משה פלאָטקעס, האָט ער אין איין יאָהר אויסגעלערנט די גאנצע תורה, געלייענט „עברי“ גיך „ווי א וואסער“ און אָנגעהויבען חומש, ווי דער שטייגער איז, פון „ויקרא“ — וואָס אנדערע קינדער בעדארפען דערויף פערברענגען אין חדר א צוויי-דריי יאָהר. ביים גאנצען הויזגעזינר ר' חיים-משה'ס, ווי אויך ביי פרעמדע, אריינגעהערס אין שטוב, איז דאָס קינד געווען זעהר בעליעבט פאר זיין לעבעדיגקייט, פאר זיינע קלוגע איינפאלען, און נאך מעהר פאר זיינע „אָנשטעלען“. פון קינדווייזאָן איז אינעם קינפֿ טיגען קינסטלער געלעגען בטבע עפּים אזוינס, צו וואַרפען א אויג און אויפחאַפּען באַלד ביים ערשטען בליק יענעמס א מינע אָדער א וואָרט, וואָס עפּים נישט אזוי, משונה ווי ביי אנדערע, און ער פלעגט קונציג נאָכמאַכען ווי יענער רעדט, ווי יענער שטעהט און געהט...

דער פאָטער איז געווען בעזונדערס א מבין אויף זיין געראַטען, שטאַרק געליעבט קינד. ער האָט פערשטאַנען, אז ביי א רעכטען מלמד אין די הענד קאָן פונ'ם קינד ווערען א לייט, און דעריבער האָט ער פאר איהם נאָכגעזוכט און גענומען איינעם פון די בעסטע מלמדים, ער זאָל מיט איהם לערנען.

ל ע ר נ ע ן אין יענער צייט האָט געהייסען גמרא מיט מפרשים און פוסקים. פון אנדערע למודים האָט א יודיש קינד נישט געטאָרט וויסען. אפילו „כתבי-קודש“, דער הייליגער תנ"ך, איז אויך געווען פעררעכענט ווי א מין פסול'ע זאך פאר קינדער, וועלכע טאָרען מעהר נישט וויסען ווי פון א „פסוק, וואָס שטעהט אין דער גמרא“... ר' חיים-משה אַליין איז אָבער אויך געווען, ווי געזאָגט, א „בעל-תנ"ך“ און א שטיק „מליץ“, האָט ער פערלאַנגט פון דעם מלמד, ער זאָל לערנען מיט'ן קינד אויך תנ"ך מיט „מצודות“, מיט תרגום און א ביסעל דקדוק אויך דערצו.

און דער מלמד, יוסי ראובניס, איז געווען ווי געוואונשען פאר דעם 7-6-יעהריגען תלמיד. קיין בעסערער זיווג דערפון האָט גאָר נישט געקענט זיין. דער רבי און דער תלמיד האָבען זיך איינער דעם אנדערען גוט גע-פאסט, אויפ'ן בעסטען אופן.

ר' יוסי ראובניס, א יוד אין די מיטעלע יאָהרען, איז געווען א דאָרער, א קורצזיכטיגער, מיט א בלייך פנים, א שטילער און א גוטער און ביי אימליכען אין שטעדטיל זעהר בעליעבט. זיין חאַראַקטער, זיין שטייגער לעבען און אַלץ מיט אנאָנדער האָט ארויסגעוויזען, אז אין איהם שטעקט דער פונק פון א קינסטלער. ער האָט געהאַט א האַנד צו שרייבען און צו

היים טאָקע, ווען עס האָט זיך געמאַכט. קיין בעשטימטע צייט אויף דעם איז נישט געווען. דער פאָטער האָט זיך געקענט אַברייסען פון זיינע גע- שעפטען אַמאָל ביי-טאָג, אַמאָל ביי-נאַכט, און גאָר אַמאָל פלעגט דער טאָטע איהם אויפרייסען פון שלאָף פאַר-טאָג און אוועקגעהן מיט איהם לערנען אין קלויז. נישט גרינג, פערשטעהט זיך, איז אָנגעקומען דעם 11—12- יעהריגען קינד דאָס אויפשטעהן פאַר-טאָג פונ'ם געשמאַקען שלאָף. גאָר איז ער אָבער אויפגעשטאַנען, האָט עס איהם זעהר הנאה געטאָן. דאָס געהן פאַר-טאָג פון דער-היים איז קלויז און דאָס לערנען דאָרט האָט איהם פערשאַפט גרויס פערנגיגען. ביי דעם קליינעם לערנער „האָבען זיך צו- שפיעלט די געבליטען. זיין כח-הדמיון איז פלאַם-פייער, דאָס האַרץ צוגעהט איהם שיער פאַר גרויסע געפיהלען — און ער נעהמט זיך לערנען מיט חשק, געשמאַק אויף אַ ניגון“.

גאָר די הייסע געפיהלען זיינע האָבען זיך נישט בענגיגט מיט לערנען אַליין דער פאָעטישער פונק, וואָס איז אין איהם געלעגען פערבאָרגען, האָט זיך אָנגעהויבען אויפצובלאָזען דורך אַ געפיהל פון לעבשאַפט און בענקעניש צו דער שענער נאַטור. פריהער איז זיין וועלטלי געווען גאָר אַ קליינס: „פון די אַלע גאַסען אין שטעדטלי איז פאַר איהם געווען נור דער שוהל הויף; פון אַלע הייזער — דער חדר, דער בית-מדרש, וואו ס'איז דער טויער צום הימעל“. איצט האָט ער אָנגעהויבען בעטראַכטען די איבעריגע גאַסען פון שטעדטלי, אפילו נישט קיין יודישע; ער האָט אויך אַרויסגעקוקט אויסער דער שטאָרט און געזעהן די שענע טאָלען „באַרג-אַראָב“, ערטער- ווייז בעוואַקסען מיט גרינוואַרג, וואָס ציהען זיך ווייט אַרום דער שטאָרט, צעוואַרפענדיג זיך אין פערשיעדענע פאַנאָראַמעס, און אויף יענער זייט טאָלען — וויעדער בערג און פעלדער, וועלדלעך און וועלדער. שלום-יעקב האָט אָנגעהויבען אָפט מפסיק זיין פון לערנען, אַרויסגאַנגענען זיך פון שטוב און געהן אויף „קבלת-פנים“ צו דער שען-חני'עוודיגער נאַטור „ווי אַ חתן אַקעגען דער כלה“, און דאָרט פלעגט ער ווערען ווי צושמאַלצען פאַר הייסע- זיסע געפיהלען און זיך צוגאַסען אין אַ מין ניגונ'דיל פון „זמירות“, אין אַ וויינענדיגס צו אַ בערעקענס, אָדער גאָר גענומען זאָגען „ברכי נפשי“ הויך אויף אַ קול מיט אַ בעזונדער טעם און געפיהל.

בכלל איז ער שוין אַצונד ווי דערווייטערט געוואָרען פון יענעם עולם, אין וועלכען ער איז געווען אַריינגעטאָן פריהער מיט לייב און לעבען — דער קאָפּ זיינער ליגט שוין נישט אין דער גמרא ווי אַמאָל. דאָס שטיקעל לייענען פאַר דעם טאָטען מאַכט ער נאָך ווי ס'איז, אַבי איבערגעקומען, און שפאַצירט זיך דערנאָך דעם גרעסטען טייל טאָג אַרום. ער זוכט זיך אויס נייע מיני חברים, זיי מעגען זיין נישט זיין גלייכען, יונגער

אין איהם ביידע אינאיינעם. ער איז געווען אי אײנגעשפארט, הארט ווי א שטיין, אי ווייך ווי א טייג, לאזענדיג זיך פיהרען אַמאָל ביי דער נאָז; אי בייז, אי מילד, גוט ווי די וועלט; אי ביטער-גאָל, אי צוקער-זיס; אי ערנסט, אי קאטאָוועס-טרייבער, אי אומעטיג-פערטראַכט, אי לוסטיג-פרעה-ליך. אין א געוויסער מאָס, געווענהליך, קאָנען די ווערטער אויך צום קינד שלום'קען צוגעפאַסט ווערען. און ווי דערמאָהנען זיי יענע ווערטער פונעם שפּעטערדיגען ר' מענדעלי, וואָס זאָגט עדות אויף זיך (אין „בימי הרעש״): אַפּטמאָל פיהל איך מיר, אז איך בין צוויי מענדעלעך, צוזאַמען געבונדען ווי א צוויילינג צוזאַמען, יעדער איז זיך א בריה פאַר זיך״ א. ז. וו. שלום'קע איז בטבע געווען א הייס-בלוטיגער, „אַנצינדענדיג זיך ווי א שוועבעלע, ווי באלד נור עפּים האָט איהם געמאָן א ריהר״. די פייערדיגע רייד פון די נביאים, זייערע שענע מליצות און דערצעהלונגען איבער גאָט און איבער דער וועלט, האָבען אויפגעוועקט זיין כּהדמיון און איהם געגעבען גענוג שטאַף צו דענקען, צו טראַכטען און צו פאַנטאַזירען. ער האָט אויך שטאַרק ליעב געהאַט צו מאַכען אַפּט א שפּאַציר אין דעם פער-לאַזטען שענעם „גאָרטען״ פון דער יודישער אגדה אין גמרא און מדרשים, וואו זיין רייכע פאַנטאַזיע האָט געפונען גענוג פלאַץ אויף אַרומצופלאַ-טערן און אַמאָל זיך הויך אַוועקלאָזען מיט פערשפרייטע יונגע פליעגעל...

2

נאָך א פיער יאָהר לערנען ביים זעלבען מלמד יוסי ראובנים האָט זיך די תורה פאַר שלום-יעקב'ן ביי דעם רבי'ן אויסגעלאָזט און ער איז איבער געגאַנגען אויף דעם טאַטענ'ס האַנד לערנען אונטער זיין השגחה. אזוי האָט זיך דער פאָטער נוהג געווען צו לערנען פריהער מיט זיינע עלטערע צוויי זיהן, נאָכדעם אז זיי זיינען אַרויס פונעם חדר, ביז דער חתונה, אזוי האָט ער אויך געלערנט מיט זיין איידעם, די ערשטע צייט נאָך דער חתונה, און אזוי איז איצט געקומען שלום'קעס צייט צו לערנען תורה ביים טאַטען. דער שטייגער לערנען זיינער איצט איז געווען אזוי: אלע פריה-מאָרגען באלד נאָכ'ן דאוונען, פלעגט דער פאָטער, זיצענדיג אויף זיין שטאָט אויבען-אָן אין קלויז, אַבלערנען מיט איהם א פאָר פרקים משניות כסדר. נאָכ'ן אַנבײַסען פלעגט ער בלייבען אין דער היים, צוגרייטען אין אַלקעריל דאָס לייענען אין דער גמרא, וואָס דער טאַטע האָט איהם פּערגעבען, מיט תוספות און מהרש״א. ער האָט עס בעדאַרפט דערנאָך איבערזאָגען, אין דער

אויגען צום יודישען לעבען, וועלכעס ער וועט דערנאָך אזוי מייסטעריש אָבמאַהלען.

דאָס ערשטע האָט ער זיך אוועקגעלאָזט אָנהויב זומער קיין טימ-קעוויטש, אַ קליין שטעטל נישט זעהר ווייט פון קאפּוליע, און זיך אוועקגעזעצט דאָרט אין בית-מדרש לערנען. אייגענטליך איז ט. נישט קיין אָרט פון תורה, און דער פרעמדער בחור איז נישט אויסען געווען אזוי דאָס לערנען ווי „די טעג“ עסען. דאָ האָט ער זיך באַקאַנט צום ערשטען מאָל מיט'ן לעבען פון חסידים און זייער אויפפיהרונג. אין זיין געבורטס-אָרט קאפּוליע זיינען געווען לויטער „פערברענטע מתנגדים“ און קיין חסיד האָט מען נישט געלאָזט אַ קאָפּ אויפהויבען. אז עס האָט זיך געעפענט דאָרט אַ חסיד'יש „שטיבעל“, האָבען די קאפּוליער יודען גע-נומען פויקען אין די הענד און מיט אַלע כחות געפויקט ביי דעם „שטי-בעל“, כרי מען זאָל דאָרט נישט קענען דאווענען, ביז „דאָס שטיבעל“ האָט סוף-כל-סוף געמוזט פערמאַכט ווערען און פון חסידים איז כמעט קיין זכר נישט געבליבען אין שטעטל (זעה פאַפּירנאָס זכרונות „פון ניקאָ-לאַים צייטען“, „פערעזשיטאָיע“ 11). דאָ האָט ער געזעהן די „חסידים“, וואָס ער האָט פריהער נור געהערט וועגען זיי, אז ס'איז משונה ווילדע ברואים, און אַרויסגעזעהן, אז זיי זיינען אויך יודען, וואָס דאווענען נאָך דערצו מיט אַ ברען, מיט אַ „שמחה של מצוה“, די פייערדיגע עבודה, ד. ה. די תפלה זייערע, האָט אויף איהם געמאַכט אַ שטאַרקען רושם, און ער האָט אויך גענומען מתפלל זיין מיט התלהבות. נאָך דער תפלה אָבער איז ער אָבגעזעסען דעם טאָג אין קלויז פערזאָרגט און פערזיחושכ'ט. עס האָט איהם געצויגען אַהיים און ער איז גיך טאַקע אוועק אַהין צוריק. נאָך דער דלות האָט איהם באַלד פון דאָרט ווייטער פערטריבען.

דאָסמאָל האָט ער זיך אוועקגעלאָזט קיין סלוצק, אין סלוצקער ישיבה האָט ער אָנגעהויבען לערנען פריהער אין דער ערשטער כתה, באַלד אָבער האָט מען בעמערקט דעם יונגען קאפּוליער עלוי און איהם איבערגעזעצט אין דער עלטערער כתה, וואו דער ראשי-ישיבה אַליין, דער גרויסער חריף ר' מיכל מ"ס האָט געלערנט מיט די תלמידים. פון דער ישיבה איז ער איבער-געגאַנגען אין גבירים בית-מדרש, וואו דער בעריהמטער רב ר' אברהם'לע פלעגט זאָגען אַ שיעור פאַר געקליבענע בחורים.

נאָך סלוצק איז ער איבערגעגאַנגען נאָך אין אַ פאַר ערטער, ביז ער ער איז געקומען קיין ווילנא, וואוהין ס'האָט איהם אַרויסגערופען זיין קרוב דער גביר חיים-נחום ברוידא (*).

(* דער פאַמיליע-נאָמען פון שלום-יעקב איז אויך פריהער געווען ברוידא

צי עלטער פון איהם. ער האפט זיך אָפּט אריין צום שכן דעם שמיער אין קיונע, זיצט זיך דאָרט אין אַ ווינקעל און קוקט פערטראכט ווי די פונקען שפּרינגען, „טאַנצען ווי די רוחות“ אין אייווען און הערט בשעת מעשה די ווערטלעך און מעשיות, וואָס ווערען דאָרט אויסגערעדט און אויסדער־צעהלט. דער שמיער, אַ יוד, שוין אַ זיידע, איז מיט אלע פאָסטעמקעס זיינע געווען טאָקע נור עפּים אַנאַלטער יונגעל. און אזוי אויך דער צוויי־טער שכן, פון דער אנדער זייט, אַ סטאַלער, אין וועלכען ס'האָט געשטעקט אַ גייסט פון אַ קינסטלער, און די סטאַלעריי איז געווען ביי איהם נישט אזוי וועגען דער פרנסה, ווי צוליעב דעם פערנגעניגען צו מאַכען אַ כלי. די ביידע זענען איהם געווען זעהר טייער און דאָס האַרץ האָט איהם צו זיי שטאַרק געצויגען, און ביידע האָבען געווינקט אויף זיין יונגען גייסט, דערהאַלטען אין איהם דאָס פייערלי.

דערווייל האָט זיך דאָס רעדיל ביי שלום־יעקב'ס פאָטער איבערגע־דרעהט און זיינע געשפּטען האָבען אָנגעהויבען געהן אלץ ערגער. אין שטעדטיל איז געוואָרען אַ קריזיס, דער עולם האָט אָנגעהויבען אין דער שלעכטער צייט ווינציגער עסען פלייש — און די טאָקע איז געוואָרען געשלאָגען. אין שטוב האָט זיך אָנגעהויבען פיהלען דחקות, און די נויט האָט זיך וואָס ווייטער מעהר געשטאַרקט. פון גרויס צער איז דער פאָטער קראַנק געוואָרען און גיך פון דער וועלט געגאַנגען, אין אַ עלטער פון העכער פערציג יאָהר, און איבערגעלאָזט אַ אלמנה מיט עטליכע יתומים אָהן מיטלען צים לעבען.

3.

שלום־יעקב איז געווען אלט אַ יאָהר 13—14, ווען ער איז געבליבען אַ יתום, און דאָס ערשטע האָבען די נאָהנטע קרובים געפונען פאַר נויטיג, מען זאָל דעם עלטערען פון די קליינע קינדער אוועקשיקען ערגיץ אין אַ ישיבה, כדי ער זאָל זיך נישט אַרומדרעהען בטל און זאָל טאָקע נישט זיין אַן איבעריגע משא אויף דער אַרימער אלמנה.

איצט הויבט זיך אָן זיין געזונד זיין פון איין אָרט אינ'ם אנדערען. ס'איז בעשערט געווען, ער זאָל אין די יונגע יאָהרען פערזוכען דעם טעם פון עלענד אַרומוואַנדערעווען אין פרעמדע מקומות און אויס־זיין אין פערשיעדענע שטעדט און שטעדטלעך אין דער ליטא, איידער ער וועט מגולגל ווערען גאָר אין די ווייטע מקומות אין וואַהלין, און זאָל בעטראַכ־טען פון פערשיעדענע זייטען און צוקוקען זיך מיט זיינע אָפענע, שאַרפע

פריהער נאך האָט ער גענומען שרייבען אַ מין דראמע אויפ'ן שניט פון לוצאטוים „לישרים תהלה“, דאָס איז, אַ פנים, עפּים על-פּי-נפּס געקומען איהם צו דער האַנד. אָט די קינדערשע דראמע, אין וועלכער די הויפט-פּערזאָנען זענען: סכלות, שכל, אמת, גאווה, שכחה, המון א. ד. ג.—האָט ער פּערענדיגט, ווייזט-אויס, דאָ אינ'ם דערפיל. אויסערדעם האָט ער זיך גענומען צום שרייבען ליעדער אויפ'ן אַרט פון „ברכי נפשי“ (איינס פון די שירים טראַגט דעם נאָמען „מזמור לשלום בהיותו במדבר מלניקי) מיט תהלות ותשבחות צו דעם גרויסען אַלמעכטיגען גאָט, דעם בעשאַפּער פון אַזאַ שענער, ליכטיגער וועלט. סיי די דראמע און סיי די שירים זענען מיט גענוג פּעהלער און נאך גאָר קינדיש-נאַטאַווי, און ס'איז שווער צו דערקע-נען אין זיי סימנים פונ'ם קינפטיגען גרויסען סטיליסט און קינסטלער.

דאָס דאָרפישע לעבען ביים שטיף-פאָטער האָט איהם אָבער גישט אויף לאנג געשמעקט, עס האָט איהם געצויגען צוריק אין שטעטל, אין זיין קלויז, וואו ער האָט פאַר זיך געהאַט אַזוי פיעל ספרים, נישט נאָר גמרות און „שאלות ותשובות“, נאָר אפילו אַזעלכע ווי „מורה נבוכים“, „כוזרי“; „חובת הלבבות“ און אויך „סדר הדורות“, „שלשלת הקבלה“ א. ד. ג. — און ער האָט זיך אומגעקעהרט צוריק קיין קאַפּוליע און ווייטער זיך געזעצט לערנען, ווי פריהער אין בית-המדרש.

דערווייל איז ער שוין געוואָרען אַ 17-יעהריגער בחור — און ער האָט אָנגעהויבען שטאַרק טראַכטען, וואָס וועט זיין פון איהם דער סוף. די מוטער האָט איהם שוין לאנג געוואָלט חתונה מאַכען, בפרט זי אַליין האָט דאָך אויך, אין עפּים אַ מין „בהלה“, חתונה געהאַט מיט איהר ערשטען מאַן זעהר פריה, ווען זיי ביידע זענען נאָך געווען קליינע קינדער, און גאָר יונג זענען זיי געוואָרען זיידע און באַבע. ער אָבער האָט בשום אופן נישט געוואָלט הערען פון אַזאַ מין „תכלית“. פאַהרען ווידער אַמאָל אין די ישיבות און דאָרט זיך רייבען, ווי ער האָט שוין דעמאָלט זיך אויסגעדריקט, „ביז ער וועט זיך אויסרייבען אַ שמאַטע“ — האָט ער אויך קיין חשק נישט געהאַט. און די פראגע: „וואָס וועט זיין פאַרט דער סוף“ — האָט איהם נישט געלאָזט רוהען.

4.

אין יענער צייט, דאָרף זיך מאַכען, קומט-אָן קיין קאַפּוליע איינער אַ דאָרטיגער תושב, נאָכדעם ווי ער האָט לאנג אַרומגעוואַנדערט אין פרעמדע ווייטע מקומות, אברהם'ל דער הינקענדיגער. אַ סך חידושים האָט ער אָנדערצעהלט פון דעם, וואָס ער האָט זיך אָנגעזעהן אייף זיין ריזע אין וואָהלין האָט דעמאָלט געהייסען אין ליטא אויך יענע וואָהלין

דעריל אין ר' מעלה'ס ישיבה און אויך אין „גאונים קלויז“, געלערנט גאנצע טעג און אויך אָפט גאנצע נעכט „משמורים“. פערבראכט האָט ער אין ווילנא נור עטליכע חדשים. ס'איז איהם נמאס געוואָרען דאָס זיין אין דער פרעמד, און נאָך צוויי יאָהר נעזונד זיין האָט ער זיך אומגעקעהרט אהיים.

דערווייל האָבען די קרובים, וואָס האָבען זיך געזאָרגט פאר דער מוטער די אלמנה, געזעהן חתונה-מאכען זי פאר אַנ'אלמן אַנ'ארענדאָר, וואָס האָט געהאַלטען אַ מיהל אין אַ דערפיל מעלניקי, אַ צעהן וויאָרט פון קאַפּוליע, און זי איז אוועק אהין מיט די קלענערע קינדער. אין שטעטטיל איז איבערגעבליבען נור שלום-יעקב און די עלטערע שוועסטער זיינע, אַ גרושה. עלענד און פערצאָגט האָט ער זיך אַרומגעבלאָנקעט אין זיין גע-בורטס-שטאָרט ווי אַ פרעמדער, פערוואָגעלטער, וואָס האָט נישט וואו אַ קאָפּ צושטאַרען. ער איז אַרומגעגאַנגען שטענדיג פערזאָרגט און האָט זיך נישט געקענט קיין אָרט געפינען, און אז זיין שטיף-פאָטער האָט איהם גערופען צו זיך אין דערפיל, האָט ער זיך לאַנג נישט געלאָזט בעטען און איז אוועק אהין, און כדי נישט צו עסען אומזיסט ברויט, האָט ער געלערנט מיט די שטיף-ברידער עטליכע שעה אין טאָג.

נאָך צוויי יאָהר אַרומשלעפען זיך אין ישיבות, נאָך אַ לעבען אין גרויס דחקות און איינגשאַפט, האָט ער זיך געפיהלט פריי אינעם קלוינעם דערפיל, וואָס איז אַרומגערינגעלט מיט גרויסע געדיכטע וועלדער, צווישען וועלכע עס פלייצט אַ היבשער טייך. אויף איין זייט טייך קוקען אַרויס פון צווישען גרינוואַרג און בויער אַ דריי קליינע הייזלעך פון דריי פויערשע פאַמיליען, די איינציגע איינוואוינער דאָרט. און אויף דער אַנדערער זייט טייך שטעהט האַרט נעבען וואַלד אַ אייך-איינציגע שטוב מיט קליינע פענסטער און אַ הויכען אַלטען דאָך, וואו עס זיצט דער אַרענדאָר מיט זיין גרויס הויזגעזינד. עס רעשיט דאָ נישט ווי אין שטאָרט, דערפאר שוויב-לען און גריבלען אין די פעלדער און וועלדער אַלערליי בעשעפעניש, חיות און עופות, און אַמאָל לאָזט זיך אויך הערען אַ הויילען פון הונגעריגע וועלף ווינטער.

אין דעם שטילען אָרט, אָבגעזונדערט פון מענשען און נאָהנט צו זיין הייס-געליעבטער, צו דער שעהנער נאַטור, האָט זיך אין דעם יונגען שלום-יעקב אויפגעוועקט דאָס פאָעטישע געפיהל זיינס און איהם געטריבען אויסצוגיסען אויף פאַפיר דאָס, וואָס ער האָט געפיהלט טיעף אין האַרצען.

(אין זיינע „כתבים“ פון די קינדער-יאָהרען איז ער גע'חתמ'עט „שלום-יעקב ברוידא מקאָפּוליע“). ערשט דערנאָך איז ער פערשריבען געוואָרען „אַבראַמאָוויטש“.

וועגיל. אברהמ'ל האָט איהם געהאַלטען אין איין אונטערטרייבען און דערמאָהנען, אז מיטגענומען האָט ער איהם נישט אויף דעם, ער זאָל זיך זיצען צולענט „ווי אַ פּריץ“.

דער „מאַרשרוט“ האָט אייגענטליך בעדאַרפט זיין גלייך קיין אָרגייר עוו, אַ שטאַרט אין בעסאַראַביען, וואו אַברהמ'ל, לויט ער האָט דער צעהלט, האָט בעגעגענט דאָרט דער עגונה'ס מאַן. נור אַברהמ'ל האָט זיך נישט אָנגעהויבען צו איילען. גאַנץ געלאָסען האָט ער זיך געשלעפט מיט זיינע פאַסאָזשירען פון אָרט צו אָרט, און אין יעדען שטעטל אויפ'ן וועג האָט ער געפונען פאַר נויטיג זיך אָבצושטעלען אויף אַ פאַר טעג. ער איז גלייך אַוועק צום רב, אויסדערצעהלט מיט אַ צובראַכען האַרץ די מעשה וועגען דער וויסטער עגונה, נעבעך, וואָס ער פיהרט מיט זיך, גענוג מען אַ נדבה פאַר איהר מיט אַ בריעף צו יודען בני־רחמים, מען זאָל העלפען יעדער מיט וואָס ער קאָן. פערשטעהט זיך, אז די פאַרשווינען אַליין האָבען נישט געוואוסט פון קיין זאך. פאַר דער עגונה האָט דער פערזאָרגער איהרער געמאַכט מיט אַ שטיקעל לייווענר אַ מין ביידעל פונ'ם וועגיל און דאָרט האָט זי געוואוינט מיט'ן קינד, און דעם יונגען פאַרשוין פלעגט ער תיכף, אָנקומענדיג אין אַ שטאַרט, אַוועקשיקען גלייך אין בית־המדרש, ער זאָל, חלילה, נישט אַרומגען דערווייל בטל, און אַליין האָט ער נישט גערוהט, אַרומגעגאַנגען פלייסיג איבער דער שטאַרט צונויפנעהמען אויף דער עגונה.

אזוי האָבען זיי זיך געשלעפט אַ שטיקעל צייט ביז זיי זענען געקומען ערבי־שבועות קיין לוצק. דאָ האָט אברהמ'ל בעשלאָסען, אז זיי מוזען פערבלייבען עטליכע טעג ביז ער וועט זעהן דעם בחור פֿערשידנען פאַר אַ גביר'ס טאָכטער און האַפען דערביי אַ שען שדכנות. אַרויסגעזעהן האָט ער, אז דער יונגער פאַרשוין נעהמט שטאַרק אויס אין קלויז. די יונגע־לייט פון יענעם בית־המדרש האָבען געוואָלט מאַכען אַ נייע חברה „תומכי עניים“, האָט מען מכבד געווען איהם, דעם יונגען אורח, ער זאָל נעהמען אָנשרייבען אין אַ פנקס די תקנות פון דער חברה, און ער האָט עס באַלד גאָר קונציג אָנגעשריבען מיט זיין שענעם כתב־ל און מיט פייער מליצות, אז אלע האָבען זיך נישט געקענט אָב'חידוש'ן. די דאָזיגע תקנות, קאָן זיין, זענען די ערשטע שריפטען פון אונזער שרייבער אין פראָזע. אברהמ'ל האָט דאָס אַלץ געוואָלט אויסנוצען און געאַרבייט גע־שמאַק אין עסק, און עטליכע טעג נאָך יום־טוב לויפט ער אַריין אין קלויז מיט אַ שמחה און זאָגט־אָן דעם בחור, אז ער איז שוין למוֹל אַ חתן פאַר אַ כלה מיט אלע מעלות, אַ גביר'ס אַ טאָכטער גאָר פון די געהויבענע, מען

אנדערע גובערניעס, וואָס זענען נאָהנט צו וואָהלין), ווי גליקליך עס לעבען דאָרט די וואָהלינער יודען, וואָס עסען ממש ווייסע חלות און געפלאַכטענע קוילעטשען אין דער-וואָכען אפילו; און די אַרימע לייט זייערע פיהרען אַ לעבען ווי אַ היגער ליטווישער גביר, אז ס'איז זיי נור מקנא צו זיין. דער הינקעדיגער רייזענדר האָט דערצעהלט — און דער קאפּוליער עולם האָט אויסגעשטעלט מויל און אויערען, און אנדערע פון זיי האָבען נישט לאַנג געטראַכט און באלד טאָקע זיך אוועקגעלאָזט אַהין, אין יענעם גליקליכען קאנט. דער דאָזיגער אברהמ'ל האָט גענומען צורערען שלום-יעקב'ס מוהמע פון דער מוטער'ס צד, וואָס איז מיט אַ קליין קינד געבליבען אַנזענונה (איחר מאן) האָט צוליעב די שלעכטע צייטען אָנגעזעצט עטליכע הונדערט רובל און געמוזט עוקר זיין פון ק. און זי האָט נישט געוואוסט וואו ער איז אַהינגעקומען), אז זי זאָל זיך לאָזען אין יענע קאנטען זוכען דעם מאן, וועלכען ער האָט כלומרישט בעגעגענעט ערגיץ אין אַ שטעטל דאָרט, און מיטנעהמען מיט זיך זאָל זי טאָקע דעם געראַטענעם שוועסטער'ס זוהן אויך, ווייל דאָרט אין יענע מקומות זענען לויטער אלע עמייהארצים, איינער גרעסער פונ'ם אנדערען, און אז גאָט העלפט זיי אַמאָל צו דערטאָפּען אַ וואוילקענענדיגען ליטוואַק, האָפּען זיי איהם אויף ווי אַ אבן-טוב, און דער בחור וועט געוויס קריעגען דאָרט גאָר גיך די בעסטע שטעלע פון אַ לעהרער אָדער אַ „נאמן“ אינ'ם גרעסטען געשעפט. ער, אברהמ'ל, ווייסט גוט דעם וועג אַהין און האָט דערצו אַ אייגען פערד-און-וועגעלע, וועט ער זיי באלד נאָך פסח מיטנעהמען מיט זיך און בריינגען ביידע צו זייער ציעל. שלום-יעקב האָט אפילו פערשטאנען דעם עסק, אז מיינען מיינט אברהמ'ל נישט זייער טובה, און יענער האָט זיך דאָ זיינע כונות דערביי, פונדעסט-וועגען האָט ער זיך געלאָזט איינרעדען, און אויך צוגערעדט דער מוהמען צו פאָהרען, אזוי האָט ער געוואָלט אַרויסרייסען זיך פון דאנען און לאָזען זיך זוכען דעם מזל אויף דער פרייער וועלט.

אַהן שום הכנות, ווי ער שטעהט און געהט, האָט זיך דער 17-יעהריגער בחור אוועקגעלאָזט „אין עק וועלט“, ווי ס'האָט דעמאָלט געהייסען אַ רייזע פון ליטא קיין וואָהלין, נאָר וואָס די עלטערע שוועסטער האָט איהם מיט געגעבען אויפ'ן ווייטען וועג אַ שוואַרץ ברויט מיט עטליכע קליינע מטבעות. באלד פון אָנהויב-אָן, פונ'ם ערשטען טאָג פאָהרען, האָט ער שוין אָנגעהויבען צו פיהלען, וואָס פאַר אַ שווערע ביטערע רייזע דאָ שטעהט איהם פאַר. די מוהמע מיט'ן קליינעם קינד זענען געזעסען אין וועגל און ער צוזאמען מיט אברהמ'לען האָט געמוזט זיך נאָכשלעפּען צופוס, און בשעת-הדרק האָט ער נאָך געדארפט אונטערהעלפּען אַרויסצושלעפּען פון דער טיעפער בלאָטע די קליאטשע מיט די צוויי שוואַכע פאַרשוניען אין

דאָרט לאָזט איהם אברהמ'ל איבער אלײן, אָהן א גראַשען און אָהן א פאספאָרט. נאָר פלוצים איז געקומען זיין ישועה גאָר אומגעריכט — דורך א פערדישע פאָדקאָווע.

אברהמ'ל האָט זיך אומגעקוקט, אז די קליאַטשע זיינע האָט פערלוירען א פאָדקאָווע און האָט געהייסען דעם בחור זי אויסזוכען. יענער איז געלאָפֿען צוריק זי זוכען אין דער בלאָטע, געהאָפט צו געפינען די פערלוירענע פאָדקאָווע און דערמיט האָטש א ביסעל שטילען דעם רוגז פון זיין בייזען פרייז. פלוצים דערזעהט ער אַקעגען איהם פאָהרט א פוילישע בריטשקע מיט פיער פערד, פול אָנגעפאָקט מיט חברה יונגע-לייט, וואָס לאַכען און זינגען. ער שטעלט זיך אָב צו קוקען אויף די גליקליכע לייט, ער הערט ווי איינער רופט איהם מיט'ן נאָמען: „שלום'קע, שלום-יעקב קאפּוליער!“ — און באלד טאַקע שטעלט זיך אָב די בריטשקע און פון דאָרט קריכט ארויס א יונגער-מאַן, וואָס פאלט איהם אויפ'ן האַלז. דאָס איז געווען דער חבר זיינער, וועלכען ער האָט געזוכט, וואָס האָט זיך איצט אומגעקעהרט מיט'ן חזן און אלע איבעריגע כּשוררים קיין קאַמעניץ. אין קורצען האָט ער אויסדערצעהלט דעם חבר זיין שווער האַרץ, און יענער האָט גע'פּוועל'ט ביים חזן, ער זאָל אויסלייזען דעם בחור פון יודישע הענד, בעצאָהלען פאַר איהם פוהר-געלד און מיטנעהמען קיין קאַמעניץ.

מיט דעם האָט זיך געענדיגט אבראמאָוויטש'ס ווייטע נסיעה, וועלכע האָט געגעבען גענוג שטאָף זיין יונגער נשמה, וואָס האָט די אלע איינדריקע איינזאָפט אין זיך מיט א פרישער קראַפט און פיעל פון זיי דערנאָך דיכ-טעריש איבערגעגעבען אין ר' מענדעלי'ס כתבים. אפילו די בעריהמטע קליאַטשע ר' מענדעלי'ס, קאָן זיין, איז אויך א ריכטיג בילד פון אברהמ'ל דעם הינקעדיגענ'ס פערדיל'...

5.

גאָר א נייע עפאָכע האָט זיך איצט אָנגעהויבען אין אבראמאָוויטש'ס לעבען.

דער חזן איז געווען א מענש מיט א ווארים יודיש האַרץ. ער האָט געזעהן, אז דער בחור זאָל ווייטער שוין ניט ליידען קיין נויט. ער האָט איהם אלײן אַוועקגעפיהרט אין גרעסטען בית-המדרש, וואָס איז געווען רייך מיט ספרים און וואו ס'האָבען געדאווענט די „פני-העיר“. דער ליטווי-שער 17-יעהריגער בחור האָט דאָרט שטאַרק אויסגענומען. יונגע-לייט לומדים האָבען זיך אָנגעהויבען ווענדען צו איהם מיט שווערע שאלות אין לערנען.

ווארט נור, ער זאל באלד קומען אהין. דער בחור אבער האָט זיך איינ-
געשפּאַרט, אז ער וועט נישט געהן אויף קיין אופן אין דער וועלט, נישט אויף
דעם האָט ער זיך אוועקגעלאָזט פון דערהיים — און דער „שידוך“ איז
געוואָרען אויס, און אברהם'ל האָט געמוזט ביזערעהייד איינשפּאַנען דאָס
פערד אין וועגל און ווידער זיך לאָזען אין וועג.

נאָך היבשע וואָכען האָט אברהם'ל זיך ארומגעפיהרט מיט זיינע
פארשווינען איבער וואָהלין, אוקריינע און פּאָדאָליען ביז זיי האָבען זיך
דערשלאָגען די ערשטע טעג קיין קאמענעץ-פּאָדאָלסק. שפעט ביינאכט
האָט ער זיך מיט זיי פערשלעפט אין א פוסטע קרעטשמע ווייט פון שטאָרט,
א מין חורבה אָהן טירען און אָהן פענסטער, און דאָרט האָבען זיי זיך
אָנגערוהט. פארטאָג איז אברהם'ל אויפגעשטאנען און אוועק אין שטאָרט
וועגען זיינע געשעפטען. געקומען צוריק איז ער אין איין רציחה. עפּים
האָט ער נישט נישט און געווען ביי די קאמעניצער רבנים און זיי האָבען
זיך אָנגעזאָגט פון צו געבען איהם עפּים געלד, אָדער בריעה אפילו צו
יודישע קינדער. „ס'איז ניט קיין יודישע שטאָרט — האָט ער געזאָלטען
— נאָך ערגער פון סדום, ער וויל זי נישט קענען און מאָרגען פארטאָג פאָהרט
מען קיין האָטין; דאָס וועט אָבער שוין זיין די לעצטע סטאנציע. אויב
דער שענער בחור וועט איצט אויך ניט וועלען ווערען קיין חתן, לאָזט ער איהם
דאָרט איבער אויף הפקר, נאָך דעם פאספּאָרט זיינעם וועט ער פערהאלטען
ביז ער וועט איהם נישט אָנצאָהלען „פּוהרגעלד“ פאר דער גאנצער צייט“.

א שווערע ביטערע נאכט האָט שלום-יעקב איבערגעלעבט, א גאנצע
נאכט האָט ער קיין אויג נישט צוגעמאכט און געטראכט: וואָס טהוט
מען? פלוצים דערמאָהנט ער זיך, אז אָט דאָ אין דער שטאָרט טאקע
דאָרף זיך געפינען א חבר זיינער פון קאפּוליער קלויז, וואָס איז צוריק
מיט עטליכע יאָהר אוועק פון דערהיים און געוואָרען, ווי מ'האָט נאָך אין
דערהיים דערצעהלט, א משורר ביים קאמעניצער חזן פון דער גרויסער
שוהל — און ווי ס'האָט נור אָנגעהויבען צו טאָנען, האָט ער זיך אליין אוועק-
געלאָזט אין שטאָרט זוכען דעם חבר. אין שטאָרט אָבער דערוויסט ער
זיך, אז דער חזן מיט אלע משוררים זענען אין וועג און וועלען ערשט קומען
צוריק אויף „ימים נוראים“. פערלירען די לעצטע האָפּנונג, האָט ער זיך
אומגעקעהרט צוריק אין קרעטשמע מיט זעהר א ביטער האַרץ. אברהם'ל
האָט איהם גוט מכבד געען פאר זיין פערפאלען ווערען — און מען לאָזט
זיך פאָהרען ווייטער. א רעגען האָט נישט אויפגעהערט צו גיסען, און
אויפ'ן האַרצען ביי איהם איז פינסטער ווי דער הימעל אין דרויסען:
ער איז א פערפאלענער, אָט פערקירעוועט זיך דער וועג קיין האָטין און

רען ביי ג. אין שטוב א היימישער, געליהען אָפּט פון זיין ביכלאָמטעק ביכער, וועלכע ער האָט ממש געשלאָנגען, און אונטער דער השגחה פון גאָטלאָבער'ס טאָכטער האָט ער אָנגעהויבען לערנען דעם רוסישען און דייטשען א"ב און אויך חשבון. אין קלויז פונדעסוועגען האָט ער נישט אויפגעהערט צו לערנען גלייך ווי פריהער.

א סך פון די בעלי-בתים אין בית-המדרש האָבען געוואָרפֿען אַנ'אויג אויף דעם זעהר געראָטענעם בחור און שרכנים האָבען גענומען איהם פאָר-לעגען שדוכים, ביז ער האָט חתונה געהאַט מיט א טאָכטער פון א דאָרטיגען גביר. דער שוועהר איז געווען פון די פאָרנעמסטע לייט מיט א געוויסער בילדונג, די פרוי אָבער איז א צו פשוט'ע געווען, גאָרנישט קיין גלייכע פאָר אבר. וועלכער האָט עס מיט דער צייט אָפֿען ערקלעהרט דעם שוועהר, און יענער האָט עס אליין אויך פערשטאַנען און מסכים געווען אויף א גט. אזוי אז נאָך דריי יאָהר, נאָכ'ן טויט פון די צוויי קינדער, וואָס ער האָט געהאַט מיט דער פרוי, איז ער זיך צוגאַנגען מיט איהר און מיט דער פאָמיליע איהרער אין גוט-פריינדשאַפט.

ביים שוועהר אין שטוב האָט ער דערווייל אזוי ווייט דערגרייכט אין קענטעניש, אז ער האָט דערנאָך אויסגעהאַלטען עקזאַמען אויף לעהרער און באַלד טאַקע פערנומען א לעהרער-שטעל אין קאַמעניצער קאזיאַנער שול. ער האָט זיך אָבער נישט בעגניגט מיט דער לעהרער-„קאָקאַרדע“, וואָס ער האָט געטראָגען. פערקעהרט, ער האָט זיך נאָך מעהר גענומען דעמאָלט מיט חשק צום לערנען שפראַכען און אַנדערע למודים.

אין יענער צייט האָט אָנגעהויבען אין ליק (אין פרייסען) אַרויסגעהן די ערשטע העברעאישע צייטונג „המגיד“, און דאָרט האָט זיך אין 31סטען נומער פון ערשטען יאָהרגאַנג (פון כ"ג תמוז תרי"ז) אָבגעדרוקט דער ערשטער אַרטיקעל פון אבר. מיט'ן נאָמען „מכתב על דבר החנוך“, גע'חתמ'עט „ש"י בן חיים משה אבראמאָוויטש“, מיט א הסכמה-בריעף דערצו פון זיין „לעהרער“ גאָטלאָבער, אז דער מאמר האָט דעם ווערט נישט נור צו ווערען אָבגדרוקט, נאָר אויך איבערגעזעצט אויף דער לאַנדס-שפראַך, „כדי להראות העמים והשרים את יפיו“.

סיאיז כדאי איבערצוגעבען אין קורצען די געשיכטע פון דעם ערשטען געדרוקטען אַרטיקעל. אבראמאָוויטש האָט בעקומען א בריעף פון זיינעם א עלטערן ברודער, א מלמד ערגיץ אין א קליין שטעטל, וואו ער קלאָנגט זיך שטאַרק אויף זיין ביטערע פרנסה, וואָס איז איהם ממש מקצר די יאָהרען. אלס ענטפער האָט אבר. אָנגעשריבען א גרויסען בריעף, וואו ער בעווייזט איהם, אז אויב ער בייזערט זיך און שרייט כסדר אויף זיינע תלמידים, איז קיינער ניט שולדיג. נור ער טאַקע אליין, ווייל ער איז דערצו, ווייזט אויס, נישט געשאַפֿען, און דערביי ערקלערט ער איהם אויך, וואָס הייסט אזוינס

מיט דער צייט האָבען עטליכע גבירים איהם געבעטען, ער זאל לערנען מיט זייערע דערוואַקסענע קינדער און דערפאר גוט בעצאָהלט.

אבראַמאָוויטש האָט זיך אָבער נישט געקאָנט בענגונגען מיט דעם אליין, וואָס ער האָט שוין מעהר נישט געפיהלט קיין הונגער און איז געווען פער- זאָרגט מיט עסען. וואָס ווייטער האָט ער אלץ מעהר אָנגעהויבען צו פיהלען אַ גייסטיגען הונגער. דער השכלה-גייסט, וואָס האָט אָנגעהויבען דאמאָלט אַרומצושוועבען אין דער לופטען, האָט געפונען זיין וועג צו דער יונגער בענאָכטער נשמה אין דער געשטאַלט פון אַ שטאַרקען אונגעהויערען דאָרשט צו קענען און וויסען אלע אנדערע זאַכען, אַחוץ דער טרוקענער גמרא מיט מפרשים, צו ענטוויקלען און בילדען זיך. נאָר ווי בילדעט מען זיך אָהן אַ שום וועג-ווייזער? וואו קריגט מען די נויטיגע ביכער דערצו? דאָ איז איהם געקומען צופעליגע הילף גאָר פון אַזאַ צד וואָס ער האָט זיך נישט געקאָנט ריכטען. אין יענעם בית-המדרש איז געזעסען און געלערענט אַני-אַלטער יוד, ר' אברהם'צ, זעהר אַ פרומער און אַ בכבוד'ער, איינער פון די אמת-שענע יודען, וואָס האָט דערנאָך געדיענט ר' מענדעלין פאר אַ מוסי-טער אויף אויסצומאָהלען דאָס שענע סימפאָטישע בילד פון ר' אברהם מקבל (אין „ווינשפינגעריל“). יענער אַלטער האָט שטאַרק ליעב בעקומען דעם יונגען ליטווישען בחור, און ווען ער האָט זיך דערוואוסט, אַז דער בחור איז אַ גרויסער בקי, אַחוץ גמרא, אויך אין גאַנץ תנ"ך און אַ קענער אין דקדוק, האָט ער איהם איינמאַל איינגערוימט אַ סוד, אַז עס וואָלט גע- געווען כדאי, ער זאל זיך בעקענען מיט דעם גרויסען „בעל-תנ"ך" און „מדקדק" אין שטאָרט. „הערסטו, שלום'קע שקאָץ — האָט ער איהם שטי-לערהייט גע'עצה'ט מיט זיין שטענדיג גוט שמייכל — וואָלסט זיך גע- מעגט דורכגען אַמאָל אַ פאַרנאָכט, קיינער זאל נישט זעהן, צו יענעם שייגען, וואָס קאָן דיר נוצען אין די זאַכען. פרומע לייט ווייכען אפילו אין שטאָרט פון יענעם גלוח, דו אָבער מעגסט געהן צו איהם, ער וועט דיר פון דרך הישר נישט אַראָבפיהרען, וועסט האָבען, נישקשה, וואָס צו ענ-פערען דעם אפיקורוס“.

דער „גלוח" און „אפיקורוס" — דאָס איז געווען דער יודישער פאָעט א. ב. גאָטלאָבער, וואָס איז אין יענער צייט געווען אַ לעהרער אין דער קאמעניצער יודישער „קאזיאַנע" שול.

פערשטעהט זיך, אַז באלד אויף מאָרגען אָווענד איז דער יונגער אַב-ראַמאָוויטש שוין געווען ביי גאָטלאָבער'ן, געבראַכט איהם ווייזען מיט האַרץ-קלאַפנים זיינע „כתבים", די דראַמע, וואָס איז נאָך פערבליבען ביז איצט אָהן אַ נאָמען, און די שירים. דער פאָעט האָט מיט אַ שמייכלעל איבערגעקוקט די קינדיש-געשריבענע זאַכען, געזאָגט איהם, אַז ס'איז נאָך דערווייל ניט קיין ציי-טיגע פרוכט, נאָר געגעבען האָפנונג אויף שפעטער. אבראַמאָוויטש איז געוואָ-

איצט ערשט האָט זיך אבראמאָוויטש גענומען גאָר ערנסט צו ליטעראַ-
רישער אַרבייט. דער שוועהר האָט פון איהם אַראָבענומען אינגאנצען די
דאגת פרנסה, און ער האָט זיך געקאָנט אָבעבען אין זיין קאבינעט מיט
דער אַרבייט ביים שרייב־טיש, צו וועלכער ס'האָט איהם אַזוי געצויגען.
אין אַ פאָר יאָהר ארום האָט זיך אָבעדרוקט אין ווילנא (אין יאָהר תר"כ)
דאָס ערשטע ווערק זיינס מיט'ן נאָמען „משפט שלום“, אַ קליינע זאַמלונג
פון קריטישע און צייט־אַרטיקלען מיט אַ ביסעל חקירות און שירים. דאָס
קליינע ביכעל האָט אין זיין צייט אָנגעמאַכט אַ גרויסען רעש, בעזונדערס
מיט'ן ערשטען אַרטיקעל „קלקול המינים“, וואָס בעשטעהט פון אַ האַרבען
קריטיק איבער צווייפּעל'ס אַ ספר פון שירים „מינים ועוגב“. ביז דעמאָלט,
מען מעג זאָגען, איז נאָך קיין סימן פון דעם, וואָס מען רופט אָן „קריטיק“,
נישט געווען אין דער יודישער ליטעראַטור. אייגענטליך איז נאָך דעמאָלט
גאָר אין גאַנצען די נייע יודישע ליטעראַטור כמעט ווי נישט געווען. זעל-
טען־זעלטען ווען ס'איז אַרויס אויף דער ליכטיגער וועלט אַ נייער ספר,
און אַז עס האָט זיך נור געוויזען עפּים אַ מין ניי ביכעל, האָט מען געהאַלטען
אין איין לויבען עס און „גאנץ הלל“ זאָגען אויף דעם. פּלוצים קומט אַ
יונגער שרייבער מיט אַ שעהנער שפּראַך פון אַ געלעהרטען און פּערגיגט זיך
ארויסטרעטען מיט אַ שאַרפּער קריטיק געגען אַ מחבר שוין אַ מפורסם, און
דיהרט אָן אַגב אַנדערע מיני שרייבער אויך — אַודאי האָט זיך אויפגעדיהרט
דאָס יודישע וועלטל און קולות פון הייסער פּאַלעמיק האָבען זיך געלאָזט
הערען אין די צייטונגען „המליץ“ און „הכרמל“, וואָס האָבען אין יענער
צייט אָנגעהויבען צו ערשיינען.

נאָכדעם האָט ער זיך גענומען מיט חשק צו זיין גרויסער אַרבייט
„תולדות הטבע“, מיט וועלכער ער האָט זיך בעשעפּטיגט שטענע עטליכע
יאָהר. אָנשטאָט צו פּרעדיגען פּאַר'ן עולם, זאָגען השכלה־מוסר, שרייען
אויף קולות „שמע ישראל, שטעה־אויף, מיין פאָלק“; א. א. וו., אָנשטאָט צו
לויבען די השכלה, די „בת אלהים“, אין הימעל אַרײַן, און שיטען מיט
פּיערדיגע מליצות וועגן בילדונג, ווי ס'איז געווען דער מנהג
דעמאָלט ביי די משכילים, וואָס האָבען געהאַלטען אַ פען אין דער האַנד, —
האָט אבראמאָוויטש געפונען בעסער פאַר נויטיג צו געבען דעם עולם די
בילדונג אלײַן, ד. ה. די נאַטור־וויסענשאַפט, מיט וועלכער ער אלײַן האָט
זיך פּיעל בעפּעטיגט פון דער ערשטער צייט אָן, וואָס ער האָט אָנגעהויבען
זיך צו בילדען, איבערהויפּט זינט ער איז געקומען צו דער מדרגה צו פּער-
שטעהן אַ דייטשען בוך. דאָס בוך „תולדות הטבע“ איז אַרויס אין דריי

דער ענין פון „חנוך“ און וואָס פאָדערט זיך פון אַ גוטען קינדער-ערציהער. פון דעם בריעה האָט ער נור אַ קיצור דעם ברודער אוועקגעשיקט און דער גאנצער בריעה איז פערבליבען ביי איהם. איינער פון זיינע גוטע פריינד, ר' יוזיל גינבורג'ס סעקרעטאר, האָט עס דערזעהן ביי איהם, איז איהם די זאך געפעלען געוואָרען און ער האָט עס אוועקגעשיקט גאָטלאָבער'ן (וואָס איז שוין דעמאָלט געווען אַ לעהרער אין אלט-קאנסטאנטינאָפּל), און יענער האָט צוגעשריבען זיין הסכמה, און אזוי איז עס אוועקגעשיקט געוואָרען אין „המגיד“, וואו ס'איז גיך אָבגעדרוקט געוואָרען.

מען דארף זעהן דעם ערשטען יאָהרגאנג „המגיד“, וואָס קומט היינט אויס ביי אונז אין די אויגען אזוי משונה-וויילד, פול מיט קוריאָזען, איינס גרעסער פונ'ם אנדערן — צו פערשטעהן דעם איינדרוק, וואָס אבראמאָ-וויטש'עס ארטיקעל האָט געדארפט דעמאָלט מאַכען אויף די מעהר ענט-וויקעלטע לעזער. צווישען אַ שטאַמלען פון נאָאיווע קינדער און גלאַט אזוי פלאַפּלעריי, מיט אַ לשון פון „סוחר'ישע בריעה“ (דער רעדאקטאָר זילבערמאַן אליין פלעגט אָפט בענוצען, ווען ס'איז איהם אויסגעקומען איינג, גאָר פשוט דייטשע ווערטער) אָדער גאָר הויכע קנאַקענדיגע מליצות, — הערט מען פלוצים אַ קול פון אַ דערוואַקסענעם ענטוויקעלטען מענשען און פרישע ווערטער צו דער זאך, מיט אַ גלאַט לשון אָהן איבעריגע פערדרעהטע מליצה-פראָזען, און אזעלכע נייע געדאַנקען פאַר יענער צייט, אז אַ גוטער לעהרער דארף גאָר קענען די נשמה פונ'ם קינד מיט אלע איהרע אייגענשאַפֿט-טען און גייסטיגע קרעפטען א. ד. ג. נישט אומזיסט איז דער מאמר אין „המגיד“ בעמערקט געוואָרען פונ'ם געוויסען יודישען געלעהרטען אין יעדער צייט 5. מאַנדעלשטאַם, און ווען יענער איז דערנאָך דורכגעפאָהרען אין דער געגענד צוזאַמען מיט'ן בילדונגס-מיניסטער און מען האָט איהם פאָרגעשטעלט אבראַמאָוויטש'ן, האָט ער זיך געוואונדערט, וואָס ער זעהט פאַר זיך נאָך גאָר אַ יונגען-מאַן, געמיינט האָט ער, אז דער מחבר פון דעם ארטיקעל מוז זיין אַ געלעהרטער שוין אין די עלטענערע יאָהרען. מאַנדעל-שטאַם האָט איהם דעמאָלט געראטען אוועקווארפען די לעהרעריי און אוועק-פאָהרען קיין פאָדא (אין איטאַליען) און אַריין אין די דאָריטעג בעריהמטע ראַבינער-שוהל, און ער פון זיין זייט האָט איהם צוגעזאָגט זיך משתדל צו זיין, ער זאָל בעקומען אַ סטיפענדיע דערויף פון דער רוסישער רעגירונג. דער פלאַן האָט אָבער נישט געקאָנט אויסגעפיהרט ווערען, און צוליבע פער-שיעדענע אומשטענדען איז אבראַמאָוויטש איבערגעפאָהרען מיט אַ יאָהר שפעטער (אין יאָהר 1858) קיין בערדיטשעוו. דאָרט האָט ער גענומען זיין צווייטע פרוי, די טאָכטער פון אַנאָגעזעהענעם נאָטאַריוס, זלמן לעווין, וואָס בעגלייט איהם אין לעבען ביז היינטיגען טאָג. און ער איז געוואָרען אַ בער-דיטשעווער תושב.

דעם ערשטען בעלעטריסטישען פרוב פון אבראמאָוויטשען קען מען נישט רעכענען פאר שטארק געלונגען. אמת, אין יענער צייט איז דאָס אויך געווען אַ וויכטיגע ערשיינונג, נאָר אבראמאָוויטש האָט נאָך נישט געפונען זיין געווינשטען סטיל („האבות והבנים" איז נאָך געשריבען אין ריין ביבלישער שפראך), זיין ריכטיג איהם צוגעפאסטען אַרט שרייבען. ווען ער האָט זיך דורכגעשלאָגען און איז ארויס אויף זיין אמת'ן וועג, האָט ער זיך פאר די לעזער בעוויזען אין דער געשטאַלט פון מ ע נ ד ע ל י מ ו כ ר ר ס פ ר י ם.

7

בעוויזען האָט זיך מענדעלי מוכרספרים צום ערשטען אין פראָסט יודישען. אַראַבלאָזענדיג זיך פונ'ם הויכען באַרג אין טיעפען טאָל, נעהמען שרייבען אין יענער צייט פשוט זשאַרגאַנישע מעשיות פאר'ן פראָסטען עולם, בפרט פאר אַזא שרייבער מיט אַזא נאָמען ווי אבראמאָוויטש האָט שוין געהאַט אין דער יודישער ליטעראַרישער וועלט — צו דעם האָט מען געדאַרפט האַבען אַ בעזונדער גבורה און דרייסקייט, וואָס האָט דעמאָלט געגרעניצט כמעט מיט אַ ליטעראַרישען זעלבסטמאָרד... ווער האָט דעמאָלט געשריבען זשאַרגאַן? אויסער מיני „בבא-מעשיות", זענען אַרומגעגאַנגען צווישען פראָסטען עולם נור אייזיק-מאיר דיק'ס קליינע ביכלעך, וואָס האָבן בען אייגענטליך נאָר וועניג שייכות געהאַט מיט ליטעראַטור און האַבען מעהרסטענטייל נור דידאַקטישע צוועקען געהאַט (*). וואָס האָט בעוועגט אבראמאָוויטש'ען נעהמען שרייבען פראָסט יודיש? ער אליין (אין זיינע אויטאָביאָגראַפישע בעמערקונגען אין סאָקאַלאָוו'ס „ספר זכרון") ערקלערט עס פשוט דערמיט, וואָס ער האָט זיך אומגעקוקט און בעטראַכט, אַז דאָס רוב פונ'ם פאָלק פערשטעהט נישט העברעאיש, נור „יודיש-דייטש", און דעריבער האָט ער זיך בעשלאָסען אַוועקלעגען די בושא אין אַ זייט און שרייבען פשוט יודיש, כרי נוצליך צו זיין מיט'ן שרייבען אויך דעם פשוט'ן עולם. מען קאָן רעכענען, אַז אויסער דעם דאָזיגען טעם האָט איהם אפשר אַהן זיין בעוואוסטזיין, אויך דער קינסטלערישער גייסט זיינער געטריבען

(* פאַפירנאָ און זיינע אויבענדערמאָהנטע „זכרונות" דערצעהלט, אַז אויף זיין שאלה, וואָס ער האָט געשמעלט דיק'ן, פאַרוואָס ער בענוצט אין זיין שרייבען דעם אַרימען מגוש'דיגען זשאַרגאַן אַנשטאַט דעם שענעם העברעאיש, האָט ער בעקומען אַנענטפער: „צוואַרפען אַנ'אַלמען בנין קאָן מען נור מיט קלעפּ פון אַ גראַבען האַמער, נישט דורך שמעך פון אַ דינער גילדערנער שפּילקע".

ערשטער טייל האָט זיך געדרוקט אין לייפציג אין יאָהר תרכ"ב (1861). דאָס איז געווען נישט מעהר ווי אַנאָיבערזעצונג אויף העברעאיש פֿאַר לענז'ס נאַטור־געשיכטע. דער מחבר האָט געקראָגען דערויף שטיצע 500 רובל פֿון דער רעגירונג, וועלכע האָט אין יענער צייט, גאָרנישט ווי היינט, געזוכט מיטלען ווי אזוי צו בילדען די יודען... מיט פיער יאָהר שפּעטער האָט זיך אָנגעדרוקט שוין אין זשיטאָמיר דער צווייטער טייל, און נאָך אין זעקס יאָהר ארום, אין ווילנא, דער דריטער טייל. די לעצטע צוויי טיילען זענען שוין נישט געווען קיין הוילע איבערזעצונג פֿון לענז, נאָר בע־אַרבייט זעלבסטשטענדיג פֿון פּערשיעדענע בעסטע קוועלען פֿון יענער צייט, און די שפּראַך דאָרט איז אויך פיעל גלאַטער און בעסער ווי אין ערשטען. די ביכער „תולדות הטבע“ האָבען ממש געעפענט די אויגען פֿון אַ סך יודישע לעזער, יונגע־לייט און אויך עלטערע האָבען זיי געשטודירט מיט גרויס הנאה; און „מבינים“ האָבען בעוואונדערט די גרויסע בקיאות אין תלמוד און מדרשים און די חריפות וואָס דער מחבר האָט אַרויסגעוויזען ביים שאַפּען נייע טערמינען און אָנרופּען מיט בעשטימטע נעמען פּערשיע־דענע בעלי־חיים.

אַבראַמאָוויטש האָט נאָך אָנגעדרוקט אין „המליץ“ צוויי גרויסע פּוב־ליציסטישע מאַמרים, וועלכע ער האָט דערנאָך פּערבעסערט און אַרויסגע־געבען אין אַ ביכעל מיט'ן נאָמען „עין משפט“ (זשיטאָמיר 1867), און וואו עס געפינען זיך גוטע געדאַנקען אין אַ שענער קלאַרער שפּראַך וועגען דער יודישער ליטעראַטור, יודישע שולען און בכלל וועגען דער יודישער לאַגע, — און מיט דעם, מעג מען זאָגען, האָט זיך פּערענדיגט זיין אַרבייט אַלס געלעהרטער און פּובליציסט.

אַלס בעל־ע־ט־ר־י־ס־ט האָט אַבראַמאָוויטש אויך פריה אָנגעהוי־בען צו אַרבייטען. אין דערוועלבער צייט, וואָס ער האָט זיך אזוי אָנגעגעבען אינגאַנצען צו זיין „תולדות הטבע“, האָט ער געמוזט אַברייסען אַ שטיקעל צייט צו פּרובען מאַהלען דאָס יודישע לעבען פֿון יענער צייט. ער האָט נאָך נישט געקאָנט פיהלען דעמאָלט, אז צו דער אַרבייט איז ער ווירקליך געשאַפּען און אין דעם ליעגט זיין גאַנצער כח, נאָר געצויגען האָט עס איהם, פֿון דער ערשטער צייט אָן, וואָס ער האָט זיך גענומען צום שרייבען, צו האַפּען אַ מאָל אַפינזעל און מאַהלען בילדער פֿונ'ם יודישען לעבען, וואָס איז איהם אזוי בעקאנט. און אזוי האָט ער אַרויסגעגעבען זיין ערשטען „ספור־אהבים“, ד. ה. ראָמאַן, „למדו היטב“ (ווארשוי 1862). דאָס איז אייגענטליך עטליכע קאפיטלען פֿון אַ גרעסערער ערצהלונג, וואָס האָט זיך אָנגעדרוקט אינגאַנצען ערשט מיט זעקס יאָהר שפּעטער, מיט'ן נאָמען „האבות והבנים“ (אָדעס, 1868), און איז אַרויס אין זעלבען יאָהר אין אַ רוסישער איבערזעצונג פֿון בינשטאַק.

דער-שענער בוים, ווי דאָס איבערגעמאַכטע „ווינשפינגערל“ (אין העב-
רעאישען „בעמק הבכא“), איינס פון מענדעל'ס גרעסטע און בעסטע ווערק.
מענדעל'ס סאַטירישער טאַלאַנט, וואָס האָט זיך אָנגעהויבען אַרויס-
ווייזן אין די ערשטע צוויי ווערק זיינע אין יודישען, האָט זיך וואָס וויי-
טער אַלץ מעהר פערבעסערט און בעקומען מעהר קראפט און זאפט. אין
יאָהר 1869 איז אַרויס אין זשיטאָמיר „פישקע דער קרומער, אַ מעשה
פון יודישע אַרימע-לייט“. די מעשה האָט ער אויך, גלייך ווי „דאָס ווינש-
פינגערל“, אין אַ צייט אַרום גאָר אינגאַנצען איבערגעמאַכט און אַרויס-
געלאָזט אַ אמת-מייסטער-ווערק (אַדעס, 1888). בעקאנט האָט ער זיך
מיט'ן לעבען פון די אַרימע-לייט נאָך אין דער יוגענד, אַרומפאַהרענדיג
אַ גאַנצען זומער מיט אברהמ'ל דעם הינקעדיגען; נאָר גאָר נאָהענט האָט
ער זיך צוגעקוקט צו דעם בעזונדער וועלט'ל אין בערדיטשעוו גופא, וואו
עס פלעגען זיך צונויפקומען יודישע בעטלער פון דער גאָרער וועלט און
פון אלערערליי מינים: פוס-אַרימע-לייט און בויד-אַרימע-לייט, שטאַדט-
אַרימע-לייט און פערד-אַרימע-לייט א. ז. וו. ער פלעגט אָנשפאַרען אליין אין
אַלע זייערע פערוואָרפענע אכסניות, לייער האָבען אויספרעגען זיי פון אַלץ,
וואָס עס געהט פאַר ביי זיי אין זייער משונה וועלט. און אז ער נעהמט
מאָהלען די בילדער פון זייער לעבען, קומען זיי אַרויס לעבעדיג פאַר
דעם לעזער, גלייך ווי זיי שטעהען פאַר זיינע אויגען.

אין דעם זעלבען יאָהר האָט מענדעל'ס אָבערדוקט אויך אין זשיטאָמיר
„די טאַקסע אָדער די באַנדע שטאַדט-בעלי-טובות“ (דערנאָך איז עס אַרויס-
אין אַ זעהר ניט-געראַטענער רוסישער איבערזעצונג). דאָ האָט ער אַרויס-
געפיהרט אויף דער סצענע די געוויסע „טובי העיר“, פרומע כשר'ע יודען,
„בעלי-צדקות איבער אַ פרעמדער קעשענע“, און נאָך אַנדערע „שענע יוד-
דען“ רעדעל-פיהרער, וואָס פיהרען די גאַנצע שטאַדט ביי דער נאָז און
ציהען ביים עולם דעם מאַרש פון די ביינער. אומ'ברחמנות'דיג רייסט
ער פון זיי אַראָב די פרומע מאַסע און ווייזט זיי הוילערהייד, ווי זיי
שטעהען און געהען, מיט זייער גאַנצער פראַכט און ח'גריבעלעך, מיט אַלע
זייערע תנועות און העוויות. „די טאַקסע“ האָט אויפגעהערט דאָס גאַנצע
בערדיטשעווער וועלט'ל, עס האָט געהוידעט און געקאָכט. די „שענע יודען“
האָבען אין שפּיגעל אליין דערקענט זייער שענע צורה, און אַלע האָבען
אָנגעהויבען טייטען אויף זיי מיט די פינגער און בענוצען דערביי זעהר
אַפט שאַרפע ווערטער און ווערטלעך פון דער „טאַקסע“. פערשטעהט זיך.
אז די בערדיטשעווער „טובי העיר“ האָבען אזא זאך נישט געקאָנט אַראָב-
שלינגען און לאָזען דעם מחבר צורוה, כפרט אז די זאך איז דערגאַנגען צו
דער הויכער נאַטשאַלסטווע פון דער געגענד. אַודאי האָבען זיי גענומען

דערצו, ער זאל נעהמען מאַהלען לעבעדיגע בילדער אין דער שפראך פונ'ם לעבע גופא...

ווי ס'איז, האָט ער אָנגעשריבען די ערשטע ערצהלונג אין יודישען און אָנגעדרוקט זי פריהער אין צעדערבוים'ס, "קול מבשר" און דערנאָך ארויסגעלאָזט אַ בעזונדער בוך: „דאָס קליינע מענשעלי, אָדער אַ לעבענס- בעשרייבונג פון אברהם יצחק תקיה, געדרוקט בהשתדלות מענדעלי מוכר- ספרים" (** (אָדעס, 1864).

„דאָס קליינע מענשעלי" האָט געמאַכט אין זיין צייט אַ גרויסען רושם אויף די לעזער און ס'איז גיך אַרויס דערפון אַ דריטע אויסגאַבע, און שפעטער מיט אייניגע יאָהר — אַ פיערטע, „גאָר אינגאנצען אויף דאָס ניי איבערגעמאַכט" (מיט פיער יאָהר צוריק איז עס אַרויס ווידער אויף דאָס ניי אין אָדעסער „יוביליי-אויסגאַבע").

נאָכדעם האָט זיך שוין נישט אויפגעהערט די „השתדלות" פון מענ- דעלי מוכר ספרים אַרויסצוגעבען אין יודישען אַלע מאָל נייע ביכער. נאָכ'ן „קליינעם מענשעלי" האָט ער אַרויסגעלאָזט אויף דער וועלט, „דאָס ווינש- פינגערלי, וואָס מיט דעם קען איטליכער מענש דערגרייכען אַלץ, וואָס זיין האַרץ ווינשט און בעגעהרט און קען דורך דעם נוצליך זיין זיך און דער וועלט" (געדרוקט אין ווארשוי, וואהרשיינליך, אין יאָהר 1865). „דאָס ווינשפינגערלי" אינ'ם ערשטען גלגול איז געווען גאָר אַ קליין ביכעלע, וואָס האָט ערשט בעדאַרפט דיענען, ווייזט אויס, פאַר אַ הקדמה צו אַנדערע ספרים וועגען חכמות און וויסענשאפטען, ווייל דער מחבר זאָגט דאָרט צום סוף פונ'ם ביכעל: „אין אונזערעס טעט האָב איך צום סוף געפונען דאָס ווינשפינגערלי, נישט דאָס פוסטע חימערישע ווישפינגערלי א. ז. וו. מיין ווינשפינגערלי איז עפּים וואָס אַנדערש. דאָס איז די חכמה! מיט חכמה קען דער מענש דערגרייכען אַלסדינג וואָס ער ווינשט און ז. וו. אין דעם ספר האָב איך מיר פאָרגענומען צו בעשרייבען פראָסט אין אַ גרינגער שפראַכע די אַלע חכמות און וויסענשאפטען, וואָס דורך זיי קען איטליכער מענש זוכה זיין צו דעם אמת נאטירליכען „ווינשפינגערלי". און פון דעם קליינעם קערענדיל איז אין פיעל יאָהר אַרום אויסגעוואקסען אַזא וואונ-

(**) אַבר. אַליון האָט זיך אָנגערופען אין „קליין מענשעלע", „סענדערלי מוכר- ספרים" (פון דער יוגענד האָט ער געדענקט איינעם אַ סענדערלי מוכר ספרים, וואָס פלעגט אַמאָל אַראַבקומען קיין קאַפּוליע), נאָר צעדערבוים, וואָס זיין נאָמען איז אויך געווען סענדער, האָט געפונען, אַ פנים, אין דעם עפּים אַ אוס-כבוד פאַר זיך און האָט משנה השם געווען אויף מענדעלי מו"ס — און פון דעמאָלט-אָן איז שוין אַזוי פער- בליבען דער נאָמען מענדעלי מוכר ספרים.

זעלבען יאָהר), אין וועלכען ס'איז אריינגעלעגט אַ סך בקיאות און חריפות. דערפאר אָבער האָט מענדעלי ארויסגעלאָזט דערנאָך אַ סאַטיריש מייסטער־ווערק „קיצור מסעות בנימין השלישי, דאָס הייסט די נסיעה אָדער אַ רייזע־בעשרייבונג פון בנימין דעם דריטען, וואָס איז אויף זיינע נסיעות פארגאנגען העט ווייט אַזש אונטער די הרי חשך און האָט זיך גענוג אָנגעזעהן און אָנגעהערט חידושים שענע זאַכען, וואָס זענען ארויסגעגעבען געוואָרען אין אלע שבעים לשונות און היינט אויך אין אונזער לשון" (ווילנא, 1878). אין „מסעות בנימין השלישי" האָט מענדעלי'ס סאַטירישער טאַלאַנט דערגרייכט, מעג מען זאָגען, ביז זיין העכסטען גראַד. שפעטער איז דאָס ווערק ארויס אין פּויליש מיט'ן נאָמען „דער יודישער דאָן־קישאָט" (ווארשוי, 1885), איבערזעצט פון אַ פּוילישען שרייבער קלע־מענס יונאָשו, וואָס האָט זיך גענומען גרינדליך אויסלערנען יודיש כדי צו זיין אימפּטאָנד איבערצוזעצן מענדעלי'ס ווערק אין פּוילישער שפראַך. דערזעלבער יונאָשע האָט אין אַ יאָהר נאָכדעם אויך ארויסגעגעבען אַ איי־בערזעצונג פון דער „קליאַטשע".

מיט „מסעות בנימין השלישי" האָט אויף אַ היבשע צייט ווי אויסגעטריקענט מענדעלי'ס גייסטיגער קוואַל. ער האָט אַוועקגעלעגט די פען אין אַ זייט און האָט גאָרנישט געשריבען, ווייל ער האָט נישט געקאָנט שרייבען צוליעב שווערע אומשטענדען אין זיין לעבען. אין דער הקדמה צום „פּריזיוו", וואָס איז ארויסגעגעבען געוואָרען עטליכע יאָהר שפעטער, שרייבט ער צו זיינעם אַ גוטען פּריינד וועגען יענער צייט אַזוי: „די צרות אין דער לעצטער צייט האָבען פערשטיינערט מיין האַרץ, אַזוי אַז די צונג האָט זיך מיר נישט געלעגט צו ריידען און די האַנד צו שרייבען אַ וואָרט. דאָס איז אַזא שווייגען, וואָס מאַכט זיך מיט אַ מענשען, ווען שטאַרקע יסורים טרעטען־צו מיט אַמאָל און קאָסט איהם געזונד און לעבען אַ סך מעהר ווי קרעכצען און וויינען מיט בלוטיגע טרעהרען; וואָס אויב אזעלכעס געדויערט אָהן עפּים אַ הילף פון דער זייט, איז מען אין אַ גרויסער סכנה צו ווערען אויס מענש".

אין יאָהר 1881 איז אבראמאָוויטש איבערגעפּאָהרען פון זשיטאָמיר קיין אָדעס אויף דער שטעל פון משגיח און פיהרער פון דער תלמוד־תורה, וועלכע ער פערנעהמט ביז איצט.

9.

מענדעלי מוכר־ספרים האָט באַלד נאָך זיין קומען קיין אָדעס ווידער אויפגעלעבט און זיך אומגעקעהרט מיט גרויס חשק צו זיין שרייב־טיש,

ארויסווייזען זייער געפיהל צום בעשרייבער פון דער „טאקס-ע" אויף זייער שטייגער, — אזוי אז מענדעלי מוכר ספרים האָט געמוזט פערלאָזען אינגיכען דאָס געבענשטע בערדיטשעו און איבערפאָהרען מיט זיין פאָר- מיליט קיין זשיטאָמיר.

8.

אין זשיטאָמיר האָט מענדעלי פערגעסען אין דער טאקסע און די בער- דיטשעווער קהל'ס-לייט, און זיך גענומען ווידער ערנסט צום לערנען און גרייטען זיך צום עקזאמען, כדי צו בעקומען סמיכות אויף ראבינער פון דאָרטיגער ראבינער-שול. נאָכדעם ווי ער האָט בעקומען דעם געווינשטען אטעסטאט, האָט ער זיך ווייטער איבערגעגעבען אינגאנצען צו ליטערארי- שער אַרבייט, און אין אַ קורצער צייט האָט ער ארויסגעלאָזט אויף דער וועלט „די קליאטשע אָדער צערבעלי-חיים, אַ מעשה, וואָס האָט זיך פער- וואַלגערט צווישען די כתבים פון ישראל'יק דעם משוגענעם" (ווילנא, 1873). נאָך אין די פריהער געדרוקטע זאכען האָט מענדעלי ליעב געהאַט אָפטמאָל צו בענוצען זיך מיט אייגענע פסוקים אזעלכע, וואָס זענען אויסען נאָך אַ בעהאַלטענע כונה אויסער די אָפּענע און אחוץ דעם פשט דארף מען געפינען אין זיי אויך אַ רמז. און „די קליאטשע" איז שוין פון אָנהויב ביזן סוף הוילע רמז, אַנ'אַלעגאָריע אויף דער כנסת-ישראל אין גלות. באַלד ווי „די קליאטשע" איז ארויס, איז זי געוואָרען שטאַרק בעוואוסט און בעליעבט ביי די לעזער פון פערשיעדענע קלאסען און געמאַכט דעם מחבר אַ גרויסען נאָמען אין פאָלק.

אינגאנצען אַנ'אַלעגאָרישע זאך איז אויך די פאָעמע „דאָס יודעל", אַ ספור-המעשה אין שירים מיט אַ משקל פון עלף תנועות, מיט אַ מאָטאָ: „אך, יודעל, מיין קראנקער יודעל, דיין לעבען איז זעהר אַ טרויעריג לידעל" (ווארשוי, 1875), וואו עס ווערט איבערגעגעבען אינקורצען די גאנצע גע- שיכטע פון יודישען פאָלק פון מתן-תורה ביז מענדעלסאָנ'ס צייטען. אין דער איצטיגער נייער יודישער „יוביליי-אויסגאַבע" וועט „דאָס יודעל" ארויס אויף דאָס ניי איבערגעמאַכט גאָר אינגאנצען.

אין דער אמת'ן אָבער ליעגט מענדעלי'ס קראפט נישט אין אזעלכע מיני אַלעגאָריעס, און נאָך פיעל מעהר נישט אין די אַנדערע מיני אַרבייט, מיט וועלכע ער האָט זיך יענע צייטען בעשעפטיגט, ווי „זמירות ישראל" — שבת'דיגע זמירות פארטייטשט אין שירים און גוט דערקלערט, בכדי איטליכער יוד בעזונדער זאָל פארשטעהן זייער טייערען ווערט, ווי שען זיי זענען אַ גאָטס וואונדער" (זשיטאָמיר, 1875), ווי אויך „פרק שירה" איבערעצט אויף יודיש אין גראמען מיט אַ משקל פון עלף תנועות (אין

1899), דאָס זעלבע אויך אין העברעאישען „חיי שלמה“ (אין דער לעצטער העברעאישער אויסגאבע — „בימים ההם“). דאָס איז אַנאָרט לעבענס- בעשרייבונג פון זיך אליין, געמאַהלט אין קינסטלערישע בילדער. די דאָ- זיגע „אַלטע מעשה“, אַחוץ איהר הויך קינסטלערישען ווערט, ענטהאַלט אין זיך אַ גאַנצען אוצר בילדער קלאָהרע און רעליעפּע פונ'ם יודישען לעבען, און אויף „שלמה ר' חיים'ס“, ווי אויך אויפ'ן פריהערדיגען „ווינש- פינגעריל“, וועט מען קאָנען אין די שפּעטערדיגע דורות אָנווייזען די אַלע וואָס וועלען חשק האָבען זיך צו: בעקענען נאָהנט מיט'ן יודישען לעבען „אין יענע צייטען“: נעהמט לייענט, רבותי — און די ליטווישע שטעט- לער, ווי אויך וואָהלינער „קאָנצאָנסק, טונעיאָדעווקע און גלופּסק“, מיט אַלע זייערע גאַסען און געסלעך, זייערע הייזער און הייזלעך, און אַלע זיי- ערע יודישע איינוואָהנער, פון קליין ביז גרויס, מיט אַלע „תנועות“ אַרום און אַרום, שטעהען לעבעדיג פאַר אייערע אויגען“.

מיט עטליכע יאָהר צוריק האָט מען גענומען מאַכען הכנות צום דאָ- פעלען גרויסען יום-טוב פון דער יודישער ליטעראַטור, צו מענדעלי'ס 70-יעהריגען יוביליי און 50-יעהריגער ליטעראַרישער אַרבייט. צו יענער צייט האָט מען געזאָלט אַרויסגעבען אַ יוביליי-אויסגאבע פון אַלע זיינע יודישע און העברעאישע כתבים. עס זענען אָבער אָנגעקומען די פינסטער- רע אָקטאָבער-טעג פון יאָהר 1905, געמאַכט אַ וויסטען חורבן אין דעם יודישען געהעטאָ אין רוסלאַנד און פערשטערט דעם יום-טוב אויך. ר' מענדעלי אליין איז מגולגל געוואָרען קיין זשענעווא (אין שווייץ). אהין איז ער געקומען מיט אַ צובראָכען האַרץ פון יודישע צרות און ס'האָט געדויערט אַ שטיק צייט איידער ער האָט זיך בערוהיגט אַ ביסעל און זיך געקאָנט נעהמען ווייטער פאַר זיין אַרבייט. דאָרט, אין דער ווייטער שווייץ, האָט דער „זיידע“ געפונען נאָהנטע „אייניקלעך“, בעזונדערס צווישען דער סטודענטישער יוגענד, וואָס האָבען געוואוסט צו שעצען און אָבגעבען גרויס כבוד דעם טייערען גאָסט. איהם האָט אָבער געצויגען צוריק צו דער אַלטער היים, און נאָך אַ פאַר יאָהר האָט ער זיך אומגעקעהרט צוריק קיין אָדעס. פון דער יוביליי-אויסגאבע איז דעמאָלט נור אַרויס איין באַנד אין יודישען („דאָס קליינע מענשעלי“ און „פישקע דער קרומער) און איינער אין העברעאיש („ספר הקבצנים“ און „בעמק הבכא“). איצט צום 75-יעהריגען יוביליי וועלען אַרויס מענדעלי'ס יודישע כתבים (אין 10 טייל) דורך אַ פריוואַט-פערלאַג אין ווילנא, און פון די העברעאישע געהט

וואָס איז געווען פערלאָזען פון איהם עטליכע יאָהר כסדר. ווידער „האַט אין איהם זיך געעפּענט אַ פרישער קוואַל הייסע געפיהלען און איהם אַ ברען געמאָן אויסצונוצען זיי אין ווערטער פריי פאַר דער נאַנצער וועלט“ — און צום יום־טוב פון זיין 25־יעהריגען ליטעראַרישען יוביליי (זינט ס'איז ארויס זיין „משפט שלום“), האָט ער געבראכט פאַר די יודישע לעזער אַ טייערע מתנה, אַ דראַמע אין פינף אַקטען „דער פּריוויו“ (פּעטערבורג, 1884). נאָכדעם האָט ער זיך גענומען מיט אַ בעזונדער ברען און מיט אַ פרישער יוגענד־קראַפט צו דער אַרבייט. אויסער וואָס ער האָט געשריבען נייע זאַכען, האָט ער אויך איבערגעאַרבייט די אַלטע גאָר אויף דאָס ניי, אַנדערע פון זיי האָט ער אזוי איבערגעמאַכט, אַז חוץ דעם אַלטען נאָמען איז פון פריהער כמעט גאָר נישט געבליבען (צב"ש „דאָס ווינשפינגעריל“). אין דער צייט האָט ער זיך אומגעקעהרט ווידער צו דער העברעאישער ליטעראַטור, גענומען שרייבען נייע העברעאישע „ספורי־מעשיות“, וועלכע האָבען זיך נישט אָנגעהויבען אָנצוקעהרען מיט'ן אַמאָליגען „האבות והבנים“ און מיט גאָרנישט דערמאהנט יענעם אַלטען „ספור אהבים“, נישט מיט'ן אינהאַלט, נישט מיט'ן אַרט שרייבען און אויך נישט מיט דער שפראך. אָנשטאָט דעם „ריין־ביבלישען“ לשון, וואָס האָט איהם שוין נישט געקאָנט צופריעדענשמעלען ביים מאָהלען לעבעדיגע בילדער פון היינטיגע צייטען, האָט ער גענומען אויסנוצען די מעהר לעבעדיגע און ענטוויקעלטע אויסדריקע און פאָרמען פון משנה און אגדה־שפראך און קונציג געשאַפּען אַ ניי־העברעאישען סטיל, וואָס איז פאַר מענדעליץ ווי געוואונשען און האָט אויך געדיענט אַלס מוסטער פאַר די בעסערע יונגע שריפטשטעלער.

צום ערשטען האָט ער זיך בעוויזען מיט זיין נייעם אַרט שרייבען העברעאיש אין „בסתר רעם“ (זיך אָנגעהויבען דרוקען אין קאַנטאָר'ס „היום“ און זיך איבערגעדרוקט מיט'ן סוף אינ'ם מאָנאַט־שריפט „בן עמי“, 1888). דערנאָך האָט ער געדרוקט כסדר אין „כורת“ („שם ויפת בעגלה“), אין „פרדס“ („לֹא נחת ביעקב“, „בימי הרעש“, „הנשרפים“, „בימים ההם“), אין „לוח אחיאסף“ („בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה“). די אַלע זיעבען ערצעהלונגען זענען ארויס שפּעטער אין אַ בעזונדער זאַמלונג (1900). אויסערדעם האָט ער זיך פערנומען מיט איבערזעצען, אָדער ריכטיגער גע־זאָגט „איבערשאַפּען“ פון יודיש אין העברעאיש די בעסערע ווערק זיינע, ווי „מסעות בנימין השלישי“ (פרדס 3), „ווינשפינגעריל“ („בעמק הבכא“ „השלח“), „פישקע דער קרומער“ („ספר הקבצנים“ — „הרור“), און גאָר שפּעטער „די קליאַטשע“ („סוכתי“ — „השלח“).

אין די לעצטע יאָהרען האָט ער אויך אָנגעשריבען זיין גרעסערע נייע „אַלטע מעשה“ „שלמה ר' חיים'ס“ (אָנגעהויבען זיך דרוקען אינ'ם „יוד“,

לאָז ער אונז מאַרדכי־מים זיין, דער ליכערער, טייערער זיידע, און נאָך
לאַנגע־לאַנגע יאָהרען שענקען דער יודישער ליטעראַטור, סיי אין פשוט־
יודישען און סיי אין העברעאישען, די טייערע מתנות פון זיין גרויסע,
־ייכען אַלט־יונגען גייסט.

א פרייד, א שטאַלץ פאַר דעם פאָלק, א כבוד און רוהם דער ליטע־
ראַטור, וואָס האָט א מענדעלי מוכר־ספרים!
אַדעס, סוף נאָוועמבער, 1910.

די טעג ארויס דרוך דער ליטערארישער חברה אין אָדעס דער צווייטער באַנד („סוסתי“, „מסעות בנימין השלישי“ און „בימים ההם“) מיט אַני אַרטיקל וועגען מענדעלי פון דור פרישמאן, און נאָכדעם וועט ארויס דער דריטער באַנד.

און דער אַלטער ר' מענדעלי, „דער זיידע פון דער יודישער ליטע-ראטור“, טראַכט נישט, הויבט נאָר נישט אָן צו טראַכטען פון קיין רוה, אויף וועלכע ער האָט אַ רעכט. ער הערט נישט אויף צו אַרבייטען ווייטער זיין ליטערארישע אַרבייט פריש און מונטער, מיט יונגענדיכע גייסטיגע קרעפטען, און וויל גאָרנישט אַברוהען אַ ביסעל אויף די פיעל לויב-קרענץ, וואָס ער האָט געבראכט פון זיין פאַר-אַ-יאָהרענער נסיעה.

די ריזע זיינע פאַר-אַ-יאָהרען סוף זומער אין עטליכע גרויסע יודישע שטעט (ווילנא, ביאליסטאָק, ווארשוי און לאָדז) איז באמת געווען אַ טראומא-ריזע. אַזאַ כבוד האָט נאָך קיין יודישער שריפטשטעלער ביי יודען נישט געהאַט. מיט אַ יאָהר 25 צוריק האָט מענדעלי'ן אַראָנגעבראכט קיין ווארשוי זיין פוילישער איבערזעצער יונגשאַע און פוילישע ליטעראטען האָבען געמאַכט אַ גרויסאַרטיגען באַנקעט לכבוד דעם פערפאַסער פונ'ם „יודישען דאָן-קישאָט“ און פוילישע צייטונגען האָבען דערצעהלט זיינע שבחים. אונזערע יודען זיינען דעמאָלט געשטאַנען פון דערווייטען, גלייך ווי די שמחה איז זייערע, אַ ריין-פוילישע, און יודען האָבען נישט געוואָלט „טאַנצען אויף אַ פרעמדער חתונה“... איצט אָבער האָבען יודען אַליין זיך משמח געווען מיט זייער מענדעלי, און וואוהין דער ליכעכער גרויסער גאַסט איז געקומען, איז געווען דער גרעסטער יום-טוב, מ'האָט איהם געטראָגען אויף די הענט און האַרציגע קולות פון טויזענדער מענ-שען: „יחי מענדעלי!“ האָבען איהם בעגלייט דעם גאַנצען וועג.

און געקומען צוריק אהיים, אַוועקגעלעגט אָן אַ זייט די מתנות מיט די אַררעסען, וואָס מ'האָט איהם אין יענע שטעט אונטערגעטראָגען פון אַלע זייטען, פערגעסען די ימים-טובים, פערגעסען די טיעפע עלטער — און ווידער זיך גענומען נאָר געשמאַק ווי אַמאָל צו דער אַרבייט. און ווידער טרעפט מען, קומענדיג צו מענדעלי'ן דעם שענעם גרויען קאַפּ איינגעבויגען איבערן שרייב-טיש; ווידער זעהט מען דעם לאַנגען ווייסען בויגען פאַפיר מיט פריש אויסגעפערעלטע, אויסגעשליפענע שורות; ווי דער הערט מען איהם דערצעהלען מיט יוגענד פייער אין די קורצזיכטיגע ליכטיגע אויגען וועגען אַלטע און נייע פלענער פון ווייטערדיגע אַרבייטען בעלעטריסטישע און אפילו פובליציסטישע איבער ברעגענדיגע „צייט-פראגען“...

די אלטע מעשה.

דיא אלטע מעשה.

— פון —

מענדעלי מוכר-ספרים.

אָ מ ר מענדעלע מוכר ספרים, דיא מעשה, וואָס איך בין דאָ אויסגען אייך צודערצעהלען, איז איך-פלינק איין אלטע, נאָר נישקשה, רבותים, זיא פאסט זיך זעהר גוט צו אונז, יודישע קינדער, אויך אין היינטיגע צייטען. מה אנו מה חינה, וואס איז דען, פרעג איך אייך, דאס יודישע לעבען איך-נאָנען? עס איז אין תוך אריין א לאנגע אלטע מעשה, וואס חורט זיך תמיד איבער אויף-דאס-נייא אונטער פארשידענע פארמען און אָנשטעלען, כוים דער מאָדע פון איטליכער צייט. אלץ טאקי דיא אייגענע מעשה מיט דיא בהקות, אָנשיקעניש, קועטשעניש, יאָגעניש-לויפעניש, מיט דעם דולעניש, שפארעניש, פלאַנטעניש אויפטהועניש, דרינגעניש, בייסעניש און קאָפּרעהעניש. איטליכער דור מיט זיינע חכמים. גומע, פרומע, ויא אויך אָפּגעקומענע, געפאלענע, געשלאָגענע געביך, און מיט זיינע נאראנים, אויפגעקומענע, געהייבענע עזות פּנימער, עמרהארצים, קאָכעפעל און דרעהער א שרעק, יענער קרח, וואס א טאָל, דער רייכער, דער רעדעלפיהרער, דער אָנחאפער, וואס האט זיך געשטופט צו דער כהונה, צו זיין דער עלטסטער, דער העכסטער — דער קורח איז דאָ נאָך היינט אויך, ער הייסט יאָנקיל, בעריל, יאָצמיד, שמעריל, מיט א נייעם מין פּיטץ; ער שטופט זיך אויך אויבענאָן און וויל זיין דאָס אויבערשטע פּונ'ם שמייסל. יענער פארציימיגער סנבלט מיט דער כנופּיא ריכותניקעס, לינגערס, פלאַטקעמאכערס, בריות אויף אָפּצוואַנגען אויף דעם אויף יענעם א פּומן, א בכבול, ניט פויל אויף דער גען אָנצושרייבען א שיר-המעכה, צולייגען א קנייטעל, כדי צושטערען דער מיט א געבייא — יענע פּינע

1.

דער חכם און בעל עצה אין אונזער שטעמעל איז געווען בנימין דער מענש, פארשריבען איז ער געשטאנען אין דעם רייסטער פון דיא נאשיות מיט דער פאמיליע קורנאָסע. מעגליך, אז יענע, פון וועלכע דער שפּיטץ-נאָמען, זיינער שטאַמט, האבען געהאט קורצע נעז, נאָר אונזער בנימין'ס נאָז איז געווען נישט ערנער פון אלע יודישע נעז — א לאנגע מיט א האַרביקעל און אויסלאָזענדיג זיך באַרנ־אַראָב מיט א שפּיטץ. דיא פאמיליע זיינע איז אָבער געשטאנען טאקי נאָר אין רייסטער און געהייסען האט ער געוועהנטליך בנימין דער מענש, בנימין האט א מאל ביים בעריהמטען נביר ר' יונה יהופיצער געהאט א שיינע שטעלע און איז היבשע עטליכע יאָהר אוועקגעווען ביא איהם א מענש. אז דעם נבירס געשעפטען האבען זיך אויסגעלאָזט און בנימין ווערר אויס מענש, איז דער נאמען מענש פון דעם צווענען איהם טאקי געבליבען, אין שטעמעל האט זיך בנימין גערעכענט איינער פון דיא שיינע, יוסטע בעריהבתים, זיין שטוב מיט א גרין גאניקעל און א הויכען דאך פון שינדלען איז געשטאנען אין מיטען מאַרק, פונקט אקעגען דעם רינג קלייטען. שרה זיין ווייב, א הויכע, א דאָרע יודענע מיט א לאנגער דינער נאָז, מיט עטליכע שנירליך פעריל און א גילדענעם אויבעל אויפן האַלדז, תמיד אין דער וואַכען אפילו, פלעגט זיך אָפגעבען מיט דעם בעל־הבתישקיים, ציהען דיא פרנסה פון א געהייבען שיינקיל ביא זיך אין שטוב, וואס חוץ בראַנפין און פאַרבייסען. האט זיך ביא איהר געפונען ביער, מער, ווישניק און א געבראָטען געזול אויך. דעם טוד פון זייערע אונערקעס שטעלען האט זיא אליין נאָר געוואוסט: איהר אונערקע איז געווען האַרט, שטייף, נישט געבייטעלט. ביא איהר אין שיינקעל האבען געטרונקען דיא „פּיאַני העיר“: דער צעכטייטער, דער גאַלאַוואַ מיט דעם שרייבער און נאך אזעלכע געהייבענע פאַרשוינען פון זייער קהל. „סאַרקע“ איז ביא זיא נאר קיין קאטאָועס נישט. נאָר עפּיס—איז צו „סאַרקע“, פון „סאַרקעס“ א שטיקעל געפילטע פיש לעקען זיא דיא פינגער. פאַר סאַרקען איז, בשעת האבענדיג א כוסה אין קאָפּ, אַזען זייער האַרץ, וואס אויף דער לונג, דאס אויף דער צונג. מען האט מיט איהר אָפּט דענסטמאל א ויכוח איבער דער

לייט, נישקשה, האט דער רוח נישט צוגענומען בייא אונז אויף אצינד. זיין זינען
דא, זיין וואקסען און שפראצען, ברוך־השם! דער שפיטץ איז טאקי וויא דער פסוק
זאגט: מא שהיה, דאָס וואס איז געשעהן הוא שיהיה, דאס וועט זיין, נישטא
קײן נייעס אונטער דער ליכטיגער זון, יש דבר, ס'איז דא א זאך — קאלאניעס א
שטייגער — שיאמר, וואס מען זאגט: זעה, דאָס איז נייעס! ניין ברירער, כבר
היה, דאס איז שוין לאנג געווען אויף דער וועלט, קוקט זיך, זייט מוחל גוט צו
צו דער מעשה דאָ וועט איהר זעהען, אז יודען איז שוין לאנג דער קאפ געלענען
אין דער ערד. . . . איהר וועט אויף זעהען, אז אזוי וויא אימליכע שטאָדט האט
איהר משונגענעם, איהרע ווייסע חברה, קונדסים ארום איהם, אזוי האט זיא איהר
חכם, איהר בעל עצה און איהם אקענען איהר ווילדען תקיף, א פיינע־בריה, וואס
וויל, אויף צולהכעים, אלץ פארקעהרט, אלץ קאפויר, און איבער דעם איז — אר
אז אָך און וועט צו אונז! . . .

גרשון־אייזיק און דוד־אבא, צוויי שטיקליך חקרנים, פארלאזען ויערע שמעט אין דער שפיגעל־וואנד און זיך בעזעצט לעבן איהם דאָרט אין שבנות. דיא ביידע חקרנים — אזוי איז געוועהנמליך דער שטיינער געווען — הויבען אָן דעם שמיטעס, אונזער בנימין זיטצט שוויינענדיג מיט האַלב פארמאכטע אויגען און הערט. דער שמיטעס ווערט אלץ ברייטער, גרעסער, עס מישען זיך אין איהם אריין מענשען פונ'ם עולם, איטליכער גיט איהם א ציה, א שלעפּ אביסעל אין דער זייט און אָט קומט שוין אויס בוידעם, נאָר נישט דאס, פון וואס מען האט אָנגעהויבען, פלוצלינג עפענט בנימין דאס מויל, עס ווערט שטיל, שאַ! שאַ! און ער זאָגט אָפּ זיינס, געזעהלטע ווערטער, וואס טרעפען אין קארב אריין, אלע זיינען מסכים און מאכען מיט אויס־געצויגענע פנימער: אָֿרָאָ!....

„דעם גאנצען טאָג פלעגט בנימין צובריינגען ביא זיך אין אַ בעזונדער אלקיר, אריינקוקען אין א ספר, זיטצענדיג אָנגעלעהנט אויף א געבעט ביינקיל, אין א האַ־לאַטיל אין פאנטעפעליך, נאָר אריין איז ער כמעט קיינמאל נישט געזעסען, שמענדיג האט מען ביא איהם געטראָפּען אלערליי מענשען: יודען, יודענס, יונג און אלט. אזעלכע, וואס פלעגען קומען זיך מיט איהם איין עצה האַלטען, אויף אזעלכע פון זיינע מקורבים, וואס האבען מיט איהם פארבראכט, אביסעל דיא צייט, גלאַט אזוי, אין א שמיטעס. דער צעכמיססער מיט דעם גאָלאָוא, ווען זיין זיינען געווען אביסעל בגילופין, פלעגען זיך אַמאָל אויף אריינחאָפּען צו איהם מיט אַ כוסה אין דער האַנד און אין איין קול: פאני בניאָמקא! נישט אַנדערש, זיין ווילען טרינקען לחיים צו פאני בניאָמקא, דער צעכמיססער, קלאָפּענדיג מיט אַ פינגער זיך אויפן שמערען, מאַכט האַלב יודיש, האַלב רוסיש: „בניאָמקא, גרויסע קאָפּ! וועליקי פאַגריבריה, אוי ווייא מיר!“.... דעם גאָלאָוא פּרעהט זיך דאס האַרץ, ער שניידט עפעס איבער דער „נאמנה“, וויל אַרויסווייזען זיינע לומדיש און מישט אויס בוידעם־פאָלעצע, איבערקיינענדיג צעהן מאל איין וואָרט, אלץ: „רבי משה, אַדאָם, האַמאָן! שטשאַ או וואָס, מאָ או נאָס. וואָש דאוויד, נאָש דאוויד... טילקאָ חויר גי, גי! טרייף...“ מ'איז אַ לעבען, אַ חדוה, אַ ליבשאַפּט, זיין זיינען זיס וויאַ לאַקעריצע, האַלזען בנימינ'ען, קריס־קרום וואָס זיין רייסען זיך פון איהם אָפּ און געהען אזעק, פלאָגמענדיג מיט דיא פיס. — הכּלל בנימין זיטצט נישט אליין, אלע צו איהם, שאַגט זיך אַ שטיינער איינער אין דער דעה וועגען עפעס אַ שידוך, געהט ער צו בנימינ'ן. דרעהט זיך ערגיץ אַ פאָר פאָלק, סומט איטליכער בעזונדער פון ביידע צדדים אויסריידען דאס האַרץ פאַר בנימינ'ן, געהט אַ בעל־הבית'ל אַראָפּ פון קעסט און ווייסט נישט צו וואָס זיך צו געהמען, דולט ער אַ קאָפּ בנימינ'ן. רייסען זיך

„נא מנח", עס קאָמט זיך געוועהנטליך אויס מיט נאך א פלעשיג משקה און מען פסקעט מיט א גוט, ויס שמייכלעלע: אַלע „נאמנח'ס" זיינען גוט, אונזערע, אייערע אלץ איינס... אויך חברה־קדישא לייט, להבדיל, אָדער עפּיס אונזערע קהלס־לייט, אז וויא האט א מאָל געהאלעש דאס הארץ און האבען זיך געוואָלט אביסעך קווען נעביך, פלענען וויא שיקען געהמען משקה מיט א גענויל בייא שרה בנימינס. שרה איז געווען דיא אשת־חיל און בנימין האט אין דיא עכטערע יאָהרען זיך געפיהרט א רוחניג לעבען, אָהן קאָפּדארעניש, קינדער זיינען איהם נישט בעפאלען, זיינע דרייא טעכטער האט ער שוין לאנג אויסגעגעבען און וויא האבען געלעבט מיט דיא מאנען צופריעדען, וויא נאָט האט געבאָטען. בייא זיך האט ער געהאט נאָר איין־אייניקעל, א יונג מיידל, זעהר א שיינס, א געראַטען קינד וואס איז קינדווייס געבליבען א יתומה נאך זיין איינציגען זוהן. זיא איז איהם געווען א טרייסט, איינגעבאָקען טיף אין הארצען.

בנימין האט געהערט צום סאָרט איידעלע יודען, וואס דאס איידעלקייט ליגט וויא אויפן פנים, מען דערקענט באלד אין זייער אויסזעהען, אז וויא שטאַמען פון א פיינער משפחה, דיא תורה שיינט וויא אַרויס אין דיא אויגען און אויף דעם הויכען שטערען שטעהט וויא אָנגעשריעבען: דאס זיינען גאנץ אַלטע, אָפּגעקומענע מיוחסים פון דער נילרענער פאָן — קינדער פון דיא הייליגע אין דער גאנצער וועלט בעריהטמע, טהייערע אָבות: אברהם, יצחק און יעקב! ...

בנימין איז אויך געווען א „פאָליטשנער" מענטש, א קלוגער, א געניטער, ער האט בעמראכט א זאך גאנץ רוחני, כּפּי־טוּת, אזוי וויא זיא איז, זיך קיינמאל נישט געהיצט, נישט פאַרגרעסערט וויא אַנדערע און געגאנגען תמיד מיט זיין אייגענעם דרך. זיין שטייגער ריידען איז געווען שטיל, עפּיס אויף א בנימין־היורגליכער שטימע: האט דערבייא אָנגעבויען דעם קאָפּ מיט האַלב־צונעמאכטע אויגען. גערעדט האט ער קורץ און שאַרף, אריינגואַרפּענדיג א משל, א ווערמיל וויא א בליטץ, וואס האט געטראָפּען און געפאַסט צום עסק. ער איז געווען א שוואכער מענטש און האט געלעבט דעריבער זעהר בערעכענט, אָפּגעהיט דאס געזונט. אין בית־המדרש פלעגט ער קומען דאווענען נאָר שבת, זעהר זעלטען אין מיטען דער וואָך, אי דאס אויך נאָר פאַרגאכט א מאל צו מנחה. דאָרט האט ער זיך נישט געשטופט אויבענגאָן, אין דער מורח וואַנד, זיין אָרט איז געוועהנטליך געווען אונטערן אויבען. מיט בנימינס קומען פלעגט דער אונטער־אויבען עפעס וויא בעלעכט ווערען. א רעדעל מענטשען פלענען תמיד שטעהען אַרום זיין שמענדער און עס האט זיך געשמעסט עפּיס אזוי גוט, עפּיס אזוי געשמאַק.... און צולעב בנימין האבן

אזער ר' יעקב איז געווען א בינאמישער יוד, קלאמפערשט נאָם און ציצית. און ווען דער לייב, דער סוף פון דיא חיות, האט אויף זיך, לויט אונזערע הייליגע חכמים זאָגען, איין אָנשיקעניש, דאס קליין שרץ, „מפני“, דער גרויסער, געזונטער העלפאנט — דיא מיק, האט בנימין אויף זיך געהאט זיין אָנשיקעניש ר' יעקב'ן — א נפש, פון וועלכען ער האט זיך געהאט צוראטצען.

ר' יעקב איז געווען גאר א חידוש, א גאָטס וואונדער! אין איהם האט מען בעשיינפערליך געזעהען דיא אייגענע גבורות הבורא, וואס ביא פיעל קליינע שרצים'ליך. יענע, וויא מיר ווייסען, ווערען נאך דעם אַרויסקריכען פונ'ם איי מגולגל ביים לעבען אין דרייערלייא געשטאלטען, כסדר איינע נאך דער אנדערער: אין דער געשטאלט פון א ווערעמיל, וואס קריכט נאָר און פרעסט. דאס ווערעמיל מאכט זיך שפעטער תם, קלאמפערשט וויא געפגרימ, מיט א פעניצעל נאָר עפּים טאקי א ליאלקע און פון דער שטיקער ליאלקע שפרינגט דערנאך פון דער העלער הויט אַרויס א באבאטשקע, א זומערפיינעלע, וואס צושפרייט דיא פרינעליך און פליהט — העהע! — גאנץ הויך. פונקט דאס אייגענע טאקי איז אויך געשעהען מיט אונזער מין בעשעפענעש, להבריל.

פריהער, אין ערשטען גלגול, איז ער געווען א וואָרעם און האט געד הייסען יאָנקיל, אָדער גאר פשוט יאָנקוטש. יאָנקיל איז אין דער יונגער געווען א קליין משרתיל, געקראָכען אויפן בויך, געאַרבייט געביך פאַר'דעם עסען, מעהר וויא עסען איז איהם אויפן זינן אפילו נישט געקומען. ביא איטליכען איז ער געד לעגען אונטער דיא פיס און מען האט איהם געטראָטען וויא א וואָרעם. ער איז ביא זיך אליין געווען געדרינג, זעהר געפאלען, זעהר גוט געוואוסט, אז ער איז א רויא יונגעל און קען געביך גאר נישט, דעריבער האט ער אָנגעבויגען דעם קאָפּ, געד קראָכען, וויא מען זאָגט, איטליכען אונטער דיא געגעל — און דאס טאקי האט איהם געראטעוועט. דורכדעם האט מען אלץ ווייטער מעהר אויף איהם זיך אומד געקוקט און ער איז אלץ וואס ווייטער מעהר אַרויס פון דער בלאָטע, פון א קליין משרתיל געוואָרען א גרויסער משרת, שוין געהאפט דיא זעט, פונ'ם געהאלט זיינעם אלץ געשפאָרט, א גראָשען צו א גראָשען ביז ער האט אָנגעקליבען אַביסיל געלט און חתונה געהאט פאַר א האַלדינסטמיידל, דאס הייסט איינע פון יענע אַרמע מיני מיידליך, וואס אַרבייטען, האָרעווען, רייסען קריעה יאָהרען לאנג עפּים ביא קרובים אזוינע און הייסען הייסט עס, וויא העלפע גלאט אזוי זיך, וויא אייגענע, איי דעם בעל־הבתישקייט אומזיסט, נישט צוגעהמען קיין גראָשען חליכה. דערפאַר שטעלט מען זיך אַרויס פאַר מחותנים ביא זייא אויף דער חתונה דערמיט, וואס

צוויי יודען עפעס צווישען זיך, גלייכט זיין אויס בנימין, שטארבט א יוד און לאָזט איבער ירושה, הערען דיא יורשים נישט אויף זיך צו קריגען ביז צווישען זיין מיט זיך נישט אריין בנימין; שטארבט א יוד און חוץ א ווייב און קינדער לאָזט ער נישט איבער קיין ירושה, איבער וועמענס קאפ וויינט דיא אלמנה? איבער בנימינס. בקיצור, וואס נאָר קומט מען צו בנימין, א שטעטישע זאך — אויף צו בנימין. בנימין הערט אלסדינג רוהיג אויס, געפינט פאר איינליכע א מישה, א ווערמיל, איין עצה און מען געהט זיינע ווערטער אַ פאר לעב, הנם זיין טונען טרעפן א מאָר יענעם אין קנעפיל, שטעכען אין דער זיבעטער ריפ. אָט דאס האט איהר אייך א בילד פון בנימין, פונ'ם בעלעצה א מאַר אין אונזער יודיש שמעטיל, וואס אַזעלכע וויא ער, זיינען היינט ביא אונז זעהר זעלמען.

2.

אָקענערזשע האט אין אונזער שמעטעל זיך געפונען א ר' יעקב, פון דיא מיני ר' יעקב'ס, וואס זיינען געווען א מאָל, וואס זיינען דאָ אַזינד און וואס ווילען זיין אויף שפעטער אין אלע יודישע ערטער, כלל'ס, פון דיא קינדער ייטראל וועט נאך בלייבען א זכר און אין זיין שלאָגען נאך איין אָדער. דיא דאָזיגע מיני פארשווינען מענען זיך פארשידען זיין אין זייערע געטען, אין זייער שטייגער פרנסה, אויף אין דער הלבשה און אין דער גאנצער פיהרונג זייערער: בינאטישע פון דער אַלטער וועלט, אָבער „אויפגעווענע" פונ'ם היינטיגען שניט — נאָר אין גרונט גע' נומען אָבער זיינען זיין אלע גלייך, איין טבע, איין האַראַקטער, אלע האבען זי א פלייא אין דער נאָז און אונטערגעשלאָגען מיט הונט, אריין זיינען זיין נישט ווערט קיין דרייער און ווילען גילמען אין דער וועלט זעהר שטארק. אייגענעם שכל האבען זיין נישט פאר א גראָשען און ווילען זיין מבינים אויף אנדערע. זאגען רעות אין זאכען, וואס זיינען פאר זיין תרנום. מיינען סלאמפערשט אלץ ליש'שמים, וואס אויף דער לונג דאס אויף דער צונג — און זיינען באמת שטארק פארביסען. זיינען נישט דאס, פאר וואס זיין ניבען זיך אויס צו וואס זיין ריהרען זיך צו, ווערט א קרעמטיל, אין וואס זיין מיטען זיך אריין איז צרות, בייע מהומות, א דרעהעניש, א פלאַנטעניש פון רכילות, מסירות, לייטישע מילער און קאָזע נאך זיך איבער א מיאוסען סליד וויא דיא וואנצען, וואס מיט קיין צעהן וואסערען נישט אַפער וואשען.

סאנצעלאַמעס, מהיבא-תיתי, בים-בים-בים, ער אויף אזוי, אָהן ווערער.
 חכלל, ער איידעלט זיך, ער לעהרענט זיך, געדאנקט און געלויבט נאָט ער איז
 לייטען גלייך, ער האפט שוין אויף אַ כבוד מיט מציצה און ס'איז דאָ אַ האַפנונג,
 אַמאָם הויבט מען איהם מכבד צו זיין שוין מיט סנדק... זימט ער אַ מאָל אויף
 איין אסיפה צווישען דיא פיינע-בריות, שמעלצט ער זיך פאַר תענוג און וויל אלץ,
 מען זאָל עס זעהען, מען זאָל עס וויסען... זאָגט מען: ר' יאַנקל! וויא איז אייער
 דעה? איז ער נאר איבערגליקריך. טרעפט ער אַ מאָל גראד צו אַין עפּיס אַ זאָך
 בנימינ', איז ער אויפן זיבעטען הימעל, בנימין איז ביא איהם איין חכם, דאס
 אויבערשמע פונ'ם שטייטעל. סטייטש, בנימין! מיט איהם צו ריידען איז אַ
 זכיה. — אָס אזוי רייבט זיך אַ היבשע צייט אונזער ר' יאַנקל, מאכט דערוויל
 אויף, מיט דעם אויבערשמענס הילף, גוטע געשעפטען, איז אריין אין דיא גרויסע
 פערדערען און וואקסט, וואקסט ביז פון דער שטומער לעלע רייבט זיך אויס און
 שפרינגט פון דער העלער הויט, אין דעם דריטען גלגול אַרויס אַ גרויסער פויגעל,
 וואס צושפרייט שטארק דיא פליגעליך, פליהט הויך אימליכען איבער דיא סעפּ
 און הייסט שוין ר' יעקב! איהם איז שוין קארג זיין גלייך מיט אלע, ער וויל
 זיין העכער פון אלע, קלינער פון אלע, האבען מעהר דעה פון אלע. אַ שטאָט
 אין דער שפיגעל-וואנט איז פאַר איהם שוין נארישט, עס ציהט איהם אהין,
 אויבענאָן, הארט לעבן אַרונ-דאָש און וויל זיין אומעטום דער ערשטער, שוין אַ
 מורה-מורנו. — ר' יעקב געדיינקט שוין אצינד נישט, אז ער איז פריהער געווען
 יאַנקל דער משרת, אַ וואָרעם, אַ מין קליין בעשעפעניש. דאס געלד פאַרשטאָקט
 איהם דאס האַרץ, פאַרשטאָפט איהם דעם מוח. אויף דעם אָרט פונ'ם זכרון דאָרט
 אַ מאָל ליגט אצינד אַ קערביל. וואו אין איהם איז אַ מאָל געווען דאָרט אַ שטיקעל
 יושר, אַ קאָפּ רחמנות, עטוואס מעגליכקייט און אַ פיטצעל פאַרשטאָנד, שמעקט
 היינט אַ מטבע. אין איהם טחומ, אַרבייט דיא מטבע, דער נאנצער שכל איז ביא
 איהם נאָר דיא מטבע. אין אלע פינף חושים זיינע איז אריינגעטאָן דיא מטבע:
 זיין קוקען, הערען, שמעקען, טאפען און פיהלען איז אלץ נאָר דיא מטבע. און ביא
 יודען איז דאָך פון אייביג אָן שוין אזוי בטבע — דערוועהן זיין ביא עמיצין אַ
 גילדענע מטבע, מען ער זיך זיין אַ קאלב, אַ בהמה, איז ער ביא זיין אַ נאָט,
 בוקען זיך צו איהם, טאנצען אַרום איהם, לעקען און גיבען איהם גרויס כבוד אָפּ...
 באַסאַקעס מאַכען אַ ברייטען חמלך: ר' יעקב! און יודען זאָגען נאך מיט גרויס
 ריך-אַרץ ברוך הוא וברוך שמו ר' יעקב, אָמין!
 ר' יעקב, אונזער גילדען קעלכיל, איז שוין קדש! זיינע באַסאַקעס, דיא

מען שיינקט זיין א בורנאס, א שטאכטע און א פאָר אלטע קליידליך פֿאַר
דער נאָרדערקאָבע, מען מחוט זיין נאך אָן א גרויס כבוד, אויף וואס מען עסט, מע
טרינקט ביין זיין אויף דער חתונה און מען נעהט מיט דער כלה דעם כשר
טאנץ... נאך דער חתונה האט יאנקיל געפריווט דאס מול און אָנגעהויבען ביסליכ
ווייס אונטערצוהאַנדלען, אליין פאָר זיך צו מאַכען געשעפטליך. ער האט פאַרליהען
אַרמע יודען, בעלי־מלאכות, קליינע קרעמערליך, געלט אויף וואָכערס, שפעטער
אַביסיל געמאַכט אויף הלוואות שרייבעריך אין אלערלייאַ פריסוסמועס. השם
יתברך האט איהם געהאַלפּען, איהם געגעבען ברכה והצלחה אין דיא פאַרדינסטליך,
בזו ער האט מיט דער צייט געמאַכט א גאנץ שיין קאפיטאַל, מיט דעם
איבערשטענס הילף, און איז געוואָרען — א קאמפּאָועס עפּיס — א פּריצישיער
בעלי־הלוואָה! ער האט געקויפט אַ הויז און שוין געלעבט ברייט וויא אַ פיינער
בעלי־הבית. דענסטמאָל הויבט זיך ביין איהם אָן דער צווייטער גלגול. פון א וואָרעם,
אַ יאנקיל ווערט אַ מין פיינע־בריה, מיט אַ פנים פון אַ שיינעם יודען און הייסט
שוין ר' יאנקיל! ער איז שוין איין אָפּגעפיינט מענשיל, אַ ליאלקע, זיין שטאַט
איז אין דער שפיגעל־וואַנד דאָרט אין קלויז צווישען דעם רעכטען צימעס, לייט
ווייסען ביין זיך זעהר גוט ווער ער איז, פון וואָנען, מיטשטענהס־געזאָגט, ער
שטאַמט, נאָר מאַכען זיך בזכות זיין געלד, נישט וויסענדיג. געלד איז פאַר דעם
מענשען דער בעסטער מליץ יושר... מען געהט איהם אריין צווישען דיא מורנוס—
יעמוד מורנו ר' יאנקיל! און זיינע באַסאַסעס רופען איהם ר' יאנקיל, שוין אונטער
דיא אויגען אפילו — דאס איז ביין אונז יודען אויף איין מדרגה מיט דעם מיטעל
„סטאַטסקי סאָוועטניק“ ביין זיין להבדיל. ר' יאנקיל אליין געדיינקט נאך
אויך זעהר גוט, וואס ער איז פריהער געווען — אַ קליין מענשיל, אַ משרתיל, איין
עם־האָרץ. דעריבער האַלט ער עס פאַר אַ גרויס כבוד, וואס אָנגעזעהענע מענשען
זיינען מיט איהם חבר און געהמען איהם אין קאָהן אריין וויא זייער גלייכען. זיין
האַלט ער ביין זיך פאַר איידעלערע, געלערענטערע פון איהם און היט זיך דעריבער
מיט אַ וואָרט. זאָנען זיין עפּיס, שאַקעלט ער צו מיט דעם קאָפּ. ער קוקט זיך צו
גוט צו דיא אַלע גיינג פון איידעלע יודען און זוכט אין אַלסדינג זיין נאָכצומאַָן:
זיין אין שיד און זעקעליך, ער אויך אזוי; זיין האבען אויסגעוויקטע פנימליך
און ריידען מיט אַ זיפּעלע, ער פּריווט זיך אָנגעהמען אויף אַ פּרום־יודיש פנימיל
און לאָזען שטילע זיפּעלעך; זיין פיעסטין זיך פאַר גאָט־ברוך־הוא אין דעם
דאָוונען, מאַכען פּיסקעליך, פאַרגעהען זיך און שרייען: אַי, אַי, מאַטט, פאמער!
אונטער שפּרינגענדיג ער אויך אזוי: זיין אַ מאָל עפּיס נאר אָהן ווערטער:

דעם סקח אויפן פרייז, ניט פונ'ם דאָזיגען געלד א מַחִיל זיינע אָרעמע קרובים, אַ מַחִיל זיינע מענצער און א מַחִיל לאָזט ער אַראָפּ צו זיך אין קעשעניע, אַ מתן בסתר, אויף זאכען אַזעלכע, וועלכע ער אליין ווייסט. ר' יעקב טהוט נאָטס און אָרמע לייט גריזען ביינער, זאָכען און קריינען...

ר' יעקב איז שוין אַ מוֹט ח ה! אין דעם בקורחולים, וויינעם, וואו ער איז נבאי, לאָזט ער דעם דאָקטאָר קיין קאַפּ נישט אויפהייבען, געהמט אריין און טרייבט אַרויס קראַנקע וויא ער פאַרשטעהט, מהוט דאָרט אַלסדינג, וואס ער וויל, וואס איהם פאַלט איין, ער ווייסט אַ קריינק און קראַנקע אָרמע לייט בעד קומען פון איהם באלד דעם טויט

ר' יעקב איז שוין אַ מִבִּין אויף לעהרנען! ער קוואַקעט שוין אויך אויף נבאי אין דער ישיבה, זאָנט בויךסברות אין דעם שטייגער לעהרנען און קרימט זיך עפּים אויף דעם ראשישיבה, פון דער גאַנצער גמרא סען ער טאַקי „מכות“. נישקשה! ביים ווייב איז ער אַ גרויסער למדן, ער קען זעהר גוט...

ר' יעקב איז שוין אַ ווילדער חכם! ער האַלט פון זיך אַ שרעק, איז מיט זיך משונה שטאַרק צופריעדען, האט ווילד הנאה פון זיינס אַ ווערטיל. אויף איין אסיפה וויל ער, אַלע זאָכען איהם הערען. ער ווייסט בייא זיך זעהר גוט, מסתמא דרשח'ט ער נישט „אומזיסט“ פאַרשטעהט נישקשה איין עסק.... דעריבער איז ער ברוגז, אַז אַנדערע זאָגען אַ דעה און קען נישט ליידען מען זאָל איהם איבערשפאַרען.

— איך הייס, פאַרשטעהט איהר מיך, ר' יעקב! איז דער שטייגער זיינער געווען אין אַזא פאַל צו זאָגען מיט ברייטקייט, טייטענדיג מיט דעם גראָבען פינגער אויפן האַרצען.

„איך הייס ר' יעקב! האט אַזוי פיעל געהייסען, וואס שווער איבערצוגעבען עס מיט טויזענט ווערטער. דרינגען איז געלעגען דער גאַנצער ר' יעקב מיט דיא ביינער. איטליכער האט עס געמייטשט וויא ער פאַרשטעהט, זיך געשטיקט אינוועניג און געשווינגען, אויס מורא מיט איהם איינצורייסען.

איין בנימין האט קיין מורא ניט געהאַט אַרויסצוזאָגען זיין דעה פרייא, אויף דעם שטייגער זיינעם, רוחני, שטיל, זיך נישט צו מאַכען כלל פון ר' יעקב'ן, גלייך וויא ער איז גאר אויף דער וועלט נישטאַ. האט ר' יעקב זיך געהיצט און טייטענדיג מיט דעם פינגער אויפן האַרצען אין איין פייער געמאַכט: איך הייס ר' יעקב!... האט איהם בנימין בשעת מעשה אָנגעקוקט גאנץ קאַלטבליטיג, נישט צו ענטפערען

מענצער, דענען איהם נעטרייא, רייכערען איהם אונטער מיט וויירד, לרבען זיין נאמען און מאכען אן מיט איהם אויף מענשען אין דער שטאָדט א מורא. מען מאָר אונטער דיא אוינען אפירן נישט דערמאָהנען זיין נאמען צום שלעכמען. מען מאָר אקענען איהם נישט זינדיגען מיט א וואָרט און אלסדינג וואס ער מהוט, א נארעשקייט, איין אומרעכט אפילו, מוז מען אָננעהמען פאר ליעב, גלייך וויא מען האט געשוואוירען אויפן באַרג סיני צו גלויבען אין איהם מיט לייב און לעבען פונ'ם נאנצען הארצען. מען האלט זיך איין, צווישען זיך אפילו א מאָל אין א שטעט, נישט ארויס צו לאָזען פונ'ם מויל דאס, וואס אימליכער בעזונדער ווענען איהם טראכט. אין הארצען שפעט מען, מיט דעם מויל לויבט מען, אַלע וויסען דעם אָנשטער און איינער דעם אנדערן נאָרט... אָט אויף אזא שטיינער פארמעהרט זיך דערווייל צווישען יודען חניפה, פאלשקייט, מיאוסע זאכען, עטליכע עזותפנימער, באסאָקעס, אַרבייטען מעשים, פיהרען א שטאָדט ביא דער נאָז און יודען, דער נירערנדיגע, געפאלענע, ציטערנדיגע מויל נאך, טראָנען דיא נעז זייערע אַזעלכע לייט אקענען. — נאָר אזוי וויא אפיקורסים אין דער וועלט מוזען דאָך זיין, וואס לייקענען אין נאָט אפילו: דעריבער האבען זיך אין שטעטיל געפינען מיאוסע אפיקורסים אזוינע, וואס זיינען אויך אין ר' יעקב'ן נישט פארגלויבט געווען, איהם געהאלטען מחילה פאַר א בהמה, פאַר א נאָרבען יונג, וואס זיין מישען זיך מיט תקיפות אין שטאָדט-זאכען איז א ביטער אומגליק פאַר יודישע קינדער. — און פאַר אַזעלכע חטאים אקענען זיין כבוד, איז דאס שטעטיל נישקשה בעשטראָפּט גע- וואָרען מיט בייזע מהומות: קריג, פלאָטקעס, רבילות, מסירות, אכזריות און אַלע פורעניות, וואס דרינען שטעקט.

ר' יעקב קען שוין זינגען! עס געפעלט איהם שוין נישט דער חזן, וואס איז א צייט מיט יאָהרען אוועק געווען אין דעם שטעטיל, וויל איהם אויף דער עלטער ברעכען פון ברויט דערפאַר, וואס ער האט איינמאָל פאַרנעסען איהם נומ יום-טוב ביטען, און אויף זיין אָרט צונעהמען איינעם עפּים פון זיינע לייט. אין שטעטיל ווערט א קאָכעניש, א מהומה, א האַרמידער!

ר' יעקב פּס'ת שוין שאלות! ער זאָגט דעות דיא דיינים, קווינקעלט זיך עפּים אויף דעם שוחט, וויל נישט שטעלען אויף איהם אין א סירבא, מ'איז איהם עפּים ניט גלאַטיק... עס ווייזט זיך פלוצים אין שטעטיל א מין פאַרשוין, דעם אַלמענס שוחט א שוחט. עס ווערט א גערודער, א קריג אויף מעסער-שטעף און עס קעהרט זיך דיא שטאָדט!

ר' יעקב איז שוין א גרויסער בעל-צדקה! ער העכערט

ר' יעקב פון זיין זייט, מ'הוט וואס ער קען — ער מ'הוט דאס, יענעס, העכערט דעם
מקח אויפן פרייט אויף, אונטערצוהאלטען זיינע לייט און אָרמע קרובים. אוראי
איז דאס א מצוה, א גרויסע צדקה, מ'הי' צו זיין יודישע „נפשות“, נאָר אַקעגען א
וועלט קען מען נישט יוצא זיין — דער אָרמער עולם קלאָגט זיך אלץ זעהר
שמאָרק!

אין יענערער ביטערער צייט גראד איז אַרויס א קלאָגנ, אַז אין הערסאָנער
גובערניע מאַכען יודען קאָלאָניעס, דאָרט איז פשוט א גרעזן און צווישען דעם עולם
איז דענסטמאָל אומגענאָנגען א לידעל, וואס יונג און אלט האבען עס געזונגען, דאס
לידעל איז דאָכט זיך, כמעט אזוי:

האט איהר געהערט דאס לאַנד הערסאָן
נישט ווייט פונ'ם פעטער ישמעאל,
פון פויגעל מילך איז דאָרט פאראן,
פאר יודען ארץ־ישראל.

א פיי'ס א ציג, א שאָף א דרייער,
א הוהן, איין אינדיק האָלב אומזיסט,
אלסדינג בויכזול, קיין זאך נישט מ'הייסר
און תבואות דאָרטען פול וויא מיסט.

דאס לאַנד איז גוט און וואויל א ווינדער,
אויב לעבען, ברידער, וויכט איהר פייך,
פארנעהמט דיא קלימקעס, ווייב און קינדער
און לאָמיר עולה־רגל זיין!

דאס לידעל האט מען טאקי געזונגען, מענשען צום אונטערטרייבען, אונטער-
ווארעמען האט אויך נישט געפעהלט און פונ'ם אָרט האט מען לעת־עתה זיך אלץ
נישט געריהרט. ערשמענס, האט מען, וויא דער שטייגער איז בייא אונז יודען, גע-
קוקט איינער אויפן אנדערען, אויף דרך־ארץ — לאָזען יענע מאַכען דעם אָנהויב
צום ערשמען און מיר נאך זייא. יענע אָבער האבען נאָר געקענט שיין דרשה'נען,
זיינען געווען בריות נאָר מיט דער צונג און דעם כבוד עפ'ים טאקי צו מאַהן האבען
זייא מוחל געווען אנדערע ... צווייטענס, האט מען דאָך, וויא דער שטייגער איז
בייא אונז יודען, נישט געקענט געהען גלאַט מאַהן עפעס א זאך, זיך נישט אָנצור
ריידען וויא א פויק פריהער אזוי, דערנאך שמועסען דאס אייגענע ווידר.

געוועהנמליך קיין וואָרט, אָדער געענטפערט אַ מאָל גאנץ קורץ: איד ווייס, נישקשה, פון קינדווייס אָן וויא איהר הייסט. דאס געהר זיך אָבער נישט אָן צום ענין... און ווייטער טאָקי זיך גאנץ רוחני גערעדט. דאס פלעגט ר' יעקב'ן שמעבען וויא מיט אַ מעסער און איהם צוקאָכען דאס בלוט. בנימין איז איהם געווען וויא אַ דאָרן אין דיא אויגען, אָנקוקען האט ער נישט געקענט בנימינ'ן מיט זיינע לייט. עס האט איהם געברענגט, פאַר וואס זאָל אין דער שטאָדט זיין נאך איינער, פון וועלכען מען האלט. און נאך ווער? אזעלכער, וואס האט עפּים נישט אזוי פיעל געלד! . ביא איהם איז איינגערעדט געווען: בנימין בגול'ט איהם, געהטט ביא איהם צו אַ חלק כבוד, דאס וואס איהם אליין נאָר קומט. בנימין איז נאר נישט אזוי קלוג, אזוי פּיין וויא מען מיינט, ער פאַרבקענדעט נאָר דיא אויגען. ער טוט עס בלי נדר דערווייזען, אז מען האט אין איהם אַ גראָבען טעות. — דעריבער פלעגט ער צו בנימינ'ן זיך זוכען, אויף איהם אַלץ גראָבען, איהם געוואַלט אַלץ טבטל זיין און פאַרמיאוסין ביים עולם:

אַ פאַר וויכטיגע זאכען זיינען שפעטער זיך פאַרכאָפּען, וואס האבען אויפגע-
ריהרט דאס גאנצע שטעטל. אלע זיינען דערמיט נאָר בעשעפטיגט געווען, און
אונזער ר' יעקב האט דענסטמאָל זיך בענוצט, אויסצוגיסען אויף בנימינ'ן דעם
גאנצען צאָרן און אָפצורעכענען זיך מיט איהם וויא מיט אַ טאמען!

3.

יהי בימי הרעב הגדול, און עס איז געווען אין דיא טעג פונ'ם גרויסען הונגער,
נישט היינט געדאַכט, אין אונזער ווינקעל איז נישט געראַטען קיין תבואה, דער
יקרות איז געווען שרעקליך גרויס און מען איז געשטאַרבען, אויסגעגאנגען פאַר אַ
שטיקעל ברויט. און אז דאס שליםמול געהט, געהט עס מיט אַלעמען, מענשען
האבען פאַרלוירען איינער צום אנדערען דאס פאַרטרויען, אלע פאַרדיענסטען
האבען זיך אויסגעלאָזט, מעגשליכקייט און יושר — אויפגעהערט, עס איז אַ ביזע
מהומה, אַ צאָרען פון גאָט, דער שטאַרסער שטיקט דעם שוואַכען, דער אומנער-
רעכטער דעם גערעכטען און וויא געוועהנמליך ליידען מעהר וויא אַלע, אין אַ
שווערע צייט, דיא אָרמע, שוואַכע יודען געבען. אויף זייא ניסט זיך אויס דער
צאָרען פון אַלע זייטען, אז ס'איז נישטאָ וואס צו טאָהן געהטט מען זיך צו זייא.
יודען אין שטעטל אַהצען—קרעכצען, פאַרען אויף דיא פנימער און בעסען רחמים.

איין „עברי“ מיטטענהנס-געזאגט, נח מיט זיבען גרייזען, קמין בית בו, מלופם וואָ אי. דערפאר אָבער קענען זיין עסען....

דער מלמד מיט דער נייער קאפאטע, געגרייזעטע פאות, און מיט זיינע וואונדערליכע דערצעהלונגען, שטארק פארנערטערטע, מאכט אָ אין דעם שמעטיל א האלעכורדע, עס פארקאכט זיך דאָרט א געדיכטע קאשע, א טהייל שרייען: אהין אין יענע מקומות ערגיין, וואו מען קען קנעלען, מאכען שיינע געשעפטען! א טהייל שרייען: ניין, אהין „נישט ווייט פונ'ם פעטער ישמעאל“ אויף דיא קאָ לאַניעס! געזעטצטע מענשליך, מיט פעטע בייכלעך מאכען: עס חלעבין, ס'איז אין גאנצען איין אויסגעבאָזען איי! גלייכער נישט אהין נישט אהער, אשרי יושבי ביתך — דעם פויערש ווערטעל טאקע: „סירי דאָמא דא ני ר'פאסא“. און נומע, ווייכע מענשליך, לעדערנע דישלעס, ביינען זיך, וויא עס קומט א מאָל אויס, אי אהין אי אהער, ס'איז א דולעניש, א קאָכעניש, ביז אין דעם שמעטיל ווערט געמאכט א גרויסע אסיפה, אויף וועלכער ס'איז געווען ר' יעקב און אויף בנימין.

פריהער פון אלע, עס פארשטעהט זיך, איז ארויסגעשפרינגען מיט א וואָרט ר' יעקב. זיין דעה איז געווען—בלייבען קאָלאָניעס, האט ער געזאָגט, איז נישט פאר יודישע קינדער. דערצו איז עשו. קנעלען און שטארבען פערזאמט מען קיין מאָל נישט אומעטום. דעם בטחון צו נאָט ברוך־הוא טאָר מען נישט פארלירען, גלויבט און ריהרט זיך נישט פונ'ם אָרט... פעטע בייכלעך און לעדערנע דישלעס האבען זיך געבויגען אויף זיין זייט, געהאלטען מיט איהם. דערנאָך האט זיך צו שאַקעלט דער איבעריגער עולם, אלע האבען גערעדט, געשריגען אין איין קול צום טויב ווערען. מען האט מעהר נישט געהערט וויא: קאָלאָניעס! וואָהלין!... עס זיינען געפליוגען זידלערייען, פלאַם־פייער, פעך און שוועביל. עס האט געהילכט, געשטורמט און לעדערנע דישלעס האבען זיך געבויגען, וויא א טשערעטיק פאר דעם וויינט, אהין און אהער. געמבעס פון ר' יעקב'ס באַסאַקעס האבען פרוצלים גע-דונערט: קבצנים! שלעפען ווילט זיך אייך אויף יענעמס קאָפּ. הולטאיעס, בעליר צדקות איבער א פרעמדען בייטעל!... א העזה אביסעל מען זאָל נישט הערען, וואס גבירים, גרויסע לייט זאָגען! איהר מיינט, ס'איז שוין הפקר א וועלט? וואָרט נאָר וואָרט! וועט איהר זעהען ווער עלטער איז... וואס הייסט זיך אויסשפאָנען, נישט צאָהלען... ר' יעקב, זאָל געזונט זיין, לעבט נאך, מאַריך ימים זאָל ער זיין. דיא סאָלאָניעס אין וואָהלין ווערען אָנגעצונדען, פייערען אין איינעם אויף דיא באַסאַקעס און שיטען זיין אָב מיט הייסען פריסעק. בנימין איז דיא גאנצע צייט געזעסען רוהיג.

פארקעהרט... און דריטענס, איז דאָך, נאָך א מאָל טאָק, וויא דער שטיינער איז
בייא אונז יודען, נישט אזוי וויכטיג דער פסוק וויא דער דרש, דאס אויסרעדעניש
אויף איהם, מען לעהרענט דא גמרא נישט אזוי צוליעב דעם פישט, וויסען דעם
דין, וויא צוליעב דעם פלפול. אַנב טהום א יוד אויף סברות, מען שפאָרט זיך, אָנ-
נעהמענדיג זיך, איינער דעם אנדערען בייא דא בערדליך, מען פרעגט קלאַטץ-
קשיות, מען ווייזט אַרויס גרויסע חריפות מיט קנייטשליך, שפיטצליך, בע-
וואָהרענישען, געדרינגענישען, וואס שאַרפען און שפאָטען, דעם מוח. — אין דעם
דאָזיגען ענין מכה דא קאָלאָניעס איז געווען אויף דאס אייגענע טאָק: א
שפאָרעניש, אַ האַמפערניש, אַ קריגעניש, א „ווידער-איינאַנד“ פרעגעניש, אין אָפ-
ווענדעניש, א חוויק-מאַכעניש, מיט געשפּעט און שטעכעווערמליך איינער צום
אנדערען: „חכם מינער!“, „שיינער יוד איינער!“ ביידע צדדים האבען זיך גע-
שמאַק געוידעלט און געווען צווישען זיך פיער מיט וואסער. דא דרינגען יא, יענע—
ניין, יא, ווייל יענע זאָגען ניין און ניין, ווייל דא זאָגען יא... פלאטשעקע קעפליך
האַלטען געוועהנמליך מיט דיא, וואס האבען גוטע געמבעס צום שרייען, פיסקליך
אויף שרייפן און וואס קענען מאַכען פונ'ם טויל א האַלאָווע. —

דערווייל, אין דעם גרויסען טאָראַראַם, קומט גראד איינער, אונזערער א
מלמד, פון יענע ווייטע מקומות דאָרט ערגיץ אין וואָהלין, צום ווייב אויף יום-טוב,
אין א נייער קאַפּאָטע. ער קומט אביסעל מיט גדלות וויא איינער, וואס איז אויס-
געווען א וועלט און וואַרפט אריין אין דעם שמועס פרעמדע, וואָהליגישע ווערטער.
אַנשטאַט „יו“, זאָגט ער „יא“, אַנשטאַט „קרופניק“—„קאָליש“ און „קיטקע“ הייבט
בייא איהם „קוילעטש“, אַרום איהם פאַרקלייבען זיך רעדנדיק מענשען, מען קוקט
אויף איהם עפעס וויא אויף אַ חידוש און מען שטינגט אימליכס וואָרט זיינס
פון וויינע מעשיות, קראַמצענדיג זיך דערבייא פאַר גרויס הנאָה. וואָהלין, דערצעהנט
ער, איז א געבענשט אָרט מיט אַלעם גוטען. קוילעטש עסט מען דאָרט גאר אין
מיטען דער וואָך, וויין מרינקט מען דאָרט וויא וואסער, היינט זייער ראָסעלפליישיג,
קנאָבעל, „פראַקעס“, „פאַלירטשיקעס“ איז א מאַכל מלכים! דא ווידלען בייא
דיא שטעסען (בייא דא „שאַף“, מיין איך האַפט ער זיך באַלד און פאַר-
ריכט) זיינען אָפּגענאָסען מיט שמאַלץ און שלעפען זייא פון הינטען זיך נאָך אויף
רעדליך. קאָדע, אזוי הייסט עס דאָרט, יו — יא, יא! מיין איך. — נאָך דא
מענשען דאָרטיגע זיינען גראָב, פאַרשמאַפטע קעפּ. יודען פונ'ם הינען ווירקעל
קענען זייא אין זאָק אריינגארען און מאַכען גוטע געשעפטען. מלמדים פון אונזער
קאַנט האבען דאָרט דיא בעסטע סטעלונגען. זייערע — זיינען חמורים, לייגען אַנידער

קומען זיין אין דעם לאַנד כנען, ווילען האבען דאָרט אַ מסום מנוחה, רוחן אָבער ווייניג, האבען נעגונג אַיסצושטעקן שטענדיג פון שונאים אַרום און אַרום. דערנאָך, אַז נאָם העלפּט, זיין ווערען שטיקליך בעל־הבתים מיט אַ בית־המדרש, יודען יוצען זיך אַד-ווייניגערטנער, אָנעלעחנט אונטער פיינענבויער און מען הויבט ערשט אָן וויסען פון אַ לעבען צו זאָגען, צו פאַטשען זיך פּרוּבליס יודישע קינדער און צופאַלען אויף צווייאַ שטיק מיט בעזונדערע שטיבלדיך. רייסען איינער ביים אנדערען אָם דיא קעפּ, ביז שלמנאסר דער מלך פון אַשור זאָגט דיא קינדער ישׂראל לך־לך! אַהין צווש, וואו דער שוואַרצער פעפער וואַקסט דאָרט, און מען ווייסט ער היום נישט וואו זייער נעביין איז אַהינגעקומען, שפעטער קומט נבוכדנאצר מלך בבל, זאָגט אויך דעם שבט יהודה: לך־לך און זיין ווערען פאַרוואַנעלט. — אין אַ צייט אַרום קעהרען זיך אַ טחייל יודען צוריק ווידער קיין ארץ־ישׂראל. נאָר ס'איז שוין אַ נעמוטשעט לעבען. זיין זיינען קנעכט ביא זיך אין דער היים, ווערען פאַרשוואַרצט אין עושר און אין כבוד, לייזען קלעפּ פון אנדערע און רייסען זיך ביא דיא נעז צווישען זיך, אַזוי ציהט עס זיך אין צרות אין יסורים, ביז מיטום הרשע חורט מיט זיין גוט איבער לך־לך אין דאס איז זיין ביז היינט געבליבען גוט אין דעם זכרון. זינט דענסטמאָהל נעהט כסדר אַלץ דיא סדרא לך־לך!...

— אָט דאס רבותים, האט בנימין אויסגעלאָזט אויף אַ נידעריגער שטימע, מיט אַ זיפּץ וואס האט געריהרט ביים האַרצען. אָט דאס איז דיא אלטע יודישע היסטאָריע, וואס בלייבט תמיד נייא. אין נאנצען איז זיא אַ לך־לך, אין אָנהויב, אין דער מיט און אויך היינט, ברידערליך. לך־לך! קיין הערסאָן, קיין וואַהלין, ערניץ אנדערש—אַלץ איינס, דערמיט נעהמט נאך דיא געשיכטע נישט קיין עק, פאַר וואַנלעניש הערט נאך נישט אויף, דיא פאַרוואַנעלטע אין הערסאָן וועלען נאך געהן קיין וואַהלין און ווידער דיא פון דאנען — זיך לאָזען אַהין... וואס קען מען מאַכן? נעהט, יודישע קינדער! נאָר אַל תרגו בדרך, קרינט זיך נישט איבער דעם וועג, אויך אויף דעם וועג... נעהט, ברידער, נאָם זאָל אייך העלפּט!

— איהר רעדט, ר' בנימין, וויא אַ חכם! רופען זיך אָן מענשען פונ'ם עולם, נאָר וויא נעהט מען אָהן געלד. מיר בעדאַרפען האבען הילף, אויף הצאות געלד!...

— פון מיין זייט, ענטפערט בנימין, ווארענדיג זיך מיט טרעהרען, פון מיין זייט בין איך ברייט צו געבען פיעל מעהר וויא איך קען, לאָזען אויך אנדערע געבען נאָר וויפיעל זיין קענען, אפילו ווייניגער וויפיעל זיין קענען, אבי געבען. וויא זאָגט מען עפעס: אביסעל און אביסעל, ווערט אַ פולע שיסעל.

אָננעכוינען דעם קאָפּ און נעשווינען, ערשט אז דער עולם איז סײַד נעוואָרען שרייענדיג, האט ער אויפגעהויבען פאמעליכען דעם קאָפּ, אַרױפליינענדיג דיא האַנד אויפן שטערען, וואס האט בייא איהם בעמיים, אז ער וויל עפּיס זאָנען.

— שא, שא! איז נעוואָרען א קלאפערײא, א שושמערײא צווישען דעם עולם. ר' בנימין וויל עפעס ריידען, שא, שמיל!

— האט איהר זיך שוין אָפגעקיהלט, רבותים, און וועט חערען? מאכט בנימין מיט א פריינדליכער מינע.

— יא, יא, ר' בנימין! רעדט, זאָלט איהר נעזונט זיין, מיר הערען.

— אומזיסט סרינט איהר זיך, מיינע ליעבע יודען. הויבט אָן בנימין שמיל, רוחני וויא זיין שטיינער איז, וויא איך זעה קענט איהר נישט אונזער יודישע היסטאָריע. נאט אייך זיא דאָ אין גאנצען אין עטליכע ווערטער.

דער עולם איז געבליעבען שמיל אָהן שום בעוועגונג, קיין שאַרף, קיין פאַרע האט מען פון קיינעם נישט געהערט, גלייך וויא אַלע זיינען אויסגעשטאַרבן, און בנימין האט שמיל מיט האַלב פאַרמאכטע אויגען אָנגעהויבען אזוי:

— וויא באַלד, רבותים, אברהם אָבינו דערנרייכט מיט זיין שכל דאס יודישקייט, הויכט מיט איהם זיך אָן דיא סדרא לך־לך, און ווערט פאַרוואַנעלט פון זיין פאטערלאַנד, קוים מלײַט ער זיך, ווערט דער ערשטער געמלײַטער יוד, האט ער שוין אויף דער ערטער נאר א זוהן, יצחק, געיודישט נאך קינדווייס, האט שוין דערפאַר מיט א מאָל טאקי א צווייטן און לך־לך, וואָנעלט זיך אויף אַרום אין דער וועלט. — יעקב, א כשר קינד מיט א יודעש האַרץ, מאכט א פליטה, לך־לך פאַר עשוין קיין חרן... פיער מאל חתונה געהאַט, האט א טוץ קינדערליך און לך־לך, לויפט ווייטער פאַר לבן־הארמי... בלאַנקעט זיך אַרום ביז ער קומט אויף דער עלטער מיט זיינע קינדער קיין מצרים, וואו יוסף זיינער איז א חשוב אין הויף, א גרויסער פריץ, איין מוכרתבואה'ניק אין דער וועלט! דאס, וואס דיא קינדער ישראק בלייבען דאָרט א לאַנגע צייט זימצען, זיינען זיא דרינען נישט שולדיג, דער קאָזאס האט זיא שוין געהאַלטען. אין צרות, אין לייד האבען זיא זיך דערווייך געפרוכפערט און געמעהרט, שונאים אויף צו שפּרינגעניש. משה רבינו, וואס האט יונגערהייט שוין געוואוסט דיא סדרא לך־לך, פועלט דערנאך, דורך גרויסע וואונדער, אָפצולאָזען דיא יודישע קינדער אויף דרייא טעג נאָר פרייא צו אטחמען, אבי פון פרעה'ס הענד ארויס, איז שוין דא ברירה בייא זיא געווען צו מאַכען אויף לעולם ועד לך־לך. זיא געהמען דיא תורה אויפן באַרג סיני און לך־לך מיט איהר א צייט מיט יאָהרען אין דער מדבר. מיר, צובראָכען פונ'ם שטענדיגען אַרומוואַנלען,

אכיפה זיך געגעבען דאס וואָרט, בלי נדר בנימין אָנצואלצען, אז אייביג זאָל עס
איהם ליגען אין טעם. געזאָגט געטאָהן — און עס האט נישט געדויערט לאנג איז
פונקט אַסענען בנימינ'ס הויז אויסגעוואַקסען א געהייבען שיינקעל גאר א וואונדער,
זאָגט דא „פֿיאני העיר“ האבען אָפּט געטרונקען און פאַרביסען. —

בנימין האט שוין נישט דא פֿרנסה, וואס פֿריהער, ער ווייסט שוין דעם
טעם פֿון נויט. שרה זיין ווייב איז פֿאַר יסורים געעלטערט, בעטריבט. דא שנירליך
פֿערעל מיט דעם גילדענעם אויבעל זעהט מען שוין נישט ביא איהר אויפֿן האַלז
אפילו שבת און יום־טוב. זיא ליגען ערניץ פֿאַרזעטצט. נאָר בנימין האַלט זיך נאָך
פֿון דעסטווענען און דער שטיינער לעבען זיינער איז ניט געענדערט אויף א האָר.
ער זימט אלץ טאקע ביא זיך אין אַלקיר, קוקט אריין אין א ספר, שמועסט דאָרט
מיט מענשען שטיל, רוחי, געלאסען וויא א מאָל.

אזוי האַלט זיך געוועהנטליך א בוים, וועלכען דער וואָרעם עסט, טאָטשעט
אונטען ביים וואָרצעל. וועסנע צייט בעדעקט ער זיך מיט בלעטער, זעהט אויס
פֿריש, גרוי, נישט צו דערקענען, אז אינוועניג איז ער נעביך פֿויל — ביז זיין מלאך־
המות, דער וואָרעם, טהוט דעם קעצטען פֿיק, דערנעהט איהם דעם עק און ער
פֿאַלט פֿלוצליך אַנידער!...

4.

א ניא אומגליק האט דאס שמעטיק געטראָפֿען — און בנימין איז געפֿאלען

א קרבן!

אז דא היינטיגמאָדישע בילדונג האט, וויא אַ מנפה, זיך אריינגעזאָפּט אין
אונזער ווינקעל און אָנגעמאַכט צרות, האט נאָט אונזער שמעטיל פֿון אזא פֿורעניות
אויסגעהיט, דאָרט האט מען פֿון אזא אַנשיקעניש א לאַנגע צייט נישט געוואוסט,
זען האט אפילו געהערט א מאל עפֿים א קלאנג פֿון דערווייטענס מכח דייטשליך—
עבולבעטע יודען אזוינע אָהן יארמולקטס און מכח ביכליך עפֿים אזוינע מיט קורצע
טורח'ליך, נאָר אלץ נישט ביא אונז געדאַכט. אונזערע יודען האט מיט זיינע שיינע
גשטעלען דער רוח נישט גענומען. ניכער, דאכט זיך, וואָלט דער יצירהרע טרופֿה
עווען געהען צו אַלע שוואַרצע יאָהר איידער קומען צו אונזערען א יודען בריינגען
זיהם צו אַ זינד... דער יצירהרע אליין האט, דאכט זיך, בעדאַרפט האבען איין
וויזערנעם יצירהרע אַזוינס צו טאָהן. — פֿלוצליך אָבער ווערט אין שמעטיל, אַ געד
וועלט. א געשרייא, א געפֿילדער: אוי־ווייא, דא קליפה איז דאָ! —

— יודען! טהוט ר' יעקב פלוצלים א היק, שטארט אָנעצונדען, איך דער קען אייך היינט נאר ניט, יודען! פארשמעה נישט, וואס אייך איז היינט אזוינס געשעהען? וויא אזוי קענען עס יודען מיט א קאלטער לעבער צוהערען אזעלכע רייד פון דעם ר' בנימין אייזערען? ... ס'איז דאך חכמה אלטשעס, א חילול-השם, מען זאל נעהמען דיא תורה האקדיושע (הקדושה) און מאכען פון איהר גלייכע ווערמליך! ... נעוואלד, דיא הייליגע תורה! נעוואלד, דיא הייליגע אבות! מען נעהמט א סדרא לדילך און מאכט פון איהר מאַנדרוש, א לער מעשקע! —

אוריועה, מען בעדארף דאך, הערענדיג אזוינס, קריעה רייסען!...

— שוין גענוג געריסען. . . נישטאָ שוין מעהר וואס צו רייסען! — האט זיך געקאָזט הערען עמיצענס א קול פון צווישען דעם עולם — דיא נומע כנופיא האט שוין אָפגעריסען דיא הויט פון לעבעדיגע און פון טויטע.

— תרבות עזות-פנים! טהוט ר' יעקב א היק, ווער איז דאס דאָרט דער יונגאמטש אזוינער?!

— האט רחמנות, ר' יעקב! שרייען יודען אין איין קול. זעהט, זאל עפעס ווערען אויף הוצאות! ס'איז שלעכט, ר' יעקב! שלעכט, שלעכט... מיר זיינן פארבייא.

— יודען בעדארפען האבען בטחון צו דעם וואס לעבט אייביג אין הימעל, ברוך הוא וברוך שמו, זאָגט ר' יעקב דעם עולם מוסר. ה' ילחם לכם — הקדוש ברוך הוא וועט אייך געבען ברויט, געבען קען נאָר ער, זיין לעבער גאָמען אליין, שבו לכם עם החמור. בכייבט און האָפט אויף דעם, וואס וועט קומען רייטענדיג אויפן חמור. אזוי זאָגט איך אייך, איך ר' יעקב! ... פארנעסט נישט, איהר זייט שטיקלעך בעל-רחובות, צום רייסטער קומט, אויך מיר און... פאר גאָט טאָר מען נישט אַנטלויפען, זאָגט תהלים, פאסט, הללוהו בתוף ומחול, צום סוף וועט ער אייך מוחל זיין, נישקשה... זיין רחמנות איז גרויס.

בנימין האט זיך אויפגעהייבען פונ'ם אָרט און ארויסגעגאנגען שטיל, נישט צו ענטפערן ר' יעקב'ן קיין וואָרט. באלד נאך איהם איז אויך דער איבעריגער עולם זיך צוגאנגען און דיא אסיפה האט, וויא געוועהנטליך, זיך אויסגעקאָזט מיט גאָרנישט.

מיט גאָרנישט פאר דעם אָרמען עולם און מיט א בייס אָבער פאר בנימין — א בייס אַזש צייכענס זיינען געשטאנען. ר' יעקב האט זינט דענסטמאָל אויף דער

אונזער בנימין. מען לויפט צו איהם משונענערווייז און מען זושעט איהם
פולע אויערן מיט דער מעשה, נאָהענמע קרובים נעהמען און פיהרען דיא שיינע
לייטליך צו בנימין בכדי אויסצושטרעפן, אויסצושיינענען זיין פאר מענשען.
וויב בנימין, האט עס געהייסען, וועלען זיין ליינען כבוד און ער וועט שוין נישקשע
זיין זיין לעהרנען בלס.

נאָר אונזער בנימין נעהמט אויף דיא יונגע לייט נאר פריינטליך מיט א
ליינעם „ברוך־הבא“ ער בעט זיין זיטצען און מאכט א ווייטען שטימע, דאכט
זיך, עפּיס נאר נישט צו דער זאך. דער שטימע אָבער קומט אלץ וואס ווייטער מעהר
ווייב אויף א דרך, אלץ נעהנטער, נעהנטער צום עסק, דיא יונגע לייט ווערען
ערווייל גוט אויפגעלייגט, ריידען מיט א מויל און בנימין בעריהרט דעם חטא
ווערען נאָנץ דילקאט.

— מילא, מאכט ער שטיל־רוהיג מיט משלים אויף זיין שטיינער, מילא דיר.
ווא, האט זיך פארגלוסט עסען פונ'ם עץ־הדעת, מהיכא־תית, עס, אויף דיר דיא
ברה. אָבער פאר וואס האסט־דו נאך געהאט פונ'ם עץ־הדעת צו געבען אָדמ'ן
עביד, ער זאָל שטארבען ?

— הייסט עס א פנים, טהוען זיך דיא יונגע לייט א חאפ מיט פייער, אז
בילדונג איז איין עבודה און דיא קשיא איז, פאר וואס האבען מיר, אָרמע בעל־
גבורות, נאך פארפיהרט אַנדערע אין אזא אומגליק ? אהא ? מיר פארשטענען,
פארשטענען ! אזוי, ר' בנימין, בעטיימען אייערע ווערטער ?

— יא, קינדער, אזוי.

— ניין ! מיר אָבער מיינען ניט אזוי. צושאָקלען זיך דיא יונגע לייט מיט א
שטעכענדיג שטייכעלע און נעהמען זיך אין איין פייער לעהרנען דעם אלטען
בנימין, אז בילדונג איז דאס... בילדונג איז יענעס... פאר יודען נאָר א גליק.
בנימין הערט אלסדינג געדולדיג אויס, נישט איבערצושלאָגען דיא רייד. דיא יונגע
לייט היטצען זיך, ריידען פאר פייער, פאר וואסער אלץ בילדינג, בילדונג, ביז עס
לאָזט זיך זיין אויס ווערטער און ווערען אַנשווינען. דענסטמאָל הויבט אָן בנימין
גאָנץ רוהיג, אָנגעבויגען דעם קאָפּ, און ווארפט פון זיין זייט ווייטער אריין א וואָרט.
אזוי :

— דער עץ־הדעת אליין פאר זיך איז נאר ניט שלעכט. שלעכט איז נאָר אָם
וואס, וואס אָדמ מיט חוה'ן האבען באלד נאך דעם פארגלעבן נאָר פונ'ם
עץ־הדעת זיך שוין געשעהט מיט זיך אליין, שוין זיך גע
פיהלט אומגליקליך, וואס זיין וויינען נאקעט־באָרפּיס, נישט אָנגעמאָקט

ביא א יונגען מאנטשיק עפּים — און צו אלע צרות נאך, איין איידעמיל
 איינעמס עפּים פון ר' יעקב'ס לייט נעפינט מען אונטער דער „נמרא“ א „טרפה“
 פסול! מען נעהמט זיך צו דעם פושע־ישראל און עס וויסט זיך ארויס — אוי,
 א וועהמיג! — ער איז נישט איינער און אויך נישט דער רעכטער בעל־עברה. דיא
 אמת'ע טרפניאקעס, אבראבות חמומאָחניקעס זיינען עטליכע בעל־הבתישע קינדער.
 מען נעהמט זיך צו דיא פיינע לייט און עס ווייזט זיך ווייטער ארויס, אז זייא
 זיינען, חרעה! נרויסע עזי־פנימער, האבען נאר קיין מורא נישט פאר קיינעם.
 דיא קליפה רחמנא־ליצקן, האט צוגענומען בייא זייא דעם שכל מיט דעם יודישקייט
 אין איינעם. זיינען אריין קאליע און קאליע נעמאכט נאך אנדערע. עס רעשט זיך,
 עס קאכט זיך, דאס גאנצע שטעמיל וויינט זיך. אימליכער אלץ — אָווא, א מעשה
 אזא מעשה!... מאמעס — מאמעס — צימערען, פלאמערען פאר זייערע קינדער, דיא
 קליפה זאָל אין אזא אונטערנאנג, נישט דאָ געדאכט, צו זייא זיך אויך נישט אָנ־
 נעהמען. שיינע יודען, נאָטס־מטראפצעס, נעהמען זיך אָן נאָטס קריוודע. סטייטש,
 רבנוו שר עולם, מען זאָל אזוינס איהם אָפּמאָהן!... און גלאט אזוי יודען מיינען
 נישט קיין שום זאך וויא דערווייל איז דאָך דאָ איין עסס צו ארבייטען, פילדערען,
 שרייען און נישט זיטצען ליידיג. מעהר פון אלע האט געברענגט ר' יעקב. און
 אימליכער וואָרים האט א דאָרים: איין מאָל, איז ער, הייסט דאָך עס, דער
 עקסטער, אריף איהם שמעהט דאס גאנצע שטעמלי און ער וועט בעדארפען נאָט
 ענטפערען פאר דיא אלע חטאים, אָפּגעבען דין וחשבון פאר כל־ישראל. פאר
 וואס ר' יעקב — וועט דער סדך עכיוו, ברוך הוא וברוך שמו, זאָנען — האסט־דוא
 נישט, וויא דער פאסטוך פאָרשט זיין טשערעדע, געמאָהן איבערפיהרען מיינע שאָף
 ישראל אונטער דיין רומ, כדי זייא זאָלען וויסען ווער ע ל מ ע ר איז און וואס
 פאר א נאָט זייא האבען!... היינט צווייטענס, האט דאָך אין דער מיאוסע
 מעשה געשטעקט דאס איידעמיל פון זיינעם א לייב־מענשען. אזוינס איז דאָך שוין
 טאקי א פאדראָס, נישט אויסצוהאלטען. און דריטענס — נוא, דאס מומקען שוין
 שונאים, לאָז עס בלייבען צווישען אונז — האט דיא גאנצע מעשה גלאט נישט גע־
 טוינט ר' יעקב'ן צום עסק. דאס חארץ האט איהם געזאָגט, אז דיא דאָזיגע קליפה
 מיט איהרע ביכליך, ווען זיא חאפט זיך חלילה אריין צווישען יודישע קינדער,
 קען איהם זעהר פיעל שאדען צו זיין נאָמען און צו דיא מיני געשעפטען זיינע,
 דענסטמאָל איז ער דערהרגעט, וויא דיא פלעדערמייז אין פינסטערן קעלער בשעת
 עס חאפט זיך אהין פלוצים אריין א שיין פון דער ליכטיגער זון...

אין דעם דאָזיגען קאָכעניש לאָזט מען, עס פארשטעהט זיך, נישט אויס

אויף אלע מענשען איז שמוב איז עפֿים אָננעפֿאלען א מרה־שחורה, אימליכען נישט נוס אויפֿן האַרצען — און מען האט גערערט, געשמיסט פֿון היינטיגער, שלעכטע פֿאָנאָדע.

— פֿארפֿאלען, דאכט זיך, מיינע ביימליך, רופט זיך אָן בנימין, א מאָד געדענדיג בעטריכט מיט דער האַנד. דער בייזער ווינטער מיט זיינע פרעסט און שטורמווירען וועט, דאכט זיך, מיט זיין עקען.

— האט נישט קיין פֿאָרכט, ר' בנימין! טהוט איינער פֿון דיא יונגע לייט א זאָג מיט אזא שטייכעלע, וואס האט עפֿים בעטייט וויא: פרעג דיך בחרם אלס ער, וואס דוא רעדסט, דרינען האב איך שוין א ידיעה. — נישקשה, ר' בנימין! דאס דאכט זיך טאָקי נאָר אזוי. דיא נאָטור האט נישקשה פֿאַר אייערע ביימליך זיך געזאָרגט. בכדי זיין צו דערהאַלטען, האט זיא דעם זאָפט אינוועניג אין זיין אויף א צייט איינגעשטעלט, נוס באַהאַלטען, וויא מען בעהאַלט עפֿים איין עסענווארג אין קעלער נוס פֿאַרוויקעלט, פֿאַרשטעקט, דיא קעלט זאָל עס נישט איבערפֿיהרען.

— אַזווא! מאכט בנימין, וויא נרויס איז גאָט'ס וואונדער! ... נוא, א שטיינער, אז מען וואָלט מיט עפֿים אזא קונץ געמאַכט אצינד, דער זאָפט זאָל ארויס פֿונ'ם באַהערמעניש פֿרייא און אויף דיא צוויינען זאָלען שפֿראַצען בלעטליך, נוא, וואס? מען זאָגט, מיט דער שוואַרצער־קונץ האבען מענשען געמאַכט א מאָל אַזעלכע זאכען.

— דאס איז מעשה־פֿאַקוסניקעס. רופט זיך אָן נאָך איינער פֿון דיא יונגע לייט. דורך אזוינע פֿאַקוסען וואָלטען דיא ביימער אומגעקומען. דאס איין מינוט געמאַכטע גרינקייט, קלאַמפֿערשט, וואָלט זיין געקאָסט דאס לעבען זייערס. דער פֿראָסט וואָרט א חאָפֿ געמאָהן דעם זאָפט, געמאַכט אויס איהם תל, דיא צווייגליך מיט דיא געמאַכט'ע בלעטליך וואָלטען געגאנגען קאפּוט און פֿון פֿירות וואָלט אפֿילו קיין אָנהויב נישט געווען.

— הייסט דאָך עס א פֿנים, קינדער, וויא איהר זאָגט, מאכט בנימין וואונדערנדיג זיך, אז וואס גאָט טהוט איז נוס און קלוג. זעהר שיין חלעבין! פֿאַר וואָס־זשע זאָלט איהר, קינדערליך, אין דיא יודען אצינד, ביא זייער היינטיגע לאַגע, נישט זעהען דיא אייגענע גבורות הבורא, וואס אין דעם בוים ווינטער? א יא, דער הימעל איז אצינד ארום און ארום בעליינט מיט פינסטערע חמאַרעס, פֿון אַלע זיימען שטורמען שטאַרקע, קאַלטע ווינטען. דער יוד שאַקערט זיך געבויך, אַנבויגענדיג דעם קאָפּ אַהין און אַהער, אָהן א רגע מנוחה, דאכט זיך, אָט פֿאַלט

וויא מענשען און אָנגעהויבען צוקליידען זיך נאך דער ערשטער מאָדע. אז אין גרעזן האט מען זיך געפיהלט אומגליקליך, א פשימא שוין היינט ערניץ אנדערש!....

דיא יונגע לייט שטויסען זיך אָן וואָהן בנימינים ווערמער דערלאנגען און הויבען אָן אלע אקענען איהם צו טענהן, צו פארשיטען איהם מיט ניין מאָס רייד, שרייענדיג דערבייא אלץ: לאָזט זיך דיענען, לאָזט זיך דיענען! הנם בנימין איז געזעסען שטיל, נישט געזעפענט קיין מויל. נאכדעם אז דער שמיס האָט זיך אָפּ, שטעהט בנימין אויף פּוּנ'ס ביינקעל, געהט זיך דורך עטליכע מאָל הין און צוריק אין אלקיר און שטעלט זיך דערנאך פארטראכט לעבן פענסטער, וואס געהט ארויס אין אַ קליין גערטענדיל בייא זיך אין הויף, וואו זיין לעבען איז געווען זומער צו זימען, אָנקוועלענדיג פון אימליכס ביימעלע, פון אימליכס גרעזעלע בעד זונדער.

— א-א, וואס אין דרויסען טהוט זיך! זאָנט בנימין אַ קוק געבענדיג אין פענסטער. עפּיס אַ זאווערונגע נאר אַ שרעק! ס'איז שוין נאך פורים, וועסנע- צייט, און דער ווינטער האָט, וויל נישט נאכלאָזען!...

דער ווינטער האט געוויזען טאקי זיין וויקדע, שרעקליכע קראפט, גלייך וויא א פארוואונדעטע חיה-דעה, אין וועלכער עס צוברענט זיך דיא רציחה, פיהלענדיג איהרע לעצטע מינוטען און ווייך זיך האָטש נוקם זיין אביסעל איידער זיא געהט פון דער וועלט. עס האט זיך צושפילט אַ שטארקער שטורמוינט, מיט אַ רוזע, אַ געהייל וויא פון טשאטעס הונגעריגע וועלף, געריסען דעכער, געסערט, געטראָגען גאנצע זיילען שנייא פון דער ערד ארויף, אויסמישענדיג עס אין דער לופט מיט אַ פריש, פארפרוירען שנייעלע ערשט אַרויסגעשטאָטען פון שוואַרצליך-גרויע חטאָרעס, וואס האבען בעדעקט דעם הימעל אַרום און אַרום, אָנמאכענדיג אויף אימליכען מיט זייער פינסטער פנים אַ שרעקליכע מרה-שחורה. אויף דיא געזיסען אונטערן דאך זיינען געשטאנען איינגעהייקערט, מיט איינגעצייגענע העלזליך, וואָראָגעס געביך, אויסבאהאלטענדיג זיך פאר דער שרעקליכער בורע, וואס האט זייא פרוצלים אָנגעפאלען, עפּיס וויא זיך שטארק געוואונדערט, איז אזא צייט, ווען בייא לייטען, אין יענע גענענדען דאָרט, איז שוין זומער, וואָרם מחיה, זאָך זיך דאָ אַזוינס פלוצלים מאכען!... ביימער פאר דעם פענסטער, נאָקעט מיט הויכע ריטער, אָהן אַ סימן לעבען, וויא גרויסע פארדארטע בייזעמער, האבען זיך געשאַקעלט, גע- וואָרפען, אָנבויגענדיג דיא קעפּ, וואָהן דער ווינד בלאָזט און דאכט זיך, אָפּ- ווערען זייא צובראָכען, עס ווערט פון זייא אַ הויפען שפענער.

בנימינים ווערמער זיינען דיא יונגע לייט מיט אן הארצען אריין. מיט
יאהרען אין דיא אויגען האבען זייא אָנגענומען איהם ביא דער האנד און גע-
יאהרען זיינע ווערמער אייביג צו געדיינקען...

אז דיא יונגע לייט זיינען מיט א געריהרט הארץ אוועקגעגאנגען, האט מען
געהערט, וויא בנימין איז עפּיס צוטראָגען, דיא האלב־צוגעמאכטע אויגען זיינען
וואס פארלאָפען מיט טרעהרען. נאך עטליכע רגע שווייגען זאָגט ער מיט א קרבן,
קלענדיג דערבייא מיט'ן קאָפּ:

— וואס איז שולדיג דאס אָרמט קינד, דער יתום'ל נעביך, אז דאס יונגע
מיט זיינס איז ווארם? אז עס גלוקט זיך איהם נעביך אויף אָנקוקען גאָט'ס
לחם, צו לעבען, ארבייטען, צופיהרען אביסעל דיא הענטליך אין דיא יונגע
יאהרען וויא אלע אנדערע? ... ניין, יתום'ל! זאָגט מען איהם, דיין בלוט טאָהר
מיט זיין ווארם .. ניין, נישטאָ פאר דיר קיין יוגענד! ... לאָז זיך איין אָרעמאנס
קינד נישט גלוקסמען, שמוץ זיך נישט צווישען אנדערע! זייא מענען און דוא
חרסט נישט, דאס וואס פאר זייא איז א גליק, איז פאר דיר נאר איין אומגליק.
ליעג בערגאָבען! ... א רחמנות חלעבען אויף דיא דאָזיגע יונגע לייט. זעהר
וילע קינדער! — —

ר' יעקב האט דערוויל נישט גערוהט, דאס איידעמיק האט, אויף זיין בע-
זל, דער שווער שוין אַרויסגעטריבען, איהם געצווינגען דער טאָכטער זיינער
גען א גט. דאס יונגע פאָר פאָק, זאָגט מען, האבען צווישען זיך זעהר גוט גע-
גט און ביים צושיידען זיך ביידע שרעקליך געוויינט. מיט זייא אין איינעם האט
זיינע זייערס א קיין מיידעלע, וואס איז אין דיא קינדערשע יאָהרען נעביך
גערגעבליבען א וויסטע יתומה'לע. האט דאס וויסטע קינד געבעדן, אויס-
ווערקענדיג דיא הענטליך און זוכענדיג מיט דיא אייגליך, געשרינען א מאָל אין
זיין קול: טא — טא! ... פלעגט דיא פאראומערטע מאמע זיך בעוואשען מיט
וואס מען טרעהרען, אָפּגעטפערענדיג שטיל, טרויערדיג: שא, נישטאָ טא! פאר-
שט זיינען מיר ביידע, שא, שא! ... און אז ר' יעקב האט דאָ געטראכט, זיך צו
גרייט „איבערצופיהרען דיא איבעריגע שעפעליך ישראל אונטער זיין רומ" איז ער
דערנאָנגען דורך זיינע לייט, וואס האבען איהם אָפּגעטראָגען מיט זייערע
יגענע צוגעלייגטע פוזמנות, אז בנימין האט דער „קליפה" גאר געגעבען גערעכט,
דיא טרפה'נע יונגע לייטליך זיינען איהם זעהר געפעלען און ער איז מיט זייא
ר איינס! ... ר' יעקב איז געוואָרען אָנגעצינדען, פלאַם־פֿייער און האט זיך
געבען א נדר, ער מוז פון בנימינ'ן מאַכען אַש, דאס האט ביא איהם נאך

ער און עס ווערט אויס איהם א הויפטן ביינער. נאָר דער זאפט פונ'ם יודיש קייט אָבער ליגט אין איהם גוט באהאלטען, ס'איז דאָ טיף אינוועניג אין איהם א לעבען, א נשמה... לאָז מען'זשע אצינד איהם לאָזען צורוה און נישט וועלען מיט געוואלד, דורך פאָקוסען, אָנהיינגען אויף איהם פאר דער צייט עפּים בלעטליך אזעלכע, וואס חוץ צרות, קריינקונג און יסורים וועט דערפון קיין פירות נישט ארויסקומען. — שפעטער, אסירצהיהשם, אז עס וועט א שייך נעבען דיא ליכטיגע זון, דיא ווינטען וועלען געשמילט ווערן אין דרויסען וועט זיין מתיב ווארם — דענסטמאָל וועט, וויא ישעיה הנביא זאגט, שפּראַצען און בליהען ישראל און ארויס נעבען פיעל פרוכטען... אז אין גוטע צייטען גיט ישראל דער וועלט גענוג פרוכטען ארויס — דערפאר קען דיא יודישע היסטאָריע זעהר גוט ערב זיין....

בנימינים רייד האט וויא א בלייטץ פרוצקיס דיא יונגע לייט געמראָפּען, זייא האבען זיך אָנגעקוקט שטארק פארוואונדערט און געבליבען אָהן לשון. דער עלטערער פון זייא האט זיך באַלד בעמראַכט און זיך אָנגערופען מיט הארץ:

— ווילט איהר א פנים, ר' בנימין, מיר זאָלען נישט לעהרנען! וואס זאָלען מיר טאָהן, אז אונז גלוסט זיך פאַרט עפּים וויסען און זיין שטיקליך מענשען! ...

— חלילה! ענטפערט בנימין. לעהרנען חכמה, מדיכאדיתית מענט איהר, נאָר מיט דיא דאָזיגע תנאים: ערשטענס, זאָלט איהר, קינדערליך, דערבייא נישט פארגעסען דיא צייט, אין וועכער איהר לעבט און אַלסדינג וואס אַרום אייך טהוט זיך אצינד און שטארק געוואָהרענט זיין. איהר זאָלט למען'השם ולמען'השם זיך היטען, דיא קעלט פון דרויסען זאָל אינוועניג אין אייך זיך נישט אריינחאַפּען און קאָלע מאַכען דעם לעבענסזאפט פונ'ם יודישקייט. איהר בעדאַרפט אויך בייא אייך פונ'ם אָנהויב אָן זיין גרייט, פונ'ם לעהרנען נישט צו דערוואַרטען פאַר אייך קיין גרויסע גוטצען און גליקען אין לעבען חוץ דעם פארגינגען אקטיוו, וואס דעם מענשענס הארץ פיהלט נאר טאָקי פונ'ם פאַרשטעהען עפּים אַ חכמה. דעם יודעניס לעהרנען בעדאַרף און מוז זיין לשמה. פאַרשטעהט איהר מיד, כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא. יודען האבען — עולם הבא.. און צווייטענס, זאָלט איהר אצינד נישט וועלען מיט געוואלד אָנהיינגען יענעם אייער בילדונג, דורך וועלכער איהר קענט איהם נאך מאַכען מעהר אומגליקליך... איהר וועט געפינען עפּים אנדערש אין פראַקטישען לעבען מיט וואס גיטצליך צו זיין אייערע ברידער, אויב איהר ווילט.

קרשים, זאָרען איין רנע חלילה נישט בלייבען וויא שאָף אָהן א פאססטיק, וויא א
משערעדע אָהן הינד. —

און אונזערע יודעליך? וואס מאַכען זיין עפעס, מיט וואס האט זיך אויס-
געקאָמט זייער דולעניש א מאָל? — אוי, שוין בעסער שוויינען!... איבעריגענס,
פרובירען זיין זיך און מעהרען, זיינען גרויסע קבצנים, נומע, דומע שעפעליך,
חאָפּען א שמיטצעל און שא.

איינמאָל האב איך מיך אריינגעלאָזט אין א שמועס מיט בעקאנטע, בנימינים
נומע פריינד. עס האט מיך אונטערגעטראָגען פאַר רחמנות אויף איהם, נעביך,
געוואָלד צו וואס אזא מענש איז געקומען! און דורך וועמען? דורך עפעס א
מין נפש, איין עזות'ניק, א גארנישט, מישטעהנס-געזאָגט! איך קרעכץ, זיפץ אָד-
און-וועה, רעד און רעד, עס פוקעט זיך מיר דאס הארץ און מען זאָל זיך עס האַטש
אָנרופען, אַרויס מיט א וואָרט, אַלע שוויינען, פאַר גרויס שרעק, מסתמא. איינער
פונ'ם עולם, אמת, האט זיך שוין נישט געקענט איינהאַלטען, נישט געקענט שוין
איבערטראָגען, אזוי האט עס איהם אָנגענומען ביים הארץ. ארומקוקנדיג זיך נומע
אין אַלע זייטען און געזעהען, אז קיינער, חוץ אונזעריגע, איז נישטאָ, האט ער זיך
אָנגעלאָרען מיט גרויס גבורה. ער האט זיך אָנגעבייגען און שמאַרק אין כעס,
פלאַם-פייער, אַי-איי! מיר אין אויער אויסגעשאַסען ב ס ו ד יענעס מיאוס הארב
וואָרט:

יאנקוץ, א רוח אין דיין מאמענס מאמענס, מאמענס!...

יענע לייט אַרום מיר האבען עס נישט געהערט, אָדער זיך געמאַכט נישט
הערענדיג כלומרשט, נאָר דער רוח האט זיין פאַר שרעק שיעור נישט צוגענומען
און זיינען אין איין אימפעט, וויא דיא מיז אין דיא ווינקעליך, זיך צולאָפּען. — איך
בין געבליבען, אוי-וועה, איינער אליין! איך שמעה, קוק, שאַקעל-נאך מיט'ן קאָפּ
און שים פאַר האַרצוועהטיג אויס מיט א ביסער געלעכטער! —

געחייסען א גרויסע מעזע. בנימין איז דאך איין אפיקורוס און אקענען איין אפיקורוס מעג מען טאן אלסדינג... זוכען א סך וואס צו טאן האט ר' יעקב נישט בעד דארפן, ביא איהם איז תמיד געווען פארמיט א שפּורף און געקענט צולייגען א קנייטעל...

אין א קורצער צייט ארום איז דער רעוויזאָר פונ'ם אַקציו מיט עטליכע פּאַן ליצייסקע איבערגעפאלען פלוצליך בנימינ'ס הויז און איהם פאַרחתמ'עט אויף אייבר זיין געהייבען שיינקיל... בנימין איז אויף דער עלטער געבעך געבראָכען געוואָרן פון ברויט און זיך נאך פאַרזעמט דאָרויף און דערונטער, צו בעצאָהען דעם שטראָף, וועלכען מען האט אויף איהם אַרױפגעלייגט. ס'איז געווען עפעס איין אום מערגעוואָרפענע מעשה...

5.

דיא שיינע פרנסה מיינע. מיטענהנס געזאָגט, מיט ספרים, האט מיך איר אַ חיבשע צייט אָפגעריסען פון דער היים, און פונ'ם שטענדיגען אַרומוואַגלען זי צווישען יודישע קינדער, פון איין שטעדטיל צום אַנדערען, איז מיר דער קאַפּ גי לעגען נאָך אין דעם ביידעל סחורה, ווייטער איז מיך נישט אָנגענאָגען דיא גאַנצע וועלט, זיא זאָל זיך געווען אפילו איבערקעהרען, וויא דער שטייגער איז פון אַר יודישע סוחרים, בעזאָנדערענס יענע, וואס גיבען זיך אַפּ מיט ספרים... נישט דא בן איך אויסען. אז איך בין אין אַ צייט אַרום צוריק געקומען אַ היים און מיט אַרומגעקוקט, וואס טהוט זיך דאָרט אַזוינס, האב איך געהערט, אז בנימין איז איר בעל־הבית, זיין הויז מיט האק און פאַק איבערגענאָגען אין פרעמדע הענד, מיט האט עס אָפגעשאטצט און פאַרקויפט פאַר דיא חובות זיינע. שרת, זיין ווייב, אַ פאַר גרויס עסעניש און קרייטונגען פון דער וועלט גענאָגען פאַר דער צייט, אַ ער געביך, איין אלט, לעבט אין גויט, אין פיין, אויף דיא עלטערע יאָהרען עלט וויא א שטיין. ר' יעקב, אַקעגען־זשע, געזונט איינען, אין עושר, אין כבוד, ברויט השם, דרעהט וויא פריהער אַ וועלט און מיהרט נאך אַלץ דאס גאַנצע שטערט ביא דער גאָז, מיט דעם אויבערשטענס הילף. עס שיינט, בליהט וויא א רויז זיך דערלעבט אויף דער עלטער זעהען יונגע נייע עזות־פנימער, וואס וואקסען אַ קראַפֿט אַרום איהם, און וואס וועלען אין זייער צייט, אַסירצה השם נאך פטירה זיינער, אַרויף אויפן ביינקעל אָנשטאַט איהם, כדי יודישע קינדער, זי

ספר הבהמות

ספר הבהמות

מעשיות פון בהמות, אלערליי מיני בעשעפניש און אלסדינג, וואס פארלויפט זיך אין זייער עולם.

ליעבהארצעדיגער רב מענדעלי!

איך קען מיר פארשטעלען מיט וואָס פאַר אַ קרום פנים איהר וועט בעגעגענען דעם דאָזיגען ספר מיינעם, וועלכען איך בריינג איך במתנה. סטייט, וואָס הייסט — וועט איהר מאכען פערוואונדערט, במלג'דיג צו מיר, צו מין קאפּ חלומות — אַ בעל-לשון, וואָס אַרבייט כל-ימיו אין דעם, וויינגארטען פון דער יודישער ליטעראַטור, שטענדיג געהאַט צו מהון מיט יודען, געהאַט מיט זי צו זינגען און צו זאָגען, — אַזעל-כער זאָל פלוצים אוועקוואַרפען אלסדינג, וואו וויינגארטען, וואו פאָלק ישראל — נאָט אייך גאָר בהמות!... און גאָר חוץ אלע זאַכען, ווי געשיקט זיך עס גלאַט מעשיות פון בהמות, פונ'ם בהמה'שען עולם? מעשיות פון גלגולים, אַ שטייגער ווי מענשען, אַזוינע און אַזוינע, ווערען, רחמנא-לצלן, בהמות: פערד, אייזלען, חזירים, נישט פאַר אייך געדאַכט, מילא דאָס איז האַפּט על-פי דרך-הטבע. מען קען עס פערשטעהן. עס האָט זיך שוין אַזוינס געמראָפּען און טרעפט זיך נאָך עד-היום אין אונזערע יודישע שטעט. אָבער מלכתחלה אמת'ע עכטע בהמות זאָלען פיהלען, וויסען פון זייער חיות — אַזוינס געהאַט דאָך נישט דער שכל. ביאזי דאָך גאָר אַ געלעכטער. נישט אנדערש טאָקי ער איז משוגע!

לאָז ויין אַזוי, רב מענדעלי, איך בין משוגע. איך וועל מיך נישט שטאַרען; די שאלה איז אָבער, וואָס פאַר אַ מין משוגע'נער איך בין. אַ מענטש קען הייסען משוגע, פערשטעהט איהר מיך, איינס פון צוויי:

מילא, הערם-ווער רב מענדעלי!

י, אַקענען דעם וואָס מעלח וואָנט — וויינאַרמען, איי, מוואָ
 זיך עס דאָרט היינט אַביסעל, איי-איי! נאָר נים דער וואָס פריהער.
 מילא ריינקייט, שעהנקייט... בין איך מוחל — נאָרעשקייטען! אָבער וואו
 איז דאָס רוהיגקייט, דער געקליבענער עולם דאָרט וואָס אַמאָל? היינט
 איז בל-דכפּן — אַרמון! צוגלייך מיט די געהייערע, פאַרנעהמסטע לייט
 דאָרט, אויך קינד און קייט, אַתן עין-דערע. עס הילכט, עס שחישטשעט
 פון אימליכע ווינקעלע. נייע פיינעליך — נייע ניגונים; נייע גרילען —
 נייע גרילצעניש. עפעס רעדט מען מיני דבורים, עפעס וויל מען, וויל
 מען... וואָס? שווער צו וואָנען. בע! עפעס האַרבליך אַביסעל וויער לשון.
 ווי עס זעהט אויס זענען ווי עפעס אָנגערודעלט. פאַר וואָס? קיין יודישע
 נשמה קען מען נישט שאַצען. מסתמא ווייסען זיי פאַר וואָס. נאָר אויף
 וויפיעל ס'איז מעגליך צו פערשטעהן דאָכט זיך, אז זיי זענען נאָר נים
 אַזעלכע בייזע... ווי זיי זעהען אויס. די אלע דבורים זענען נישט פון
 וויער קאָפּ, חלילה. דאָס האַפּען זיי גענאָשט ביי יענע להבדיל דאָרט,
 וואָס היינט אין דער מאָדע. די גאנצע זאך נישט מעהר איז, וואָס ביי
 יענע איז דאָס נאָך עס... צו דערליידען. ביי אונזערע אָבער האָט עס,
 מ'שטיינט געוואָנט, אַ פנים ווי אַ פאַרזייער מאָדע ווערט פערמאָנען, אז
 אַח-און-וועה צו איהר, צו יודישע מיידליך, דינסטמיידליך ערנעץ אין
 אַיהופעץ. הבלל, ס'איז ליהודים.

דאָך בין איך מיר געגאנגען מיין וועג — שא, נאָר נישט, נלייך
 ווי מיר איז פערלייגט די אויערען. אַדרבה, נאָך אַפּשטעלען זיך נאָר
 אַמאָל אין דער ווייט דאָרט און האַרען אויף ציקאָועשטש, בשעת
 אַ גרויס דולעניש צווישען עלטערע, געלערענטע איבער היינטיגע משיח'ס
 צייטען, אַ שטייגער, האַמט ס'איז אַביסעל פערשטעלט, ארץ-ישראל הייסט
 עס, עפעס נישט דערואַנט, האַלבע ווערטער, ראַשי-תיבות: איי, איי
 מיט פינטעלעך, וואָס ווערט געמייטשט מיט ליב פירושים. איי נער,
 אַ שטייגער איז אויסען נישט אזוי איי, גלאַט פשוט מנושם ארץ-ישראל,
 ווי דאָס פינטעלע דרינען. דער שפיטץ אינגאנצען, וואָס שמעקט און מוז
 שמעקען דרינען, איז אַמ-אָ דאָס — דאָס פינטעלע יודישקייט, די גאנצע
 חכמה, ווי הייסט מען עס, פערשטעהט איהר מיד. איי, הייסט עס, האָט
 דעם יודישען מעס, מען בעדאָרף עס פיהלען ווי עפעס אַרוחניות. עס
 האָט אין זיך אַזוינס, עפעס אַזוינס, אַזוינס... וואָס כמעט נאָר פאַר דער
 נשמה, אַנדערש לאָזט זיך עס נישט מייטשען... קומט נאָך איינער און

אָדער פֿונ'ם זינען געהט אַרָאָפּ ער, און דער עולם איז קלאָהר, אָדער פֿערקעהרט — דער עולם געהט פֿונ'ם זינען אַרָאָפּ, און ער איינער איז קלאָהר. דען דער שגעון פון א וועלט הייסט סדר-העולם. יענעם, וואָס אין דער מאָדע, עס מעג זיך זיין קרום, איז גלייך. משוגע איז דער יחיד מאַקי סת-ווי-סת, אין בידע פעלע, דער חילוק איז נישט מעהר אָס אין דעם: אין ערשטען פאל איז ער אַיין עכטער משוגע'נער, וואָס משוגע הייסט. אין דעם צווייטען פאל אַקעגען איז ער נאָר א געמאכטער. און דאָס, פֿערשטעהט איהר מיך, מאַכט זעהר פיעל אַיִם. מין שגעון איז — אַזוי וויל איך מיר גלויבען — וואָס איך בין נישט משוגע גלייך מיט אַנדערע. דאָס הייסט, וואָס איך רעד נישט מיט דעם עולם איינע רייד, איינע ווערמער, נישט קוקענדיג אויף דער מאָדע. אַזוי איז דאָס אַ נאָרעשקייט. אַ מענטש — זאָגען די פֿילוסאָפֿן — איז בטבע אַ חברה-מאָן... אינאיינעם מיט חברה איז תמיד גוט. ס'איז דאָ אַ פֿבור, אַ ציר ליעבזאָכען: דו מיר... פֿערשטעהסט דו מיך, און איך דיר... פֿערשטעהסט דו מיך. הפֿלל, דערלייגען דערלייגט מען נישט. — יא, זעהר גוט. נאָר וואָס טהוּט מען אָבער, אַז מען וויל אונטערבאָמקען און עס געהט נישט? אַז אינוועניג אין דיר ויצט עפעס ווי אַ שוֹמֵר, וואָס אַבי עס דאָכט זיך איהם ביי דיר עפעס אַ חכמה'לע, מאַכט ער: שוּ! עפעס אַ תנועה'לע — לאָזט ער זיך נישט פֿון דאָנען אַהין...

דערקלעהרען זיך דאָ פֿאַר אַיך — אָ! נאָר ציהט מיך נישט, רב מענדעלי, פֿאַר דער צונג, צו דערקלעהרען אַלסדינג ריין, שאַרף ביי איטליכס פֿיצעלע, נישט פֿערשטעלט. איבעריג חלעבין! מיר יודען פֿער-שמעהען זיך אויפֿן ווינק. אַיין וואָרט, אַמאָל, נישט דעררעדט, נישט געענדיגט, אַ סמאָרע מיט דער נאָז, אַ דרעה מיט'ן פינגער, זאָגט ביי אונז מעהר ווי ביי די אומות העולם אַ גאַנצער ספר. ביי וועמען פֿון זיי איז דאָ אַזוי פיעל ראָש-תיבות, וואָס ברעכען דעם מוח, אַזוי פיעל ווערטער מיט פינמליך אויף שטאַרקע אָנצוהערעניש צו געבען, ווי ביי אונז? אויף אַיין אות, וואָס דעם, יענעם דאָכט זיך איבעריג, שמעהען אָנגעבויקט גאַנצע בערג יודישקייט. איהר פֿערשטעהט? בערג היינגען אין דער לופטען אויף אַ האָר, יודען אין דער לופטען אויף זיי, באַמפלען זיך מיט אויבער-הסברות אַהין אַהער, אַ שרעק!... אָס אַזוי איז דער שטייגער ריידען ביי אונז: דרינגעניש, אָנשטויסעניש, עפעס גלאַט אָהן ווערטער — אי... בע... עמ... אָנגעהויבען עפעס און ונ' אַ האַלב וואָרט און וכו', ענדיגען ענדיג דיר, זיי מוחל, דו מיט דיין פֿבור אַליין. ודל — דו ביסט נישט קליין צו טרעפֿען נישקשה, וואָס מען מיינט.

האָם ערשט אָנגעהויבען צו מאַנען, נאָך אזא לאַנגער פינסטערער נאכט
 צו מאַנען! נישט וויסענדיג זיך צו מאַכען פונ'ם חילוק פון היינט ביז
 אמאָל — אז אנדערע צייטען — אנדערע וועהמאָנען, אנדערע וועהמאָ-
 נען — אנדערע סגולות. אז צו מענשליכע צרות איבערהויפט איז ביל-
 דונג פעררעכענט געווען דענסטמאָל פאַר דאָס איינציגע מיטעל ביי דער
 גאנצער וועלט בכלל. נישט צו בעמראַכטען די ביטערע לאַגע, אין וועלכער
 די בידנע משכילים נעבן האָבען דענסטמאָל זיך געפונען צווישען איין
 עולם, וואָס איז בערייט געווען פאַר אַ מינדסטע זאך, עפעס נישט אזוי
 ווי ביי איהם איז איינגערעדט, זיי צערייסען אויף שטיקער. אוי, האָבען
 זיי דענסטמאָל נעבן געליטען! און נאָך פאַר וואָס? פאַר'ן תנ"ך, דקדוק,
 לשון נעליטען!... אויף בוידעמס, אין קעלערס, לעכער, חורבות האָבען
 זיי געלערענט. די שנאה פון אלע ווימען איז גרויס, ספנות, נויט, אָרעם-
 קייט — אַ שרעק, און זיי פונדעסמוועגען מהוען זייערס, דערגרייכען
 אַ סך. דעם פונדאמענט צו אונזער איצטיגען צושטאַנד געלייגט האָט
 ווער? — זיי! גאזעטען, שפראַכע, השכלה-ספרים האָבען מיט זייער
 אָנהויב צו פערדאנקען וועמען? — זיי, זיי! שא, און איהר, קינדערליך,
 פון וואנען האָט איהר זיך גענומען? פון וואנען די אלע היינטיגע
 חכמים, גרויסע קעפ, בריות-מענטשען. ווען די מאַמעס, די משכילים פאַר
 זיי, וואָלמען זיך נישט געווען מיהען?... אי-וואָס, יענע מיני פאַרשווינען
 דענסטמאָל, קריכער, אסימיליאַטאָרען הייסט עס? קראַפיווע זייעט מען
 נישט, עס וואַקסט אליין. אזעלכע וואַקסען אומעסום אין אלע צייטען.
 קאַרג אַ שטייגער זענען זיי דאָ צווישען אייך, היינט מאַקי?...

נאָך מער פערדראָס איז אָבער, וואָס דער גאנצער, הפצעתה-
 איז גאָר איין איבעריגע זאך. איהר ווילט עפעס מהון פאַר'ן פאָלק? —
 אַך קינדערליך, מהיבא-תיתי! צו וואָס-זשע איז אזוי דאָס פייער, דאָס
 זידלען זיך, דאָס קלאַנגען זיך אויף די מאַמעס, מאַכען זיי אויסצודרעהען?
 שוין נישט זאָנען פאַר וואָס קומט עס זיי אזוינס, פרעג איך נישט
 מער: צו-וואָס, מאַמיר ווייסט איהר, פערדאנקען מען עס? אפשר אויף
 אויסצופיינען זיך דערמיט פאַר'ן עולם: גאָט זעהט, הייסט עס, ווי מען
 מהיבא-תשכח, מען שלאָגט זיך, אַשמו' פאַר דעם חטא פון השכלה,
 פאַר די זינד פון מאַמעס, אלטע משכילים? — אָם, חלעבין! לא-די
 וואָס דער עולם וועט נישט גלויבען, ווייל די אויגען זענען איהם נאָך
 נישט אַרויסגעקראַכען נישקשה, צו זעהן די אלטע זינד פון די פאָטערס
 איך ביי די קינדער, וועט ער נאָך, צומאכענדיג מחילה די גאָל, זאָנען:
 פע! אויף דעם אָרם וואו די בעלי-חשובות שמעהען קענען אמת-ע.

זאגט אויך פינמעלע מאקס, נאך איז ער... לאו דוקא, פערשטעהט
איהר מיך, וואס לאו דוקא הייסט. ער איז דאך די קשיא, אז נישטא
קיין ארם, אויף וואס-וועט שטעלען דאס פינמעלע? — די וועלט נישקט
אויז גרויס, ס'איז גענוג פלאץ דארט פאר איהם אויך. מען בעדארף נאך
האלטען זיך במעלה און זיך מאכען הארץ. ער וואס — וואס, וואס?
מען בעדארף טרא האבען... נישקט, נישקט! נארעשע מענטשען!
זאגען א טהייל. יא איי, מאקס איי, נאך דערצו בעדארף מען פריהער
גוט מאקס זיך קוועטשען. וואס מיינט איהר קוועטשען? — קוועטשען
די באנק, געהן אין חדר אריין!... דאס מיינט מען עפעס קולטורע, ווי
הייסט עס ביי זיי היינט, השכלה אויף דעם נייעם שניט, פערשטעהט
איהר מיך. — נאך א טהייל מענטשען, נאך אהן חכמות, אהן מלאכות,
מאכען: עס! נאט אייך א גראשען, א פערציגער הייסט עס, און אי,
חלעבין! וואס נאך? — א תנועה אביסל פון יודען, א הארטען פערציגער
דערפאר אינגאנצען, איהר פערשטעהט? — נאך ווי די מעשה איז, אזוי
זי אזוי, וואס קען עס מיך אזא געשריי, אזא איקעריי ארען? לאז זיך
מיר דאכטען א קלייזעל...

איך שפאציר מיר אזוי איינמאל אין וויינגארטען, ווי דער שטייגער
מיינט איז, ביחידות, אויף וועגעליך, וואו נישט
אלע געהערן, צוקוקענדיג מיך פון דערווייטענס צום עולם, בעמראכ-
טענדיג דאס, יענעס, פאמעליך, פאמעליך, זיך נישט געזאגט, געהאפט,
און פערטעפענדיג זיך אמאל אויך אין די געדאנקען. פלוצלינג קומט מיר
צו די אויערען א האמפער, קולות פון א סך טיילער, דער געזאגט, יענער
געזאגט, אלע אינאיינעם עפעס אזוי:

— משכילים!... אסימילאצטארעס!

— זעכציגער, זיבציגער יאהרען!

— געמיינט השכלה, האבען זיי, א סגולה צו די צרות.

— וואס געהערן די משכילים פריהער?

— פאר'ן פאלק וואס געהערן?

איך שמויס מיך שוין און וואס דאס בעדייט. — דאס רעכנען זיך
דא אפ קינדער מיט טאטעס, דער נייער דור מיט דעם אלטען. עס פער-
דריסט מיך שוין מאקס אויף זיי, אויף די היינטיגע הייסט עס. הע-הע,
וידלערייען! נישט צו פערשטעהן פון טאג צו נאכט — אז דענסטמאל

ניש, רב מענדעלי, מאקי נאָר עטליכע ווערטער, נישט מעהר, ווי איך בין א יור! — דת בי אונז יודישע קינדער, פערשטעהט איהר מיך, איז נישט דאָס, וואָס בי אנדערע פעלקער אמונה, גלויבען, רעליגיע — הימלזאכען, יענע וועלט; נאָר וואָס דען? גומע, קלוגע, גערעכטע געזעצען, אין לעבען אריין נויטהיגע זאכען, מאקי דאָ אויף דער וועלט, און אויך געבאָט, וואָס זענען געשטעלט אויף היסטאָרישע, געשעהענע זאכען, פון א זכר וועגען. אזעלכע געזעצען, אזעלכע גע- באָט דריקען אויס און דערהאַלטען דאָס לפעען אי דעם גייסט פונ'ם פאָלק. דת און לאומיות זענען דעריבער בי אונז איינס. אימליכער אין דעם גומען יודישקייט איז, וויסענדיג נישט וויסענדיג, ווילענדיג נישט ווילענדיג א יור, א לאומי, קורשא-בריק-הוא, ישראל און די תורה, זענען איינס — אזוי זאָגען אויך אונזערע הייליגע חכמים. — קורץ און שאַרף!

נאָר גאנץ פשוט, נאָר אַהן אלע חקירות לאָזט זיך נישט פער- גלייכען דאָס, וואָס בי יודען, מיט דעם, וואָס בי אנדערע פעלקער. פעלקער בי זיך אין לאַנד, פערזאָרגט מיט אלע נויטהיגע זאכען צום לעבען. זי מענען אמונה און לאומיות מהיילען און קענען עס מאקי מהיילען. זי האָבען וואָס צו מהיילען — ס'איז דאָ אי וואָס צו גאָט, אי וואָס צו ליט; אָבער יודען... זי מאַרען נישט און קענען נישט מהיילען, דען וואָס האָבען יודען, מ'שטיינס-געזאָגט, אין גלות? אין וואָס זאָל עס בעשטעהן פאַר זיך אליין, גלאַט יודישקייט, לאומיות, ווי הייסט מען עס בי זי היינט, אַז נישט דאָס, נישט יענעס, אַז קיין זאך נישט ווי בי ליטען? איהר פערשטעהט דאָך וואָס מען מיינט... גלאַט לאומיות דאָ אין גלות, אָפגעטהיילט פאַר זיך בעזונדער פונ'ם דת, איז דאָך עפעס א וואָרט נישט צו פערשטעהן. פאַרט וואָס זאָל עס אזוינס זיין, אין וואָס זאָל עס בעשטעהן?

— לאומיות בעשטעהט — אזוי שרייבט מען היינט בי אונז אין איין קול — אין לשון, היסטאָריע!

אָווא, אין לשון! פקוד, פקדתי, הייסט עס. הערט א מעשה, אין לייענען היסטאָריע!... אַט דאָס נאָר? אַט דרינען בעשטעהט עס אינ- גאנצען דאָס פייער, דער ברען? אַנס, חלעבין, וואָס די היינטיגע האָבען זיך מחילה פאַרשפּעטיגט, זי זאָלען זיך געווען אונמערדיקען מיט זייער חקירה אין יענע פריהערדיגע צייטען, און מען זאָל זי געווען, חלילה, הערען, וואָלם פון יודען שוין לאנג קיין זכר נישט איבערגעבליבען. פאַר

צדיקים מאקי נישט אינשטעק... אלא וואָס דען-ושע בערערף מען
עס? — נאָר נישט!

נלאָט אזוי זיך, פֿיערען, פֿילדערען. מה נאמר ומה נדבר, ס'איז
מאקי מעשה יוד. צוהיטזט זיך א יוד, דענסמאָל — אָ, אזאָס! רעדט
ער און רעדט אפילו אויף. ננתקה אויך. לעכצט א יוד נאָך כבוד, מח
ער דערוויל מאַכען צו נישט אנדערע. בי איהם איז ישר והפוך — אי
נערעדט אזוי, אי דאָס אייגענע פערקעהרט; אי א הויב ארויף, אי א
וואָרף אראָפּ; אי מאַכען זיך אויס זיין יחוס, זכות אָבות, א נאנצען
ציטעס, אי אויסמאַכען עס צו גלייכער צייט. און ווי עס דאָכט זיך
פיהלט ער עפעס נאָר א בעזונדער מין משונה פערנעניגען אין מבטל
זיין די זיניגע און דאָס זיניגע, אין דעם שניצען, ווי זאָגט מען עפעס,
די נאָז און שמירען דאָס פנים. איננעהמען הענג פון מבטל-זיין, פון
קין פנים-נישט-האָבען — אזוינס קענען נאָר מאקי מיר יודען!...

עס צושפילען זיך אין מיר פאר גרויס פערדראָס, די געפלימען.
עס ריסען זיך מיר אויף דער צונג טיעף פונם הארצען ווערטער, רי-
דען ווילט זיך מיר, רידען — און דאָכט זיך מאקי: אָם שטעה איך
פאר'ן עולם, זאָג און שריי ווי א נביא מיט דעם בעקאנטען מרויערדי-
גען ניגון: הוי, וועה-געשריגען אויף די, וואָס קענען אנדערש נישט גיל-
מען פאר גוט און פרום, פאר חכמים און פייע-בריות, ביי זיי מאַכען
נישט א תל פון יענע! הוי, וועה-געשריגען אויף בריה'שאפט ויך צוהיט
צען, צופלאקערען; אויף גיכע אָנצינדעניש און אויף גיכע אָפּקיהלע-
ניש!... הוי, וועה-געשריגען אויף... נאָר באלד טהו איך מיר א חאפּ —
אוי, חלומות! איך איינער אליין געה דאָ אויף דעם ווע-
געלע. וואו עולם? נישטאָ קין עולם!...

שפעטער איז מיר אויסגעקומען צו הערען דאָרט אין דעם, ווייז-
נאָרטען קולות, געשרייען נאָך שטארקערע ווי פריהער, מיינסמענס
איבער לאומיות — א שפאָגעל-ניי וואָרט אזוינס, נישט דערהערט געוואָ-
רען אַמאָל ביי אָבות-אבותינו. הייסען זאָל עס אייגענמליך הייסען לאומיות
כמו אזוי ווי גויית (לאום און גוי האָבען דאָך איין מייטש: פאָלק,
נאָציע), דאָס הייסט, פערשטעהט איהר מיך — ווי זאָל איך עס זאָ-
גען? — עפעס אזוי: פאָלק איז פאָלק און רעליגיע איז רעליגיע. צוויי
בעזונדערע זאָכען, ווי ביי זיי להבדיל, וואָס ביי יודען נאָר נישט צו פער-
שטעהן! מסביר צו ווין עס אביסעל, מוז איך געברויכען עמליכע ווער-
טער תקידה, זאָל מיך נאָם נישט שטראָפען פאר די ווער. שרעקט זיך

— למאי אונגאריש, פויליש, צעכיש און דאָסגלייכען! — שרייען
דאָס יענע ליט, נעהמענדיג זיך געשמאק קודם-בל צוארבייטען, מאַכען
א לשון.

עס ווילט זיך מיר שטארק זי עפעס זאָגען, נאָך ביי מיר איז
אָבער געווען אָפגעמאַכט, אינהאלטען זיך ווי ווייט מעגליך, נישט אָנ-
רופען זיך מיר אַ וואָרט. און צוקיהלען מיר דאָס האַרץ נעהם איך מיך
אויס'מענה'ן מיט זי אין די געדאַנקען, ריידענדיג פאַר מיר און פאַר זי.
ווי דער שטייגער איז פון אַ מענשען אַמאָל נאָך אַ שלעכטע בעגעגעניש
מיט עמיצען.

— רבותי! — מאַך איך מראַכמענדיג ביי מיר — וואָס איז דאָס
פאַר אַ פערגלייך? מען בעדאַרף זיין בלינד, נישט צוועהען דעם ווייטען
חילוק פון אונז צו יענע. אַם-ירצה-השם אויף זייער אָרט, אין זייער
שטאַנד, וועט עס ביי אונז זיין אויך אזוי, אפשר פיעל מאָל בעסער
נאָך ווי ביי זיי.

— דאָס איז דאָך אָבער אַ סגולה, לשון, מעטאָרעס, הייסט עס
פאַר אונזערע קנעכט, פאַר אונזערע קריכער און זייערע קינדער! — לאָז
איך זיי מענה'ן, ריידען אַקענען מיר.

— חכמים! — מהו איך זיי אונטער די אויגען אַ פיק — דאָס
איז אזא מיטעל ווי אָנשיטען זאָלן אַ פייגעלע אייפ'ן ווידעלע בדי עס
צוצאָפען. משונע וועלען יענע זיין, קריכען אויך אין די הענד אַרזין
איהר זאָלט מיט אזוינע מיטעל מתקן זיין זייער נשמה, מאַכען זיי פאַר
יודען. בפרט אז די מיטעל אליין מויען נאָך דערצו אויך נישט. מעטאָ-
רעס און גלאַט לשון, אָהן דעם הייליגען יודישען גייס, דערצו נאָך אָהן
אַ שום געברויך אין דעם לעבען, אין דער פרנסה, זענען דאָס אייגענע
וואָס אַ טוידטען באַנקעס... איחר הערט? איהר מענט נישקשה, צורעכ-
נען דערצו אויך היסטאָריע.

— אַי, אַי, יודישע קינדער! — לאָז איך זיי שרייען, אָנחאָפענדיג
זיך ביים קאָפּ — ס'איז דאָך עפעס אַ שרעק! אויס היסטאָריע, אויס
זכרון, אַ מענטש זאָל נישט געדענקען וואָס מיט איהם אַמאָל! היסטאָריע,
דאָס איז דאָך דער זכרון פון אַ פאָלק. דאָס איז אַ קיל פון עלטערען,
וואָהרגונגען און לעהרגונגען; אַ פערצייכעניש פון זאָכען, געשעהענישען,
שיינפיהרגען פאַרצייטען.

— דאָס אלסדינג העלפט אָבער אזוי ווי איין אַרבעט צו דער

דעם לשון און היסטאריע, מ'שטיינט געזאגט, וואלט קינער פון יודישע קינדער, ווי אוראי נים, זיך נישט מוסר נפש געווען. — לשון, מהיבא-תית! א מהייערע זאך. נאך גוט מיט עפעס דערצו, פערשטעהט איהר מיך מיט א שטיקעל אייגענס מ'איינעם ע ק, א שטיינער, וואו דו ביסט א פריץ און דייין ווארט דארטען גילט. אז דאס אבער נישט, נישטא פאר איהם, פאר דעם לשון דיינעם הייסט עס, קיין ארמ, קיין געברויך — נישט אין מארק, אין קלייט, אין קאנטאך, אין דער פרנסה, בענוותיגו הרבים, און ערגיץ נישט אין דעם לעבען, וואו-זשע? בלויבט דאך איהם איבער דאס איינציגע נאך די שוהל. איז דאס איינציגע אָנשפּאַרעניש זינס היינט נעביך אין דעם חומש'ל, תנ"ך'ל, אין דעם סדר'ל, מתוור'ל און אנדערע הייליגע ספרים, אין וועלכע דער יוד ליגט אין גאנצען מיט די ביינער, מיט לייב און לעבען און זיינע אלע געדאנ-קען, אין וועלכע ער געפינט פאר זיך טרייסט, פול זאכען, געבאט אַווינע אויף-צו-וועקען און קרעפטיגען אין איהם זיינע נאציאָנאַלע געפיהלען. מאקי אין גאנצען וואָס דייין לשון נעביך האָט זיך דערהאלטען און האלט זיך נאך אין גלות אַצונד, האָט עס צו פערדאנקען נאך ווי, אָט די אלע זאכען — דאָס לעבען, די נשמה פונ'ם יודישקייט. געהט מען צו דאָס, דאָס הייסט, מען רוקט זיי אָפּ אַביסעלע אין דער זייט, מען גיט דערפון, ווי אויף א רפואה, א קאווע-לעפעלע א שעה — געהט מען ביי איהם צו, ביים לשון הייסט עס, די נשמה. אָהן אזא אָנשפּאַרעניש דאָ, אין גלות, נאך גלאט פאך זיך אליין, וועט עס, פריהער אָדער שפעטער אַביסעל, זיכער פאלען.

אוי, די מעמאָדעס, די מעמאָדעס! דאָס איז פאר דעם לשון סם, דאָס אייגענע וואָס פאר דעם פיש די יבשה. אוי, די יבשה — די טור-קענע אָהן גייסט, די וואָכעדיגע אָהן הייליגקייט, מעמאָדעס!... אָננע-נומען, זיי דינען גרינגער אויסצולערנען די שפראכע, אָבער אַקעגען דעם דינען זיי אויך, נאך גרינגער זי צופערגעסען. ראשית חכמה מוז מען דאָס הארץ באלד מאקי אין אָנהויב, לאָזען פיהלען דעם הייליגען געטליכען גייסט. אָט דאָס ערשט קען דינען פאר א גרונט פאר'ן לשון, עס זאָל שפראַצען, וואַקסען און געבען פירות; אָהן דעם אָבער וועט זיך עס ווי גראָז נישט לאַנג האלטען. בפרט היינט, אז פון אַרום און אַרום בלאָזען שמאָרקע ווינטען און רייסען אויס אין דעם יודישקייט פיעל זאכען, וואָס נישט פעסט דאָרט איינגעוואַרצלעט... לאָז נור אַוועקגעהן א שטיקעל צייט וועט זיך אַרויסווייזען, צו עס איז פאר איהם א לעבען, ווי די היינטיגע זאָגען, אָדער, הלואי איך זאָל ליגען זאָגען, נאך א מירם.

מאָרע, איז עס נאָך גוט פאר אַזעלכע, פאר וועלכע עס זענען אָפּען די ספרים פון יענע אַלע לייט דאָ אין דעם צעמיל, הנם ווי קענען ווערן גוט זיין דאָס וואָס זיי זענען, אייך אָהן אזא היסטאָריע; פאר אַזעלכע, ביי וועלכע די דאָזיגע אַלע לייט מיט זייערע ספרים זענען שטאַרק בחשיבות און האָבען אַ גרויסע ווירקונג, אַ דעה אין זייער לעבען. ווען אָבער נישט דאָס, וואָס קען דען אזא היסטאָריע, גלאַט אַ צעמיל נעמען אליין עפעס געבען? — נאָר נישט! נישט איין זאך פון די, וואָס איהר ווילט. מען קען זיך איבערקוקען דאָס גאנצע צעמעל, אויב מען וויל, און בלייבען מאַקע קאלט ווי אייז. אויף דערויף אליין האַלמען זיך איז דאָס יודישקייט אַ בלאָז! און באַמט טאַקי, וואָס פאר איין אינטערעס, וואָס פאר געפיהלען פון ליעבשאַפט צו זיך קענען ביי יענע אין האַרץ אויפֿ-וועקען אַזעלכע לייט, וואָס קומען זיי אויס אַביסעל משונה ווילדליך, עפעס נאָר ווי פון איין אנדער וועלט? קדושים אַפילו, די אַלע גרויסע צרות, רדיפות, דערנידערונגען, געברענגטע געבראַטענע ליד, מיט וועלכע אונזער היסטאָריע איז אַזוי רייך, איז אייך אַ קנאַפּער מיטעל צומאַכען דערמיט יענע קאַלטע פאר הייסע יודען. דערפרישען, הויכען און בע-שעהנען, מיינט איהר דערמיט — אַדרבה! עס קען נאָך אויף זיי ווירקען פונקט פערקעהרט. זיי קענען, ליענענדיג עס, גאָר פעררעהען די נעז, טראַכמען: נו, אַ פּאַלק!... אויף צרות, אויף אומגליק נאָר אזא פּאַלק, וואָס איז צו שאַנד, צו שפּאַט אין אַלע ערטער און אַלע צייטען. גלייכער די חרפות-בזיונות, די אַלע צרות און דערנידערונגען צו פערדעקען, שאַ, לאָזען עס האַטש אנדערע היינט נישט הערען, לאָז מען נישט וואָנען: קנעכט, אַקעגען דעם וואָס פריהער זענט איהר היינט פריצים! אייך אונז-זערע קינדער לאָזען עס נישט וויסען. צו וואָס פערניפּטען דערמיט זייער לעבען, קרענקען, שוואַך מאַכען זיי מיט מעשיות פונם ביטערען גלות, דערשטיקען אין זיי דעם מענשליכען שטאַלץ און צונעהמען ביי זיי דעם מומה אין די יונגע יאָהרען?... יא, ס'איז גאָר אַ שאלה אויב אַ לעבען פון אַ פּאַלק אין דעם לאַנגען גלות, וואו עס לעבט-זיך, מהומ זיך נישט מיט זיין אייגענעם ווילען, נאָר מיט יענעם, נישט ווי עס ווילט זיך, נאָר ווי עס לאָזט זיך; וואו די לאַגע זיינע ענדערט זיך תמיד ווי דאָס וועטער נאָך די ווינטען, וואָס בלאָזען פון פערשידענע זייטען; וואו באַלד גיט עס איהם אַ טראַג אין דער לופטען און באַלד אַ וואַרף אין דער ערד אַריין, היינט פערוואַרפט עס איהם ווי אַ בלעמיל אַהין און מאַרגען אַהער — אָט אזא לעבען מ'שטעהט-געוואָגט פון אזא פּאַלק איז די שאלה, אויב עס קען נאָר הייסען היסטאָריע... עס האַט

זאגט: — ענטפער איך אָפּ צוריק ביי זיך מאַקי אין די געדאַנקען —
 מען הערט און מען מהוט נישט וואָס מען הערט, אָדער מען מהוט און
 מען הערט נישט יענעס נסיונות זענען נישט קיין תורה פאַר אַנדערע.
 נעכטיגע — מיינען נישט מאַרגען. קינדער האלטען זיך קלינער פון די
 מאמעס. שא, איהר אליין מאַקי פערהמט זיך דאָך מיט אַיער יונגקייט
 דערמיט אליין וואָס איהר זענט יונגע ליט, און רעכענט זיך אָפּ מיט
 עלטערע ווי מיט אַ מאמען!... אלמקייט איז אַין עבירה שוין דערפאַר
 וואָס ס'איז אלט. וויסט איהר-זשע נישט, אז יונגקייט איז נישט אייביג,
 אָמ-אַט ווערט איהר אלט און שפעטערדיגע יונגע ליט וועלען אויס
 אַיך שפּאַמען? מעגליך איהר וויסט, דער נסיון איז פאַר אַיערע אַייגען,
 עס ליגט אַייך אין זכרון און עס העלפט פאַרט נישט
 דער זכרון. ס'איז נאָך באמת דאָ עפעס אַ גאַנצע דרעהעניש: געדייני-
 קען און הערען — הייסט דאָך בליבען שטעהן, אויף איין
 שטאַנד נישט ריהרען זיך פונ'ם אָרט. פעל — אלא, וואָס דען, אלץ
 ווייטער ווייטער געהן, דאָס הייסט, געדייניקען און נישט
 הערען, קומט דאָך אויס עפעס אַזוי משונה ווי אַ שטעהן און אַגעהן
 ביידע אינאיינעם! צו וואָס געדענקען, צו וואָס דער גאַנצער זכרון, ער
 זאָל זיך נור באַמבלען אונטער די פיס און שווער מאַכען דאָס געהן?
 שוין פיעל גלייכער אַזוי: נישט געדייניקען און נישט
 הערען. און געוועהנטליך קומען מאַקי פאַר אין דעם לעבען אָמ
 יענע מאַכערס, אַ שטייגער, וואָס ווייסען נישט, הערען נישט
 אַ וועלט און מהוען, אַרבייטען מעשים...

— פילוסופיא! — ליגט איך זי אין מויל אַרײַן, אויף אַפּצווירלעך
 מיך פלומרישט, אזא וואָרט, וואָס הייסט ביי דער וועלט אַזוי פיעל ווי
 נאַרעשקייטען, מעשה מלמד, און דאָך האָט אימליכער, אויף וועמען עס
 איז געזאָגט געוואָרען, דערפון ביי זיך אין האַרצען הנאה — גלאַט אין
 דער וועלט אַרײַן פילוסופיא, זייטיגע זאכען. אַהער בעסער מיט אונזערס,
 מיט יידישע היסטאָריע! זי דערפרישט, היינט און בעשעהנט, זי גיט צו
 אַ שטיק געזונד, כח און לעבען.

— מיט וואָס?

— סטייטש מיט וואָס! מיט אַנאַנץ צעמיל פון תנאים, אמוראים,
 גאונים, רבנים, ראשי-ישיבות, מורי-הוראות, דינים, פרומע פשר'ע יודען
 און מחברים כל-המינים.

— מהיכא-תיתי! אויב אָמ דאָס-אַ הייסט און קען הייסען היס-

מהן די ליכטיגע זון, ווערט ער ווי נח געבוירען, פריש.
לעבעדיג. ער גרינט, ער בליהט און גיט ארויס פון זיך פירות אין דער
געהעריגער צייט... לאז נאך זיין ציין, נח! ארץ-ישראל מין איך, פער-
שטעהט איהר מיר...

— הא! וואס איז דאס פאר א נח, פאר א חאפען זיך עס עפעס
צוריק? — וואונדערט איהר זיך שטארק אויף מיר — יא, רבותי, לאז
די זאך האבען איהר ריכטיגען נאמען! אין א נאמען איז אמאל זעהר
פיעל געווענדיג. מאקי ארץ-ישראל, אזוי איז גלייכער און פאר דער
וועלט פערשטענדיגער. וויל דרינגען איז גאנץ בולט אויסגעדרוקט אייער
פערלאנגען. גאנץ קלאר: מען וויל ארץ-ישראל, און ציין, עס פער-
שטעהט זיך, אויך בכלל. ציין אבער דריקט נישט אויס דחמליך וואס
מען וויל. עס האט אסך פירושים, אזוינע, וואס פאר אייך נישט קיין
משא-מתן. וויל אין ציין ליגט אזוינס, אין וואס אייך איז אייגענטי-
ליך נאך גיט געלעגן — וויל ציין, פערשטעהט איהר מיר, האט
נישט און קען מאקי מער נישט האבען דעם אמאלדיגען מעס פאר
וועלטליכע מענשען באניצן היינט; פאר געשעפטמאכער, וואס
ווילען גיך-געשווינד, מיט אייגענעם, נישט ארויסנעמען זיך די אייגענע
קוקענדיג, מעשה קבצן, רייטענדיג אויפ'ן אייזעל. וויל
פריהערדיגער ציין, בי יענע פליקורש דארט און בי יענע אין די הענד,
ווי אמאל נאך אין די יונגעלשע יאָהרען, פאסען מער נישט פאר
אזעלכע קלוגעמאכער ווי איהר היינט, וואס ווילען זיך נישט מער לאזען
פיהרען אין חדר ארץ, און וואס קענען אליין, ברוך-השם בעשטעהן זייער
שטערמיל. וויל, פערשטעהט איהר מיר... דאס גאנצע צאצקעלע, ווי
היינט מען עס, וואס איהר בינדט עס היינט אן, ווי תפילין להבדיל,
פאר א צייכען אויף אייערע קליידער — איז אייגענמליך נאך גיט צום
פערשטעהן. פון וואנען האט עס צו אייך זיך גענומען? וואו שטעהט
עס געשריבען אין דער תורה? אדרבה, פערקעהרט... ליענט דארט,
ליענט נאך ערגיץ וועט איהר פערשטעהן. און די היסטאריע אונזערע
פארצייעטע וואס זאגט דאס צוריסען זיך פונם פאלק ישראל אין
צוויי בעזונדערע מהלל, איינער מיט דעם אנדערען אויף מעסער-שטער,
גלייך פרעמדע; די צוואנג, די פין, אויסגעלאסענקייט, קריג, געשלעג
און חורבנות, ווען הויכט זיך עס אן און פון וואנען איז עס גיך און
באלד געקומען? — זאגט, זאגט, רבותי!

אי, רב מענדעלי, האבען זי עס געזאגט אביסעל, אט די רבותים!

א פנים מאקי נאָר ווי עפעס אַ שלעפער, אַ בעטלער רעכענט און פער-
שרייבט די צאָהל הייזער, פון וועלכע מען האָט איהם אַרױסגעטריבען, די
צאָהל משרתים, לאַקײען, וואָס האָבען איהם אַרױסגעגלייט, און די קלעפּ,
די הייסע פעטש, וועלכע ער האָט דערבײַ פון זיי געחאַפּט, פינקטליך
אַקוראַט, נישט צופערפעהלען נישט איינס פון זיי חלילה!... היסטאָריע
און לשון קענען זיין דאָס, וואָס זיי בעראַרפּען זיין, ערשט דענסטמאָל,
ווען זיי ווערען געמאַכט און האָבען אַ געברױך ביים פּאָלק, ווען זיי
געהען אין דער וועלט מיט איהם און דורך איהם, בשעת ער, דאָס
פּאָלק הייסט עס, היינט אָפּ פון זיך, פון זיין ווילען, מהומ, אַרבייט,
און ווייסט צוזאָגען פון זיין לעבען... דערווייל אין גלות, איז לשון —
לשון־קודש (הייליג צוליעב די הייליגע ספרים) נישט פשוט, פאר זיך
אַליין לשון, און היסטאָריע — איז, אויף שוואַ-ציון געזאָגט געוואָרען!...

— הערסטו דו, אָט דאָס מאַקי שרייען מיר דאָך: ציון! — — —

דאָס אױס'מענה'ן זיך אין די געדאַנקען איז מיר אַצונד קאַרג.
וואָס העלפט דיין טראַכטען, דיין פערבאַרגענע חכמה אינוועניג אין זיך,
בשעת די אומשטענדען פאַרערען, יענעם פריי מאַקי זיי אַרױסצוזאָגען?
רעד, לאָז מען הערען! — עס ווערט אין מיר עפעס אַ פערענדערונג,
עס גיט מיך אַ טראַג — און פלוצים ווי פון דער העלער הויט וואָס
איך אױס פאַר דעם עולם עפעס מיט אַ גאַנצער דרשה.

— אַזוי! — זאָג איך הויך אויף אַ קול, אלע זאָלען הערען —

ציון, הער איך, זאָגט איהר. ארץ־ישראל הייסט עס מיינט איהר! אָך,
הלואי רבונ־של־עולם, מיט דעם גאַנצען האַרצען! אויב אַזוי למא רגשו,
צו־וואָס־ושע דאָס שטורעמען ולאומים יהנו, מחילה, דולען זיך מיט
חקירות נישט צו דער זאך? מיט חקירות, וואָס האָבען אייגענטליך איין
ווערטה מיט דעם, האַ, וואָס איינער אַ לייד־געעהער מאַכט בשעת יענער
האַרעוועט, האַקט האַלק, און פערדולען דערווייל דעם עולם דעם מוח;
מיט זאכענישען, וואָס דערצאָרענען נאָר, וואָס זענען איבעריג,
אי פאַר דער צייט. דאָס, וואָס איינצופיהרען עס דאכט זיך
דאָ אַצונד גומ, קען נאָר זיין שפּעטער דאָרט שלעכט.
דאָס, וואָס דאָ אַצונד איז שווער, וועט שפּעטער
דאָרט געשעהען גאַנץ גאַמירליך פון זיך אַליין און
גרינג. בי האָרם — דער מענטש איז, זאָגט דער פסוק, ווי אַ צײַט, ווינצער
איז דער צײַט, דאכט זיך, אָהן לעבען, נאָר אַ שטיין, רעדט, מהומ בל-
הימעל — אומזיסט, נישטאָ קיין גרין בלעמעל! לאָז נאָר אַבשר אַ שיין

גליך ווי אויף מיר ליגט די שולד צופערענטפערען זיך פאר דער מחותנה'שאפט מיינער מיט זי? — אָט אזוי וויל איך, אזוי געפעלט מיר, און פטור! זיי געפעלען מיר פשוט אפשר נאך בעסער אטאל פון אנדערע ביי אונז, און דאָס ל ש ו ן ז י י ע ר ם, ווי משונה דאכט זיך עס איז, דאָך איז עס אָפּט פערשטענדליכער ווי דאָס געקלינגעלטע, געמלאכטע ביכער-לשון, וואָס איז פפיוזן נאָר געמאכט געוואָרען אויף צופערדרעהען דעם מוץ און די גרינגסטע זאך מרחיק מן השכל זיין, דערווייטערען, הייסט עס, פונ'ם פשט אזוי, אז דו זאָלסט זיך אָנהערען, זיך אָנלייענען ווי אַ פּוּק און מפות מאַקי וויסען. חישד ויין-זשע מיך, אז איך האָב דערפיי עפעס אַ שטיקעל אינטערעס, קען מען מיך אויף קיין פאל נישט. וואָס אַ שטייגער? געלד, פון בהמות געלד? — אזוינס איז דאָך נור אַ געלעכטער גאָר צודענקען! אפשר-זשע כבוד? קעבלליך זאָלען מיר נאָכלויפֿען, קיה זאָלען מיך טראָגען אויף די הערנער, פערד אויף די פלייצעס — אזוינס איז נאָך גארעשער צודענקען! ... עס, חלעפין. נישטאָ פון וואָס צוריידען. פאר אנדערע איז איין וואָרט אפילו איין עברה. צו וואָס? דאָס ביסעל-זשע, וואָס איך האָב דאָ גערעדט איז מאַקי נאָר צו לייעב אייך, רב מענדעל! וויל איך האָב אייך, פערשטעהט איהר מיך, לייעב, און געוואָלט בעשיינען אָט דעם דאָזיגען ספר מיינעם מיט אייער לייעבען נאָמען דארױף. איך פעהאָף, אז אַזונד פערשטעהט איהר מיך שוין זעהר גוט, אויס קשיות, און די דאָזיגע מתנה מיינע וועט מיט דעם אויבערשטענס הילף ביי אייך זיין שטארק אָנגעלייגט. און צוריק גע- שמועסט מאַקי פאר וואָס נישט? וואָס קען עס אייך אַרען?

צווישען אונז גערעדט. תחילת איז אַ סברא געווען דעם דאָזיגען פיבור אָפּצוגעבען אייער פערדיל, דעם לייב אייערען, ווי הייסט עס ביי אייך, אזוי מאַקי, אַ לכבוד מיט דעם גאנצען טיטעל. פאָרט, ווי זאָגט מען עס, אזוי פיעל יאָהר אוועקגעלייגט דאָס געזונד אין דער לימער-ראַטור, געשוויצט, געארבייט איבער די כחות. אמת, אַ פערד איז ער מאַקי, אַ פראָסטער אַרבייטער; נאָר ווי זאָגען זיי עפעס, אונזערע חכמים דאָרט: נאָט איז נישט מקפח שכר, נעהמט נישט אוועק דאָס. פערדינסט ביי קיין שום בריה. נאָר דערנאָך איז מכמה וכמה מעמים געבליבען: ניין! לאַז זיין מיט דעם לכבוד רב מענדעל לעב, און דאָס פערדיל מיט אָנהויבענס — במקום כהן, להבריל, די אלע אנדערע בהמות. וואָס קומען דאָ נאָך איהם אין דעם דאָזיגען ספר מיט זייערע מעשיות זענען דאָך באמת מאַקי אויך נאָר במקום'ס דאָס הייסט: במקום ישראל.

נישט ווי א פנים האָבען פערשטאַנען מיך, נישט איך ווי. אפשר שפעטער קען ווין וועלען מיר איינער דעם אנדערען פערשטעהן, דערווייל גיב איך א מאַך מיט דער האַנד אויף דעם גאַנצען עולם, לאָז ער איבער נעהן צו אנדערע שרייבער אין די הענד, בשם אלחי ישראל! און נעהם מיך אויף דער עלטער — וואָס זאָל איך טהון — ווידער צו מינע בהמות.

פערנעסט נישט, רב מענדעל, אז נאָך אין דער יונגערהאַב איך געשריבען און מיך אָפגעגעבען מיט אלערליי מיני בהמות. תחילת און דאָס ביי מיר געווען פשוט עפעס אַ מין שפּילכען. עס האָבען מיך פער אינמערערט ווידער פערשיעדענע געשטאַלמען, ווידער גענג, ווידער העוויז, גלאַט אַווי, וויל ס'איז משונה, עפעס אנדערש ווי געוועהנמליך ביי מענשען. עס הירושעט זיך, א שטייגער, א פערד פראָסט אויפ'ן מאַרק נעבען וואָגען, נישט געקוועטשט זיך ווי יענער להבריל ביי אונז נעבען עמוד, אָדער דאָרט אויף דער סצענע. עס רעוועט זיך אַ קיה אויף דער געמבע, נישט מיט דער ברייטקייט, מיט דער פאָרסע ווי יענע ליטעשע געמבעס. עפעס הפקר איז זיך אַ ציגען-בערדיל מען מעג עס נישקשה צופען, רייסען, די ציג מעקעט — און גאָר נישט! וואָס דאָס הירושען, דאָס רעווען, דאָס מעקען בערייט, דאָס איז מיך קנאַפ אָנגעגאַנגען. ערשט שפעטער, אז איך האָב מינע בהמות דערקענט בעסער, איינער זעהן אז זיי זענען ווי מענשען פלייש און בלוט, ווי מענשען מיט אלע חושים, מיט געפיהלען, און ערענסט בעטראַכט ווידער לאַגע, ווידער וויסט לעבען, ווי זיי זענען עס אין גלות נעביך, קומען עס אָפ ביי די מענשליך אויף דער וועלט — האָט מיך שוין אָנגעהויבען ציהען צו זיי דאָס געפיהל פון רחמנות. איך הער אמאָל קולות פון זיי און פערשטעה, דאָס איז אַ הירושען, אַ רעווען, אַ מעקען נעביך פאר וועמהאָג און ביטערע יסורים; דאָס איז אַ קייכען, אַ סאָפען, אַ זיפצען אונטער צו אַ שווערער משא. — אז די דאָזיגע בירנע גאָט'ס-בעשעפעניש האָבען געפיהל און פערשטאַנד וואָגען אויך פיעל חכמים אין ווידערע ספרים, ס'איז דאָ דאָרויף מויענדער בעווייזען. ס'איז ביי זיי אפשר אנדערש, אָבער זיי פיהלען און פער-שטעהען, זיי האָבען אויך זייערע לשי... אויך ווידער שטייגער חובות, בענעהמונגען איינער אַקעגען דעם אנדערען און אויך אַקעגען איין אויפערשטען — זיי האָבען דאָך ווי אימליכען איז בער קאנט, ווידער פרק-שירח!...

איבעריגענס, למאי זיך דאָ אַווי צולאָזען אין שבחים איבער בהמות.

מען. ער איז געקומען היינט פונם וועג קוים א לעבעדיגער — צובר-
סען, פערשוואַלען, אונטערהינקענדיג אויף גאָך איין פוס, מיער, צו-
בראָכען, א שאַרבען, לא עליכם. געוואַלד, עסען! חאָטש עפעס יואָם
עס איז צודערהאַלטען די נשמה!...

אויפ'ן שול-הויף און ווייט אַרום-און-אַרום איז נישטאָ קיין לעבע-
דיג בעשעפעניש. מען ליגט פאַר היטץ בעהאַלטען, אָפּגעהענדיג מיט
שווייס. די בהמות, קליין און גרויס, אלע זענען אויפ'ן פערל, טהוען
זיך אָן וואַילטאָג אויף דעם גרינעם גראָן, ס'איז דאָרט אַ לעבען פראַנק
און פריי — קיה מיט עקסעליך, צאָפעס מיט ציגעליך, גאָר מחיה!
און ער, — ער, שלים-מול זיין אָרט איז, ווי געוועהנמליך, אוי-וועה,
נעבין בית-המדרש! עס הערשט דאָ, אויף דעם אָרט עפעס אַ מרה-
שחורה. נישטאָ קיין סימן גרעזעלע, קיין ביממעלע, גאָר זאמד, מיסט,
פערטראָגענע בלעמליך און פערשלעפטע פוילע-פערשימעלטע מיני שחורה.

ער שמעהט זיך אַזוי אָנגעדוידעלט צווישען די האַלאַבלעס, אויס-
געדעהט מיט דעם קאָפּ צום וואָגען. די אונטערשטע ליפּ היינט איהם
אַראָפּ, עס קוקען אַרויס ציין, עפעס ווי גערעדט: גאָ, חאָטש געהם
פערוואַרף זי אויף דער פּאַלאַצע! דער יצר-הרע מאַרעט איהם, מאַרעט
אין מאַגען, אָנמאַכענדיג אינוועניג אין איהם אַ גאַנצע מרידה, אַ דרע-
העניש — ווירוצצו, און עס בורמשעט איהם אין בויך, עס צימערט,
טרעסעלט זיך אויף איהם די הויט. ער קוקט מיט האַלב פערמאַכטע
אויגען אויף די פעקליך ספרים; קוקט, זיפצט און איז שטאַרק פער-
מראַכט.

ס'איז דאָ נישקשה פאַר וואָס צו זיין פערמראַכט. אונזער שלים-
מול האָט, נישקשה, זיין געשיכטע, פון וועלכען אלע בהמות מעגען
אַ מוסר זיך אַראָפּגעהען, נישט פון די יונגע יאָהרען גאָך האָט ער
געהאַט אַזאַ פינסטער געשטאַלט, אַזאַ מיאוס פנים. נין! אַ לאַשאַקיל
איז ער געווען אַ לעבעדיגס, אַ שעהנס, גאָר אַ חריפות. ער האָט
געהאַט פאַר זיך אויך גוטע צייטען, איז געווען פעט מיט אַ בויך, מיט
פּיס, געגאַנגען אַ גאַנג האַפּערדיג, פעררייסענדיג דעם קאָפּ, און אַמאָל
טאַקי אויך קוממיות, שמעלענדיג זיך דיבאָס.

גאָר אַזוי ווי דער זכרון איז, לא עליכם, ביי איהם, דאַכט זיך,
געשוואַכט; געדענקען אלע מעשיות. געשעהענישען מיט איהם אין דעם
לעבען. גאַנץ דייטליך. קלאָהר מיט פערשמאַנד, איז פאַר איהם

1.

דער לייב.

א טאג אין צרות.

מיט דעם הינטען מחילה צום בית-המדרש און מיט דעם קאפ צום וואָנען, קנייטשענדיג דעם שמערען, אויפשטעלענדיג די אויערען און ארויסשטעקענדיג א שפיטץ צינגעל, שטעהט ער ביחידות אויפ'ן שול-הויף, וומער נאך האלבען מאָג, פערדאומערט און פערשמאכט פונ'ם לאנגען, שווערען תענית. פאסטען איז ער אפילו שוין געוועהנט, זינט ער טראָגט אויף זיך דעם עול פונ'ם יודישקייט, דעם גאנצען באַרג ספרים, איז איהם זעהר אָפט נעביך אויסגעקומען צו פאסטען, אַמאָל א תענית-יחיד, ער פאַר זיך אליין און אַמאָל א תענית-ציבור, ער מיט דעם בעל-הבית און דעם הויז-געזינד אינאיינעם. וואָל ער נישט זוכה זיין איבער הונדערט יאָהר דאָרט איינגעשפאנט צו זיין אין דער מרפבה, דעם הייליגען רייטוואָגען, צווישען די שרפי-ברענענדיגע חיות-הקדש; צו עסען די סעודה פונ'ם הייליגען האָבער און פערטרינקען מיט פולע איימער גן-עדן וואסער דאָרט אויף יענער וועלט, אויב ער האָט די גאנצע צייט אין דער איצטיגער פרנסה זייער געוואוסט דעם טעם פון אַ האָר פער, פון אלע גוטע זאכען, ווי אנדערע זיין גלייכען דאָ אויף דער וועלט. אזוי פיעל מכות, רבנוי-של-עולם, זיי, די ווילדע חיות-רעות, וויפיעל מאָל ער איז נעביך אויסגעשטאנען גוים, הונגער ביים אַרומי-שלעפען זיך זיינעם שמענדיג מיט פעקליך יודישקייט — און פונדעסט-וועגען שאַ, גאָרנישט! נאָר היינטיגס מאָל אָבער האָט דער יצר-הרע פונ'ם עסען זיך אין איהם געשטארקט; איהם אונטערגעגעבען חשק צו וועלען דערהאלטען זיין לעבען. ווי אַ לעבעדיג בעשעפעניש בעדארף וועלען נישט זיך מאכען גע'פגראַמ, שונא-ציון, גלאט עט-שמעט... דער טאָג איז געווען זעהר אַ הייסער, עס האָט געברענט — געבראָי

מחילה, דיק-גרעץ, דער קאפמען, ווי היינט מען עס, מיט פאלדען. און די ביטש — זי איז דאך עפעס אויך א צאצע, פערטומצט גאנץ פון מיט געפלאכמענע פול-שמונה'דיגע רצועות, כשר-ישר, משאקענדיג מיט אלע דינים. דער שמיטץ נישט גלאט גראב ווי פון א פויערשער עס האט א טעם ווי פון מלקות, מלא חן.

אבי-וועד א געפאלענער פערטיעפט זיך געוועהנמליך, בשעת גרויסע צדוה, אין חלומות פון פריהערדיגע גוטע יאָהרען, און ווערט ביי זיך געהויבען פון זיין כבוד אמאָל. אינזער ליב, שטעהענדיג אין איינע צרות צווישען די האָלאָבלעס דאָ, גיט עס איהם פלוצליס עפעס אַ מראָג. ער טהוט אין חלום אַ הויב מיט גדלות דעם אַראָפּגעלאָזטען קאָפּ, פער-ריסט דאָס אויסגעדיווערטע העלזעלע, פון וואָנען עס סטאַרצעט אַרויס דאָס גערנעלע און אויף וועלכען עס באַמפלען זיך פערפלאָנטעטע צעפ-ליך, אַ סימן פון האָר מיטטעהנס-געוואָנט, עס טהוט איהם, אַ-פנים, משונה הנאָת, גלייך ווי ער וואָלט געשפּירט דעם ריח פון פעלד, פון אלע גוטע זאכען דאָרט, גלייך ווי נישטאָ מעהר דאָ פאַר איהם קיין קינות, קיין תחינות, די אלע פעקליך צרות'דיגע ספרים, נאָר הייז און האָבער, די שעהנע קארעטע, יענע פאַרשינען מיט דער פאַמפע און די גאַנצע גדולה וואָס אמאָל. בעדאָרף גראָד דער רוח אַנטראָגען אַ ולידנע, אַ פליג, וואָס זיין אַנגעריבענער צעקראַצטער רוקען איז איהר אַקראַט ווי געוואונשען, און אַפּטאַנצענדיג פריהער פאַר פריז, פאַר ליעבשאַפט דאָס בעקאַנטע פליגענטענציל זעצט זי זיך דאָרויף מיט גרויס חשק, שטרעקט אויס דאָס פיסקעלע און טהוט — אַ ביס, אַ קוש הייסט עס. אינזער שלים-מול שפּרינגט אַזש אונטער פונם ליעבען קוש. פערריסט דעם ווידעל און וויל דער חצופה דערלאַנגען אַ שמיטץ, נאָר ער איז אָבער אויסגעקראַכען און דערגרייכט נישט ביז צו איהר. ער טאכט זיך, וואָס וואָל ער געביר טהון, נישט וויסענדיג, פויגט זיך אָן און קראַצט זיך, ווי ס'איז, אין אַ האָלאָבלע מיט אַ געשמאַק ויפצעלע פון אַ קעצן פאַר גרויס פתיקות דערפון.

ס'איז דאָ אַ שטיקעל סכרא ביי איהם אַ פריזו טהון, דורכגעחן זיך אַהין ווייטער אַביסעל. דאָס איז איהם צורערקענען אין דעם געניץ ווינעם מיט דעם פוילען מויל, אין דעם ציהען זיך, אויסקנטקען זיך די ביינער, אַ מרעסע געבענדיג דערביי מיט דער גאַנצער פעל פון אויבען ביז טראָפּ, גלייך ווי גערעדט: הנני — איך בין גערייט! און באמת טאקי, וואָס איז פאַר אַ הבליה דאָ אויפן שול-הויף? וואָס מיטטעהנס-

שווערליך, פאָרם אַ בהמה, עפעס אַ שטייגער, אַ תרח, מ'שטעהנס-געד
וואָגט — דעריבער איז פיעל גלייכער צו וואָגען, עס חלומ'ט זיך איהם
נאָר געשיכטע אידער וואָגען, ער מראַכט פון איהר, פון זיין לעבען
אמאָל.

יא, עס חלומ'ט זיך איהם! עס דאָכט זיך איהם אלסדינג נאָר
מאָקי ווי אין חלום. אָט ווי איהר קוקט אָן דעם דאָזיגען שלום-מול
אצינד, אינגאנצען מיט זיין געבוי, איז באלד אין איהם צודערקענען,
ווי אין אַ געפאלענעם, אָפגעקומענעם גייר, אז ער איז נישט עפעס פון
די פראָסטע, נישט אַ גראָבער ברודער ווי יענע, די פויערשע. ער
שטאַמט מאָקי פון אַ גוטער, פאָראַדע, פון איידעל בלוט, און דערפאר
האָט מען איהם אין דער יוגענד איינגעהאנדעלט ווי אַ גוט שטיקעל
סחורה אויפ'ן מאַרק און איהם געהאלטען בפּבוד. אַ קאמאָוועס עפעס
זיין שטאַל, אזא שטאַל, וועלכע ער מיט נאָך אַקעגען אַ טויז זיין-גלייך
כען האָבען אמאָל געהאט! משרתים זענען דאָרטען געווען גענוג, אויבער-
משרתים אי אונטער-משרתים אויף רייניגען, שפּריצען, רייכערען, קראַ-
צען און איינדעקען. אמת, ווי פלעגען ביי איהם געבוי אַראָפּליקח'ענען,
ווי דער שטייגער פון אַוועלכע לייט איז, אַקעגען אַ צעהנט'חלק פון
זיין פוטער, די אַביסעל, יענע אַביסעל, נאָר, נישקשה, מיט חסד.
ער איז חלילה פאר הונגער נישט גע'פּגראָט. מען קען נישט וואָגען, ער
וואָל זיך געווען דענסטמאָל לעבען פרי, נישט זיין ביי יענעם אין דער
אַרבייט. סמיטש, ווי געשיקט זיך עס? וואו איז דאָס ערגיץ צווישען
בהמות דערהערט געוואָרען צו-זיין גלאַט אזוי אַ בהמה פאר זיך?
ביסט-דו אַ קיה — גיב מילך! ביסט-דו אַין אָקס — געה אַקער די
ערד! ביסט-דו אַ שאָף — לאָז זיך שערען! ביסט-דו אַ פערד — וואָל
מען אויף דיר רייטען. אלא נישט, צו-וואָס זענט איהר נאָר געבוירען
געוואָרען אויף דער וועלט. עס פערשטעהט זיך, אז ער איז אויך
געווען אין דער אַרבייט, האָט געהאט זיינעם, וואָס וואָל איהם רייטען
אויף דעם רוקען, איהם איינשטאַנען אין דער קארעטע, אָנמהן איהם
אַ צוים און האַלטען אין די לייצען. געהאט זיין שטייגער מיט דער
לאנגער בייטש, וואָס פלעגט דערמיט מראַסקען און איהם מכבד זיין
מיט אַ שטייג. צו-וואָס וואָל מען זיך גארען? עס האָט איהם מאָקי
ווער גוט דעה געמהן. פערנאָגען אויף דער זיבעטער ריב; דאָך
האָט ער עס אָנגענומען און געמוזט אָנגעהמען פאר ליעב. פאָרמ, ווי
וואָגט מען עפעס. אַ שטייגער הגדול, אַ היימישער, אַ גאָהענטער שמעל-
קע, אַ זינג מיט שפּאַרען, מיט מרעסען, מיט פלימערליך, און הינמען,

וויך אלץ ווייטער-ווייטער. מען זעהט עפעס ניעם, עפעס א פערענדע-
רונג: אָט איז אַ בערגל, אָט איז אַ טהאַל, אָט איז אַ בריקעל און אָט
איז אַ קרעטשעס! נאָר דרעהען זיך, טופענדיג זיך שטענדיג אויף איין
אָרט, נישט זעהען פאַר זיך די וועלט, נישט הערען קיין שום זאך חוץ
אַ שטענדיגען מאַהלען, איבער'חורץ ווידער דאָס אייגענע, נאָך אַמאָל
דאָס אייגענע — אַזוינס, בעהיט זאָל מען ווערען, איז אַ טוירט. עס
פערדרעהט זיך דיר דער קאָפּ, דו וויסט נישט פון דיין חיות — און
פרעג דיר בחרם וואָס מיט דיר טהוט זיך אַזוינס.

און ווי ער שמעהט דאָ אַזוי אין איינע צרות עפענט זיך איהם
אויף אַביסעל איין אויג. ער קוקט מיט שרעק — גאָרנישט! עס עפענט
זיך דאָס צווייטע, בלינצעלט, קוקט, — און, געלויבט דער אויבערשטער,
נישטאָ קיין ראָד! ער ווערט ביי זיך עפעס שטאַרקער, מענשעלט זיך
פלוּמ'רשט, פערדעלט זיך, הייסט עס, הויבט אויף די מאָרדע און טהוט
אַ לעק אַ פעקיל ספרים, עס הייסט אַזוי פיעל ווי גערעדט: דאָס בעסטע
פון די מכות איז פאַרט דאָס, ווי די מעשה איז, אלץ בעסער ווי ביי
זי, ביי יענע בעלי-הבתים אַמאָל!

און אויב יאָ אַזוי, פאַר וואָס-זשע נישט צולאָזען זיך אַ שטיקעל
עולם-הזה, ווי אַ נידערהייגען זיך, אַ שטייגער, אדער אפשר גאָר אויס-
ציהען זיך טאַקי אַביסעל? ביז וואָנען איז דער שיעור אַריינקוקען, אלץ
אַריינקוקען? — און נישט לאַנג געטראַכט צעלייגט זיך מיינער אויף
דער ערד, נעבין וואָגען, גאָנץ ברייט, ווי ביים טאַטען אין ווינהויז,
קעהרט זיך איבער אויף דעם רוקען מחילה מיט די פיס אַרויף, קייקעלט
זיך, קאָשקעט זיך, אונטערהערענדיג פאַר גרויס תענוג, גלייך ווי ער
וואָלט געפיהלט אין זיך עפעס אַ נייע יום-טוב'דיגע נשמה. עס דויערט
אַבער נישט לאַנג, שפּרינגט ווי פון אונטער איהם אַרויס עפעס אַלעבע-
דיג בעשעפעניש מיט אַ משונה קוויטש, אַזוי אַז אונזער לייב גיט זיך אַ
חאַפּ שטאַרק דערשראָקען און טהוט זיך אַ שטעל, נישט טוירט, נישט
לעבעדיג אויף די פיס, אַרומקוקענדיג זיך פערוואונדערט מיט אַ פאַר
אויגען און איפגעשטעלטע אויערען. וואָס לאָזט זיך אויס? — אַ הונד!

בשעת אונזערער האָט זיך דאָ געמאַכט יום-טוב, געמאַנצט, געדרי-
גט הייסט עס מיט די פיס, האָט דערווייל זיך אַריינגעחאַפּט אויפ'ן
שול-הויף אַ גויעשער הונד, זיך אונטערגעגנבה'ט צום וואָגען, פרי צו
דעמאָפען דאָרט עפעס, און געחאַפּט, אַ-פנים, נאָר אומגעריכט אַ זעמץ.
ער שמעהט עס אַזונד מלא המן, פערריסען דעם ווידעל, אויסגעשמרעקט

געזאגט, איז דא צודערווארטען, אז ארום-און-ארום איז טוירט, וויסמ, נישטא, איהר זאלט זאגען, האַמטש עפעס א לעק? ... הנני! מאכט ער אויף פערדיש און איז פארטיג צוגעבען — אוי, מהומ איהם א ציה, נישט-דא-געדאכט, דער פוס, יענער פוס, צוליעב וועלכען ער האָט פער-זינדיגט, פערשפילט זיין וועלט און פערלויבען זיין ווערטה! דאָס אומ-גליק זיינס דענסטמאָל האָט מיט איהם אינגאנצען געעקט: געה טראָג אויף זיך יענע ליט אַז ס'איז נישטא, נישט פיר בהמות געדאכט, קיין פיס, אַז זי זאָגען זיך דיר אָפּ צווינגען, האָבען נישט מעהר דעם ריכ-טיגען גאנג און גליטשען זיך אַמאָל מיאוס אויס. און ווי באַלד אַזוי — געה-זשע דיר צו אַלדע-שוואַרץ-יאָהר! ... ער איז טאָקי געגאנגען, איבערגעגאנגען אין אנדערע הענד, פון איין האַנד צו דער אנדערער, אַלץ וואָס ווייטער נידעריגער, נידעריגער געפאלען, נישטאָ בי איהם היינט אַזוי פיעל האָר אין ווידעל וויפיעל בעלי-הבתים ער האָט איבערגעגאָט. בי וועמען ער איז געווען האָט ער קיין האָנגי נישט גע-לעקט. ווען עפעס אַ צרה איז ער שולדיג געווען, האָבען די חברים זיינע זיך פערפלאָנטעט, געשפרונגען אויס די האַלאַבלעס, געפאלען ווי שפּורים פון די פיס און אַרמין אין אַ גרוב, האָט פאַר זי אַלע גע-האמט אַ פסק ער. עס האָט געהייסען: אָט דער שלאַק, די פגירה, די נבלה! און דאָסגלייכען מיאוסע צונעמינעשען. זיין געשיכטע זינט דענסט-מאָל איז, אַזאָך-און-וועה צו איהם, אַ געשיכטע פון שלעפעניש, טריי-בעניש, מכות, יסורים און בייטשען.

דער פוס שטאָך — שטאָך — און דער שטאָך פליעט, שליינג-לענדיג זיך דורך די גליעדער, פיק-פיק איהם אין דעם מוח. עס מהומ זיך אַ לאָז אַראָפּ דער קאָפּ, אַ זיפט, אַ קריס, אַ שאַקעל די אונטערשטע ליפּ. עס מאַכען זיך צו די אויגען און זי פון די ווינקעליך ציהען זיך איבער די באַקען שמוציגע-פייכטע רינשטאָקליך ווי פון טרערען. אין קאָפּ איז אַ שוואַרץ-טונקעלע אויסמישעניש, עס דרעהען זיך איהם דאָרט, ווי אין חלום, פעסליך וואַסער, בעל-עגלה'שע וואַגענס, בוידען, שטער-קענס, בייטשען, קולאָקעס... און פלוצלים מהומ עס מיט איהם אַ וואָרף ווי אַ קדחת — עס דאָכט זיך איהם די ראָד, יענע גרויסע ראָד! די אַלע אנדערע יסורים און פּיין זיינע זענען נאָר אַ שפּילכעל געווען אַקעגען יענע, וואָס אַמאָל אין אַ מיהל עפעס, ביים דרעהען די ראָד דאָרט. ווי שווער ס'איז בי די בעלי-העגלות, ווי גריבערדיג דער וועג איז, דאָך איז נאָך צודערלידען — פאַרמ אַ וועג. מען שלעפט זיך, האַמט פאַסעליך, איינרייסענדיג זיך דאָס געזונד, דאָך פאַרמ רוקט מען

אינאנאנצען איז ער עפעס אומגעלומפערט, א מין חיה, א פערזעהעניש, נאָר אַנטיק. לאָז דעריבער קיין קשיא נישט זיין, פאַר וואָס האָט די ציג, לויפּענדיג פּאַראַוויס דער טשערערע פאַרביי דעם שול-הויף, זיך דאָ אָפּגעשטעלט און געמאַכט אין איין קול מע — דאָס האָט זי געטע-קעט צום גאנצען עולם בהמות: מע-ע-ע! אהער בהמה'ליך זעהען עפעס שעהנס אויף חידושים.

פריהער פאַר אלע מהוען זיך, ווי דער שטייגער איז, א לאָז אהער אויף קבלת-פנים אקעגען א מנין ציגען מיט א ציגענעם שלום עליכם! דער קהל'שער צאפ, דער ציגענער פיינע-בריה, זאָל גע-זונד זיין, האָט לעת-עתה נישט געקענט קומען צום קבלת-פנים, ווייל ער איז געווען א מרוד, פערנומען אין עפעס א וויכטיגען ענין מיט דעם פעקעל שטאַדט-קונדסים, וואָס פאַהרען אויף איהם רייטענדיג, פיה-רענדיג איהם ביי דער נאָז, און מאַכען מיט איהם, ווי געוועהנמליך, די קאָמעדיע, די שפּיל.

מע-ע-מע! מאַכען די ציגען, דרעהענדיג מיט די ווידעליך, און שפּרינגען ארויף פלינק אויף דעם וואַגען, נישט וואַרמענדיג אויף דרך-ארץ, ביז מען וועט זיי בעטען. זיי שמעקען, לעקען, נישטערען, זוכען עפעס נאָשער'יגען צו-וואַרפענדיג פעקליך ספרים. עס איז א שמופעניש, א חאָפעניש און א שפּאַרעניש. צוויי זייערע שמעהען איבער א ספר, האַלטענדיג אָנגעבויגען די קעפ, טרעסענדיג מיט די בערדליך, איינע אקעגען דער אנדערער און מאַכען באַראַן-בויץ, עפעס נאָר טאָקי ווי לומדים להבדיל בוצקען זיך איבער א האַרב שטיקעל אין דעם לערנען. דאָס זענען געווען א-פנים ציגען-במלנים, וואָס האָבען נישט אין זינען די פרנסה, צופערזאָרגען די היים האָטש מיט א קאפּ מילך, נישטאָ פון זיי, מ'שמעהנס-געזאָגט, קיין שום נומצען; דעריבער קענען זיי זיך פער-נעהמען מיט אַווינע זאכענישען, און האָבען זיך דאָ טאָקי אוועקגעבוצ-קעט א היבשע צייט.

אונזער לייב האָט אינאנאנצען ווי ער איז מיט זיין שעהנער צורה, אויפגעריהרט דאָס גאנצע שמערטיל בהמות. עס האָט זיך פערברייטעט צווישען זיי וועגען איהם עפעס גאנצע מעשיות. יענער הונד האָט אָג-געהויבען און די איבעריגע האָבען איהם אונטערגעהאַלטען, אימליכער הונד אויף זיין סמיטיק, אימליכער אויף זיין שטייגער בילען. דאָס געבילעריי האָט זיך פערטראָגען ווייט אין אלע זייטען שטאַדט, זיך אָפּ-גערופען אין די הערצער פון אלע מיני בהמות, וואָס לאָזען זיך הערען

דעם האלו און בילם, פערנעהענדיג זיך אוש פאר בעם. ער בילט נישט אזוי פאר דעם זעטן ווי דערפאר, וואס איהם איז נישט גערעכטען; וואס ער האט זיך דא מיאוס אָפגענארט. אָנשטאָט נאשען, ווי דער שטייגער איז, האפען אַ לעק, געפינט ער פאר זיך אין וואָגען דאָ אַ מין סחורה אַזעלכע, וואָס האָט נישט אין זיינע אויגען קיין שום ווערט. אומזיסט נאָר זיך געשמוצט, געבראָכען די פיס פון זיין געסיל אַהער. דאָס בילען זיינס האָט געהייסען אויף הינטעש אזוי פיעל ווי געזאָגט: פערדאָק אייִ גער, אַזאָך-און-וועה צו דיר מיט דיין סחורה... האַו-האַו! מאַקי נור אַ פערדאָק ווי דו ביסט קען אַזוינס האָבען... האָרד-זשע, זאָג איך דיר, האַו-האַו! ווייזט דו זיך דערמיט צו אונז אין געסיל, צערייס איך מיט מיינע חברים דרך אויף שטיקער, פערדאָק-דאָק-דאָק!... אונזער שלים-מול געביך פאָכט מיט די געזליכער, שאַקלענדיג מיט דעם האַלו, מיט דעם קאָפּ אַרויף און אַראָפּ, שטשרעט אַזויס איין אַזוי — איז זיך מיט און קעהרט זיך אום צום הונד מיט דעם הינטען, ווי איינער דעדט: נא... וואָס וועל איך דאָ מיט דיר טענה'ן!

די זון, וואָס ווי פאלד זי ווייזט זיך מיט איהר ליכטיג פנים אין שמערטיל, שמעהט זי סטאַנציע דעם גאַנצען טאָג אויפ'ן שול-הויף, האָט מנחה-צייט, ווי דער שטייגער איהרער איז, זיך געקליבען פון דאָרט אַהין, אין איהר רוח אַרײַן. זי האָט אַזעלכעשטעלט אַ צורה, נאָר עפעס נישט די וואָס פריהער, געקומט, געקומט אויף אונזער שלים-מול, אויף דעם ביידעל ספרים, מינענדיג זיך און משונה רויט ווערענדיג, גלייך ווי עס וואָלט איהר שטאַרק באַנק געטהון צושיידען זיך מיט אַזא פארשיין און מיט אַזא סחורה. און באמת טאַקי, וואָלט אונזער לייב דער שטייגער געמעגט שווערען. אַז איהר ביזן אינגאַנצען מיט דעם קומען איהרען איז מאַקי נאָר צוליעב איהם און זיין סחורה, ווייטער וואָס געהט זי אָן אַ וועלט. ביי איהם פון דעסמוועגען איז דאָס קוקען איהרס אזוי אויף איהם גאָר נישט אָנגעלייגט. נאָרעשקייטען! קוקעניש-שמוקעניש. וואָס קומט אַרויס דערפון? גאָרנישט! עס ווערט נאָר שטאַרק הייס, אומצו-קומען. בעסער מאַקי אַזוי, אזוי פון דערווייטענס. אַזונד פיהלט מען זיך עפעס פרישער, מען אַטהעמט פרייער, מען ווערט, דאָכט זיך, ברייטער, ליינגער — אָט ווי ווייט עס ציהט זיך אַזויס דער שאָמען!...

פון אונזער שטייגער וואָקסט באמת מאַקי אַזויס פלוצלים אַ גאַנצער עזג מלך הבשן. דער קאָפּ פערטריכט איהם אויפ'ן דאָך פונ'ם בית-מדרש און מיט דעם וויידעל שפאַרט ער אָן העט דאָרט אויף אַ שטיבעל

שוויים מיט נאך עפעס אזוינס, ווי הייסט מען עס, גיט זיך פון איהם מחילה שטארק נאך — דאָס איז ער, זאָל געוונד זיין, דער צאָפּ מיט זיין פּבליק אליין! באלד ביים אָנקומען, פון דערווייטענס נאך, טהוט ער זיך אַ בוק, אַ לאָז אַראָפּ דעם קאָפּ, פירקעט, בעבעט עפעס אונטער דער נאָז, לויפט דער נאך צו הענדום-פענדום — און בעך-בעך אונזער שלים-מול אונטער דער דעך.

אונזער ליב שפּרינגט אַזש אונטער פאַר גרויס וועהמאַג פון אַזאַ שלים-עליכס, און עס רייסט זיך איהם נישט ווילענדיג אַרויס אַ הירושע טיעף פונם האַלז, ווי גערעדט מיט פערדראָס, שטאַרק פאַראיבעל האָבענ-דיג: אי, פּע, חלעבין!... וואָלט ער געקענט מעקען גוט צאָפּעש, אָדער האָמט אַביסעל, צאָפּעש בלומר'שט הייסט עס, און אויך דאָס לשון פון יענע אַנדערע מיני ברואים דאָ, וואָלט ער זיכער מיט זיי זיך אויס-גע'טענה'ט, פאַר וואָס בענעהמען זיי זיך מיט איהם דאָ אַזוי גראַבליך, וואָלט זיי געפרעגט גאנץ ריין און שאַרף: בהמה'ליך! וואָס אזוינס האָב איך אייך געטהון? ער וואָלט זיי דערצעהלט פון דער שווערער מיה ווינער מיט דער דאָזיגער סחורה דאָ; פון די גרויסע פערדיג-סטען, מ'שטעהנס-געיאָגט, דערפון, אַז עס קלעקט אפילו נישט אויף אַ בינטעל היי, זיך זאָט אָנצועסען. מען פאָהרט, מען שלעפט זיך, מען האַנדעלט, האַנדעלט און וואָס? נאָר נישט! דאָכט זיך ער שטעהט, האַלט זיך אויף די פיס, נאָר וואָס ביי איהם אינוועניג, אין מאָגען, טהוט זיך, ווייסט קיינער נישט. הויף אַביסעל סיטשקע היינט פריהמאָר-גענס האָט ער דעם גאַנצען מאָג, אָסור-חזיר, אפילו קיין לעק היי אין מויל נישט געהאַט. ס'איז אַוודאי נישט פאַר הענוג, מסתמא שטעהט עס מיט דעם פרוין שמאָל, ס'איז דאָ אַ מכה!...

נאָר דאָס וואָס אונזער שלים-מול קען נישט אַרויסזאָגען מיט דער צונג, גיט ער עס צופערשטעהן אויף דעם ווינק, מיט דעם בליק און מיט אַלע זיינע אברים. זיין אויסדרעהען פריהער דעם קאָפּ און בעטראַכטען זיך אליין, זאָל אַזויפיעל הייסען: הא! דאָכט זיך, אַלס דינג ביי מיר ווי עס בעדאַרף צו זיין? אַ בהמה ווי אַלע בהמות! און פאַרטיג ווערענדיג דערמיט ביי זיך שטרעקט ער אויס דעם וויי-דעל שוין צו זיי: נאָט זעהט, בהמות, הייסט עס, נישט צו פערזיג-דיגען. אַ בויך איז דאָ: הויט און בייך דאָ, בין אַ בשר ודם ווי איהר אַלע! וואָס-זשע ווילט איהר פון מיר האָבען?

דער צאָפּ אָבער ווייסט נישט קיין הכמות, פערשטעהט זיך נישט

אויך אויף זייערע קולות, עפעס גאָר אַ גוואַלד, אַליין נישט רעכט צו וויסען וואָס. און בשעת עלטערע קיה שמעהען ערענסט איבער די מעלק-שעפליך, צוהערענדיג זיך צום גערויש, צום מומלען דאָרט, נישט מפסיק צו זיין אין דערמיט מעלקען זיך חלילה. לאָזט זיך אַ פאַרשימע, מער-לעצע, אַ יוגענד, אויף ציקאוועשן צום שול-הויף. אַ רויטער אַ געוונדער בונהאי פעררייסט דעם עק, מעשה קאיוואליר, און פוטץ נאָך איהר, לויפט. קומט צו לויפען סאָפענדיג, פערקאָכט און נעהמט זיך דרעהען מיט דער יפהפה זינער אַרום און אַרום, ווי אונטער דער חופה דאָרט.

קליינשמעדיגלעך בהמות, ווי איטליכער וויסמ, איז זייער לעבען דער שול-הויף, צופערבריינגען דאָרט אביסעל די צייט; נישט ווי יענע אין די גרויסע שמערט, וואָס קוקען נישט אָן דעם שול-הויף גאָר זעלטען. אמאָל אין יאָהר, אָדער אפשר גאָר קיינמאָל נישט אין זייער לעבען. גאָר אזא צונויפלויעניש אהין ווי דענסטמאָל, געדיינקען אויך די אלט-געזעסענע בהמות פונם שמערטיל נישט.

אז בעמאָנטע קיה זענען געקומען, אויסגעמאָלקענע שוין, אויפ'ן שול-הויף, צונעכטיגען דאָרט, ווי געוועהנטליך, און דערוועהן, אז די ערמער זייערע, אויף וועלכע זיי האָבען פון גאנץ לאַנג אַ חוקה, זענען פערנומען, בלייבען זיי פערגאָפט, נישט וויסענדיג וואָס צוטהון, געה ליגן זיך מחילה אז דאָ שמעהט גאָר אַ וואָגען און גאָר עפעס אַ מין פאַרשוין. — פריקער! געה רוה אין אזא געמומעל, אזא חתונה דאָ. פע אַ חרפה, אַ בושה! אָנרופען זיך מיט אַ מוז? חס-וחלילה! מו קען גאָר הייסען אזוינס, וואָס פאסט נישט פאַר כשר'ע בהמות, צנועות, זאטשעפען זיך מיט ציגען — שפרינגען זיי דיר אויפ'ן קאָפּ. מאַכען דער, מעלעצע אַ קרומע מינע: פע, מאַכטער, ניט שעחן! — וועט דער בונהאי אָט-אָ דיר דורס זיין. אין-ברירה, זיי שמעהען נעביך אויף די פיס שמיל, אויס-שמעלענדיג די אויגען לעקישעוואַמע אויף אונזער ליב, שלינגען דאָס שפייטעס און מעלה-גרהין. דאָס איז ביי בהמות אזא בעשעפטיגונג ווי זאָקען אַרבייטען ביי ווייבער.

גאָר אין-מיטען-דרינגען פליהט אַרײַן עפעס אַ מין ווילדע בריאָה אַ צעמאָנגענער, אַ מנוול מיט אַ פערוואַקסען פנים און אַ צופאַמעלטע באָרד. די צוגעפּלעמטשטע גאָז, עפעס ווי אויף שרױפען — קריסט זיך, קנייטשט זיך, שמעקט, בלאָזט, פירקעט ווי פון מאַבאַקע. ער איז קליין געוואַקסען, ברייטער ווי ליינגער, אַ קורצפּיסיגער אין החתונים פון האָר, אַראָפּהיינגענדיג ווי שריפעלקעס ביז איבער די קניעס, און אַ ריח פון

שמעהעמדיג אזוי פעראומערט דערפיהלט אונזער שלים-מול פלוצלים
פון הינמען עפעס א ווארעמען גלעם. עס דאכט זיך איהם: אהא, בעל-
הבית... היי... סימשקע! ער טהוט א הויב דעם קאפ און א שטעל אויף
די אייערען. וואס לאזט זיך אויס? בוידעם! איינע פון די פשר'ע, בער-
מאגמע קיה האט איהם מיט דער מאָרדע גאנץ דעליקאט אָנצוהערעניש
געגעבען. עד וואָל זיך מוחל זיין רוקען ווייטער אָפּיסעל, און באלד טאָקי
זיך אַנדערנעליגט נעכען איהם אויף נאכטלענער, אין דער דעה, מאָרגען,
אם-ידצה-השם, אויפשמעהן פלח זיך ה ש ו ר, און היידע — צו דער
אכילה, אין פערל ארין!

די זון פערנעהט — אין דער ערד מיט'ן קאפ! דער ביהאי שטעלט
זיך אין דערמיט שול-הויף, בלאזט שופר אויף זיין צוריעט קול, גראָבער-
דיג מיט די הערנער אונטער זיך די ערד. פערריסט דעם וויידעל —
זייט מיר געזונד! הייסט עס, און אוועק, אוועק. דער צאפ פערנעהט
זיינע ציגען און לאזט זיך מיט זי צו דער ווייבערשער שוהל, אהין —
אין זיין רוה ארין. די שוואַרץ-ח'עוודיגע נאכט, געציהרט, געפומצט אין
דעם טהייערען שטערענטיכעל, ווייזט זיך מיט איהר כבוד אין שטעדטל —
און שא, ערגיין נישט דאָרט קיין פיפס!

מען שלאָפט! — — —

פון דערווייטענס לאזט זיך הערען טריט, אָט קומען צו נאָהענט
צום וואָגען פיס, באלד שמעקען זיך אויס הענד — און מול-מוב, מול-מוב!
דער לויב אונזערער איז אריינגעטהון מיט דעם קאפ אין דער אלטער
מאָרבע, חראָסקעט געשטאק סימשקע, עפעס מיט א „יהי-רצון“, גלייך ווי
ער וואָלט געגעסען האָבער.

אבי די מאָרבע סימשקע, אבי עס דערנעהט איהם די קישקע פער-
נעסט ער די פריהעריגע צרות, חראָסקעס זיך רוהיג, און איז, און-אך-און-
וועה צו איהם, גאנץ צופריעדען!...

2.

דאט תוספות יום מוב קעלביל.

דאס קעלביל האָט אזוי געהיטען. עס פארשטעהט זיך, נישט פאר
דעם אריינקוקען זיינס אין דעם משנית מיט דעם תוספות יום מוב אזוי,
א שטייגער, ווי מען זאגט ביי אונז א האָרן קיטם ארין אין „בני-אדם“,

אויפ'ן ווינק. ער גורט אן וינע לענדען, טהום זיך א לאן ראפמאָס צו אינער שלים-מול — און טראך-טראך ווי פריהער! אלע בהמות שטעהען. קוקען, און עס וואָל זי דאָס אָנהויבען צו אַרען... דער ליב נעביך לאָזט אַראָפּ דעם קאָפּ, מאַכט צו די אויגען, און מיעף פונם פויך רייסען זיך איהם ארויס שמילע ויפצען. אַצונד טהום ער שוין אפילו קיין קליין הירושעלע אויך נישט, וויסענדיג, אז עס וועט נישט העלפען.

יא, רב ליב, דו פערדיל איינער! עס וועט דיר נישט העלפען אפילו ווען עס וואָל זיך דיר עפענען דאָס מיל צום רידען ווי דוין עלמער-עלמער באַבע אמאָל — בלעס'ס איזעל, דיר צו לאנגע יאָהר! איידער דיר וואָל זיך עפענען אַ מיל, וואָלט פיעל בעסער געווירקט זיך דאָס מיל צו פערשטאָפּען. דאָס הייסט, ווען אָנשטאָט ביכלעך ביי דיר אין וואָגען, וואָלט געווען דאָ פאר זיי עפעס אַזוינס, וואָס צו נאָשען.

ס'איז דאָ אפילו אַ שטיקעל פערענטפערונג דעם צאָפּ, אז ער איז נאָר נישט אַזוי גראָב שולדיג. מען בעדאַרף דאָך וויסען, אז צו זיין אַ קהלישער צאָפּ איז עפעס נישט אזא גרינגע, גוטע שטעלע. פערגעסט נישט וויפיעל ער האָט אויף זיך אַרבייט. מיט אימליכען שוועץ אין שטאָדט מוז מען איבערהאַבען געשעפטען, מען מוז אמאָל אָפּאַרבייטען עסקים אינאיינעם מיט ווייסע-חברה; צונויפקומען זיך, בוצקען זיך אמאָל דאָס מיט דעם, דאָס מיט יענעם. אומעטום בעדאַרף מען זיין, דאָ אין שול, דאָ אין מאַרק, צווישען די זיטצערענס מיט קוישלעך, מיט מולטערס, דאָ מוז מען זיך פון אלע מלאכות אַראָפּהאַפּען צו דעם, צו יענעם אין נאָרמען אויף ברכה-מאכען, און נאָך וויז אומגעבעטען. מאַכט זיך אמאָל, יענער איז נישט צופריעדען, בעקומסט דו אַ פסק, אַזוי אז דאָס ברכה-מאכען פאלט דיר אויס באַקום. דו לערענסט אמאָל דעם פשט דערפון, יענער אַ-פנים איז נישט געווען צופריעדען דערפאר, וואָס דו האָסט זיך פערשפעטיגט קומען אויף פיבור צו איהם, בכך ווילסט דו דאָך יוצא זיין און האַפסט זיך אַרײַן מאַרגען טאַקי אַהין צו איהם שוין פריהער — הערט אַ מעשה, איז אויך שלעכט! האַפסט דו נאך אײַן ערגערען פסק ווי נעכטען. — יא, ס'איז דאָ אַ סברא, אז ערשט ווײַנט, וואָל איהם נישט זיין צו קיין בושא, האָט ער געהאַט זיין עהרליך אויסקומעניש. ער איז געקומען שטאַרק צורעהם. דאָס ווידעלע ויינס איז געווען פערקלעמט ווען אַ שפּריי-העלצל — און ער האָט דעריבער אויסגעלאָזט זיין שווער, נישטער האַרץ צו אינער שלים-מול.

אין די נישט געווען אזוי אריינגעמהן אין דער אכילה, ווי אנדערע, גוי'עשע א שטייגער, וי האָט אין דעם נומען יודישקייט ביסלעכווייז זיך אָפגעוועהנט פונ'ם עסען, אזוי אז וי האָט אָנגענומען פאר ליעב האָפּטש וואָס ס'איז און וויפיעל ס'איז אבי יוצא זיין, פארשטאָפּען דאָס מויל. פיעל יודישע בהמות האָבען דאָך אַזעלכע מעלות, נאָר וי איז וי אַרר בער אַלע.

אינגעהאנדעלט האט מען וי לכתחילה פאר א מציאה, עס האָט געהייסען פישש... עס ניסט זיך פון איהר — מילך. א בהמה, קיין עין-הרע, א וואוילע, נאָר א חריפות. הלואי מיט מול, יעלה ויצמח, עס זאָל זיך ניסען, שפּריצען, מען זאָל לעקען דערפון די פינגער! שפעטער אָבער האָט זיך אַרויסגעווינען, אז ס'איז נישט אזוי די מעשה. דאָס וואָס מען האָט פערלאנגט איז נישטאָ! דאָך וי שולדיג מאַכען דרינען אינגאנצען וואָלט געווען א גרויס אומרעכט. וואָס איז, וי האָט דען געהאט און נישט געגעבען? אי וואָס מען האָט וי אינגעהאנדעלט אײף דעם הנאה, מען זאָל האָבען פון איהר פיעל נוסם און נחת — עס, נאָרעשקייטען, נאָרעשקייטען, למאי מען האָט איהר אָנגעפּיטשט אין די מוונות, אין דעם קעסט עסען כפי ההתחייבות! עס טרעפט זיך ביי יודען אזוינע וואַכען. ביידע צדדים, נאָרען איינער דעם אנדערען אָפּ, נישט אזוי ווי מען זאָגט, ווי מען שמעלט זיך פיר — און גאָרנישט. אויך בעשולדיגען וי פאר דער פרנסה איהרער, פאר דעם אַרומשלעפען זיך אין מאַרק צוויי-שען די גוי'עשע פוהרליך, א שמעק דאָ, א מאַפּ דאָרט, א שמעק די מאָר-דע אהין און האַפּען אַ לעק — דאָס וואָלט געוויס א גרויסע עולת געווען. וואָרום אדרבה זאָגט, וואָס זאָל א בהמה נעביך טהון ביים אַראָפּנעהן פון קעסט, אז עס לאָזט זיך איהר אויס די מוונות? ליינען זיך, שונא-ציון, אין דערמיט גאס און פּג'רין פאר הונגער? לאָז מען זיך טמריח זיין אין א יודיש שטעדטל ערגיין, וועלכעס עס איז, וועט מען זעהען, אז אַלע בהמות ווי זיי זענען זיך ספרנס דאָרט אזוי. און נאָר נאָך אַלע גליקען מ'שמעהנעם-געזאָגט, אז אינזערער פלעגט שוין געראָטען אַ חאפּ טהון עפעס פון אויבען, אינגאנצען אַ פעטרישקע, פלעגט עס איהר נעביך באַקום אויספאלען. זי פלעגט האַפּען בייטשען, קלעפּ ווי האַלץ, וויפיעל אין איהר איז אַרין, געשפּעט און לייטישע רייד פונ'ם גראָבען עולם אַ צונאָב נאָך דערצו. וואָס הינט האָבען צו איהר געהאט, פאר וואָס הינט האָבען געהאָווקט, געבילט, זי אָנגעהאָפּט, געביסען? — דאָס איז בלל נישט צום פערשטעהן; סמייטש, הינט וואָס לעקען אָפּ אַ ביינריל, האַפּען שיריים פון יודישע פאָמייניצעס; הינט וואָס יודען פערשטאָפּען

אָדער אַ קעלביגער מגיד קוועטשט זיך פאר אײן עולם. אזוינע דערפֿ
ליך ווי די, וואָס נישט אויסגעטראַכט, נאָר שטאַמען איינגעמליך פון
אונזער לעבען, זענען ביי אונז פאר בהמות נישט געזאָגט געוואָרען.
מעגליך אפשר ערניין אנדערש יא, ארץ-ישראל — בהמות אַ שטייגער,
אויף זיי שטעהט דאָך געשריבען: „ציון, כך כל-בהמה ועוף הכמו!“
ביי דיר, ציון, איז איטליכע בהמה קלוג. איין אייזעל דאָרט אפילו
איז אַ למדן, גוט און פרום — ווי פנחס בן-יאיר'ס אַ שטייגער. אין
אונזער ווינקעל אָבער זענען בהמות מאַקי בהמות און קעלבליך גע-
הען אַרום פוסט-און-פאסט.

נאָר וואָס דען? דאָס קעלביל האָט אזוי געהייסען איבער אַ מעשה,
וואָס איז זיך פאַרלאָפּען מיט ווין מאַמע באלד נאָך דעם קעלבען זיך,
און אָנגעמאַכט אַ רעש, אַ קאָבעניש אין דעם גאנצען שטערטיל.

די מאַמע זיינע, זאָל זיך דאָרט מיהען. איז געווען אַ שעהנע,
בשר'ע בהמה, שעהן מיינט מען נישט פשוט שעהן ווי יענע קיה,
האַלענדערקעס, אַ שטייגער, מיט אַ שעהן פנים'ל, פעטע, דיקבייכניגע,
מיט גרויסע אָנגענאָסענע איימער, די הויט אַ גלאַטע מיט דעם פוטץ
און אַ לאַנגען עק מחילה הינטען ווי אַ שלעפע. אדרבה, פאַרקעהרט,
זי, די מאַמע הייסט עס, זאָל זיך איהר דאָרט גרינג שלוקערצען, זי
איז געווען דוקא אַ מאַגערע, הויט און ביין, אייטערליך מחילה נישט
מעהר אפשר ווי אַ בויט, עס האָט זיך עפעס געבאַמבעלט אַ דאָר
שטיקעל, עס גלאַט אזוי זיך. די יופע, די פעל הייסט עס, דוקא
פאַרשמירט, פאַרשמוצט, פאַרשלוּמפערט תמיד, פון הינטען דוקא פאַר-
קריצט, פלומר'שט אין עק משטעהנס-געזאָגט — און פונדעסטוועגען נישקשה,
חלעבין, ווייט אין דער וועלט צו זוכען נישט געווען איהר גלייכען...
דאָס שעהנקייט איהרס איז בעשטאַנען אין מעשים טובים — אין איהר
גוטקייט, שטילקייט און עהרליכע אויפפיהרונג, דהיינו: זי פלעגט, ווי אַ
יודישע קיה, אַפריכטען גלות, נישט צו האָבען אַ מקום מנוחה; פלעגט
געכטיגען, וואַלגערען זיך אויף דער גאס. זיך קייקלען, האָבען גלגול-שלאג
ווינטער אויפ'ן שניי, סידען אַמאָל אין די גרויסע ברענענדיגע פרעסט
פלעגט מען זי פאַרבעטען אויף נאכטלעגער אין דעם פינסטערען הויז,
וואו עס האָט זיך געפונען דאָס פעסיל וואַסער, די גרויסע, פולע פאַמיי-
ניצע, קלעצליך האַלץ, פוילע שטאַמעס, גאנץ אלטע אי פריש-שמעקענע-
דיגע בלאַטע און מיסט. צום פאַסטען איז זי געווען איין בריה אין דער
וועלט. זי האָט געקענט אָפּפאַסטען גאנצע טעג און גאָרנישט! בכלל,

האלב אָפּען, אויף די ליפעלעך עפעס אַ פאַרגליווערט מין שמייכלע, זי וויל עפעס זאָגען און קען נישט, אזוי פאַרנעהמט איהר דער אָטהעם, נאָר וואָס זי שמרעקט אים. ווערנענדיג ויך, דאָס הענטל, מייטענדיג אויף עפּים דאָרט אין דערמיט שטוב — אָ — אָ! איך גיב אַ קוק — איי, געוואַלד, אַ קעלבל! און אזוי ווי איך בין, באַרפעס, נאָקעט, אין איין העמדל, האַלטענדיג איין האַנד אויפֿן קאָפּ, קיין צייט נישט האָבן בענדיג אויסזאָגען דאָ און אָנמחן דאָס יאָרמאָלעלע, מהו איך אַ שפּרונג אַראָפּ פּונם געלענער, געשווינד צו איהם. די פרייד מיט מיר איז געווען אזוי גרויס, גלייך ווי די וועלט איז מיינע, גלייך ווי אַלסדינג אין איהר, פיהלט מיין שמחה. עפעס לייכט די זון גאָר אַנדערש, עפעס איז דער פריהמאָרגען מילדער, פריינדליכער ווי תמיד, עפעס פיהלט זיך אומעמוס אין דער לופט יום-טובֿידיג, פול-און-פול מיט קעלבל. אַלסדינג שמייכלעט, זאָגט: גוט יום-טובֿ, מול-טובֿ דיר מיטן קעלבל!...

איך זעמין מיך אויף די קניעליך, אביסעל פונדערווייטענס, און בעטראַכט מיר דאָס קעלבל. אַ שעהנס, אַ רויטס מראה געלבען, אויף דעם שמערען אַ ווייטער פלעק ווי אַ זילבערנע קאָקארדע, גאָר אַ גאָמס וואַנדער. וואָס ווייטער ווייטער גיב איך מיך אַ רוק-אונטער, בעקענענדיג מיך מיט איהם געהענטער; וואָס ווייטער ווייטער גיב איך עס אַ גלעט, דאָ אַ מאַפּ. דאָרט מיט אַ פינגער, אַריינקוקענדיג איהם בשעת מעשה אין די אויגען, ביז איך ווער דערמיט שוין אַ נאָהענטער שמעלעך און לאָז איהם אַראָפּ אַ גראָבען „שלום-עליכם“, אזוי טאָקי מיט דער גאַנצער האַנד, מיט אַלע פינג פּינגער. דאָס קעלבל האָט אַ פנים נאָך נישט געוואוסט דעם טייטש פונם „שלום-עליכם“, מיט וואָס מען עסט עס, וואָרום עס האָט זיך עפעס געפיהלט ווי בעלידיגט, און צונויפּנעהמענדיג זיך מיט אַלע קרעפטען געפרופּט אויפשמעהן. פריהער האָט עס אָנגע-הויבען הינטען-אַרום, פאַמעליכען-פאַמעליכען זיך געשמעלט אויף די הינד טערסטע פיסלעך, בלייבענדיג אָנגעשפּאַרט אויף די קניע פון די פער-דערשטע, וואָס נאָך פערלייגט אונטער זיך אזוי, אז ס'איז אויסגעקומען עפעס משונה, ווי עס שמעהט מחילה ראָקום. שפעטער אביסעל האָט זיך עס שוין געשמעלט אויף אַלע פיער פיס, וואָס האָבען זיך געשאַקעלט ווי פיסלעך פון אַ צושאַמענעם טיש. פונם פּופיק איז איהם אַראָפּגעהאַנגען. באַמבלענדיג זיך, עפעס ווי אַ שטיקעל בענריל און אויסגעוועהן אינגאנצן צען מראה לעקיש. אזוי איז עס שאַקלענדיג זיך, אומגעלומפערט, אויס-שמעלענדיג אַ פאָר קעלבערנע אויגען. אַ היבשע וויילע געשמאַנען — און פלוצלים פעררייסט עס דעם ווידעל אין גאָלד, גאָלד איבער

זי תמיד דאָס מויל, איהר פערשטעהט, מיט א שטיקעל ברויט; הינט, וואָס יודען מידען תמיד זי אויס דעם וועג מיט אַבשיי, וואָס האָבען פונדערווייטענס נאָך פאר זי גרויס דרך-ארץ! נישטעהר, נאָרנישט. אויף בילערס איז ניט שייך צו פרעגען קשיות.

מילא, בקיצור, האָט מען דאָ א קלאָרען השבון פון אונזער בהמה'ס שעהנקים, עהרליכקייט. און דאָס וואָס איהר גומקיס, שטילקייט אַנבער מרעפט, דאָרויף קענען עדות זאָגען אפשר א האַלצ שטעמיל יודען. פיעל מאל פלעגט זיך מאַכען, אין די שטאָק-פינסטערע נעכט, א שטיי-נער, איז א יוד נעכד געשמרויכעלט געוואָרען און אַרומגעפאלען פומץ אויף איהר, אויף אונזער בהמה הייסט עס, וואָס האָט געהויערט אין גאָס צווישען די געמארקען, איין אנדערע אויף איהר אָרט וואָלט עס זיכער אונטערגעמארקען: סטייטש, וואָס איז דאָס פאר א מאָדע קריכען ביי-נאכט, און וואָלט איהם דערלאנגט א וואָרף פון זיך העט, ווייט, צו אַלדע-שוואַרץ-יאָהר. אונזערע אָבער פלעגט זיך אויפהויבען שטיל, א שטעלגעבענדיג זיך אויף די פיס, און מראָגען דעם פארשוין, רייטענדיג איהר אויף דעם רוקען, א שטרעקע וועג, ביז ער איז אַראָפּגעפאלען אליין, ברעכענדיג זיך האַלו און געניג.

אמת מאַקי צו די דאָזיגע אַלע שעהנע, גומע מעלות האָט זי גע-האָט, צווישען אונז וואָל עס בלייבען, אַביסעל חסרונות אויך. נאָר וואו איז דען דאָ א בהמה דורכאויס א בשר'ע אָהן א ברעקלי סוכא? בעדאָרף מען א בעסערען ווי אונזער בוהאי, א שטייגער, א גדול, א גרויסער, א הדרת-פנים מיט א ברייטען שטערען און א ריק-קוילעכדיג בייכעל, אָדער העצט שלט, א קאסאָוועס עפעס אונזער צאפ, אזא פארנעהם, דער גרעסטער צווישען א שטאָרט ציגען — און פונדעסמיועגען, וואָל זיי דער שור-הבר נישט שטראָפּען פאר די זינד, ווענען ביידע דאָס, וואָס מען מאָר נישט זאָגען, נישט דעם, נישט יענעם מאָר מען נישט לאָזען אין שטאל אָהן א שוואַר.

זינטער אמאל, גאנץ פריה, אז איך בין געלעגען איינגענורעם אונטער דער קאָלדער, פארשלאָפען, נאָך נישט ברעה האָבענדיג אויפ-שטעקן, געהן אין חדר, דערפיהל איך ווי מען וועקט מיך. מאָרעם מיך, אין איין געשריי: ניכער שטעה-אויף, ניכער, ניכער! איך טהו מיך, נישט מוידט נישט לעבעדיג, א חאפ-אויף און דערווע פאר מיר מין שוועסטערל, א מידעל פון א יאָהר צוועלף. דאָס פנימל שיינט איהר, די אויגעלעך פינקלען עפעס מיט א גלאנץ נאָר משונה, דאָס מילכען

און עס עפענט זיך מיר ווידער א וועלט. סקאציל קומט, רבי'צען! אהא, אָט איז ווידער דאָס קעלבל. די רבי'צען לויפן אַרױס ביז, א קלאַפּנע-בענדיג מיט דער טהור, דער רבי, אַרױס פון די בליס, לאָזט אױס זיין שווער-ביטער נעמיסה צו מיר.

אז איך בין יענעם מאָג א לעבעדיגער, א גאנצער אַ היים געקומען, איז מאַקי נאָר גרויסע נסים מיר געשעהען.

קומענדיג אַ היים איז די ערשטע זאך מינע געווען — קעלבל. שטיל אויף די שפיטץ פינגער האָב איך בשתיקה, ווי אַ ליעבהאַבער צו דער געליעבטער, מיך צוגעגנבה'ט צום קעלבל. די מאמע האָט עס פערשטופט אין אַ ווינקלעל פאַר אַ גוט אױג, מען זאָל עס קיין עין-הרע נישט געבען. אָנגעהויבען האָט זיך ביי מיר ווי דער שטייגער איז, פריהער אַ קוק, אײַן עסען פאַר ליעבשאפט מיט די אױגען. אין אַ וויילע אַרום שוין אַ גלעט, אַ טאַפּ, דערנאָך אַ האַלזען, אײַן אַרומנעהמען, נאָר נפש אַחת, און לסוף שוין גראַפליך מחילה אַ קוועטש — און מיין קעלבל פון אַ שפּרונג אַ הין-אָהער איבער דער שטוב, ווערט עס אײַן איבערקעהרעניש, ס'דום ועמורה, און עס רעגענט אויף מיר פֿעך און שוועבל, פֿיערדיגע פּעטש הייסט עס, נאָר אַ שרעק!

די ליעבע צום קעלבל האָט ביי מיר געוואקסען מיט יעדען מאָג און צוגלייך מיט איהר די יסורים, האַרצוועהטאָג מינע, וואָס זי האָט מיר אָנגעמאכט, מיין קינדערש הערציל איז פערלאָפּען מיט בלוט, האָט נישט געקענט רוהיג אָהן פערדראָס האַרען דעם שמועס איבער דעם קעלבל, ווי מען וויל עס געביך קוילען, ווי מען דינגט זיך מיט דעם קצב, מיט וואָס פאַר אַ גרינגע לעבער מען צוגלידערט עס לעבעדיגעהייט, שניידט, טהיילט זיין גופ'ל געביך, ווי מען רעכענט אויף די פינגער אַזוי פיעל פאַר זיין פעלכען, אַזוי פיעל פאַר דעם פּעדער-חלק, אַזוי פיעל און אַזוי פיעל פאַר זיין אימליכס גליעד בעזונדער. עס שטעהט זיך, קוקט קוקט אַזוי גוט, היימיש, לעקט דער מאמעס האַנד אַזוי ליעבליך-פּריינדליך, און דאָ שאַצט מען אָפּ דעם ווערט פון זיין לעקער, פון זיין צינגעל! ס'איז עפעס מאַקי אַ געוואַלד, אַ רציחה! — דענסטמאָל האָב איך נאָך נישט געוואוסט קיין חכמות, זיך נישט אַריינגעלאָזט אין שטעפּע חקירות איבער מענשען, בהמות, נאָר נישט אַיינגעפאַלען מיר אפילו איבערצוגי-מראַכטען, אז אין דער פיהרונג פון דער וועלט קען געמאָהלט זיין פעול'ג; אז דאָס אַלסדינג, וואָס איז פון גאנץ לאנג שוין אַזוי געד-שטעלט, ביי לייט אָנגענומען, האָט אפשר נישט קיין האַפּט; אז גרויסע

דער שמוב. עס ווערט אַ רעש אַ געפילדער, עס פאלט אום די מילכיגע באַנק מיט דעם צעבראָכען פיסעל, עס דערשרעקען זיך די היהנער, פליי הען משונע'נערדיג איבער מיש און ביינק, צעבראָכען אַ גלעזעל און קעה רען איבער עפעס אַ שיסעל. די טאמע ביי דער קינפעטאָרען, ביי דער בהמה היסט עס, דאָרט אין הויז, דעהערט דעם מאַראַאָס, דעם האַר-מידער, לויפט אין איין אַטהעם אַריין אין שמוב שטארק אויפגעבראכט און לאָזט אויס איהר צאָרען צו מין קאָפּ:

אי, אַ מאָג, האָב איך עס געהאַט דענסטמאָל, אַ מאָג פון פעטש און קלעפּ אין דער היים, אין חדר, געלויבט גענוג, נישט פאַר קיין יודען געדאַכט!

אויסקעגאנגען פון דער היים אין חדר בין איך מיט אַ קאָפּ פול מיט קעלביל. וועמען איך האָב בעגעגענט אויפ'ן וועג האָב איך אָנגעדאָגט די בשורה: אונזער קיה האָט געהאַט אַ קעלביל! פאַר אימליכען פון מיינע בעקאָנטע יונגליך האָב איך אָפגעלויבט אין מאָג אַריין דאָס קעלביל, אונטערשטייכלענדיג דערביי פאַר גרויס הנאָה ווי אַ בעל-שמחה, געמיינט דערמיט — הע-הע! לאָזען זיי מיר מקנא זיין. וועמען מיר האָט געטויגט האָב איך צוגעזאָגט ווייזען איהם דאָס קעלביל, אינאיינעם מיט מיר זיך דערמיט אַביסעל אָנשפילען. ביי איינעם אפילו האָב איך גענוג מען פאַראַויס אַ פאַר יונ'ישע מעשענע קנעפּ מיט אָדלערס און איערען בייטעלע, שווערענדיג איהם: ווי איך בין אַ יוד' או דער פיבור פאָה רען רייטענדיג צום-ערשטען אויפ'ן קעלביל געהער איהם. עס פערשטעהט זיך, אַז פאַר גרויס שמחה און אַזוי פיעל געשעפטען האָב איך מיר פער-שפעטיגט קומען אין חדר, און געהאַט אַ מיאוס'ן פסק.

נאָר פעטש זענען פעטש און קעלביל איז קעלביל. די גמרא ליגט פאַר מיר אָפּען און עס קוקט אַרויס פון דאָרט, עס דרעהט זיך מיר פאַר די אויגען — קעלביל. עס קריכט, קריכט מיר אין קאָפּ אַ מאָרדעצקע, אַ שעהנס, אַ געמאָקסט, אויערליך קלייניטשקע, אויפגעשטעלטע, אַ קעפעלע, אַ העלעלע. דער רבי קנעלט, מריקעט מיט אַ גמרא ניגון, און מיר אין די אויערען מעקעט די קיה נאָכ'ן קעלביל. דער רבי טהומ זיך אַ הויב פונ'ם ביינקעל — דאָס קעלביל אַ הויב אויף די פיסלעך; דער רבי שטרעקט אויס די האַנד — דעם קעלביל פעררייסט זיך דאָס שווענציל: האָן-האָן-האָן — און עס פליהט אַ פאַטש! דער רבי איז בייז, פּרעגט וואו איך האַלט! איך האַלט מיך ביי דער באַק. עס האַלט שוין ביי מקיים פסק זיין, איך האַלט עס נישט אויס. עפענס זיך פלוצלים די מחד —

דריעהנדיג ויך משונענערווייז איבער די גאסען. עס קאמקען, טראמקען
דעכער, עס היילט, ווייט אין די קיימזענס און עס וועטען, צימבלען
שויען אין די פענסטער. אויף דער גאס קיין לעבעדיג בעשעפעניש,
נישט אין יודישע בהמה, אלע ווי אויסגערויטט. און וועלכע ווענען פער-
בליבען דא, לינען בערגאבען, אז אן-אונ-וועה צו זי, מיט אים איבער די
אויסערען אין שנעל. אונזער בהמה, עפעס נאך מיטערהנס-געזאגט א שטי-
קעל קינדבעמאָרען, האָט אונטערגענעכטיגט אין דעם פינסטערען הייז,
אין נעץ און שמוץ, וואו עס בלאָזט פון אויבען, פון אינעמען, פון אלע
זייטען; וואו ס'איז אומצוקומען פאר קעלט. און וואָס טהוט א בהמה?
א בהמה מעלה-גרה'ט, חורט, קייט איבער אלץ פריהערדיגע, שוין
האלב פערדייטע, פילע, נמאָס-מיאוס געוואָרענע זאכען, אז נייט
שפּיז פאר ויך האָט זי דאָך מפת — און ביים איבערקייטן קייט זי,
לאָזט זי שטילע ויפצען. די ויפצען צוגעהען ויך ווייט ארום און לאָזען
ויך פיהלען אויך אין שטוב.

אויף מאָרגען גאנץ פריה האָט מיך אויפגעוועקט פונ'ם שלאָף א
כיטער געשרי, א יאָמער, א קלאָג ווי מען בעוויינט א מידטען. —
דאָס וויינט, שרייט די מאמע. וואָס איז? געפּנ'ט די בהמה! דאָס
הייז-געווינד איז פּעראומערט, אין שטוב הערשט א טרויער, אפילו דער
האָהן שמעהט אַרעפּגעלאָזט דעם קאָפּ, נישט אַרויסגעפיהרט די היהנער
זיינע פון אונטער דעם אויבען האָפּערדיג, קומטיות, ווי תמיד. איינע
פון די היהנער מיט איין איי פאדעט, קוואַקעט, זוכט איין אָרט, וויל
ויך ליינען, און נישטאָ ווער וואָל איבערדעקען זי מיט דער זיף ווי געד-
וועהנטליך. נאָך איינע פליהט אַרויס פון אונטער דער בעט, הענדום-
פּענדום אויף אַ ביינקעל מיט אַ פּעריסען קעפּעלע, זעהר שטאַלץ אין
אין קול: מול-טוב מיר מיט איין איי, ויך שוין געלייגט אין אַ גומער
שעה! און דער שעהנער מאַן, דער האָהן, וואָל ויך עס אויף איהר
חאָטש אַרומקוקען, צוגעהן, ווי דער שטייגער איז, אַרונטערגעהמען זי
אונטער די פליגעליך, קוצעניו-מוצעניו פאר אַזא גומע בשורה. קיינעם
איז נישט אין קאָפּ, אלע שמעהען פּעראומערט, ווייבער, שכנים אויך
אין דערמיט. די מאמע איז מספיד פאר זי די בהמה, דערצהלם איהרע
שבחים, איהר קען און פומער, וואָס איך ווייניגסטענס האָב עס אין די
אוינען נישט געוועהן, נאָך מעלות אַזעלכע, אַל-דאָס-גומע, פון וועלכע —
א חידוש חלעבין! — איך האָב פריהער נאָר ניש געוואוסט, און לאָזט
אויס מיט אַ וויינענדיגען ניגון, אז דאָס איז זי געפּנ'ט פאַר אונזערע
זינד.

מיט בערד קענען נאָר ווין זינגליך; אז חכמות אַזוינע און אַזוינע קענען
נאָר ווין נאַרעשקייטען, פילאָסאָפֿיען — פֿלודעריען, גוטשקייט און פֿרומ-
קייט — אַבאָריז, ווילדקייט. חלילה! אַלסדינג ווי אַזוי ביי די עלטערען
אין שמוץ, ווי אַזוי אין חדר, אין שוהל, אין בית-הסדרש דאָרט, דאָס איז
שכל'דיג, רעכט, פֿיין, ווי גאָט האָט געבאָטען. און אויב מיר איז פֿריקער
געווען אַמאָל, עס האָט מיך עפעס געאַרט, איז דאָס נאָר געווען גלאַט
אַזוי זיך, בשוונג, אומגערען. גלאַט עס האָט זיך אַזוי געפֿיהלט, נאָר פֿון
זיך אליין אַזוי געוואָלט — און דאָס פֿלעגט מיר דערנאָך ערגערען, קאָס-
מען אַ שטיק געזונד, וויל מאַקי אין דעם פֿיהלען, אין דעם וועלען, אָט
דרינגען, לויט זיי זאָגען שמעקט דער יצר-הרע. ער גיט עס אַין דעם
מענטשענס האַרץ חשק, עס זאָל פֿיהלען, עס זאָל וועלען. ולא תתורו
אַחרי לבבכם — אַ יונגעלע זאָל זיך נישט וועלען, האָט געמיינט דער
רבי. — עס האָט מיר וועה געמהן דאָס האַרץ אויפֿן קעלבל: געוואָלד
אַ רחמנות! עס האָט מיך פֿערדראָסען, געברענגט, געבראָטען: געוואָלד,
וואָס וויל מען האָבען נעביך פֿון זיין לעבען! און דערפֿי האָט עס מיך
מאָקי געפֿיקט, געפֿיקט: געוואָלד אַין עברה! אויף וועמען דו האָסט
רחמנות און אויף וועמען דו ביסט אָנגעדורדעלט, שייגעץ איינער!... איך
האָב מיר אָנגעמהן אַ כּח אַרויסשלאָגען פֿונ'ם זינגען די גאַנצע מעשה
מיט דעם קעלבל, איך בין נישט מחויב פֿאַר איהם מקריב ווין מיין
נשמה, פֿרעגלען זיך אויפֿן פֿיער אין גיהנם, נאָר עס האָט אָבער נישט
געהאַלפֿען, פֿאַרקעהרט, וואָס מעהר איך האָב עס געטריבען, מעהר איז
עס מיר אין קאָפּ אַריין געקראָכען. עס האָט זיך מיר געדאַכט אַזוינס,
וואָס אַ שרעק: פֿון איין זייט, דאַכט זיך, אַין אויסגעשטרעקט, אויבער-
געשנימען העלזעלע, אַ גיסען-זיך בלוט, אַין אַרויסגעשטעקטע צונג, פֿאַר-
גליימע אַינגען, אַ האַרצלען, אַ מאַכען מיט די זייטען, אַ צאַפלען, אַ וואָר-
פען-זיך, אַ דרינגען מיט די פֿיס. פֿון דער אַנדערער זייט אַ שוואַט מיט
אַ פֿרום-פֿניס'ל, אַ חלף אין דער האַנד און אַ ברכה-מאַכען מיט די ליפֿע-
ליך. — איך בין אַרומגעגאַנגען צוקאָכט, ווינד-און-וועה איז מיר געווען
פֿון ביידע זייטען, האָב מיך געשעמט קוקען דעם קעלבל און דער
מאַמע, להבדיל, אין די אַינגען. ווער ווייס צו וואָס דאָס וואָלט גע-
פֿיהרט, ווען עס זאָל זיך גיט געווען אומגערעקען פֿלוצלים אַזוינס, אויף
וואָס מען האָט זיך כלל נישט געריכט.

ס'איז אַ הינטער-גאַכט. אַ פֿראַכט מיט אַ ווינד. אַ פֿראַכט אַ ברע-
גענדיגער, אַ ווינד אַ שמורעמדיגער, עס בלאָזט, פֿיפט, ריפֿ-סקריפֿ, ווי
אויף אַ חתונה פֿון טויזענדער רוחות; עס שפּרינגען, מאַנצען ווילען שנעע,

חכמים, פונים רבינו בחי, פערחאפט ויך פריהער און צולאזום זיך אין א ברייטען שמועס.

— דער וואָס לעבט אייביג, ברוך הוא וברוך שמו, וואָס איך בין נישט ווערטה זיין נאָמען צודערמאָהנען — הויבט זי אָן אויף תחינה-לשון, צונויפֿשנירענדיג די ליפעליך און קנייטשענדיג א פרום פנים'ל — דער אלמעכטיגער, וואָס איז געאכפערט, געגרייט צווישען די הער-שאפטען מלאכים, די דאָ הייסען חיות הקודש, ער איז גערעכט און זיין משפט איז גערעכט, בי מפני הרעה, פאר די זינד, זאָנען די חכמים, פגרים אַמאָל אַ בהמה. לאָז זי, די בהמה, זיין אַ קרבן-עולה, מכפר זיין, רייניגען, ווי די פרה-אדומה, אייך און כל-ישראל, פון אלע אומרייניג-קייט און פון אלע אומוויירדיגקייט, אזוי ווי עס שמעט געשריבען: אויב די זינד זענען ווי פורפיל רייט, וועלען זיי ווייס ווערען ווי אַ שנעע. און אויב אזוי, אז דורך אַ פֿיך, די בהמה מיינט מען, האָט בעשיינפֿערליך זיך געטהון ענטפלעקען אזא גרויס וואונדער, וואָלט מיין ראטה, עצה טובה, געווען, דאָס דאָס קעלביל, די פרוכט פון איהר מוטער-לייב, זאָל בלייבען די ווידערשפענענדיגע קינדער צום אַגריינקען, אויף דעם משונה-ווילדען מופת, דאָס זי זאָלען מעהר נישט מוטויליגען. נישט פאַרשוועבען די שבועה פון פאַרכצומע צדיקים. לאָז עס ביי אייך זיך האָרעווען, און דער, וואָס שפּייזט מביצי בינים, פונם קליין ווערמיל ביו דעם ווייעלטהיר, וועט העלפען עס צושפּייזען אַמאָל מיט שאַלעכטס פון קארמאָפֿעל, אַמאָל מיט אַביסעל קלייען, דאָס אַביסעל, יענעס אַביסעל. וואָס קען עס זיך אָנועהען אין דעם בעל-הבתישקייט אַ קעלביל. לאָז זיך אייך דאכטען אַ ישיבה-בחר — נאָך אַ לעפעל געקעכטס, נאָך אַשטיקעל ברויט, אַ קבצן אַ קבצן געביך. איהר פערשטעהט, פון אַ ישיבה-בחר, מפוי, פון אַ קעלביל מיין אייך, וואָס אַ בהמה, און אַ בהמה איז גוט, תמיד אָנגעלייגט, יוער שמועסט ביי היינטיגע משוגענע צייטען, און בפרט נאָך ביי יודען. אַה-תא-תא! שפיעלט אַוודאי אַ גרויסע ראָליע אַ בהמה. אלע ווייפער באַ-טעווען צו. די מאמע לאָזט זיך איינריידען. דאָס קעלבעל בלייבט לע-בען — און מיר פאלט אַראָפּ אַ שטיין פון האַרצען.

די מעשה מיט דער בהמה, איהר אונגעוועהנליכער מוידט, נאָך שלא בדרך הטבע, האָט אָנגעמאכט אַ רעש אין שמערמיל. לייט זענען געקומען אויף חידושים אָנקוקען דאָס קעלביל, עס האָט געקומען אַ שם און געהייסען: תוספות-יום-טוב קעלביל.

אקענען אדרוי מעג האָט זיך געמראָגען איבער דעם שמערמיל

— הערמט א מעשה — זאגט זי, פערגלאָצענדיג די אויגען צו דער סמעליע — הערמט וואָס פאר אַ גאָט מיר האָבען! היינט גאנץ פריה, בלחץ השחר, אָט די מהיר אָט-אָ, פון דער שטוב אין דעם חוץ, עפען איך. געה איך ווי אַ בעל-הבית'טע מעלקען פריה אַרײַן. דאָס מעלק-שעפעל אין דער האַנד. שמרױ צום פרעסען האָט דער בעד קאנטער גוי נאָך נישט געבראַכט. פאַרגעסען. אַ פראָסט אַ שרעק. צייט מעלקען. רוף איך: מאַין-מאין-מאין! זי רופט זיך נישט אָפּ. געה איך שוין צו נאָהענע, אַביסעל מיט פערדראָס, טראַכטענדיג ביי מיר: סטער-וואָ. וויל איך מעלקען — הע-הע, איז זי פערשאַטען מיט שנעע. אַרײַנמראָגענדיג זיך ביי-נאָכט דורך די שפּאַרונגעס, די האָר פערפרוירען ווי סמרעמפלעס אויף דעם רוקען שטעל איך אַוועק דאָס מעלק-שע-פעל, נעהם אַ בעזעס, נעהם, שאַר-שאַר דעם שנעע, און זי, די שפּלה, זאָל זיך עס האַטש ריהרען. איך גיב אַ קוק — אײ, אַ דונער האָט מיך נישט דערשלאָגען, זי איז טויט! סײַטש, וואָס היסט? פאר ווען, פאר וואָס? פון דער העלער הויט? נישט צום פערשטעהן. פאלט מיר פלוצליים אײן: אײ, אַ וועהמאָג אַ גרויסער, אַ וועהמאָג טיינע שונאים! איהר הערמט, מיר האָבען פערגעסען די סעודה, מאַכען נעכטען ווי אלע יאָהר, תוספות-יום-טוב! מיין יחוס איז עפעס אַ קאמאָוועס. פונם תוספות-יום-טוב משפחה שטאַם איך. אין דער מגילה זיינער אויף דעם נס, וואָס איהם איז געשעהען, האָט דער גרויסער צדיק, עלי-השלום, בעשוואָרען זיינע קינדס-קינדס קינדער, זיי זאָלען אין חודש אדר, נעכטען היסט עס, מאַכען אַ סעודה, ווי פורים. וועט עמיצער נישט מקיים זיין, זאָל זיך איהם טרעפען אײן אומגליק. אָט, האָט איהר טאָקי, איהר הערמט, דאָס אומגליק. דעריבער טאָקי איז די בהמה סאנצעלאָמעס די כּפּרה געוואָרען. וואָס דען? גאָר פלוצליים ערשט נאָכ'ן קעלבען זיך, פּגרי'ט עס, אַ בהמה! — —

און אין דערמיט הספד, פליהט אַרײַן פונם אַלקירעל דאָס קעל-ביל, האָץ-האָץ מיט אַ פערריסען ווידעל, אַ פערוואָרפען קעפעל, מע-מע אין אײן קול. דאָס האַרץ רייסט ביי אימליכען אין שטוב, קוקענדיג אויף דער יתומה נעביך. אַלע פערשטעהען דעם טייטש פון מע, וואָס דאָס מע בעדייט. דאָס מעקעט עס נעביך נאָך דער ברוסט, עס וויל עסען. דאָס מעקעט עס, בעט זיך צו דער מאַמע, זי זאָל עס אויסצואַגען, אַפּלעקען מיט דער צונג. ווייבער, שכנה'ס, ווישען די נעז, די אויגען, מאַכען פיס-קליק, און די ליפעליך וויערע ריהרען זיך, גרייט צום ריידען. איינע פון פון זיי, אַ וואוילקענעדיגע, וואָס שיט אין די רייד ווערטער סײַן די הייליג-

בענהמונג אקעגען איהם, איז אין מיר אריין א געדאנק, נאָר עפעס ווי א רבוק — א געדאנק, זאָג איך, נישט גלאַט א געפיהל, א טונקעלס א שטומם אַחן לשון, נאָר מאַקי ריין גערעדט, מיט ווערטער; אז א בהמה, בלוט און פלייש ווי א מענש, האָט איך, איהר הערט? א נשמה ווי ער; אז א בהמה מיט האַרץ, מיט אַלע רמ"ח אברים, ליב-און-לעבען ווי א מענש, פיהלס ליד און פריד, יסורים און פערגעניגען איך ווי ער! — שפעטער האָב איך מיט דעם דאָזיגען געדאנק מיך אַרומגעטראָ-גען גאנץ אָפּען, איהם געלאָזט וואַקסען, וואַקסען, זיך אַרויסוואַגען פריי, נישט געהערט א וועלט, ביז ס'איז געקומען אזוי ווייט, אז בהמות האָבען איך א לשון, זייער לשון, זייער קוק אויף דער וועלט, זייער מין יושר און דרך-אָרץ, זייער פאַמיליעגלעבען, אייגענע און קהלישע אינעם-דעסען, זייערע מיני געבאָט, מנהגים, געריכט, און אפשר מאַקי איך זייער מין רעליגיע — קורץ, אַלע מעלות און חסדונות ווי מיר, נישט צוואַגען אפילו להבדיל. ס'איז דאָ איך צווישען זי אַלערליי אומות, באַציעס, מינים היסט עס אומות גרויסע, שטאַרקע, געוואָפענטע מיט גוטע בלי-זיין, וואָס רויבען, רייסען, געוועלטיגען ביר רמח, און אומות קליינשטעקע, שוואַכע, קריכענדע, פערוואַגעלמע, ביי יענע אין די לאַפעס. צווישען איין אומה בהמות גופא זענען דאָ פערשיעדענע קלאַסען: בהמות געהויבענע, זאטע, פעטע, שעהנע, לידיגנעהער, גע-לערענטע, מיט אָנשטעלען, און זי אַקעגען יענע פונ'ם געמיינעם עולם: איך-מיר-בהמות, הונגעריגע, דאַרע, אויסגעדייווערטע, שמענדיג אין דער אַרבייט, פערגרעכענע, פערפינסטערטע, וויסען נישט פון זייער חיות. עס זענען דאָ צווישען זיי גוטע אי שלעכטע, ביזע אי שטילע, רוהיגע, געלאַסטענע; פוילע אי בריות; פאלשע אי געמרייע; גנבים, נאָשערס, פּרעסערס אי עהרליכע, בשר'ע, נישט קיין טרפה'נע העלוער; עגאָאִיס-טען, נישט פאַרגינערס, קאפּאָבעל אויף אַלסדינג פאַר'ן אייגען נפּש'ל, אי באַרעמהערייגע, בערייט זיך מקריב זיין פאַר יענעם אין אַ גויסה. דאיות דאָרויף זענען דאָ גוטמא-גוטמאות, גאנצע פעק, ס'איז דאָ אַזעלכע, וואָס אימליכען פאַר דער נאָז, מען פערשפּאַרט גאָר ווייט צו זוכען. זייער אַ שטייגער האָט נישט געזעהען, וואָס פאַר אַ מכנים-אורח'טע אַ קיה איז? אַ מנין בהמות אפילו מעגען אַריינשטעקען די מאָרדעס צו איהר אין צעבער, בשעת זי פּרעסט — און גאָרנישט, זי זאָל עס האָטש אַ פּיפּס שוין. אָדער נעהמט אַ הונט, אַ שטייגער. עס מאַכט זיך אַמאָל אַ הונט קומט אין שטערטיל, עס מעג זיך ווין איין אויסלענדער, פון פּרסי-ומרי, און עק וועלט, בילט ער מיט אַלע גלייך, איין הינטעש לשון, איין

א הילען, א ריען, נאָר מױב צו ווערען. דאָס האָבען גערויעט הינט, וואָס האָבען זיך שטאַטעס-ווייז פאַרקליבען אויפֿן פעלד, צו-מרחן דער בהמה איהר רעכט, זיך געריסען, געביסען און סטפּל געווען, ווי געהער ריג, מיט דער נבלה.

שטאַרק געביינקט די ערשטע צייט האָט דאָס קעלביל געביך נאָך דער ברוסט. מען האָט עס געשטילט אַמאָל מיט אַ לעממעשקע פון קאָ-רענע קלייען, אַמאָל מיט ברויט אַ שטיקעל, מיט אַ הויפּען היי. ציינרלעך האָט עס געהאַט אַכט פּעדערשטע, שעהנע ווייסע, נאָך ביים געבוירען ווערען, איך האָב זיי אליין געצעהלט. עס האָט גענעסען און דאָך צו וויילען אונטערגעמריקעס. עס האָט אַלץ געסמאָרעט מיט דער נאָז, גע-זוכט, געשמעקט, און וואָס נאָר איהם איז צום מויל געקומען, אַ האַנד-מוך, אַ טישטוך, אַ זאָק, האָט עס געקייט. אַ היטעל, אַ יארטולקע — איך סחורה. איינמאָל האָט עס שיער זיך נישט דערוואָרנען מיט אַ טישטאָ-לענט-שטאַטע. אַ נס וואָס מען האָט זיך בעצייטענס אַרומגעקוקט, גראָד בעדאַרפט ניכער פּערוקען דעם טשאַלענט. און אויב מען איז פון איהם דאָס אַלסדינג אויסגעשטאַנען, נישט זיינער פּטור צו-ווערען, איז דאָס נאָר געווען אין דעם זכות פון דער מאַמען זיינער, זאָל זיך דאָרט מיהען. איך איינער האָב עס אמת טאַקי ליעב געהאַט טיעף פּונם האַרצען, עס שטאַרק בעדויערט: אַ רחמנות, מײַז נעביך עלענד, אַ יתום!... האָט מען עס אַמאָל בעליידיגט מיט אַ קלאַפּ, מיט אַ זעמץ, פלעג איך מיר אַרויסשמעלען, זיך אָננעהמען קעלבילס קרוודע, און געחאַפט דערפאַר דאָס מייניגע. אָט דאָס האָט מיך נאָך מער צוגעצויגען צום קעלביל דערפאַר, וואָס מען איז אַקעגען אונז ביידע געווען גראָב אונטערגעכט, וואָס מיר ביידע האָבען געליטען פון אַנדערע, שטאַרקערע פון אונז, גאָר אומזיסט. נישט אזוי די בעליידינג, די יסורים, דער וועהטאָג פון קלעפּ האָט מיך געאַרט, ווי דאָס אומרעכט, מיט וועלכעס יענע האָבען עס אָנגעהוּן. — און אַ פנים ביים קעלביל בין איך איד טאַקי געווען אַ שטיקעל חשוב. וואָרום עס פלעגט זיך לאָזען גלעטען פון מיר ביים קעפּיל, אָננעהמען ביי די אויערליך, קוקענדיג דערביי צו מיר מיט אַפּאָר אומעמינע אוינען, לעקענדיג מיך פריינדליך, גלייך ווי עס וואָלט זיך פאַר מיר עפעס געקלאָגט, געוואָלט עפעס אַווינס זאָגען. איך ווידער האָב עס, דאָכט זיך, פּערשטאַנען, געפיהלט וואָס איהם אויף דער לונג, וואָס לעקט עס מיך מיט דער צונג.

אַט דענסטמאָלט-אָ, דעם קעלביל צו פּערדאַנקען און דעם הויז-געזינגס

איהר בעדארפט זיך פיהלען, הייסט עס, יונג, עס זאל זיך אייך דאכמען א יונגעל מיט די ביינער. דער חסרון איז אָבער, וואָס גרויסע, דערוואַקסענע, צי מחמת אַ קורצען זכרון צי מחמת עפעס אנדערש. בעטראַכטען די גיינג פון קינדער נישט לויט דער קינדערשער וועלט, אין וועלכער זיי אליין האָבען זיך אַמאָל געפונען, נאָר לויט זייער איצטיגער וועלט אין די עלטערע יאָהרען. אַזעלכע אָבער, יונג-אַלטע, נעמליך, וואָס וועלען זיך אַראָפּלאָוען צו מיר, אין מיין דענסטמאָליג וועלטיל אין מיך גוט פיהלען — פאַר זיי וועט דער גאַנצער שמועס מיינער דאָ גאָר ניט זיין אַזוי פרעמד. דענסטמאָל האָב איך מיר אַלסדינג נאָך מיין שטאַנד זיך פאַרגעשטעלט. עס האָט מיר זיך געדאַכט, אַז ווי דאָס שטעדטיל מיינס אַזוי איז די גאַנצע וועלט. איין פנים, איין שטייגער פיהרונג, מענשען בהמות אַלע גלייך, וואָס מאַכט עס אויס? מ ע נ ש ע ן, י ו ד ן הייסט עס, דאוונען, זאָגען תהלים, לערנען משניות, אַ בלעטיל גמרא, זיצען אין קלייטליך, גע- נעצען, טאַלעבענדען זיך אַרום, בעשטעקלענדיג זיך מיט שמעקענס, שמעקעליך אַלערליי. יונגלעך געהען אין חדר, קעלבלייך, בהמות אין דער טשערעדע. דער רבי מיט דעם קאַנטשיק, דער פאַסמוך מיט דער בייטש. איין רפואָה צו אַ פאַטש, צו אַלע וועהמאַנען איז דאָס שפיר לען זיך מיט חברים. אַ יונגעל, אַ קעלבליל וואָס מאַכט עס אויס? אַבי אַ לעבעדיג בעשעפעניש. זאָל מען אַ שטייגער האָבען די זוכה געפינען חן ביי אַ ליאָר הינטעל אין די אויגען ער זאָל פאָלגען, בילען אָנ- פאלען אַז מען הייסט, איז מען גרייט איהם נישט נאָר דעם מיטאָג, אפילו די נשמה איהם אויך אַוועקגעבען. חבר זיין מיט אַ הונט איז אַ גרויסער, גרויסער יחוס...

נישט דאָס בין איך אויסען.

ס'איז נאָך פסח. אויס בין-הומנים. מלמדים געהמען זיך קנעלען, אימליכער מיט זיין חדר, און דער פאַסמוך מיט זיינע בהמות. בעהעל- פערס שלעפען, טראָגען, ווי דער סדר העולם איז, פיצליך קינדער, שלא- פענקע אויף די פלייצעס אין חדר אַרײַן, און דאָס קעלבליל אונזערס, אַ געוונדס, נישט קליין צולויפען מיט די פיסעליך אליין, בלייבט גאָר איבער — אַ חידוש חלעבין — אין דער היים! עס געהט אַרום במל. פאַר וואָס? — ס'איז נאָך צו-יונג צו טרייבען עס אין דער טשערעדע, זאָגט דער פאַסמוך, עס וועט נישט פערזאמען די הוזה זיינע: מעלה- גרה'ן, מאַכען מיט דעם מויל, נישקשה שפעטער אַביסעל אויך. לעת- עתה, זאָגט ער, זאָל זיך עס מגדל זיין אונטער אַ היימישער השגחה

דעה — פאני-בראמצי מיט אלע זיין-גלייכען, א הונט ווי אלע הונט, פערשטעהען זיך איינער דעם אנדערען זעהר גוט. אדרבה, איז עס דער- זעהען אָדער דערהערט געוואָרען צווישען בהמות אזא קללה, אז א הונט, א שטייגער, וואָל מוזען פילען אזוי פיעל לשונות וויפיעל עס זענען דאָ מדינות. און דער וואָס פילט הינמיט דאָ, וואָל זיין א שטומער דאָרט? יא, ראיות זענען דאָ גענוג, איבערגענוג, נאָר דער מענטש אָבער וויל דערפון נישט וויסען. איהם איז גלייכער מאכען זיי, די בהמות, פאר שטיקער פלייש, נישט צוצולאָזען זיי קיין שום פיצעל שכל, קיין שום געפיהל. אינגאנצען וואָס זיי לעבען איז נאָר פאר איהם: טייגען זיי איהם, הייסען זיי נישטצליכע; אלא נישט, זענען זיי שעדליכע, איבעריגע אויף דער וועלט. נאָר העט אין די פריהערדיגע דורות האָבען מענשען, ווי עס זעהט אויס, זיך א פנים געשייט אזוי מיאוס גראָב זיין אָקענען די בהמות, די רציחה צו עסען זיי, געזוכט אריינגלעגען אין יראת-שמים. — עס האָט געהייסען, ברענגען גאָט א קרבן, קוילען זיי לכבוד זיין נאָמען. איהם א שטיקעל, זינע, פריסטער א שטיקעל, און אַנב טאָקי דאָס איבע- ריגע פאר זיך אליין. — אָט אזוי האָב איך מיט דעם געדאנק מיך ארומגעטראָגען, שוין אין די עלטערע יאָהרען, אָבער דענסטמאָל, בשעת נאָך א יונגעל, האָב איך דעם דאָזיגען געדאנק, באלד טאָקי ביים גע- באָרען ווערען, געשטיקט אין מיר ווי א ממזר, נישט צולאָזען איהם אויפ- קומען, הויך א פיפס טהון. לאָזען לייט נישט זעהן וואָס פאר א בחור'ל איך בין, פערקראַכען נאָר צו בהמות און טראַכט אזוינס, וואָס מען טאָר נישט. גאָט איך אָבעל רחמים! איך האָב געהאט דערפון פיעל צער. נאָר דער יצר-הרע פון רחמנות איז אזוי גרויס, אז עס האָט מיך געצויגען צום קעלביל, און מיר זענען געוואָרען געטרייע חברים!

געטרייע חברים! די דאָזיגע ווערטער וועלען עפעס קלינגען משונה ווילד, עפעס נאָר נישט פאר דעם מוח. אמת! אזוינע, ווי נאָך פיעלע אנדערע זאכען אין דער וועלט, זענען נישט טאָקי צופערשטעהן מיט דעם מוח, נאָר צו פיהלען בעדארף מען זיי מיט דעם האַרצען. אונטעג- לייך צווערקלעהרען זיך רעכט גוט יענעמס שטייגער דיינקען, יענעמס מעשים, נישט צופערזעצען זיך אין יענעמס לאַגע — אין זיין צייט. זיין עלטער, און זיין אָרט. די צייט יאָהרען פון איטליכס עלטער אין דעם מענשענס לעבען איז א בעזונדער וועלט פאר זיך מיט איהרע נינג, מיט איהרע געדאנקען, פאַרשטעלונגען וואָס איז גוט, וואָס שלעכט, מיט איהר געשמאק, מיט איהרע חפציות. אלץ-מיט-אנאנדער. ווילט איהר א שטייגער דאָס יונגעל פערשטעהן, מוזט איהר אין דעם יונגעלס וועלט געהן.

דאָס קעלבל פערטעפּט זיך אין דעם עסען געשטאק מיט פּונח. איך קוק, קוק פערטראכט און עס קומט מיר פאַר יעקב אָבינו, ווי ער פּיטערט די שאַף ביי לבן-אַרמי, עס דאכט זיך מיר אויך דאָס גומע בער-גענעניש ווינס מיט רחל'ען ביים ברונען דאָרט, ווי זיי קושען, האַלזען זיך פאַר גרויס לעבשאַפט. עס מ'הוט מיך אינוועניג פּלוצלים עפעס אַ פּיק — און בלייב ליגען עפעס ווי אָפּגעקאַכט.

דאָס איז געווען אַ פּיק פון יצר-הרע. דאָס האָט ער מיר געגעבען אָנצוהערעניש אַקעגען אַ שכן'ס אַ מיידעל, זעהר אַ שעהנס, מיט וועלכעס איך פלעג מיך תמיד שפּילען, און פּלוצלים אָנגעהויבען זיך שעמען, רויטווערענדיג ביים בעגענענען זיך מיט איהר, נישט רעכט צו-וויסען פאַר וואָס. היינטיגער פּיק אָבער האָט מיר געגעבען גוט צו פערשמעהן אלסדינג, ס'איז מיר מאַקי גוט אין טעם אַרײַן — און איך האָב דערפון גרויס צער געהאַט. דער יצר-טוב האָט מיר דערנאָך געגעסען: זעהסט-דו, בחור, אָם דאָס האָסט-דו איהר, פון דער נאָמור דיינער, ווי הייסט מען עס! זי, די שעהנע נאָמור, מ'שמעהנס-געזאָגט, מיט איהר פּומץ, מיט איהר חן, אָם די ס'פ'ה'מ'ע גיט עס אַין אַ מענשען מיאוסע געפיהלען אַזוינע ווי דיר אַצונה. נאָמור-שמור, שעהנקייט — שמינקייט — פּע!... אין בית-מדרש אַרײַן, שיינען איינער!

עס פערשמעהט זיך, דאָס קעלבל נעביך האָט פון איהם זיך אויך נישט גענאָרט. ס'מיינט, ס'מיינט אַ יודיש יונגעל און אַ קעלבל! אַ שוין נעץ ביסט-דו דען, שיינען איינער! —

דער יצר-הרע אָבער איז נישקשה קליינער פונ'ם יצר-טוב. אויך פיעל שטאַרקער פון איהם. קיים איז אַ יונגעלע אַרויס פונ'ם אונטער-אויבען גע-שמעלט אַ פיסעלע אין נאָמס שעהן פריי וועלמעל, אַ קוקעלע געמהון דאָרויף און ס'איז איהם אַרײַן אין טעם, הע-הע! וועט איהם שוין שווער זיין זיך אומקעהרען צוריק; וועט עס פון אַ מינדסט שמופעלע זיך רוקען, רוקען ווייטער ווייטער, און דערנאָך — וועט עס געהן ווי אַ פּומער, גאָר פון זיך אליין.

איך בין גענאָנגען, וואוהין? עס פערשמעהט זיך אַהין, אין דעם פרייען פעלד, איך מיט דעם קעלבל מאַקי.

אָנגעהויבען לכתחילה האָבען מיר די פּיטערונג מיט דעם גרינעם פאַרג, נישט ווייט פונ'ם שמעדיל, דערנאָך האָבען מיר זיך פערקליבען העט ווייט, אויסזוכענדיג אַ וואונדער-שעהן אָרט, גאָר אַ געמעהל. לאַז

בין דער רעכטער צייט. אין-בדירה, דאָס קעלבל בלייבט נעביך און נעהט איבער אויף אַ סך הענד. קיין האַנגיג דערפון האָט עס נישט גע- לעקט. די מאַסע ווייזט איהם אַ היי אין סידור; דער פערשטאַפּט איהם דאָס מויל מיט שהי-פהי; יענער לערענט דאָס דרך-ארץ — און פון די פיעלע טובות איז עס נעביך שטענדיג הונגעריג, שטאַרק פונם ליב אַראָפּ. אויף זיין גליק האָט זיך ביי מיין מלמד אויסגעלאָזט די תורה פאַר מיר. איך הויב אָן דערווייל צו לערנען, הייסט עס, אין בית-המדרש אלץ פאַר זיך. מען פערלאָזט זיך, הייסט עס, אויף מיין יוש, און די השגחה אויפ'ן קעלבל נעהט מיט-דער-צייט איבער אינגאנצען מיר אין די הענד. איך ווער עס דער מרדך ווינס אין אַ נומער שעה!

עס עפענט זיך פאַר אונז בידע אַ נמע וועלט — אַ וועלט אַ ליכטיגע, אַ שעהנע אַ שעהנע, אַ פרייע, וואָס נישט איך, נישט דאָס קעלבל האָבען זי בין אַהער, ליגענדיג פערשפאַרט אין חדר, אין שטאַל- כען, קינמאָל נישט אָנגעקוקט. לכה דודי! — זאָג איך אָנגעהמענדיג דאָס קעלבל ביים שמריקעל, וואָס איהם אַרום דעם האַלו — קום מיין פריינד, נצא השדה, אַהין אויפ'ן גרינעם גראָז.

אי-אי, איז עס דאָרט גוט, מחיה! עס לעבט, עס ריהרט זיך אַרום- און-אַרום. גאָטס בעשעפעניש, וואָס בין אַהער גאָר ווילד-פרעמדע פאַר מיר, פיינעליך אַלערליי, מיני זשוקליך אַווינע, היישרעקען, גרילען אַווינע און אַווינע, פליהען, שפרינגען הויך אין דער לופט אי אונמען צווישען דעם גראָז לעבעדיג פערעהליך מיט אַ געווענעריי, אַ ווושעריי, אַ צימבלע- ריי. עס הערט זיך אַ קאָנצערט, עס פיהלט זיך ריחות פון בשמים, עס שומערט אין די אויען פון בלומען פל-המיני קאָלירען. עס אָטהעמט זיך עפעס אַווי גרינג, אַווי פריי. עפעס מהומ עס מיך אינוועניג אַ בריה — האָפּ-האָפּ-האָפּ! מהו איך אַ שפרונג, קוליע מיך פאַר גרויס פערגעניגען עטליכע מאָל איבער און ציה מיך אַיז אויף פריש-ווייכע מאָך מיט דעם בויך אַרויף. די ליכטיגע זון קוקט מיר גלייך אין פנים אַרײַן, שיינט, שמיכעלט, ווי גערעדט: אַי, יונגעלע, גוט?

עפעס גאָר ניט ווילענדיג, ווי פון זיך אלץ, עפענט מיר זיך דאָס מויל און אַ יקום-פּורקן ניגון לאָזט זיך הערען אויף אַ וויינענדיג- קוויטשיקען ביי-קוליכען. דאָס קעלבל קוקט זיך צו מיר אום און מאַכט: מע! עס האָט אַווי פיעל געהייסען: שא, וואָס איז?...

איך מהו מיך אַ האָפּ — הא! וואָס איז, רב יודעלע, באמת דאָ אַווי דאָס געווייז? שפּיי אַיז, און בלייב שמום.

מיר. געוואָרען מיט מיר, ווי מען וואָנט, פאני-פראַסצי. מען האָט געדענט אַנקוקען אויף חידושים מיט וואָס פאַר אַ שטח עס האָט זיך געדאָלט מיט מיר, מיט וואָס פאַר אַ קלבערנע התלהבות עס האָט זיך געלאָזט לויפֿען, אונטערהויבענדיג דעם הינטען מחילה, אזוי זיך פלוצלינג, ווי עס מאַכט זיך אַמאָל ביי אונז יודישע קינדער, עפעס גאָר פון דער העלער הויט. מאַקי נאָר עפעס ווי אַ קינד צו דער מאַמע פלעגט עס אַמאָל אויסשטרעקען דעם האַלד, אָנבליגענדיג צו מיר דעם קאָפּ, ווי געדענט: נאָ, קראַטץ מיד! אין פערלויף פונעם זומער זענען מיר ביידע ווי איבערגעבליבען געוואָרען. דאָס קעלביל האָט אויפֿן זיך גענומען ליב, ס'איז איהם אויסגעקראַכען די האָר און בעקומען אַ נייע גלאַנצענדיגע הויט. איך בין אויך געקומען צו די קרעפטען, בעקומען גאָר עפעס אַ נייע הויט אין זעהר אַ שטאַרקען אַפּעטיט. דאָס לערנען האָט ביי מיר דענסטמאָל אַזאָ מעס געהאַט ווי ביים זאָט קעלביל קומענדיג פונעם פערלד האָט אַ מעס געהאַט שטראָל, קארטאָפּעל-שאַלעכטס — עס, גאָרנישט, קיי-שפּיי!...

— מילא וועגען דעם קעלביל איז שוין נישטאָ וואָס צו-ריידען, מען האַלט שוין דערמיט אויף אַ שטייגער — עס וועט אים-ירצה-השם, אַבי געזונד, ווין אַ בהמה. די שאלה אָבער איז אַזונד: בחור! וואָ האַלט מען מיט דיר? אָט קוק דיר האַטש אָן, דאָס אויסזעהן דיינס. גאָר נישט דאָס איידעלקייט, דאָס יודיש פנים וואָס פריהער. אַ פנים, מיטשעהנס-געוואָנט, אַ רויטס, עפעס אינגאנצען מנושם גראָב, געזונד עשו! איין עסען אַביסעל, עפעס נאָר געפרעסען, בעהיט זאָל מען ווערען! אָט דאָס האָט-דו דיר, בחור'ל, פון דיינע פערלדער, דיינע וועלדער. וואָס דען, גומס קען דערפון אַרויסקומען?...

אזוי האָבען זיך געווענדעט צו מיר מיט אַ מוסר מיינע היימישע, מיך געפרעגט אין געענטפערט פאַר מיר, ווי מאַקי אליין:

— איין מיטעל פאַר דיר, בהמה איינער, עס זאָל אויס דיר ווערען אַ לייט, איז נאָר די ישיבה. קיין אַנדער תכלית איז נאָר נישט געמאָהלט.

עס האָט מיר האַרציג באַנק געטהון שוידען זיך מיט דעם קעלביל, מיט גאָטס וועלטעלע, דאָס שעהנע, וואָס האָט מיר אַריינגעגעבען אַ נייע נשמה; נאָר ווער וויל עס נישט ווערען אַ לייט, קומען צו אַ תכלית? אַך, רבנו-של-עולם, האָב איך ביי מיר געטראַכט, עס זאָל מעגליך ווין אַריבערצופעקלען אַהינצו, אין דער ישיבה, אָט דאָס אלס-דינג, דאָס קעלביל אַהין אויך מאַקי!

ויד אייך דאכמען א וואלד. בויסער-סאָסנעס געוויקסיגע ציהען זיך ווי א ספרונקע גלייך, הויך אין הימעל אריין, אונטען גלאט-נאָקעט און אויף די קעפּ גרינע הימלען-קאָפּעלושען אים, צווישען וועלכע עס ברעכען זיך דורך שטראַהלען ליכטיגע פון דער זון און בעלייגען דאָס ריינע סאָסע-טענע גראָז ווי ביי די פיס מיט העלע פאָסען גינגאלדענע. פאַר דעם וואַלד שטעהען קליינע-געדריכטע וועלדליך, פון נידעריגע, יונג-פרישע זאָפטיגע בוימליך בל-המינים, צו-וואָרפען דאָ, דאָרט, אויף א היבשען, פרייען מיט גרעזעליך און שמעקענדיגע קרייטעכצער בעוואַקסענעם פלאץ. פאַרענט-צו ציהען זיך פון איהם, פונ'ם פלאץ, אוועק פעלדער תבואָה העט לאַנג, נישט צופערנעהמען מיט'ן אויג, און איהם ביי דער זייט לאָזט זיך די גאנצע געגענד אלץ נידעריגער-נידעריגער אראָפּ אין א מהאָל, וואו עס שפורדעלט, ריזעלט א ריין-קלאָר וואַסעריל לעבעדיג-שפילענדיג ווי א קינד, דאָס בעהאלטענדיג זיך ערגיץ צווישען געדיכט פערצווייגטע ווער-בעס דאָרט, דאָס א ווייז-געבענדיג זיך ווידער, לויפענדיג-שפריינגענדיג באַרג-אראָפּ פון שטיינדליך אויף שטיינדליך, האַלטענדיג אין איין מאַכען בול-בול-בול! חוץ מיר אין דעם קעלכיל נישט'ן דאָרט קיינער. נאָר וואָס אַמאָל מראָגט דער גוטער יאָהר אָן עפעס א פויגעל, שטעלט זיך אויף א צוויגעל, וואַרפט אויף מיר בנגבה אין אויגעל, האונדערענדיג זיך, ווער זאָל עס זיין אָט דער מין נפש, מהומט באלד מאַקי א בוק מיט'ן קעפּעל, א טרייסיל מיט'ן ווידעלע, א מאַך מיט די פליגעליך און — זי געזונד! אוועק, אוועק... אָדער אויף יענער זייט מהאָל אַקעגען לאָזט זיך אַמאָל אראָפּ א בושעל, מהומט זיך א שטעל אויף די לאַנגע, רייטע פיס, אויסשטרעקענדיג אין דער הויך דעם לאַנגען זילבער-וויסען האַלו מיט דעם רויטען פיסק, שמעהט אזוי א ווילע קיין ריהר זיך נישט צוטהוין. פלוצלים קליפ-קלאַפּ, קלאַפּ-קליפ מיט דעם שנאָפּעל און — מאַרש, מאַרש איבער דעם זומפּ. צייטענווייז פערמראָגט זיך א ווידער-קול ערגיץ אין דעם וואַלד, א געקלאַר פּערי פון פוהרלעך אויף דעם וועג דאָרט.

איך ליג מיר מחילה צוליב, שמאָכענדיג פאַר גרויס פערנעניגען, קוק אויפ'ן קעלכיל און מראָבט: אַ וואַיל איז אונז בידע! בידע האָר בען מיר איינער דעם אַנדערען צופערדאנקען דערמיט, וואָס מיר זענען דאָ. ווען נישט איך וואָלט-דו אַזונד געהינעט אין שטאַלכען, און ווען נישט דו וואָלט איך אַזונד געהינעט אין בית-מדרש.

אַז אזוי פלעג איך פערבריינגען א שטיק מאָג, שעפענדיג נחת פון נאָסס וועלסל און פונ'ם קעלכיל, וואָס האָט זיך שטאַרק צוגעלאָזט צו

און אמאל פלעגט עס מיר מהון אַ מאַג — אויף, עס פלעגט דערוועקען זיך אין מיר הייסע געפיהלען, עס האָט געקאָכט געוויינט אין מיר דאָס האַרץ אויף מיר, אויף מיינע חברים, יודישע קינדער:

אַך, ברידער, אין דער פרעמד פערוואַנעלמע ברידער, אַזאַך-אויף וועה צו אונזערע, מענ' צו אונזערע יאָהרען! גענוג אָנגעלערענט זיך אויף דער ערד, לעבעדיגעהייט זיך דאָ צובעגראָבען, שוואַרצען דאָס פנים, זיך לאָזען ביסען פון פליי, פון וואַנצען. אין דער-ערד זענען מיר, אין דער-ערד איז אַז ער לערנען...

נאָר מיינע חברים אַרום מיר ליגען ווי דער'הרג'טע. שלאָפען! — איך איינער בין וואָך, ביז, מאַכט וועגען זיי עפעס אַ שרעק און באַלד האָב איך חרמה, ווין שטילערהייט:

ברידערליך, זייט מיר מוחל וואָס איך בין פונע אַיער כבוד מיט אַ בייזען געדאַנק, מיט אַ שלעכט וואָרט אמאָל. אַ גאָטס רחמנות געבן אויף אַיך — שלאָפט, שלאָפט געוונדערהייט!...

מאָמע לעב! — שרייב איך אין אַיין שעהנעם ווער-טאָג אַ היים צווישען אנדערע זאכען — געכמען איז ביי אונז געווען אַ סיום אויף „ביצה“! איך בעגער, נישקשה, לערנען, האַלט שוין, ברוך-השם, אויף אַ שטייגער... נאָר וואָס דען? שטאַרק אַ היים ביינאָך איך, נאָך דיר, מאָמע, נאָך אימליכען (נאָכ'ן קעגיל האָב איך מיך געשעמט זאָגען). אוי, לאָז מיך אויף אַ פאָר טעג קומען אַ היים! עס וועט קיין הוצאות נישט קאָסטען. איך וועל געהן צופוס. נישקשה, וואָס איז? אַלע בחורים ביי אונז געהען צופוס. און נאָך וואָס פאַר אַ מין געהן — באַרפּים. מיט דעם שטעקען אין דער האַנד און דעם פעקעל אויף די פלייצעס. אַקעגען אַ ח'י גראַשען פערמאָג איך טאַקי במזומנים, נאָך פון פורים, פאַר לייענען די מגילה דער קעכנע דאָרט, וואו איך עס שבת, און פאַר אָפּטראָגען פונ'ם בעל-הבית משלוח-מנות צו ווין מחותן. לאָז מיך, מאַ-מעניו, אוי, איך בעט דיר!

און נישט וואַרטענדיג אויף תשובה לאָז איך מיך שפעטער מיט עמ' ליכע טעג, אַזוי ווי איך שטעה און געה, אין וועג אַריין, עס פערשטעהט זיך צופוס. אויב ס'איז נאָר געמאָהלט אויף דער וועלט גליק, און געווען דענסטמאָלט איין גליקליכער מענש אויף איהר, איז דער איינער געווען איך. עס פאָהרען דאָך סוחרים אין בוירען, פריצים אין קאַרעמעס, אָבער

דאָס לעבען מיין אין דער ישיבה, אָדער בעסער צוזאָגען דאָס וואָלגערען זיך מיין דאָרט, אין אַ ווילד-פרעמד אָרט, פאָסט נישט אַהער צו דער מעשה. דער עיקר איז דאָך דאָ די מעשה מיט דעם קעל-ביל, איך שלעפּ מיך נאָר ווי אַ צוגאָב איהם נאָך, נישטעהר נלאַט, אז ס'איז שוין געקומען צוריר מוז איך האָטש זאָגען עטליכע ווערטער. יא, אמת, די ישיבה טאָק ווירקט! במשך פון אַ קורצער צייט האָט זי אויס מיר געמאכט אַ נפש מיט אַיין אויסגעוויקט פנים'ל, מיט העווזות און פאָסטעמקעליך, וואָס האָבען געהאַט דעם זיבעטען חן. וואָלט איך ווי אנדערע זיך געווען אַוועקגעוואָלגערט יאָהרענלאַנג דאָרט, איז גאנץ זיכער, אז זי וואָלט אויס מיר געמאכט אַ לייט, מאַקי וואָס לייט הייסט, לכל-הפחות נישט ערגער פון יענע אַלע אונזערע שעהנע לייט וואָס זענען איהר אַרבייט, איהר מלאכה. נאָר אָמנם חמאתי! מיך געשמערט דרינען האָט זעהר פיעל דער יצר-הרע, ער אין דער געשמאַלט פונם קעלביל און פון דער יפת-תואר — די נאָטור די שעהנע, ער האָט עס מיר פערדרעהט דעם קאָפּ, נישט לאָזענדיג מיך ווערען אַ פלי-שלמה. אָנקוקענדיג פאר מיר די קלויזניקעס, די ישיבה-בחורים האָט זיך מיר געדאַכט — קעלביל. פלעגט איינער, ווי דער שטייגער איז, זיך קראַממען — אָט אזוי האָט זיך געקראַממט דאָס קעלביל. פלעגט איינער אַ האַרב שטיקעל עפעס אין דעם לערנען אַ מאָל-צעהן איבער-קיען — אָט אזוי האָט געקיעט, גע'מעלה-גרה'ט דאָס קעלביל. האָט איינעם, ווי געוועהנטליך, געפעהלט אַ מאָג' און נישטאָ וואָס צוקיען, ער האָט געהונגערט, געלעכצט נעביך נאָך אַ שטיקעל ברויט — אָט אזוי האָט די ערשטע צייט געהונגערט, געלכצט נאָך דער ברוסט דאָס קעלביל. הפלל, אימליכע תנועה וויערע האָט דערמאָהנט קעלביל. אור מעמום איז פאר די אונגען מינע געשמאַנען דאָס קעלביל. און וואָלגער-רענדיג זיך אין דער ישיבה, גלייך אנדערע דאָרט, אַמאָל אויף אַ האַרטער באַנק, אַמאָל אויף דער ערר, אַ קולאָק צוקאָפענס, עס שטינקט מחילה וואַנצען, פליי בייסען — אָט דענסטמאָל גראָד, הערט אַ מעשה, פלעגט זיך מיר עפענען אין די געדאַנקען וואונדער-שעהנע פאַנאַראַמעס: בוימער, תבואות, בלומען, בערגליך, מאָלען, אַ גילדענע זון און אַ ריינער בלויער הימעל, אין קאָפּ שפילט מיר אַ ציוויג, אין די אויערען וואַשעט מיר אַ וואַקל, אין נאָז פאַרגעהען מיר ריחות — דאַכט זיך בשמים... צוקאָ-פענס, דאַכט זיך מיר, פון מאָך אַ קישעלע און עס קריכען אויף מיר, דאַכט זיך משה-רבינו'ס פערדעליך. עס ציעהט מיך, ציעהט ביי דער נשמה אַלץ אַהין, אַהין... נו, אַ יצר-הרע! — —

איך? — דאָס קעלביל, דערקענענדיג מיר אַ פנים אין דעם קול, ווערט מיט מיר היימישער, שמרעקט פריינדליך אויס צו מיר דעם האַלד צום קראַטצען, ווי דער שטייגער וויינער איז געווען פריהער. עס שטעהט אזוי עפעס ווי געריהרט, קוקט מיט האַלב פערמאכטע אויגען, אונטער-מריקענדיג צו מיר שטיל פון דער ברוסט: המ-מם! ס'איז דרינגען גע-לעגען אזוינס, וואָס נאָר ניט פאַר דעם מענשענס לשון. איך האָב עס אָבער נישט געפיהלט. עס האָט אויסגעדריקט אַ געבעט: קראַטץ מיך, קראַטץ מיך דען דיינער אַ קראַטץ איז מיר בעסער ווי דאָס גרין-גראַז. אויך האָט עס אויסגעדריקט אַ פראַגע: וואו ביסט-דו דאָס פלוצלינג אַהינגעקומען? וואו האָסט-דו ביז אַהער זיך געפירט? און צווישען וועלכע בהמות דאָרט? און צוגלייך טאַקי אַ בעדויערען: המ-מם, וואָס פאַר אַ פנים געבירט דו האָסט!

די מאַמע מיינע האָט פון מיין פנים דוקא נאָר אָנגעקוואַלען, אַררבה, זעהר שעהן. עס האָט איהר בעשיינפערליך בעוויזען, אז איך בעגעהר לערנען, האָב אַ פנים פון אַ נישט קינד, גאַנץ יודישלעך, אַ בלייבס, און איידעלס און עס ווערט אַם-ירצה-השם שטאַרק טויגען צו אַ שירוף. און ווי עס האָט אויסגעזעהען האָבען זיך גע'שרכנט' צו מיר אַ פאַר מחותנים, זי האָבען זיך עפעס אַלץ געשושקעט מיט דער מאַמע, ווינקענדיג אויף מיר מיט אַ שיינענדיג מינעלע און אַ קנייטשעלע, ווי ביים קיפּען אַ שטיי-קעל סחורה. דער קרעמער אַלץ: פישש! און די קנים — בע! פאַר מיר איז דאָס געווען, עס פערשטעהט זיך, אַ סדר. עפעס אַ קעלביל איז דען אַ בחור'ל, צווייטען פון אַזעלכע זאַכען? — עס וואָלט געווען באַמט נאָר אַ פלא, אז איך מיט דעם קעלביל ביידע וועלען מיר אין איין צייט זיך פאַר'קנס'ען! נאָר אַ פנים מיר איז נישט בעשעהרט געווען און פונ'ם גאַנצען עסק האָט זיך אויסגעלאָזט אַ טייך.

דער יצר-הרע אָבער שלאָפט נישט, איז ווי פריהער צוגעשטאַנען צו מיר, נישט אַנדערש איך וואָלט מיך משריח זיין צו אַי הַר — איהר פערשטעהט, אויף דעם פרייען פעלד דאָרט צו אַי הַר, צו דער נאָ-טור הייסט עס, אונטער איין אויסרייד, צולייב דיין געזונד טאַקי, פון דיין מוכה און דיין הנאה וועגען, גארעלע. גע'פועלט' ביי מיר דאָס, נישט ער מיר אַ טאַפ, פלומרישט גלאַט אזוי זיך, הינטען-אָרום, מכוח מיין חכמה, מיין געלערענטקייט, מיין בעשעפטיגונג און דעם תכלית מיינעם פון די אַלע זאַכען, און ביי אימליכען טאַפ פערקרימט ער זיך מיט אַ שמע-בענדיג געלעכטעריל, עפעס ווי איך בין אַ פרא-אָרם, אַ ווילדע בריאַח.

וואָס פאַר אַ מענטש האָט דאָס פאַהרען זייערס אַקעגען דעם צופוס נעחן פון אַ ישיבה-בחור ווי איך, וואָס רייסט זיך אַרויס פון שימעל, אַ דער-שטיקעניש, אויף דער פרישער לופט, פון אַ פינסטערער מרה-שחורה דאָרט אויף דער פריער ליכטיגער וועלט; וואָס ווערט עפעס ווי פון מירם לעבעדיג? אַרויסגעגאַנגען בין איך גאַנץ פריה, געגאַנגען מיט זימעני-וועגליך צווישען ווייץ און קאַרן דעם גאַנצען מאָג, אונטערשפרינגענדיג פאַר פריד, אויך אונטערוועטצענדיג זיך אַמאָל, און געקומען אַ היים בין איך מנחה-צייט, ווען בהמות קומען צוריק פונ'ם פעלד.

מיין קעלביל זעה איך, איז הע-הע, אָהן עין-הרע, אַ קאַלב. עפעס אַ גאַנצע יפהפה! צוויי ביקליך קאוואַלירען פיהרען זי אָפּ אַ היים אַזש ביו צום פלייט פונ'ם גאָרטען הינטער דער שטוב, שדכ'נען זיך, אונטער-לעקען זיך צו איהר, אַרויסווייזענדיג דרינגען גרויסע בריה'שקייט, און היינגען זיך פשוט אויף איהר. איך בעט מחילה די פיינע חתנים, פער-טרייב ווי מיט אַ שמעקען און גיב מיך אַ שמעל דער פלה מיינער גלייך איהר אַ קעגען פנים. — שלום-עליכם, קעלביל! מאַך איך און וויל עס אַ גלעט מהון. עס בויגט-אָן דעם קאַפּ, נישט אַנצוקוקען מיך, אויסשמע-לענדיג מיר אַ פאַר קליינע, שפיטציגע הערנער, ווי גערעדט: אָהן הענר! וואָס פאַר אַ מחותן מיט מיר, מיך צוגלעטען, ביסט-דו, פעטער? — עס פערדריסט מיך טאַקי אַביסעל, נאָר, נישקשה, טראַכט איך מיר, מען בעדאַרף זיך פרויזען נאָך אַמאָל. — מאַין-מאַין-מאַין! זאָג איך, האַל-טענדיג דער יפהפה פאַר דער גאָז, אַביסעל פונדערווייטענס, אַ הויפּען גראַז-נאָ, הייסט עס, אַ מתנה פון מיר! זי שמעקט, סמאָרעט מיט דער גאָז, אַנקוקענדיג מיך פערואַנדערט, גלייך ווי געזאָגט: עפעס קעגמליך! דאַכט זיך דער, און פאַרט נישט דער. — האַ, נישט דערקענט? אַי-אי! שטייכעל איך אַביסעל מיט תרעומות, מיט גאַל, הייסט עס. און קוקעני-דיג אַ ווילע אַזוי אויפ'ן קעלביל ווי שעהן, געזונד, בעליבט, ווי לע-בעדיג פריש עס זעהט אויס; פערנליכענדיג איהם אַקעגען דאָס דאַרע-קוואַרע לייב מיינס, דאָס פלייך אויסגעוויקט פנים ל מיט דער גאַנצער ישיבה-בחור'שע געשטאַלט מיינער, מ'שמעהנס-געזאָגט, האַפּט זיך מיר נישטוויילענדיג אַרויס אַ זיפּץ מיטעם פונ'ם האַרצען. דאָס איז געווען אַ זיפּץ אויף מיין פערוויסטע יוגענד, אַ הספד אויף מיינע פאַר דער צייט אָפּגע-שניטענע יאָהרען; דאָס איז געווען אַ ביטערע פראַגע: רבנו-של-עולם, איז דען טאַקי דאָס דיין ווילען, אַז מען זאָל אַ מענשען נאָך קינדוויז פער-שפאַרען ווי אַ גאַנצן אין שטייג נישט אַנצוקוקען דיין וועלט, אַנשטאַמען איהם אַ מוח ווי מיר, און מאַכען אויס איהם אַזעלכען אַ שטייגער ווי

נעריבטע עלעבויגענס. פערקעהרט, אינאיינעם מיט די חברים פלעגן מיר פון אזעלכע קלייניגקייטען אמאל גאר חזק מאכען, אפואגען דארויף גלייכווערמליך. ערשט שפעטער איז מיר קלאהר געווארען, וואס שמעקט אזוינס אין דער ישיבה און די נרויסע טעלה איהרע. אט וואס: די קבצנים איהרע, וואס זי לאזט ארויס, זענען פרעהליכע קבצנים; איהרע מלמדים, מקבלים, במלנים זענען מוחל די עולם-הזה, הערען זי אין דער פיאמע. און פאר יודישע קינדער אין גלות איז דאך בעשינפערליך טאקי א גרויס גליק!...

מול-מזב דיר, זעהנעניו — שרייבט מיר די מאמע נאך א לאנגע צייט שטילשווייגען — מול-מזב אויך מיר מיט מין בהמה!... פערשטעהסט דאך מסתמא, וואס מען מיינט בהמה? עס האט זיך געקעלט דוין קעלביל, איז געווארען, אויף קען און אויף פומער, א בהמה! מ'איז שוין נימער ערגער. אין שמוצ איז דא מילכיגס, אביסעל צום פערקויפען און פאר זיך אויך אביסעל. ווי דערלעב איך שוין אויך פון דיר אין-גיכען נחת, הלא' אמן, רבונ-של-עולם! זעהר א גומע בהמה. גאר וואס דען? איך האב פון איהר צרות. זי לאזט זיך נישט מעלקען. ווארפט זיך, שרייט, ביינקט, געהט פשוט אויס נאכ'ן קעלביל. האסט-דו געהערט, א בהמה זאל נישט קענען פערנעסען דאס קעלביל! עפעס טאקי נאך ווי א מאמע א קינד, להבריל. משונע איז זי טאקי נאך קעלבילזויז געווען, געמיינט האסט-דו איהר גער טאקי צו איהר. גוט אויסגעלערענט האסט-דו זי. האסט געמענט ווייניגער לערנען זי און לערנען בעסער אליין. לערען, זעהנעניו, לערען, וועט אויס דיר אס-ירצה-השם ווערען א לייט. אז מען רייבט זיך, איז דא א ווערמעל, רייבט מען זיך אויס. יא, מען קען אנדערש ניט זאגען. א קעלבעלע איז דאס געווען זעהר א געראטענס, טאקי גאר אנטיק. דער קצב האט מיר דערפאר געגעבען א טמען מקח, אויך דאס לונג-און-לעבע-ריל. פונ'ם געלד שיק איך דיר דא דורך חיה-הינדען אויך א פאך גילרען און דעם קעלבילס א שטיקעל געבראטען לעבעריל. נא, וויס, האב אויך הנאה האטשע פאר דוין מיה אמאל מיט דוין קעלביל! איהר ביידע זענען דאך ווי אנדערע צוויי. ווימער שרייב איך דיר, אז...".

גאר גענוג! וואס ווימער זי שרייבט האב איך שוין נישט געליענט. עס ווערט מיר פינסטער אין די אויגען, פערדרעכט זיך מיר דער קאפ, פער, נישט גוט, אזוי אז מען האט געמוזט אפגיסען מיט א גאנצען איימער וואסער. מיינע חברים שמעהען צו מיר צו, פרענען! וואס איז פארהייראט די מעשה? איז עמיצער פון די היימישע חס-ישראל קראנק, ארער.

נישט פון דעם עולם, מיטענהנס-געזאגט. קורץ עס קומט דערצו, אזוי ווייט, אז ער צומרענצעלט מיר די ישיבה, דאס, יענעס, האק און פאק — אזוי און אזוי: דו ביסט א... בהמה! מינסט-דו אפשר? חלילה. א בהמה איז זיך א פחמה, ווי גאט האט זי בעשאפען, לעבט נאך ווינע געבאט. אהן שפיטצליך, אהן ררעהדליך. א מענטש, א נאר אבער זוכט זיך אויס זאכען אזעלכע, כדי צו זיין נישט אזוי ווי גאט האט איהם בעשאפען. דאס לעבען זינס פיהרט זיך נאך זיין אייגענע אויפטהועכטען, פון איהם געמאכטע, א נגעמאכטע זאכענישען. — א נארישער מענטש, אט וואס דו ביסט, תבשים מינער!...

נאר, עט, דברים בטלים! די נויטה ברעכט אייזען, איין אייזערנעם יצר-הרע אויך אפילו. בליבען ביי דער ארימער מאמע, א וויסטע אלמנה מיט יתומים, איז געווען ריין אונמעגליך. איך געזענען מיך מיט מינע אלע ליעבסטע, זאג א זיגעזונד די שעהנע פעלדער, די גרינע וועלדער, וואו איך האב געשפאצירט, און לאז מיך אוועק צופוס ווייטער אהין, אין דער ישיבה.

א בימער יאָהר, נישט פאר יודישע קינדער געדאכט, האָב איך געהאט דאָס מאָל אין דער ישיבה, פיעל ערגער נאָך ווי פריהער. א יאָהר אָהן „מענ“ — עס האָט מיר געפעהלט מעג צום עסען, און איך האָב געליטען הונגער. צרת רבים, זאָגען די חכמים, חצי נחמה. אויף יודיש הייסט עס: די צרה פון פל-ישראל, איז א האַלבע מריסס פאר רב-ישראל. נו, הייסט עס א פנים א גליק פאר מיר, וואָס פיעל אנדערע פון די אָרעמע בתורים האָבען אויך געדארבט, געהונגערט — איז עס פאר מיר געווען האַמטש א האַלבע מריסס. גע'פמ'ט, הייסט עס, א האַלבע צרה, מיט דער אנדערער העלפט איז שוין עט, נישט אזוי קיין ספנות. אזוי, דאכט זיך, האָט עס בעדארפט ווין, אי על פי די חכמים אי על פי דרך המבע. וואָס-זשע לאָזט זיך אויס? בידעס! אדרבה, לא-די וואָס מיר איז שטארק שווער געווען איבערצומראָגען די האַלבע צרה מינע, אלץ גע-מורמעלט: געוואלד, רפוא-של-עולם, עסען! האָט מיר נאָך געקרינקט די בימערע נויטה פון מינע עלענדע חברים. איך בין זיך מודה, עס האָט מיך דענסטמאָל זעהר פערדראָסען אויף דער ישיבה און אויף דעם נאכ-צען משא-ומתן דאָרט. צו-וואָס? נאָר דאָס איז געווען אין-אנהויב, שפעטער אָבער, אז איך בין מיט די צרות שוין געוועהנט געוואָרען, האָט מיר די אכילה שוין נישט אזוי אויסגעמאכט. עס האָט מיר אויך קנאפ וואָס געארט צעריסענע שוין, היילע פיאמטעס, א קאפאטע א שטאמע מיט אויס-

נישט אויס, איי, געבראָמענס! איך וואָרף מיך, קעהר מיך אום אויף דער אנדערער זייט, קלינג-קלאַנג ווי מיט אַ גלעקעלע אין די אויערען — הע- הע, ווידער די שפּיעל! אַ סצענע אַ טרויערדיגע. עס רייסט זיך דאָס יונגע קעלבעלע רייסט זיך דעם קצב פון די הענד אַרויס, עס לויפט מיט אַ ביר- מער געשרי און דער קצב נאָך איהם. פיהלענדיג זיין מלאך-המות און שטאַרק וועלענדיג לעבען, לויפט עס אויסער זיך נעביך פאַר שרעק, בע- האַלט זיך עמיצען דאָרט ציווישען די פאַלעס, קייכט, מעקעט, ווי עס בעט רחמים: ראַטעוועט! יענער אָבער טהוט עס אַ שטופּ, מאַכענדיג: געה! דאָרויף ביסט-דו דאָך געבוירען געוואָרען. — אום-ברחמנות! לאָזט זיך פערנעהמען אַ פעררומפען קול ווי פון אונטער דעם פאַרהאַנג — פאַר אַזאָ ענטפער אַמאָל בין איך פונם אויבערשטען מיט אַ לאַנגער שווע- דער קריינק בעשטראָפּט געוואָרען. ורחמיו על כל-מעשיו, נאָט ברוך-הוא האָט רחמנות אויף אלע ווינע בעשעפעניש. דאָס קול איז מאַקי אַ קול, ים רופט, רופט — און קיינער אָבער מאַכט זיך דאָרויס נישט. דער קצב האַפט דאָס שוואַך קעלבעלע, בינדט עס אויף אלע פיער, עס צא- זעלט, שרייט מע-מע — מאַמע הייסט עס, נאָר אומזיסט! די מאַמע איז אויפ'ן פעלד, הערט נישט דאָס ביטער געשרי פון איהר ליעב קינד. הערט נישט דעם קינדס געזעגענען זיך מיט איהר פאַר'ן טוידט! דער קצב טהוט עס אַ וואָרף אויף דער ערד, קוועטשט עס גוט צו מיט דער קניע, שטרעקט איהם אויס דאָס העלעלע, דאָס שוואַטל — פליק- פליק, ברוך אַתה... און חיק! —

רויט-בלוי, אַ פערבלענדעניש, אויסמישענעש אַרום-און-ארום. איך מאַכ מיך, ווייט מיך — דאכט זיך בלוט, שפּריצלעך בלוט — —

עס בעשלאָגט מיך אַ שוויים!...

און זינט דענסטמאָל ווערט מין קערפער אַ צושטערמע, צובראָ- כענע בלי. אַלסדינג אין איהם טהוט זיך נישט ווי געהעריג, צווישען ווירקליכקייט און חלומות נישטאָ קיין אונטערשייד. ס'איז אַ דרעהעניש, אַ פלאַנעניש, קידער-ווידער. מין דעה איז גאָרנישט, אויס בעל-הבית, דאָך אַ וועלט! עפעס דאכט זיך, אויף דער גאָל אַ לונג-און-לעבער, פונם געקילעמען קעלביל דאָס געבראָמענע לעבעריל, עס פאַטשט מיך, שטעכט מיך ווי מיט שפּילקעס. עפעס ברענט, בריהעט מיך אין קע- שנייע — און עס שפּרינגען פון דאָרט אַרויס צוויי ווייסע גילדען. עס קוקען אַרויס דאכט זיך פון זי אַפּאָר רוימע, מיט בלוט פערלאָזענע אויגען — איי, אויגען דער סאמעס. מין קעלביילס אויגען! איטליכער

די שעה וואל נישט זיין, אפשר נאָר געשטאַרבען? און איך שוויג, האַל-
טענדיג זיך ביים האַרצען. נעה דערצעהל, נאָר אויף לימישע געלעכטער,
יענעם אַ מעשה מיט אַ קעלבל! אַז דאָס איז מיר נישט גוט פאַר רחמנות
אויף אַ בהמה, מיט וועלכער מיר איז בעשעהרט געווען, צום ערשטען
מאָל אין אונזערע ביידענס יונגע יאָהרען, אָנצוקוקען גאָטס וועלט מיט
איהרע פעלדער די שעהנע און צובריינגען דאָרט בירע אַ שטיק צייט,
די טהייערסטע אין לעבען; אַז דאָס טריפט מיר דאָס בלוט פאַר רחמנות
אויף אַ בהמה, אַ מאַמע, אַין ערשטלינג, וואָס ביינקט נאָך איהר קינד,
נאָך איהר געקילעט קינד נעביך!...

אַ יידיש קינד איבערהויפט, וואָס אינגאנצען איז עס אַ רוחניות, עס
וואַרפען זיך אין איהם תמיד די אָדערליך, איהם איז דאָך גענוג אַבי עפעס
אַ בלאָז, עפעס אַ ריהר, אַז ער וואָל זיך צושאָקלען און עס וואָל זיך איהם
צושפילען די פאַנטאַזיע נאָר אַ שרעק, אַ פשיטא-שוין ווי איך אַ גמרא-יונג-
געל, אַין אָרעם ישיבה-בחור'ל אָהן, טעג, אָהן לייב, אָהן געזונד, נאָר
וואָס דאָס קעפעלע אין איהם; וואָס שטענדיג האַלט עס אין אַין פליהע-
ניש, אין אַין טראַכמעניש, צאָפלעניש. גענוג איבערגענוג איז פאַר מיר
געווען דער מאַמעס עמליכע ווערטער, אַז איך וואָל ווערען צוקאָכט,
צורייצט; אַז די פאַנטאַזיע וואָל אַרבייטען מעשים, מיך נישט לאָזען
רוהען די נעכט. קוים וואָס זיך געלייגט — אַהא, ברוך-הבא! הויבט זיך
אָן די שפיעל. עס טרעט אַרויס אויף דער סצענע דאָס אַלטע קעלבל, שוין
אַ מאַמע, מיט דעם קינד — אַ קעלבעלע אַ ברייאַנט. עס טשעפעט זיך
דאָס קעלבעלע, זויגט די ברוסט, אונטערשלאָגענדיג צו-וויילען די אַייטער,
דרעהנדיג דערביי מיט דעם וויידעלע. די מאַמע איז נאָר איבערגליקליך.
ס'איז איהר דאָס צודערקענען אין דעם גאַנצען בענעהמען איהרס, ווי זי
בויגט אַינס דעם קאָפּ צום קינד, לעקט עס, לעקט, שטיל אונטערמריקענ-
דיג פאַר גרויס ליכעשאַפט. איך קוק פערגאָפּט אויף דער מאַמע, זי אויך
אויף מיר, און ביידע פערשטעהען מיר זיך, וואָס אַזוינס אין דעם קוקען
אונזערס ליגט. עס פינקעלט, שימערט אַרום-און-אַרום, אַ ליכעליכע ווער-
מע צוניסט זיך אין די אַלע גלידער און אויפ'ן האַרצען פיהלט זיך עפעס
אַזוי גרינג, אַזוי גוט... באַלד מאַקי טהוט זיך עפעס ווי אַ דרעה. עס
טונקעלט אין די אַיגען, אַינס געשטאַלטען, אַינס קאָלירען, אַינס אַלס-
דינג — גאָרנישט!... קיהל. אינוועניג אין מיר איז עפעס אַ מרידה —
אי, עסען! עס דאַכט זיך מילך, אַ מעפעל סמעמענע, קעז און אַ ריפטעלע
ברויט מיט פוטער. עס דאַכט זיך אויך געבראָמענס. פלייש אַ שטיקעל,
אַינגעפּרעגעלט מיט שמאַלץ און ציבעלעס, מחיה. איך חלש, האַלט עס

שלמה ר' חיים

א בילד פון יודישען לעבען אין דער ליטא

בליק איהרער איז מיר א פיל אין הארצען. עס רוישט, קלינגט מיר אין די אויערען אויף א טרויערדיג קול א הארבער מוסר: תכשיט! אָט ביסט-דו, אָט איז דיין קעלבל. צוויי בעשעפעניש אַרויס אויף גאָסס וועלט צו לעבען. דאָס קעלבל וואַקסט ווי געהערניג, ווערט אַ בהמה, לעבט אַזונד פאַר זיך אי פאַר דיין היימישען עולם. קאַרג פאַר איהם איהר מילך, מען טעלעט זי, ציהט זי, האָט פון איהר אַ נומצען, געהט נאָך ביי איהר צו אַ שטיק פונם לעבען, מען פערקויפט צו דער שחיטה איהר קינד. דו הערסט? וָאָג נאָך דו, ווי אזוי וואַקסט דו? — דו לעבסט? אַז אָך-און-וועה צו אזא לעבען, אין טיטה, שמאָך, בעטלען! קוק אָן דיין געשמאלט, מיטטעהנס-געוואָגט, און די געשמאלט פון יענע, דיין גלייכען, פאַרפירט סטערט זענט איהר געוואָרען! — דו ניטצסט? הא, מיט וואָס? דאָס בעבען דיינס — צו-וואָס? אינגאנצען טויג עס אויף וואָס? צאפעס, קיין וואָל, קיין מילך פון אייך! לעבסט נישט פאַר זיך, זעמסט-דו זיך נאָך אָן אויף יענעם לעבען. די צוויי גילדען, תכשיט, פון-וואָס נענט? דאָס איז פונם געלד פאַר דיין בהמה'ס בידנע קעלבל! — דו זעהסט? ... דאָס פאַר פערזאָמענע אויגען קוקען אויף מיר מיט פער-דראָס, עס שמעכט מיך ביז אין דער זיבעטער ריפ. עס וואַרפען זיך אין מיר אלע מיינע גליעדער. עס זידט, קאָכט, רוישט אַרום מיר, עפעס אַ גאנצע איכערקעהרעניש. אויס אייך! וואָס איך? ווען איך? וואו איך? — עס מעקעט, מוקעט. עס שפרינגט אַ נאָקעט אָפגעשוונדען קעלבל, ביים מויל נאָך אַ סימן פֿעלכיל ווי וואָנצעס. עס שוועבען אַפאַר רויטע, פערזויגטע אויגען, עס דרעהען זיך אַרום, מיני בעשעפענישען, בחורים-במלנים, מיני געשמאלטען, פאַרזעהענישען. עס פייפען געזער, האַרחהלען העלזער, עס חראָפעט, קייכט, דוסט, אַ שרעק!

אי דער קאָפּ, עס שפאלט זיך מיר דער קאָפּ!

אין דעם טאָג, וואָס מען האָט מיך בעדארפט אָפֿהירען אין ביקור-חולים, איז מיר אָנגעקומען פון דער היים אַ מוסר און אַ קלאָג: זעה, זוהר גענוי, זיי אַ מענש! נאָך אויף דער ישיבה אליין, אויף דעם לערנען דיינעם דאָרט האָסט-דו אַזונד צורופען, ווייטער נישט אויף קיינעם. וויסט איז דער מאמען, זיך אויסגעלאָזט סאנצעלאָמעס די אלע פרנסות. דאָס איינציגע אָנהאלטעניש אויך פערזינדיגט —

גע'פּנר'ט די בהמה!

אמר מענדעלי

זאגט מענדעלי מוכרספרים: וואו איז דען דא א איד, וואס קומענדיג פונ'ם וועג זאל ער זיין גאנץ מיט אלע אברים, נישט פיהלען שטעכעניש אין די זייטען, אין רוקען פונ'ם זיצען צונויפגעפרעסט אין וואגען איין פארשוין אויפ'ן אנדערען. א איד, באלד ביים ארויפגעהן אין וואגען, איז ער מפקיר די ביינער זיינע און אויף די פיס איהם מעגען טרעטען ווער עס וויל. מילא דאס איז דאך א גאנץ געוועהנליכע זאך, אבער נישט פאר אייך געדאכט, רבותי, אזא שרעכליכען וועהמאג, וועלכען איך האב גע- פיהלט אין אלע מיינע גלידער קומענדיג ביים נומער... נאך א לאנגען שווע- רען ביטערען וועג דענסמאל האב איך בעשיינפערליך טאקע אין מיר גע- פיהלט, ווי אמת זיינען די ווערטער פון אונזערע הייליגע חכמים אויפ'ן פסוק „נשיתי טובה“ — נשיתי — איך האב פארגעסען, זאגען זיי, — טובה — די טובה, דאס מיינט מען די באד — פשוט איז פשוט, א באד ווי עס דארף זיין מיט אלע זיבען זאכען, מיט די אויבערשטע בענק די ברייטע און מיט די לאנגע דרענגלען אויף אויפצוהענגען דערויף פליודערען, מחילה, זאקען וכדומה. אויך מיט דעם רופא, וואס זיצט, דאכט זיך, אין ווינקעלע ביי א ברענענדיג ליכטעל, גאלט און לאזט בלוט אירישע קינדער. אט די טובה האב איך טאקי נויטיג ווי אין לעבען אריין בעדארפט האבען אין דער דאזיגער צייט. נאר אך און וועה, אז די אלע דאזיגע גוטע זאכען, מיט וועלכע די קליינע שטערטלעך אין אונזער ווינקעל זענען גע- בענשט, איז אין דער כרך נומר... ווייס מען דערפון גאר נישט וואס צו זאגען און צוליעב דעם טאקי אליין איז דאס לעבען אין די גרויסע שטערט גאר קיין לעבען נישט, וואס פאר אונזערע קאבצאנסקער אידען איז עס שווער איבערצוטראגען.

ווי באלד איך האב ארויסגעזעהן, אז דא קען איך נישט בעקומען די רפואה נאך מיין פערלאנגען, האב איך אָנגענומען מיר דאס בעקאנטע מיטעל, וואס געוועהנליך א איד געברויכט אין א נויטפאל, דאס הייסט,

מישב, נעהמט און הויבט אָן פֿלוצלינג למזל בליהען, און דער מענש וויל זיך איינרעדען, ווי דער שטייגער זיינער איז, אז נסים זענען געשעהן אויף דער וועלט, עס וועט, אם ירצה השם, זיין גוט. אביונים פרעהען זיך, קבצנים ווערען ביי זיך שטארק, א האַפֿנונג אויף גוטע ליכטיגע צייטען, עס וועט, אם ירצה השם, וואַרם זיין. און פֿלוצלינג גיט דער ווינטער דער וועלט צו זעהן זיינע גבורות, וואָס אזוינס ער בעדייט. עס שטורעמט, עס רעגענט שניי מיט וואַסער אויסגעמישט אינאיינעם, עס קעהרט זיך די וועלט.

דער ווינד לאָזט נישט אָב. שטיקלעך פֿאלענדיגער שניי שטעכען ווי גאָדלען מיין לייב. איך בויג אָן דעם קאָפּ, האַלטענדיג זיך ביי דער קאָפּ-פּאַטע, די פּאַלעס זאָלען מיר נישט אַריבערוואַרפען זיך איבער'ן קאָפּ. און געה מיר אזוי איינגעהויקערט אין צעהנטען צו שלמה רב חיים'ס — מיינער גאָר אַ אַלטער בעקאנטער.

אָט דער שלמה מיינער האָט געוואוינט אמאָל אין גלופסק, און די גלופסקער האָבען איהם אויסגעהאַלטען בכבוד גדול. נישט זיי האָבען זיך אויסגעבראכט אויף איהם מיט געלד, חס ושלום! נישט איין גראַשען אפילג. ווייל ביידע אויגען וואָלט זיך אַ גלופסקער געלאָזט ארויסנעהמען פאר אַ גראַשען, סיינען מען רייסט איהם נישט פאר דער פאה. ראשית חכמה איז ביי איהם די מוטע, זי מאכט איהם פאר אַ גאַנצען ישר, פאר אַנ'ערציי-מחוצא-פנים, פאר'ן גאַנצען פיהרער און דעה-זאָגער אין קהל. גאָר וואָס דען? ! רב שלמה איז אַ שרייבער, אַ מחבר הייסט דאָס, האָבען די גלופ-סקער איהם געדינט פאר אַ קרעניצע צו זיינע מעשיות, דאָס הייסט, ער פלעגט זיך גוט צוקוקען צו די גלופסקער, בעטראכטענדיג זייערע אלע מעשים, ווי דער שטייגער איז פון די נאטורפאָרשער, וואָס זיי בעטראכטען די טבע פון די בעשעפעניש און רעדען איבער „שקצים“, רמשים און איבער אלע מיני חיות און בהמות. און בעקענענדיג זיך מיט דער טבע פון די גלופסקער בראים, מיט זייער שטייגער לעבען, מיט די אלע ענג און אויפ-פיהרונג זייערער, פלעגט ער זיי דערנאָך בעשרייבען, אַנידערשטעלענדיג אַ בילד אַ וואונדער-שענס מחיה נפשות, וואָס פלעגט האָבען אַ שאַרפען אַבגאַנג צווישען אידען, און דערפון האָט ער געהאַט נישקשה'דיג זיין אויסקומעניש.

אין פלוג דאכט זיך, האָט זיך די גלופסקער גאָרנישט געקענט עפענען אַ מויל פאַראיבעל צו האָבען אויף איהם דערפאר, וואָרום וואָס אַרט דאָס אייך, אז דער האָט אַ נוצען און איהר דערלעגט גאָרנישט דערביי. דאָך — הערט אַ מעשה! זענען זיי דערפון נישט צופרידען געווען, טאקי גאָר מעשה סדום, — פאַר וואָס? ווייסען מיר נאָך נישט ביז היינט. עס איז

איך האָב מיך נישט וויסענדיג געמאכט, אַרויסשלאָגענדיג מיר פון קאָפּ די וועהטאָגען, עט, גאַרנישט! און נאָך מעריב בין איך מיר אַרויסגע- גאַנגען פון אכסניא צוליבע די געשעפטען מיינע צו זעהן זיך מיט סוחרים, און גלאַט אזוי מיט אַלטע בעקאנטע.

אַ שלעכט געוויטער, נישט ווי געוועהנליך, האָט זיך אָנגערוקט פּלוצ- לינג פון צפון־זייט. אַ חשכות, אַ פינסטערניס, שוואַרצע וואָלקען אַרום און אַרום. אויף מענשען פאַלט אָן אַ מהומה, אַ לויפעניש ווי די דולע. אין אונזערע צייטען האָט בכלל עפעס דער קלימאַט זיך געענדערט, עפּיס אַ פערדרעהטער, אַ משוגענער וועטער, אזוי ווי די פּאפּירען אויף דער בער- זע, וואָס הויבען זיך און פאַלען צעהן מאָל אַ טאָג, און אזוי ווי דער היינטי- גער דור אינגאַנצען, משטיינס־געזאָגט. נאָך ביים סוף זומער איז פלעצליך געוואָרען אַ פערענדערונג אין דער לופט — וואָלקענס, קעלט און ווינד, ניטאָ קיין זון, די וועלט איז וויסט, אַ חשכות איז אויף איהר אָנגעפאַלען. ציגען, צאפּעס שפּרינגען אין די גערטנער, צעטרעטען און פיהרען־איבער אַלץ וואָס דאָרט געפינט זיך נאָך. עפּיס טאקי נאָר ווי אַ אָנשיקעניש פון גאָט. חזרים רוען זיך און רייסען אויס מיט'ן וואָרצעל וואו עפּיס אַ שטיי- קעל גרינוואַרג, אַ תל ווערט פון דעם מענשענס אַרבייט. בוימער פערלירען זייער צירונג — אַ מתנה פונ'ם פריהלינג. אַ צושטאַנד, מישטיינס־געזאָגט, ווי מלמדים, אָהן „בלעטלעך“. זיי שאָקלען זיך, פלאַטערען, ציטערען און קלאַפּען זיך מיט די צווייגען אין דעם אויסגעקראַכענעם קאָפּ, נישט צו דערקענען, אז זיי האָבען געבליהט אַמאָל און געבראכט גוטע פירות פאַר לייטען אין דער וועלט. דאָס חיה'לע זוכט זיך אַ נאָרע ענטרונגען צו ווערען אין דר'ער, די פליעג — אין אַ שפּאַלט ערגיז אין וואַנד, אַ טייל ברואים פערלאָזען זייערע ערטער און לאָזען זיך וואַנדרעווען אין עק וועלט איבער די ווייטע ים'ען. עס טרויערט די ערד און אַ מרה־שחורה רוהט אויף איטליכען, אַלע פיהלען : אָט, אָט, קומט דער ווינטער, דער בייזער פריץ, און וועט פערוויסטען די ערד. ערשט די ימים נוראים געהן אַוועק, די ימים טובים, געלויבט איז גאָט, אויך פערביי, און דער ווינטער קומט, נאָר אָבער אָהן סכנות, נישט מיט קיין שטורעם, נישט מיט קיין רעש. ער איז נאָר נישט אזא אכזר, אזא בייזער, ווי ס'האָט זיך געדאַכט, פאַר- קעהרט, ער איז גאָר אַ גוטער, לאָזט זיך דערקענען צו דער ערד מיט זיין ליכטיג פנים. אויפ'ן האַרצען ווערט רוהיגער. עפּיס ווי זיס- מיט זייער צוזאַמען. דאָס פליגעלע טהוט זיך ווייטער אַ ווייז, בעוועגט זיך ווי שיכור, אָבטאַנצענדיג אַ קאָזאַצקע ערגעץ אויף אַ פענסטער, אויך די מוקען קריכען מחנות־ווייז אַרויס פון זייערע לעכער, פליהען, דרעהענדיג זיך, זווענדיג מיט טענצלעך אין די גאַסען. אַ אַקאַציע ערגיז אין אַ גאָרטען איז זיך

טאפען איהם פלוצלינג, איידער ער וועט האָבען צייט פון איהם ענטרונען צו ווערען.

דער דאָזיגער אידישער שטייגער — דאָס איז א זכר צו דער ביטערער אַרומיקייט אין גלות פון אייביגע צייטען. זינד קבצנים האָבען זיך אַ ווייז געטאָן ביי אונז אַזוי, אַז די נעהמער זענען מעהר פאַר די געבער, האָבען זיי אָנגעהויבען געברויכען ביים זוכען זייער ברויט, געהענדיג אייבער די הייזער, די אַלע קונציגע איינפאַלען פון די יענער אויף דער יאָג, אַלץ הינטען אַרום, שטיל, עס זאָל נישט איבערבלייבען קיין צייט אויף ראַטעווען זיך דעם בעל־הבית, נעבער, וואָס ציטערט אַזוי איבער זיין געלד. און דער דאָזיגער שטייגער אריינגאנג, וואָס איז א ירושה פון דור דורות, איז געבליבען ביי אונז ביז היינט.

שטעה איך מיר אַזוי אַ וויילע אין פאָדער־חדר זעהר שטיל, טאָפּענדיג זיך ביי דער קאָפּאָטע, ביי די פּאות, אונטערהויבענדיג אביסעל דאָס הייטעל אויפ'ן קאָפּ, גוט אויסצוגלייכען די יארמולקע אויף איהם, ווי דער סדר העולם איז, און אנב טאקי האָפּ איך אַ קוק אין דעם צימער מיר אַנטקעגען. מענשען זיצען דאָרט ביי אַ לאַנגען טיש, וואָס איז בעדעקט מיט אַ ווייסען טישטוך — אַ גרייז גראָהער מאָן זיצט אויף אַ שטוהל אויבער אָן, דריי מאַנסבילען פון איין זייט טיש, אַ שענע אידענע מיט מיידלעך פון דער אַנדערער זייט. אויף אַ קליין טישעלע שטעהט אַ זידענדיגער סאַמאָואַר, אַרויסלאָזענדיג פון זיך גאַנצע זיילען גראָהער פאַרע, וועלכע רויטלען זיך ביים שוין פון דעם היינגלאָמפּ. אַ ליבער מחיה'דיגע וואַרימ קייט און ליכטיגקייט איז אין דעם הויז. מען טרינקט טיי, שמועסענדיג איינער מיט דעם אַנדערען מיט גרויס הנאה.

אַז איך האָב מיך גוט צורעכט־געמאַכט אין פאָדער־חדר, בין איך אַריין אהין אין זיין צימער און געבליבען שטעהן ביי דער טיר שטיל שווייגענדיג.

— ווער איז? ווער איז דאָ? רופט זיך אָב דער אַלטער נישט ריהרענדיג זיך פונ'ם אָרט.

— גאָרנישט... אַ איד איז דאָ... גוטען אָווענד! — ענטפער איך מיט אַ האַלבען מויל, שטעהענדיג אַלץ טאקי נעבען טיר.

— וואָס זאָגט ער דאָרטען? — פרעגט דער אַלטער פּערוואַונדערט, אויפּשטעהענדיג שוין פון אָרט, און לאָזט זיך געהן צו מיר.

— וואָס ער זאָגט? ... גאָרנישט... „גוטען אָווענד“ זאָג איך.

— „גוטען אָווענד“ איז זעהר שעהן, זעהר גוט, אָבער איך בעט אייך, רב איד, וואָס ווילט איהר?

— וואָס וויל איך? גאָרנישט וויל איך... אַזוי זיך... אַריין, אַז

דאָ אפילו אַ בפירוש'ער דין אנגעגן אזא מעשה רע. בית דין איז טאקע אייגענטליך מחויב געווען נויטען זיי דערצו, פערשטאָפּען זיי די מילער מיט געוואָלד, בינדען זיי אויף אלע פיער ווי די בהמות, און אנדערלעגען זיי פאר איהם, נא, שרייב! מאָל זיי אָב פון דיין הנאה וועגען און פון דעם עולם'ס הנאה וועגען. נאָר ער אליין האָט זיך שוין אָבגעשאַקעלט פון זיי, פאָרוואָס? ערשטעס איז טאקי אַ צער בעלי חיים, מען טאָר נישט מצער זיין אַ לעבענדיג בעשעפעניש, אפילו אַ פלוי נישט, און צווייטענס איז איהם טאקי פשוט נמאס געוואָרען האָבען צו טאָן שטענדיג מיט די גלופסקער. קרעפלעך עסט זיך אויך צו. און דריטענס אלע זאכען מוזען דאָך עפּים האָבען אַ עק.

רב שלמה האָט זעהר גוט ארויסגעזעהן, אז די דאָזיגע קרעניצע, פונוואַנען ער שעפט, האָט אָנגעהויבען, מחילה, אונטערצויעפּוש'ען און ווימלען מיט מיני קליינע בעפענישלעך, וואָס איז נישט כדאי מיט זיי זיך אָבצוגעבען, און געהערט האָט ער אויך, אז ס'האָבען זיך געוויזען גאָר נייע מאָדנע בריאומ'לעך, אויפ'ן קוק, דאכט זיך, ווי די אלטע, און פאָרט אנדערש, עפּים מיני האַמעלעאָנען אזוינע נאָך נישט גוט אויס-געפאָרשט לעת עתה, ווער און וואָס זיי זענען, ס'איז צו האָפּען, אז מיט דער צייט וועט קומען דער געלערענטער מאַן, וואָס איהם וועט בעשעהרט זיין זיי גוט אויספאָרשען און בעקאנט מאַכען מיט זיי די וועלט דעריבער האָט רב שלמה מפּקיר געווען זיינע גלופסקער און איז פון זיי אוועק.

צו האָט רב שלמה זיך אָבגעגעבען מיט די נייע מאָדנע ברואים און איהם איז געראָטען גוט זיי אויסצולערנען, דאָס ווייס איך נישט. מעגליך, אז זיי זענען איהם אויך נמאס געוואָרען און ס'וואָלט איהם גלייכער געווען אָבצושינדען אַ נבלה איידער מיט זיי האָבען צו טאָן. נאָר דאָס ווייס איך בעשטימט, אז ער האָט דאָרט היינט אין נומער... אַ אייגענע שול פאַר יודישע קינדער.

נאָך אזא שווערען גאנג אין רעגען, אין שניי און טאָפּענדיג אין דער פינסטער אַ טיר, בין איך אריינגעגאנגען מיט דעם אויבערשטענס הילף מיט גרויס אָבשיי אין אַ הויז. ס'פערשטעהט זיך, אז איך בין אריין הינטען ארום דורך דער קיך, ווי דער שטייגער איז ביי אַ אידען, וואָס ווייס דרך ארץ.

דער אריינגאנג פון אידען אין אַ טיר איז, ווי דער שטייגער זיינער איז, שטיל, געבויגען מיט הכנעה, מען זאָל דאָס הערען עפּים אַ שאָרף. און פּלוצלינג וואַקסט ער אויס פאר'ן בעל-הבית ווי פון דר'ער, עפּים נאָר טאקי אַ בער, „וואָס טהוט טאָן לונגען צו זיין פערצוקונג“, צו דער

יענעם אויפ'ן וואונק: טראַגט זיך, פעטער, צו אל'די רוחות און לאָז מען פון אייך פטור ווערען.

גוט הערציג בעגענען איינע די אנדערע נאָר בהמות. אַ בהמה, אַ שטיי-גער, שטעהט זיך ביים צעבער, קומט אָן אַ צווייטע און שטעקט אַריין דעם קאָפּ אַהין אין צעבער, — מילא גאָרנישט, שטעהן זיך ביידע און עסען רוחיג, נאָר פריינדליך. וואָס איז זיך דאָ צו וואונדערען. וואָרום דערויף איז זי דאָך אַ בהמה, אַ גראַבע, אַ נידעריגע בעשעפעניש אָהן פערשטאנד... נישט אָבער אזוי זענען מענשען. זיי האָבען דאָך שכל, זענען דאָך קלוגעטשקע, בעגעגענען זיי איינער דעם אנדערען מענשליך, אויף זייער שטייגער. אַט דער מין שווייגען איז זעהר נישט אנגענעהם דעם ניי-אריינגעקומענעם. ער בלייבט צומישט, פערלירט די שליטה איבער זיך, איבער אלע זיינע גלידער. די הענד, די פיס, די אויגען בעוועגען זיך עפּים משונה אָהן זיין וויסען. די נאָז שטעהט פול ווי אַ רינשטאָק, מחילה, און ווייסט נישט, וואָס מיט דיר צו טאָן. ס'איז נישט גוט, שווער ווי אַ שטיין אויפ'ן האַרצען.

לאַנג לעבען זאָל רב' שלמה, וואָס ער האָט זיך דערבאָרימט און ריי-דענדיג געמאַכט די געסט, אבי אַ אָנהויב, איז שוין דאָס ווייטערדיגע גע-גאנגען ווי אַ מזמור, גערעדט הויך אויף אַ קול. דאָס איז דאָך ידוע, אַז מחברים זיינען גרויסע פלוידערזעק, ריידען מעהר ווי ווייבער. ווי באַלד עס עפענט זיך זיי דאָס מויל, שיטען זיך רייר, ווי פון אַ לעכערדיגען זאָק. איך האָב אויך געעפענט מיין מויל און האָב געוויזען, וואָס איך קען, גערעדט אָהן אויפהער. דאָס איז זיי געפעלען געוואָרען, און מיר זענען גע-וואָרען באַלד, ווי עס פיהרט זיך ביי יודען, אמת'ע יידיש... גוטע ברידער, הייסט עס,

— נחזור לענייננו — האָט רב' שלמה זיך אָנגערופען — לאַמיר זיך אומקעהרען צו אונזער פריהרדיגען שמועס. פאַר רב' מענדעלען איז זיך נישטאָ וואָס צו שעחמען, ער איז דערין זעהר געניט, ער איז אַ בקי אין דעם דאָ-זיגען ענין... אדרבה זאָל ער הערען און זאָגען זיין מיינונג.

— וועגען וואָס איז דאָ דער שמועס? וועגען וואָס האַמפערט מען זיך דאָ אזוי? פרעג איך שוין מיט אַ רוחיג געמיט.

— וועגען וואָס האַמפערען זיך מחברים? — ענטפערט רב' שלמה — וועגען שרייבערס און ביכער! זאָגט איהר, רב' מענדעלען, וואָס פאַר אַ מין זאָך איז עס דאָס שרייבען? וואָס שטעקט דערינען אזוינס? אַט דאָס איז דער תוך פונ'ם ענין, וועגען וואָס מיר האָבען זיך דאָ פריהער גע-שפּאַרט.

— וחכמים אומרים, און וואָס האָבען זיי געזאָגט? — גיב איך אַב

יא אזוי, איך האלט שוין אין געהן, טראכט איך מיר, כדאי אריינצוגעהן זעהן זיך מיט א אלטען בעקאנטען. וואָס מאַכט איהר, רב שלמה, אוי שוין א צייט מיט יאָהרען, אז מיר האָבען זיך נישט געזעהן, מיר זענען ביידע אלט געוואָרען אין דער צייט. די האָר אייערע זענען שוין גאָר ווייס געוואָרען. פונדעםטוועגען האָט איהר זיך קיין סך נישט פארענדערט, איך האָב אייך באַלד דערקענט, אין דעם הויכען שטערען און אייער קורצע ראיה, די זעלביגע אויגען די פייערדיגע, די זעלביגע ליפען, אויף וועלכע צאָרן מיט שמייכלעל שוועבען אינאיינעם, דער זעלביגער ברען און דאָס זעלביגע מאַכען מיט די הענד ביים רעדען אזוי ווי אין דער יוגענד. איהר זייט איין אלט-אינגעל, איך בעט איבער אייער כבוד! נו, און מיך, מיך דערקענט איהר נישט? — זאָג איך מיט א זיס שמייכלעלע, אויסציהענדיג זיך פאר איהם ווי גרויס איך בין, אָננעהמענדיג זיך פאר'ן בערדיל.

— הא, וואָרט נאָר, וואָרט א וויילע — זאָגט רב שלמה שאַרף אָנ-קוקענדיג מיך — א, דערקענט: רב מענדעלי... אָך, ליכער פריינד רב מענדעלי מוכר ספרים! ברוך הבא! וואָס זשע זייט איהר אזוי שטיל אריינגעקומען אין דער פינסטער דורך דער קיך, און שטעהט דאָ ביי דער טיר.

— וואָס הייסט, מען האָט דען בעדארפט קלינגען אויף אלע גלעקער? נעהמט נישט פאר אומגוט, רב שלמה, וואָס איך האָב מיט די שיד אריינגעטראָגען בלאָטע אין שטוב.

— עס מאַכט נישט אויס, בלאָטע, דאָס איז ביי אונז אידען א זכר לטיט פון מצרים אָן — ענטפערט רב שלמה אָננעהמענדיג מיך פריינד-ליך ביים אָרעם און שטעלט מיך פאָר איטליכען אין הויז, אָנרופענדיג ביי די נעמען די דריי מאַנספארשוונען, און זאָגט: דאָס זענען אידישע שריי-בערס, מיינע גוטע געטרייע פריינד.

— אידישע שרייבערס און געטרייע פריינד! — וואונדער איך מיך שטאַרק ביי מיר. א בייסעניש, א רייסעניש פון קעץ אין איין זאך איז מיר צוגלייך געקומען אויפ'ן געדאַנק און איך האָב משונה פערדרעהט די נאָז.

איך זעץ מיך ביים טיש און מען שטעלט פאר מיר א גלאַז טיי. דאָס געשפרעך צווישען עולם קלעפט זיך עפּים נישט, נישט אזוי לעבעדיג-הויך ווי פריהער, און באַלד ווערען אלע ענטשוויגען, ווי עס נעהמט זיי אָב דאָס לשון, אזא שווייגען מאַכט זיך געוועהנטליך אָפט אין א געזעל-שאַפט, ווען עס קומט א נייער פארשון. אין דעם שווייגען הערט זיך א שטילעם בילען פונ'ם בייזען הונט, וואָס ליגעט אינוועניג אין אונז מענשען, דאָס בעדייט: חשד, נישט-צופרידענהייט, פיינדשאַפט, א אָנצוהערעניש

די היינטיגע ליטעראטור אונזערע, משטיינס-געזאגט, וועט איהר מעהר נישט געפינען נאָר לשון, אַ מוסר-זאָגען, עצות, פֿלפֿול, בויך-סברות, גומאות; ווילדע שבחים און משונה'דיגע זידלערייען — אלסדינג טאָקי נאָר ווי ביי בטלנים אין בית המדרש אונטער'ן אויווען, און דאָס ווייזט אויף דעם דלות אין געדאַנקען און די אַרימקייט אין געפיהלען. לאַ די וואָס דער קאָפּ איז נישט פרוכטבאַר, ברענגט נישט אַרויס קיין שום ניס, קיין שום לעבעדיג געדאַנק, ער פיהלט אפילו נישט, וואָס עס געהט איהם אָב. דעריבער איז דער מינדסטער אפילו פון די שרייבער ביי זיך אַ גדול, קליגער פון דער גאַנצער וועלט, ביי איהם איז אַלץ איך און איך... אַט אזוי זאָג איך, אזוי מיין איך, און אזוי ראט איך... אַלע זענען ביי זיך פערריסען. ווילדע מוסר-זאָגער, משונה'דיגע ערפינדער, גרויסע בעלי-עצות, מיניסטער-קעפּ, איטליכען בעזונדער גלוסט זיך אַ באַרג סיני, שמעהן אויף איהם און אַראָבשרייען פון דאָרט זיינע געבאָט, וואָס הויבען זיך אָן מיט „איך“ און לאָזען זיך אויס מיט „איך“.

— אַי, אַי, אַי! — שלאָג איך אָב דעם קריטיקער אזוי שטאַרק. ביי מיר אפילו האָב איך געוואוסט, אז ער איז גערעכט, דאָך האָב איך מיך גע'עקשנ'ט, געלייגט, זאָל נישט אויסגערעדט זיין, פאַר'ן כבוד פון אונזערע אָבגעפיינטע חכמים, זאָלען געזונד זיין.

— די שרייבער איז ביי אונז — טרעט אַרויס מיט אַ קריטיק נאָך איינער פון דער חברה — זיי שרייבען נישט קיין וויסענשאפטליכע זאָך גופא, נאָר וואָס? אַי ב ע ר דער דאָזיגער זאָך. דאָס הייסט, זיי שטראָפּען אַנדערע, ווערטלען זיך, און בעווייזען, אז ס'איז נויטיג, אז מען זאָל עס שרייבען. אין דעם ענין אויך, מיט וועלכען זיי בעשעפטיגען זיך, הויבען זיי נישט אָן צו וויסען און ווילען נישט וויסען, וואָס מען האָט איבער דעם שוין פריהער געזאָגט. איטליכער איז זיך אַ אָדם הראשון, אָנהויבענדיג פון בראשית, דער אַלף-בית חור'ט זיך תמיד איבער אויף דאָס ניי. די פריהערדיגע חכמים אונזערע ווערען נישט געדאַכט, עס בלייבט ביי אונז פון זיי קיין זכר נישט. אויך די געשעהענישען אין אונזערע צייטן טען פערשווינדען ווי אַ חלום, פיעל געשעהענישען ווערען נישט פערשריבען אין אונזער צייט דעריבער נאָר, וואָס מען רעדט זיך איין אַ נאָרישקייט, אז דאָס איז אַ אַרבייט פאַר דעם געשיכטע-שרייבער אין דעם שפעטעריגען דור, ער וועט ערשט קענען צונעהמען די זאַכען ווי דער ריינער אמת, אָהן שום פניות. נאָר דערווייל, ביז וואנען דאָס וועט זיין, איז פיעל גע-שעהענישען פון אונזער צייט געהען פערלאָרען און, העט, העט, אין אַ צייט אַרום, אז עס וועט אויפשטעהן ביי אונז אַ אַלטערטומס-פאַרשער און וועט וועלען אויפבויען אַ בנין פון די איבערגעבליבענע צוואוואָרפענע

כבוד די געסט, זיי זאלען זאגען פריהער זייער מיינונג וועגען דעם.
— דאס איז א געטליכער גייסט אין דעם מענשען! — זאגט איינער

פון די מחברים און א צווייטער האָט צוגעבאמקעט.

— און איך זאָג — רופט זיך אָן א דריטער, אז דאָס שרייבען איז
א זאך, וואָס מוז האָבען פאַרברייטונג און קענטעניש. ווער עס האָט אַ מח
און בילדונג, יענער שרייבט.

— דאָס שרייבען — לאָז איך מיך הערען מיט אַ וואָרט, אזוי אז דעם
עולם זאָל עס אויפפאלענד זיין — דאָס שרייבען איז נישט מעהר ווי אַ
שגעון, אַ מין שלאַפֿקייט, אזוי ווי, למשל, די תּאווה ביי אַ סך יודען צו
שטעלען זיך דאוונען פאַר'ן עמוד, כדי אַרויסצואווייזען פאַר'ן עולם דאָס
קול-נגינה זיינע.

— רב מענדעלי וויל אַלץ מבטל זיין! — מאַכט רב שלמה צולעגענער
דיג אַ פינגער צו דער נאָז, ווי ער בייזערט זיך כלומרשט, און דאָס פנים
זיינס שמייכלט דערביי — לאָזט זיך דינען, רבותי.

— איך וויל נישט אַריין אין די הויכע דרכים איבער דעם ערשטען חלק
פון דער שאלה, איבער וועלכער מיינע חברים האַמפערען זיך — וואָס
דאָס שרייבען איז אזוינס? איך וועל נאָר זאָגען מיין מיינונג אויף דעם
אנדערען חלק פון דעם ענין: צו וואָס דאָס שרייבען איז? האָרכט-זשע.
דעם מענשענס פערשטאַנד איז דאָך דער מקור פון אַלע געדאַנקען, די גע-
דאַנקען אָבער ווערען נישט רעכט פאַרטיג, קלאָר, ווי עס געהער צו זיין,
סיידען נאָר דורך דער שפּראַכע. מיט איהר הילף נעהמען זיי אויף זיך
לייב, בעקומען זייער געהעריגע צורה. אין דערינען בעשטעהט טאַקיי דעם
מענשענס מעלד, וואָס ער קען רעדען. און היות דאָס רעדען מיט'ן מויל
אַרבייט אויס, ווי אַ קינסטלער אַ מאַלער, די געדאַנקען פונ'ם גייסט אין
זייער קערפערליכער געשטאַלט, דעריבער דאַרף עס אויך האָבען מיטעל דער-
צו, וואָס זאָלען איהם שטעהען צו הילף, די אַרבייט זאָל זיין ריכטיג, מייס-
טעריש גוט. און אזא מיטעל איז דאָס שרייבען, אָדער די שריפטליכע
שפּראַכע. דער שרייבער איז מעהר מקפיד אויף זיין שפּראַך, ווי דער וואָס
רעדט. ער זוכט, קלייבט צו די פאַסענדיגע ווערטער, זעצט זיי ווי פערעל
איינס צום אנדערען מיט ישוב הדעת, מיט דער כונה, אז דער גייסט און די
צורה זאָלען, ווי די נשמה מיט'ן גוף, פאַסען איינער צום אנדערען, נישט
מעהר — נישט וועניגער וויפיעל מען בעדאַרף. בכן קומט אויס, אז דורך
דער שריפטליכער שפּראַכע פאַרבעסערט זיך מיט דער צייט דאָס רעדען
מיט'ן מויל, קלערער ווערט דער געדאַנק, און גרעסער דער פערשטאַנד.

— דאָס אַלסדיג איז נישט פאַר אונז געזאָגט געוואָרען, — איז אַרויס
מיט אַ קריטיק איינער פון דער חברה, — געהט טאַפּט איבער אינגאַנצען

— דערפאר וואָס זיי האָבען זיך געפּוילט בעשרויבען אונזער לעבען, אין זייער צייט, מיינט מען מיך אויך, נור מיר קענען דינען פאר אַ פאַרענט-פערונג דאָס, וואָס ס'האָט מיט מיר זיך געטראָפּען פונקט אזוי ווי מיט מחמד'ס ארון, וואָס הענגט, ווי מען זאָגט, אין דער לופט, ווייל צוויי מאַנעטען ציהען איהם פון אונטען און פון אויבען — איינער אהער און איינער אַהין, און דערפאר...

רב שלמה האָט אָבגעהאַקט אין מיטען שמועס, דערפיהלענדיג אַ קאַלטען שטראָם ווין, וואָס האָט פּלוצלינג זיך אריינגעזאָפּט אין צימער אריין, שיער נישט אויסלעשענדיג די לאַמפּ, און עפּיס אַ געשפרעך, אַ געטימעל צווישען דעם הויזגעזונד אין פאָדער-חדר. רב שלמה'ס ווייב און טעכטער האָבען באלד נאָכ'ן טייטרינקען זיך געפיהלט איבעריג, אין דער געזעלשאַפט פון מאַנסבילען, וואָס רעדען דברי תורה. זענען זיי אויפגע-שטאַנען און ארויס פונ'ם חדר.

די ווייבער פון תלמידי חכמים האָבען אוראי אַ גרויסען חלק לעולם הבא, ווייל דאָ, אויף דער וועלט, ביי זייערע מאַנען, האָבען זיי גאָרנישט און פיעל זאָכען איז ביי אַ תלמיד חכם פארקעהרט ווי ביי אַ געוועהנליכען מענשען. אַ געוועהנליכער מענש רעדט זעהר פיעל מיט זיין אייגענער ווייב, און אַ פשיטא שוין — מיט אַ פרעמדענס. און אַ תלמיד חכם איז אפילו מיט זיין אייגענער ווייב רעדט ער אויך נישט. אַ געוועהנליכער מענש אויפ'ן שפּאַציר אויף דער גאַס — געהט ער פאַמעליך איהר ביי דער זייט, און ביים אריינגאַנג און ביים ארויסגאַנג נאָך איהר. און אַ תלמיד חכם שפּאַנט, לויפט פאר'ן ווייב און ביים אריינגאַנג און ארויסגאַנג פערזאָפּט ער זיך געהן פאַראויס. אַ געוועהנליכער מענש טהוט אָן דאָס ווייב דעם מאַנטעל און בעדינט זי, און אַ תלמיד חכם איז דאָס ווייב טהוט איהם אָן און בעדינט איהם. אַ געוועהנליכער מענש, אז ער פאַרבעט צו זיך געסט אויף אַ קערטעל, איז ער מצרף זיין ווייב צום מנין און זי שפיעלט אינאיי-נעם מיט זיי אַ גאַנצע נאַכט, און אַ תלמיד חכם אז די חברים זיינע קומען צו איהם, איז דאָס ווייב זיינס טראָגט זיי אונטער גלעזער טיי און בעדינט זיי, און ווי באלד זי האָט זיך אָבגעפארטיגט, איז שוין פאר איהר מעהר קיין אָרט נישטאָ צווישען זיי, און זי געהט געשווינד אַוועק.

און דאָס אייגענע טאַק איז געווען מיט רב שלמה'ס ווייב און טעכ-טער זיינע. מיר תלמידי חכמים זענען זיך געווען פערטאָן אין אונזער זאָך אזוי, איז מיר האָבען זיך אָן זיי גאָר פאַרגעסען, נישט בעמערקענדיג, אויב זיי זענען דאָ אָדער נישטאָ. ביז עס האָט זיך דערהערט זייער קול אין פאָדער-צימער און דערפיהלט אַ קאַלטער שטראָם, וואָס האָט זיך אריינגע-

שטיקלעך מאטריאל, משטיינס-געזאגט, — וועט איהם מעהר פעהלען ווי ער וועט האָבען, און אינגאנצען וועט עס זיין אַ בנין אויף הינערשע פיס-לעך, סידען אז מען זאָל גלויבען, אז אידישע געשיכטע-שרייבער זיינען נביאים, זעהן בנבואה דאָס וואָס אמאָל איז געשעהן, און מאַכען פון גאָר-נישט אַ זאָך. וועניגסטענס איז גענוג, אז מען זאָל זיי געבען דאָס לעכיל פון אַ נאָרעל, און דעם העלפאָנד אויף דורכצופיהרען איהם דורך דעם לעכיל וועלען זיי שוין אליין בעשאַפען, אָבער גאָט ווייס, אויב אזעלכע וועלען גאָר זיין אין די שפעטערדיגע דורות. גאָר אָבער אַ היסטאָריקער מיט אַ מענשליכען פערשטאָנד שפעטער, ער וועט בעשולדיגען די אידישע שרייבער אין אונזער צייט, און זיי שימפּפּען, פאַר וואָס זיי האָבען נישט געברויכט דאָס לעבען פונעם פאָלק פאַר אַ מאטריאל אין זייערע ספרים, ניט אָנגרייטענדיג גענוג שטאַף אויף צו בויען פאַר יענע, וואָס וועלען קומען נאָך זיי, און האָבען זיך נאָריש געמאַכט מיט „מאמרים“, מיט פּלפּולים, מיט וכוחים, מיט ביי-זאָכען, און מיט פאַנטאַזיעס, וואָס נישט געשטויגען און נישט געפּלויגען. און אַממיינסטען וועט דאָס נישט געשענקט ווערען יענע, — האָט ער צוגעגעבען צו זיינע רעד מיט אַ וואונק טייטענדיג אויף רב שלמה'ן מיט'ן פינגער — יענע שרייבערס פון אונזער איציטיגער צייט, וואָס קענען גוט דאָס פאָלק, אויסגעבונדען פון קליין ביז גרויס און ווייסען אַלע גענג זייערע, און האָבען זיך געפּוילט דאָס אָנצושרייבען.

— רבותי, רב מענדעלי ציטערט, ער האָט מורא, איהר זאָלט איהם נישט פאַרברענגען מיט'ן מויל! — זאָגט רב שלמה מיט אַ שטייכעלע, זעהענדיג ווי איך בין צומישט פון יענעםס ווערטער, און מינע מיך שטאַרק פאַר גרויס פאַרוואונדערונג — נישקשה, רב מענדעלי! אָהן סכנות. מחברים ווען זיי זיצען און לאָזען זיך אריין אין אַ שמועס, ברענט ארום זיי אַ העליש פייער, עס ברענט, אָבער פאַרברענט ווערט קיינער, חלילה, נישט. דאָס וידט אין זיי דאָס בלוט, תלמידי חכמים צופלאַקערען זיך אפילו גאָר אין אַ געוועהנליכען שמועס, עס פליהען ווערטער פייערדיגע ווי גליי-הענדיגע קויהלען. איך קען אייך, מיינע חברים, איך ווייס, אז איהר זייט אין האַרצען גאָר נישט אזוי שטרענג ווי איהר רעדט מיט'ן מויל. אויך נישט אַלע שרייבערס, חס ושלום, האָט איהר דאָ געמיינט, נאָר אַ טייל פון זיי. און אויב היינט זייט איהר שטרענגער ווי תמיד, ווייס איך, פונדאָנען דאָס קומט: עס איז היינט אַ צייט פון געוויטער, עס קעהרט די וועלט. אַ שרעק! דערפאַר זייט איהר היינט מעהר אויפגערעגט. אַ ראיה האָב איך פון זיך אליין, איך בין היינט צורודערט און אויפגערעגט, עס איז נישט קיין עת-רצון, ברידער! אויך דאָס ווייס איך, אז צווישען יענע, וועלכע עס וועט נישט געשענקט ווערען שפעטער — ווי אונזער חבר האָט געזאָגט,

זענען מיר אויפגעשטאנען, ארויס פון שטוב מיט א שווער געמיט, און צוגאנגען זיך איטליכער צו זיך אהיים.

אויפ'ן צווייטען טאָג האָבען מיר זיך פערזאמעלט נאָך אַ מאָל ביי רב שלמה'ן אין אָווענר. רב שלמה האָט געפיהלט קאָפּוועהטאָג און ער איז דעם גאנצען טאָג נישט ארויס פון זיין צימער. דאָך איז דאָס ווייב זיינס אריינגעגאנגען צו איהם זאָגען, אַז מיר זענען געקומען, און באַלד טאָקי האָט ער אונז פארבעטען צו זיך. דאָס צימער איז נישט אַזוי גרויס און ס'איז דאָרטען עפּים אַ נחת, ריין ציכטיג אין אלע ווינקעלעך, די ווענדר און מעבעל, און די שאַפּעס ביכער, זאָגען: אַז דאָ וואוינט אַ תלמיד חכם. רב שלמה זיצט אָנגעלעהנט ביים שרייבטיש פערטייעפט אין די געראַנקען מיט האַלב צוגעמאַכטע אויגען, פאַר איהם ליגעט אַ בויגען פאַפּיר פערשריבען און געמעקט אין פיעל ערטער, אויך אַ פען נאָך נישט רעכט אָבגעטריקענט פון טינט. ביים אריינגאָנג, האָט ער תחילת אונז נישט בעמערקט. דערנאָך האָט ער זיך אַ חאַפּ געטאָן און האָט אונז פריינד־ליך צוגענומען.

מיר האָבען מקיים געווען אין איהם די מצוה פון בקור־חולים, ווי דער שטייגער פון א אידען איז. דער שטייגער איז ביי אידען, אַז זיי קומען מבקר־חולה זיין, לאַכען זיי אויס פאַר ליכעשאַפּט דעם קראַנקען מיט דער קראַנקהייט, אַז ס'איז גאָר אַ איינרעדעניש, בכדי מען זאָל איהם פער־גרינגערען דעם וועהטאָג. מען זאָגט איהם אויך מוסר איטליכער אויף זיין גאַנג. איינער זאָגט: ווי נעהמט דאָס א איד, דאכט זיך, אַ קלוגער, האָט אַ ווייב מיט קינדער, זאָל זיך נאָריש מאַכען, זיך אַנידערלעגען קראַנק. ווי געשיקט זיך עס! דער צווייטער זאָגט: כ'לעבען, וואָרף אוועק דיינע וועהטאָגען, טהו אַ שפּיי אויף דער קראַנקהייט, בעסער האָב אין זינען, אַז ביי דיר איז דאָ אָהן עין הרע דערוואַקסענע טעכטער, און זעה, אַז מיר זאָלען באַלד אינ־גיכען, אַם ירצה השם, טאנצען אויף זייערע חתונות. און בריינגט איהם ראיות פון זיך אליין, פון דעם מאָגען זיינעם, פונם פאַלען אויף די קריזעס און פון די מערדען, וואָס האָבען איהם צרות אָנגעמאַן, פונדעסטוועגען... גאָרינשט, בין געזונד, און ברוך השם.

אין דער צייט וואָס יענע האָבען דאָ פערפיהרט אַזאַ שמועס, גע־בענדיג דערביי, טאָקי ווי מענשען, וואָס זענען געפרובט געוואָרען מיט קריינק. עפּים מיני מאָדנע רפואות, ערב־זייענדיג, אַז ס'וועט ווירקען, — האָב איך מיינס אָכגעמאַכט בקיצור, זאָגענדיג: אַי, כ'לעבען, רב שלמה! — נאָר כדי מקים צו זיין אַ אירישען מנהג, און פטור. אין אַזוינע מיני

ריסען אהין אין שטוב אריין, מיט א קלאפעריי אין די טירען, האָבען מיר זיך אויפגעחאפט — ווי פון שלאָף. נאָך אין אַ וויילע איז אריין איינע פון די טעכטער און געזאָגט דעם פאָטער אויפ'ן אויער:

— טאטע, עפּים אַ בחור איז געקומען. ער בעט זיך איבערנעכטיגען די נאכט אין דער שולע.

— וואָס? אַ בחור פון דער גאס און בעט זיך נעכטיגען! — מאכט רב שלמה ביז און פערואונדערט — ס'איז נישט אומזיסט, דאָ מוז עפּים זיין, וויפיעל גנבות און נאָך אַזעלכע זאכען קומט פאַר אין שטאָדט דורך אַזעלכע אָנשטעלען, — זאָל ער אריין!

אַ אַרים בחור, פון אַ יאָהר זיבענצעהן, אַ דערשלאָגענער, האָט זיך שעמענדיג געוויזען אין דער טיר. דאָס קאפּאָטקעלע זיינע, אַ צוריסענע, אַ געלאָטעטע, דורכגענעצט פונ'ם רעגען, טרייסעלט זיך און שטעהט אַראָב-לאָזענדיג די אויגען.

— פונוואָס קומסטו, בחור? און וואָס ווילסטו אין האַלבע נאכט — פרעגט רב שלמה מיט כעס.

— איבערנעכטיגען — שטאַמעלט דער בחור שטיל — איך בין דאָ אַ פרעמדער.

— וואָס הייסט. אַ הכנסת אורחים איז ביי מיר אין מיין שולע — האָט זיך געווערטעל ר' שלמה — איך פערשטעה אַזעלכע אָנשטעלען, געה דיר געזונטערהייט!...

אזוי ווי דער בחור איז אריין שטיל, אזוי איז ער אַרויס שטיל, אָנ-בויגענדיג דעם קאָפּ נישט צו רעדען אַ וואָרט, נאָר אַ בליק געטאָן אויף אונז מיט די אויגען. — און אוי, רבוננו של עולם. וויפיעל יסורים, צרות און פורעניות, וויפיעל האַרץ, געפיהל און געבעט האָבען זיך אויסגעדרוקט אין דעם דאָזיגען בליק!...

רב שלמה איז געבליבען זיצען פערבליפט נאָך דעם בחור'ס אַוועק-גאַנג, פערטראכט און פערזאָרגט. דאָס פנים זיינס האָט זיך פאַרענדערט, אזוי אז איך האָב נישט דערקענט דעם רב שלמה'ן, וואָס איך האָב ערשט נישט לאַנג געזעהן. פאַר מיר זיצט אַ אַלטער, אַ שוואַכער, גאָר אַ צובראָ-כענער שאַרבען, און דאָס געזיכט שטאַרק צוקנייצט.

אויף אונז איז אויך אָנגעפאלען אַ מרה-שחורה, דעו' גענעצט, דער ניסט, און קיינער רעדט אַ וואָרט ניט.

אין דרויסען שטורעמט, דער ווינד קלאָפט אין די פענסטער, בלאָזט אין די שפּאַלטען, בלאָזט און היילט אין די קויעמעס און רייסט, אַריינצור-חאָפען זיך אין שטוב אריין.

פערבראכט אין גרויס עגמת נפש, נישט געקענט קיין אויג צומאכען, אזוי שרעקליך האָט מיר דאָס האַרץ געפלאָגט, אזוי האָט מיר באַנג געטאָן. די געשטאַלט פון דעם דערשלאָגענעם בחור'ל און צוגלייך אויך מיין געשטאַלט, ווען איך בין נאָך געווען א יונגעל, געקליידט ווי ער, האָבען פאַר מיר געשוועכט די גאַנצע נאַכט און מיר שרעקליך געפייניגט. ציטערענדיג טרעסלענדיג זיך שטעהט פאַר מיר דאָס אומגליקליכע בחור'ל. ער שווייגט. נאָר די אויגען זיינע דערצעהלען זיינע צרות, אויפ'ן פנים זיינעם לעגט אויסגעדרוקט א געבעט: האָב רחמנות אויף א געפייניגטען, אויף א הונגעריגען, נעהם אריין דעם פרעמדען, דעם נאָקעטען, און זאָל ער ביי דיר נעכטיגען אין א ווינקעלע! ער שטעהט מיט א צובראָכען האַרץ און ווארט אויף הילף, אָבער אַנשטאַט הילף טהוט מען אויף איהם א היק, און מען טרייבט איהם אַרויס. שטיל און פאַרשעמט געהט ער אַרויס אָנבויגענדיג דעם קאַפּ, ווי א שוואַכער בייגט אָן דעם אַקסעל, אַז דער שטאַרקער וויל איהם שלאָגען — די געשטאַלט אוועק, און מיינע קומט! קומט, שטעלט זיך מיר פאַר, דערמאָנט מיר פריהערדיגע יאָהרען און זאָגט: דערמאָן זיך נאָר, רב שלמה, אָט אזוי האָסטו דיר אויך אומגעוואָגעלט, אין דיין יוגענד, אַרויסגעהענדיג פון דער ישיבה, און אזוי ביסטו אויך ווי פער- וואָגעלט פויגעלע געקומען אין איינע פון די שטערטלעך, וואָס דאָ אין דעם געגענד, נאָקעט און בלוז אין א צוריסען קאַפּאָטקעלע מיט ווייסע ביינענע קנעפּ און האָסט זיך געבעטען אין א בית המדרש, מען זאָל דיר לאָזען דאָרטען דעם קאַפּ אַנדערלענען. וויזשע ביסטו דו עס אזוי שלעכט, רשע איינער, היינט אין גוטע אומשטענדען? ווי האָט דיר פערטראָגען דאָס האַרץ היינט, אַז דו ביסט געוואָרען א גאַנצער פרייז, און ס'איז דיר מיט דעם אויבערשטענס הילף גוט, צו דערווייטערען א עלענדען, א דערשלאָ- גענעם, נעבעך, וואָס דו אליין ביסט אַמאָל געווען אין זיין שטאַנד? אַנ- גענומען, אַז דו האָסט אפשר נישט געקענט געבען איהם ביי דיר א נאכט- לעגער, האָסט דו געמעגט איהם געבען עפּים געלד, ער זאָל קענען איבער- נעכטיגען אין א אַכסניא. ציוועניגסטען, אויב ניט א נדבה פון דער קע- שענע, האָסט דו דאָך איהם געקענט געבען א גוט וואָרט מיט'ן מויל. און דו, נישט גענוג, וואָס דו האָסט נישט געגעבען נישט דאָס און נישט יענץ, האָסט דו איהם אזוי מאוס אַרויסגעטריבען. — אוי, נישט פאַר אייך גע- דאַכט, ברידער, אזא פלאָגען זיך ווי נעכטען און אַצינד נאָך אויך!

— פונדעסטוועגען נעהמט אייך נישט אזוי צום האַרצען — טרייסט איך רב שלמה'ן — עס טרעפט זעהר אָפט אַזעלכע מעשים, בייזאָכען, און קיינער מאַכט זיך נישט דעראויס. לאָמיר נעהמען, א שטייגער, אָט די גרויסע סוחרים, די בעריהמטע באַנקירען און טאַקסי אַלע גבירים אונזערע,

זאכען, ווי אויך אין ווינשעווען נחמות, ברכות, בין איך אזא עם הארץ, וואָס דאָס גלייכען צו מיר נישטאָ.

רב שלמה הויבט זיך אויף פונ'ם אָרט, געהט און נעהמט ארויס פון אַ קעסטעלע אַ קליין פעקעלע, בינדט איהם אויף, לעגט עס אַנידער פאַר אונז און זאָגט :

— קוקט, רבותי, זעהט, וואָס ליעגט פאַר אייך.

— קענעפלעך זעהען מיר — זאָגען מיר אַלע גלייך ארויס — ווייסע

ביינענע קענעפלעך. אלא, וואָס איז דאָס אזוינס?

— דאָס זענען די קנעפ פון מיין איינציג קאפאָטקעלע, וואָס איך האָב געהאַט אויף מיר צום לייב, ווען איך בין אין דער יוגענד פערוואָר-געלט געוואָרען פון מיין היים אין דער ליטא, צוריק אַ פערציג יאָהר — זאָגט רב שלמה שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ.

— אָבער וואָס פאַר אַ שייכות זענען די קנעפ מיט אייער נישט-גע-זונדזיין, און וואָס האָט איהר זיך גראָד איצט אין זיי דערמאָנט? איז אונז אַ גרויסע קשיה.

— אוי, ס'איז שייך און שייך, זיי געהערען זיך זעהר גוט אָן! הלאוי וואָלט איך אין זיי נעכטען נישט געווען פאַרגעסען — זאָגט רב שלמה מיט אַ ביטערען זיפּ, זעצענדיג זיך צוריק אויף זיין בענקעל, יפער-מאכט די אויגען און שווייגט אַ וויילע פערזונקען אין די געדאַנקען. דערנאָך הויכט ער אויף דעם קאָפּ און ווענדט זיך צו אונז מיט אזוינע דבורים :

— איך בין זיך מתודה פאַר אייך : רבותי, אַז איבער מיין הייסען כאַראַקטער בין איך נעכטען נכשל געוואָרען אין אַ האַרבע עברה, איך האָב ארויסגעטריבען אַ אָרעם יונגעל, אַ פערוואָגעלטען אַ פערלאָזטען, נעבעך, אַ נאָקעטען און אַ — הונגעריגען, וואָס האָט געבעטען רחמים איבערצונעכטיגען ביי מיר אין שולע אין אזאַ פינסטערער רעגען-שניידע-דיגער נאַכט. ניין, רבותי, ער האָט נישט געהאַט דערביי קיין שום שלעכטע כונה, ער איז באַמט אַ גר און אַ פערוואָגעלטער, און נאָך מעהר, ער איז זיכער פון די ישיבה-בחורים אין דער ליטא. דאָס איז מיר קלאָר געוואָרען באַלד טאַק, ווי ער איז נאָר ארויסגעגאַנגען, פונ'ם שטעהן זיינעם בהכנעה, פון זיין קליידונג, און טאַק פון דער בקשה זיינער גופא. מיט אזאַ מין בקשה וועט ניט קומען איינער אַ היגער. ס'וועט איהם אזוינס גאָרנישט איינפאַלען אפילו, נאָר דוקא אַ וואַנדערער פון ערגיץ אַ ווינקעל אין דער ליטא, וואָס די בתי-מדרשים און ישיבות דינען דאָרטען פאַר אַכסניות פאַר די אָרימע בחורים. איך אליין בין דאָך דערמיט געפרובט געוואָרען נישט איינמאָל נאָר, אין מיינע יונגע יאָהרען. די נעכטיגע נאַכט האָב איך

מיין געלעגער נעכטיגע נאכט ליגענדיג פערטראָגען, אין שטוב איז שטיל
און אין דרויסען שטורעמט א שרעק, איז מיר ווי א בליץ אריין — דער
געדאנק, אָט דער טרעפער, דער אויסלעגער, וואָס זיצט אין דעם מענשענס
הארץ, — און האָט אויסגעלעגט, אז די מעשה מיט דעם בחור'ל איז א
וואונק מיר פון אויבען, און פון יענער צייט אָן הערט ער נישט אויף צו
צוטרייבען מיך און זאָגט: שרייב! אין דעם מענשענס לעבען קומט פאָר
אמאָל אזוינס, וואָס צווינגט אפילו דעם אפיקורס, וואָס לייקענט אין דער
השגחה, גלויבען, א ס'איז פארהאן א פערבאָרגענער, אזעלכער, וואָס אלס-
דינג בעשטעהט דורך איהם, איטליכע זאך אין איהר צייט, אויף אזעלכע
בעדינגונען, מיט וועלכע עס איז געשטעלט געוואָרען פון לכתחילה. עס זעהט
אויס, אז אזוי איז דאָס מול מיינס און אזוי איז שוין מיר בעשעהרט, אז
מיר זאָל עס געהן אין דער וועלט אלץ מיט שטורעם. מיין לעבען איז א
שטורעמדיגער ים, מיינע יאָהרען — רוישענדע כוואליעס און די נשמה
מיינע — דאָס שליווערנדיגע שיפעל. און דאָס ערשטע מאָל, ווען איך האָב
מיך אָנגעהויבען צו דערקענען, איז אויך געווען מיט שטורעם. — ס'איז
פרייהלינגס-צייט. פלוצלינג ווערט א חמאָרע און צווישען די גערטנער אויף
פריש-גרינעם גראָז לויפט זיך א אינגעלע באָרפּיס אין איין העמדעל מיט
א היטעלע אויפ'ן קאָפּ. לויפט געשווינד, אָבשטעלענדיג זיך צוויילען, די
אויגעלעך וואָרפען זיך אין אלע זייטען, און די אויערלעך הערען-צו אויפ-
געשטעלט ווי ביי א העזעלע. יענס קינד דאָס בין איך מיט מיין כבוד אליין.
דאָס מאָל עפענט זיך מיר צום ערשטען מאָל אויף די אויגען מיינע און איך
ענטפלעק מיך צו מיר אליין אינגאנצען ווי איך בין — איך ענטפלעק מיך
און בלייב פערנאָפט אויף דעם בילד, וואָס שטעהט פאר מיר. איינער אליין
געפין איך מיך דאָ, קיין לעבענדיג בעשעפעניש ארום נישטאָ. נאָר הימעל
און ערד. א פלויט פון איין זייט, א פלויט פון דער אנדערער זייט. אָט גיט
א זעץ, א קלאַפּ אויבען אין דער הויך. דאָס קול קייקעלט זיך, אין ענדע
וועלט צעפאלענדיג זיך אויף א סך שטארקע קולות דאָרט. און פייערדיגע
שלאַנגען פליהען מיט א צוק אין הימעל. — אָט דאָס קלאַפען רעדער פון
גאָט'ס רייטוואָגען, טראַכט איך ביי מיר, גאָט פאָהרט עס דאָרט אין
הימעל, טראַסקעט מיט דעם בייטש אזש פונקען פליהען. א זייל פון שטויב
הויבט זיך אויף פון דר'ערד, עס יאָגט זיך, עס דרעהט זיך ווי א דריידעל.
גאָר באַלד גיט א גאָס א רעגען, א לעבער וואַרימער רעגען גאָר א דער-
קוויקעניש, גרויסע טראָפענס פויקען אז אויף גרינוואַרג אין די גערטנער:
רעמעכלעך, ציבעלע, קנאָבעל יונגעטשקע בויגען איין די קעפעלעך, ווי קינד-
דער ביים מאַמען אין שוים, און צוואָגען זיך מיט פערענגיגען. אין דרויסען
לאָיען פון הונדערטער ערטער קליינע רינקעלעך, נעהמען זיך אויפ'ן וועג

וואָס בעהאַנדלען אזוי שלעכט זייערע מענשען, נישט־ברחמנות'דיג, ווער, (וואָל זיי צו קיין גנאי נישט זיין) זענען זיי אליין? כמעט אלע זענען זיי אויפגעקומענע משרתים, וואָס שפילען היינט די ראָלע. אין דער יוגענד זענען זיי געווען משרתים אין קלייטען און אכסניות און האָבען געלייזט פון זייערע בעל־בתים אין טאטענס טאטען אריין הונדערט מאָל א טאָג. אזוי איז שוין געשטעלט אין דער וועלט פון זינט זי איז בעשאַפֿען גע־וואָרען, אלע פֿערגעסען זיך, ווער עס האָט די בייטש אין האַנד, שמייסט, נישט צו געדענקען, אז ערשט נעכטען האָט ער מיט זיין כבוד אליין פון דער אייגענער בייטש טאקי געחאַפֿט שמיץ. א קיילעדיג בייכעל, עזות און געלד נעהמען צו דעם זכרון. אויף אלע פֿעהלער און פֿלוי אין דער נאָז פֿערדעקט די מטבע. בעקומט איינער געלד, האָט ער די וועלט און יענע וועלט.

— אייערע טרייסט־ווערטער זענען נישט קיין ענטפֿער — ענטפֿערט רב שלמה — דאָס שלעכטס הערט ניט אויף שלעכט צו זיין דעריבער נאָר, ווייל עס איז א געוועהנטליכע זאך. כשר מאַכען א חטא דערמיט, ווייל מען געפינט איהם אָפֿט ביי א סך מענשען אין דער וועלט, הייסט אזוי פֿיעל, ווי מען זאָל זאָגען, א שטייגער, אז א שטומפֿיגע ראה, טויבקיט און שטאַמלען איז נישט קיין פֿעהלער, ווייל אין דער וועלט זענען דאָ גוזמאד גוזמאות טויבע, שטומע און בלינדע. וואָרום אויב אזוי, מוז דאָך אויסקומען, אז סיי דער יצר טוב מיט זיין גוטסקייט און סיי דער יצר הרע מיט זיין שלעכטסקייט זענען נישט ווערט קיין דרייער. ניין, רב מענדעלי, אומזיסט די רעד אייערע. איך ווייס ביי מיר מיין שולד און פֿיהל, אז איך האָב גע־האַנדעלט שלעכט.

— אָט דאָס האָסט דו טאקי פון גאָט אליין א מוסר דערפֿאר, וואָס דו פֿילסט זיך אויפֿשרייבען דיין לעבענס־געשיכטע — זאָגט איינער פון דער חברה — וויפֿיעל מאָל האָט מען דיר געזאָגט און געזאָגט, דו זאָלסט דאָס טאָן און האָסט נישט געפֿאָלגט.

— אָט דאָס דאָזיגע בחור'ל איז טאקי ווי א שליח פון גאָט געקומען אויפֿצוטרייבען דיר, אז דו זאָלסט לסוף זיך דערמאנען אָן דייע פֿריהער־דיגע יאָהרען — העלפט אונטער דעם ערשטען נאָך איינער — אָט האָסטו אצינד נישט ווילענדיג טאקי זיך דערמאנט אין די קנעפֿלעך פון די יונגע יאָהרען און הלואי זאָלסט דו זיך אויך דערמאנען נעמען אָנצושרייבען, ווי ס'האָט זיך געלעבט אידען אַמאָל, אין יענער צייט, כדי עס זאָלען נישט פֿערפֿאלען ווערען ווי אין וואסער אריין.

— ווער האָט אייך געזאָגט דעם סוד, וואָס איצט ביי מיר אין האַר־צען! — טהוּט רב שלמה א זאָג און דאָס פֿנים פֿלאַמט איהם, — אויף

פול דערנער מיט שטיינער. אַט געהט ער באַרג אַרויף איבער הויכע שפּי-
ציגע סקאַלעס און אַט לאָזט ער זיך אַראָב אין טיעפע אָבגרונדען. אַצינד
ביים עפענען די אַלטע פעקלעך צרות און ביים אָנריהרען מיט אַ פינגער די
וואונדערן, מכות, נאָך אינגאנצען נישט אויסגעוויילטע, מוז מען דערביי
פיחלען שמערץ, אַ שמערץ זעהר אַ גרויסען. בערוהיגענדיג זיך אַ ביסעל,
הויבט ער אָן ווייטער צו ריידען.

— איך וויל אַצינד ענדיגען אייך מיין שמועס, וועלכער איז נעכטען
אין אָנהויב איבערגעהאקט געוואָרען. שוין אַ לאַנגע צייט אז די פען מיינע
געפינט זיך צווישען צוויי פערשידענע דעות פונקט קאפּויר איינע פון דער
אַנדערער, ווי דער אָרן פון מחמד'ן היינט, לויט ווי מען זאָגט, צווישען
צוויי מאַגנעטען. אין דער צייט וואָס איינע פון די דעות ציהט זי אַהין צו
בעשרייבען אַלטע זאַכען וואָס פריהער, איז די וואָס אַגענען האַלט זי אָב
ציהענדיג זי אַהער צו בעשרייבען וואָס אין אונזער צייט געהט פאַר. און
די דאָזיגע צוויי שפאַרען זיך איינע מיט די אַנדערע אין מיר ווי צוויי קרע-
מער קריגען זיך איבער איין קונה, צונישט מאַכענדיג דערביי איינער דעם
אַנדערענס סחורה. איינער זאָגט: גאָט זאָל אַבחיטען פון דער מאָדנער נייער
סחורה און פון די שעהנע תכשיטים היינטיגע צייטען ביי אידען! אַלץ וואָס
דו זעהסט איז נישט מעהר נאָר פורע שווינדעל, און אַ אויגען-פערבלענד-
דעניש, פארוילעבערטע שערבלעך, אַ אויסגעבלאָזטע איי, צוגעפוצט, פער-
פאַרבט פון דרויסען און שמוציג, פע, פון אינעווייניג. ס'איז נישטאָ קיין
עכטער טיפּ מיט זיינס אַ ווילען, מיט זיין אייגענעם כאַראַקטער. עפּיס
גאָר אָנגעשטעלטע גולד'ס, משטיינס-געזאָגט, ווי קוקלעס אַזוינע, דאַכט
זיך, עפענען ליפעלעך, פּויקען, בלאָזען, קלינגען און גיבען פון זיך אַרויס
אַ קול נישט פון אַ לעבעדיגער נשמה, נאָר דורך עפּיס אַ פּריזינקעלע.
כ'לעבען, לאָז זיי אָב, און נאָט אייך בעסער אַנטיקען אַלץ פאַטערשע, וואָס
עס לעבט און עס האָט אַ אייגענעם ווערט... אַגענען זשע די שרייט: קומט
צו מיר, קוקט אָן מיין סחורה און קוקט נישט אויף יענץ, וואָס שמעקט
שוין מיט קברות-בלעטלעך, וואָס טויג אייך, רב איר, פערשימעלטע זאַכען
— אויף דערויף שרייט מען דאָך טאַקע אין דער וועלט, אַז אידען מייסטענס
רייסען זיך אָב פּונ'ם איצטיגען אין דער וועלט און דער קאַפּ לינגט זיי
העט-העט אין דער פּערגאנגענהייט, זיי געהן אומגעקערט מיט דעם פנים
אַ הינטער נישט צו זעהן פאַר זיך דעם וועג, שטרויכלען זיך און פאַלען.
אין אַלע זייערע הנהגות — ביי זיך אין שטוב, אין שוהל און אין דער
ליטעראַטור זייערער זענען זיי ווי די טויטע, טויטע זענען זיי ביים לעבען
און לעבען מיינען זיי נאָכ'ן טויט. אַ איר אז ער לעבט איז גערעכענט ווי
גאַרנישט, ערשט נאָכ'ן טויט ווערט ער געהויבען מיט אַ שענער מצבה

צונויה, פליסענדיג ווייטער, ווייטער, ווענדיג אין די אויערען. און אָט טהוט זיך אַ ווייז די ראָד פון זיין רייטוואָגען, אַ ראָד אַ גרויסע דאָרט אין הימל. נאָר אָבער אַ האַלבע זעהט זיך אַרויס וואונדער־שען געפאַרעכט, אַ פערענדיגען צו קוקען, און עפּיס אַ ליכטיג שיין אַנטגעגען. די זון געהט אַרויס דאָרט פון אונטער דער ראָד. ווי אַ חתן פון אונטער דער חופּה, גיט אַ קוק צו דער ערד, שיינט זי, אַ ווינק צו די וואָלקענס—ווערען זיי רויט...

דאָס איז דער אָנהויב פונ'ם דערקענען מיך אליין, גאָט און די וועלט זיינע. מיט דונערען און בליצען איז מיר דאָס אַלסדינג ענטפלעקט געוואָרען צום ערשטען מאל און דאָס מענשליכע פערשטאַנד האָט אין מיר אַ שיין געגעבען דורך דעם שטורעם. אָט דאָס וואונדערליכע בילד האָט זיך מיר אַיינ־געשניטען אין האַרצען. אייביג וועל איך, וויל איך עס נישט פאַרגעסען די גאַנצע פאַנאַראַמע פאַר מיר, און דעם לשון פון דער נאַטור אַרום מיר האָב איך דאַמאָלט פערשטאַנען און האָב עס געפיהלט מיט'ן האַרץ פון אַ אומ־שולדיג קינד. איך האָב פערשטאַנען דעם לשון פון די קרייטעכצער און גע־וועקטען פון גאָרטען, דאָס ליעד וואָס די רינעלעך וואַסער פלאַפּלען, און וואָס פראַש קוואַקעט ליגענדיג אין בלאָטע ביזן האַלז, אויסשטעלענדיג אַ פאַר גרויסע אויגען—האָב איך גוט פערשטאַנען, איך האָב דאָך איהר אָנגע־ענטפערט קוואַענדיג אויך אויף אַ קול ווי זי. און אז איך בין געקומען אין חויה פון אונזער חויה. איז אַרויס דאָס קעלבעל פונ'ם שטאַל אויסגלייכענדיג די ביינער, אַראָב לאָזענדיג דעם קאַפּ און אויפהייבענדיג דעם עק און געמעקעט, און ס'איז אויך אַרויס די הוהן מיט איהרע קינדערלעך און גע־פיקט אין מיסט פישצענדיג, און דער האָהן געחט־מיט פאַראויס קוממיות זעהר האַפערדיג און מאַכט קוקעריק. אויך די קאַטץ זעה איך, ווי זי געהט אַראָב פונ'ם דאָך, קאַראַכקעט זיך אויפ'ן וואַנד און מיטאָקעט. האָב איך געוואוסט וואָס זיי ווילען, און האָב איטליכען אָנגעענטפערט אויף זיין לשון: געמעקעט, געמיאָקעט, געפישצעט הויך אויפ'ן קול. פערשטאַנען האָב איך נאָר נישט דעם פאַטש, וואָס דער טאַטע האָט מיר געגעבען, און וואָס בעדייט דער מאַמעס געשריי אויף מיר, אז זי האָט מיך דערזעהן פּיטש נאָם פונ'ם רענען; וואָס זיי זענען אויסען געווען דענסמאל און וואָס מייַן רבי און אַנדערע מענשען זענען אויסען געווען פון מיר דערנאָך—דאָס האָב איך נישט געקענט פאַרשטעהן.

רב שלמה שפּאַרט זיך צו מיט'ן קאַפּ צום פאַרענטשיל פון שטול שוויי־גענדיג אַ ווילע. פונ'ם אויסדרוק פון זיין פנים און די אויגען איז געווען צו דערקענען, אז ער איז שטאַרק צוקאָכט און מיר האָבען פערשטאַנען, פאַר וואָס ער איז אזוי צוקאָכט. זיין לעבען האָט זיך איהם געצויגען ווי אַ וועג

קעהרט צו מיין וועלטעל וואָס אַ מאָל, און דער כח המדמה בריינגט מיר אַרויף פון אונטער ערד זיין צויבער, ווי יענע כּשוף־מאכערין פאַר שאול'ן אין עין־דור, פאַרשיערענע בילדער און צורות, מיט נאָך פיעלע מיני משונה אלטע זאכען פון אַמאָליגע יאָהרען. זיי קריכען אַרויס און קוקען אויף מיר ביז, ווייל זיי פערשטענען זעהר גוט, וואָס דאָס אומקעהרען זיך מיינט צו זיי בעדייט, און צו וואָס זיי ווערען דאָ אַרויסגעפאָדערט — זיי ווייסען, אז דאָס בין איך געקומען געהמען זיי, אין ווייזען זיי פאַר דער וועלט אויף וואונדער. אוי וועה, יענץ וועלטעל מיינט איז זעהר אַ קליינס, דאָרטען בליהען נישט קיין פאָמעראַנצען, עס וואַססען נישט קיין רויען, מען זעהט דאָרטען נישט קיין גרויס נחת, טייכען פון מילך און האָניג גיסען זיך דאָרטען נישט און דער עולם דאָרט איז אַ געמיינער, נעבעך, אידען מיט בערד און פאות און מיט לאַנגע קאפּאַטעס, דאָרע, קוואַרע, געבויגענע, קראַנקע, צובראָכענע, דערשלאָגענע, פערשוואַרצטע, פערפינסטערטע, צי־טערען פאַר דער שיין. עס טהוט מיר זעהר באַנג, רבותי, בעאומרוהיגען די אלטע ביינער זייערע און מטריח זיין די דאָזיגע מתים זיי זאָלען אַרויף אויף דער סצענע מיט זייער כבוד אליין. און ווער ווייס, צי וועלען זיי זוכה זיין צו אַ שעהנעם אויפנאָהם. פיעל פון אונזערע אידעלעך זענען דאָך, נעבעך, היינט זיך שטאַרק מצער איבער זייער נאָז, וואָס שטעהט און שרייט אַרויס אימליכען, אז דאָס זענען פון די בני יעקב! ווען זיי זאָלען נאָך האָבען די מעגליכקייט, וואָלטען זיי פערביטען זי אויף אַ אנדערע — און פּלוצלינג טראָגט דער רוח אָן פון ערגעץ אידען אלטע, פערשימעל־טע, עפּים משונה־ווילדע מיט זייער שטעהן, מיט זייער געהן, מיט זייער ריידען און מיט דעם גאַנצען בענעהמען זייערען, מיטשיינס־געזאָגט, אָנ־צוטאָן זיי אַ בוישע עפענטליך פאַר אַ וועלט מענשען. ניין, ברידער, דאָס איז נישט קיין שפּאַס, איך זאָג טאַק אַרויס אייך גאַנץ ערענסט אַזוינס, וואָס האָט מיר געמאַכט עגמתי־נפש, און וואָס צוילעב דעם האָט איהר מיך געטראָפּען זיצענדיג אזוי פערזאָרגט און פערטיעפט אין די געדאַנקען. און באמת טאַק, וואָס האָט מען צו דערצעהלען פון אונזער לעבען אין מיינע צייטען? איבערראַשט די וועלט מיט גרויסע וואונדערליכע זאכען האָבען מיר נישט קיין גראפּען, פריצים און גענעראלען און גרויסע שיסערס זענען מיר נישט געווען, קיין ראַמאַנען מיט יפה־פיה'ס האָבען מיר נישט געשפּיעלט. שלאָגען זיך אויף דעלען ווי די בעס, אָדער זיין ווי עדות צוקוקען, ווי צוויי פערגיסען זיך דאָס בלוט, האָבען מיר נישט געפרובט, און טאַנצען קאָדרי־לען מיט נקבות אויף בעלער האָבען מיר נישט געקענט. און אויף געיעג אין פערלער, אין וועלדער צו האפּען בערען, זענען מיר נישט גענאָגען. גערייזט אויף אייגענע שיפּען איבער ימ'ען אויפצודעקען נייע אינזלען

— אלע מתים בעקומען דעם טיטול תם וישר, א נריב, א חכם. רעטיך, צי בעלע ווערען צעדערבוימער, א פלאַטע — א לויטן אויפ'ן בית עולם. הכלל דער היינט איז ביי זיי גאָרנישט, אין אמת'ן אָבער איז דאָך דער עיקר לעבען פאַרט טאַקי נאָך אין דער הייסער מינוט, אין וועלכער מען געפינט זיך. דער מענש, וואָס נויטיגט זיך ווי א לעבעדיג בעשעפעניש אין אזוי פיעל בעדערפעניש, איז מחויב ווי ווייט מעגליך אויסצוזוכען אזוינע מיטעל און זיי צו פערבעסערען אזוי, אז דורך דעם זאָל איהם דאָס לעבען אויף דער וועלט ניחה זיין. הייסט דאָך עס, אז ער מוז דערינען אַרבייטען אינאיינעם מיט אלע מענשען אין זיין צייט.

— לאָזט זיך, זייט-זשע מוחל — דינען, זאָגט רב שלמה, זעהענדיג, א מיר ווילען איהם איבערשלאָגען די רייד — איך ווייס וואָס איהר ווילט מיר ענטפערען. איהר ווילט זאָגען: אליין פאר זיך גענומען איז נישט איינע פון די ביידע דעות ריכטיג, ווייל איטליכע פאר זיך איז דאָך נישט מעהר נאָר ווי איין זייט פון דער זאך, איבער וועלכער עס רעדט זיך. אלס-דינג אין דער וועלט האָט צוויי זייטען און דער אמת בעדארה ארויסקומען פונ'ם אָננעהמען די ביידע אינאיינעם. נאָר אבער אזוינס קען נאָר אָדער א גרויסער חכם, א געזעצטער מענש, אָדער פערקעהרט א וואריאט, וואָס ווארפט זיך אין אלע זייטען און פאר איהם איז רעכט, ווי א טאָג ארבייטער, איטליכעס מין אַרבייט, וואָס קומט איהם צו דער האַנד, נישט איבער קלייבען. אָנטראָגען שטיינער, ליים, ציגעל צום בויען, אָדער פאנאנדער-ווארפען א וואַנד, גראָבען אין מיסט און רייניגען א שטאָל, — וואָס מאַכט דאָס איהם אויס, אַבי געאַרבייט און בעקומען געצאָהלט. — איך אָבער בין פון די מיטעלע מענשען, וואָס האַפען זיך נישט צו איטליכער אַרבייט, און נעהמען זיי זיך שוין אריין אין קאָפּ עפּים א זאך, האַלט מען זיך דער-מיט שטענדיג, נישט אַראָב דערפון אויף א האָר אין דער זייט. און דערצו נאָך — בין איך זיך מודה פאר אייך. בין איך בטבע פויל — איך טראַכט מעהר ווי איך טהו. אַבי עס טרעפט זיך נאָר עפּים א שטיקעל עכוב, בע-פריי איך מיר פון איהר זעהר גערן. דעריבער אז די דעות זענען מחולק אין מיר, האַלטען זיך מיר ביי דער פען, ציהענדיג זי איטליכער צו זיך, פסק'ע איך ווי יענער מאַן דאָמט: נישט צו דעם, נישט צו יענעם, לאָז זיך ליגען ביז וואנען משיח וועט קומען. און אַט קומט ער... דער בחר, ער קומט אָן פּלוצלינג מיט דעם שמורעם און גיט מיך א דרעה צוריק צו דער פערנאָנגענהייט. אַצינד דער קאָפּ ליגעט מיר אינגאָנצען אין יענער צייט, דאָרט וואו איך האָב געלעבט אין דער יוגענד. אלט, זאָט מיט צרות, מיט א האַרץ אָנגעפלאָגט און פערוואונדעט פון פליהענדיגע פיילען אין לעבענס-קאָמפּף. געפרואבט מיט בימערע שווערע יסורים, האָב איך מיך אומגע-

גאנצען פאלק. אלע אונזערע קינדער, אַרים און רייך, קליין און גרויס, לער-
נען און קענען די קליינע אותיות. אַט אזא לעבען, זאָגען מיר, איז רעכט און
עס פאסט טאקי, אז ס'זאָל פערשריבען ווערען לדרות.

— צוגעגעבען אפילו ווי איהר זאָגט — ענטפערט רב שלמה — איז
דאָך דאָס גערעדט געוואָרען נאָר אַקעגען דעם לעבען פונ'ם גאנצען פאלק
בכלל, אָבער מיין לעבען אליין, פאר זיך גענומען, מיט וואָס האָט עס פער-
דיענט און וואָס פאר א נייעם איז אין איהם דאָ, ס'זאָל ווערטה זיין, מען
זאָל עס בעשרייבען? עס האָט זיך פאסירט מיט מיר דאָס אייגענע, וואָס
מיט טויערנדרע אנדערע ביי אונז. גאנץ געוועהנטליכע זאכען. איז דען דאָ
נאָך א אומה אויף דער וועלט, וואָס דער גאנצער שטייגער לעבען פון
איטליכען בעזונדער זאָל זיך ציהען פונ'ם געבוירען ווערען ביז דעם שטאָר-
בען אויף איין נוסח, ווי ביי אונז יודישע קינדער? די ערציהונג, דאָס
לערנען, דאָס דאוונען און דער ניגון צו יעדער תפלה, צו יעדען פומון, צו
יעדער שטיקעל פיוט, צו יעדער סליחה, האָט זיין געשטעלטען, געוויסען
נוסח, אפילו עסען און טרינקען האָבען אויך איין נוסח. איז עס דען וואו
געהערט געוואָרען, אז אין א געוויסער שעה, פרייטאג צונאכטס, א שטיי-
גער, זאָל א פאלק יודען עסען פיש, לאָקשען און צימעס, שבת אין דער
פריה — רעטיך און פעטשא, לעבער און ציבעלעס מיט אייער, א אויס-
געפריעטע קאשע מיט א גרויסען מאַרד־ביין דרינען; אין דעם און דעם
טאָג זאָל מען עסען קרעפלעך, אין יענעם טאָג המן־טאשען און אין דעם
טאָג א געלען קוילעטש מיט זאָפרען. הויבט איינער אָן זאָגען „כל מקדש“
אַדער שרייען „חי וקים“ אין בערדיטשעוו, הערט זיך דער אייגענער ניגון
און דאָס אייגענע קול אויך אין ארגענטינע, וואָס אין עק וועלט. מיר
זענען א עדה פון מילבען, וואָס ווי איינע, אזוי די אנדערע, אלע גלייך.
אין דער נאטור געשיכטע, זאָלאָגניע, ווערט גערעדט וועגען דעם מין
מילבען בכלל, אָבער נישט וועגען איטליכער מילב בעזונדער.

— אין פלוג, דאכט זיך, רעדט איהר גאנץ גלייך — ענטפערט חברה
איהם — דאָס יודישע לעבען זעהט טאקי אויס ווי מיט איין נוסח ווי ביי
די מילבען. אָבער אין אמת'ען איז צווישען זיי דאָ א גרויסער חילוק:
די מילב מוז פון דער נאטור טאָן אזוינס, וואָס ס'איז געשטעלט געוואָרען
פאר דעם גאנצען מין מילבען, נישט צוקרימען אויף א האָר. ביי מענשען
איז אָבער נישט אזוי. איין זאך וואָס ליגט אין דער טבע ביי א כלל מענ-
שען, בעקומט ביי יעדערן פון זיי א גאנץ אנדער פנים, יעדערער טהומ
זי אויף זיין שטייגער, אנדערש ווי דער צווייטער. ביי איטליכען מענשען
לאָזט זיך בעמערקען א בעזונדער כאראקטער אין דעם רעדען, אין דעם
שמייכעל, אין דעם ווינקען מיט די אויגען, אין דעם גאנג, אין דעם שטיי-

האָבען מיר נישט. מיט טענצערענס און אַקטריסעס האָבען מיר קיין גע-
שעפטען נישט געהאַט, און איבער פרימאָדאַנעס און אָנטאָן זיך די גרויסע
פאַרגעניגענס האָבען מיר זיך נישט אויסגעבראַכט. בקיצור אָט די אלע
צימעסלעך צום ספור המעשה, ער זאָל זיין געשמאַק און נעהמען דעם עולם
— אָט דאָס אַלסדינג איז נישטאָ ביי אונז און אָנשטאַט דעם האָבען מיר
אַ מלמד, מיט אַ חדר, מיט אַ בעהעלפער, שדכנים, חתנים, כלות, מיט וויי-
בער, קליינווארג, חלוצות און עגונות, אלמנות און יתומים, נשרפים, געפאַ-
לענע און אָנגעקומענע, אלע טאָרטען אַרימע לייט, ארומגעהענדיג איבער
די הייזער ערב שבת, ערב יום טוב, ראש חודש און גלאַט אזוי זיך מאַנ-
טאג און דאָנערשטאג, בטלנים, גבאים, מקבלים, און צדקה־פושקעס, אלע
מיני פורעניות, דלות, קבצנות און אַלערליי מיני משונח־דיגע פרנסות,
אָט דאָס איז אונזער לעבען, אז אַך און וועה איז צו אונז! אַ לעבען,
משטיינס־געוואָנט, אָהן נחת, אָהן אַ רוחיג געמיט... אַ פינסטערס אָהן אַ
שיין, אָהן אַ שטראַהל ליכט; אַ לעבען וואָס האָט אַ טעם ווי אַ געקעכטס
אָהן פעפער און אָהן זאַלץ.

— אַ טעות, כ'לעבען, רב שלמה — זאָגען מיר: — נו, לאָז שוין זיין
אפילו ווי איהר זאָגט, אז אין דעם אידענס לעבען פעהלט געווייז, אָבער
דערפאר האָט ער אין זיך אַ מין אידישען טעם, וואָס ס'איז נישטאָ זיין
גלייכען. ס'איז טאַקי אַ מין קעז, וואָס ער איז מיט ווערים, און די מבינים
וואָס פערשטעהען זיך אויף דער אכילה, צאָהלען דערפאר אין טאָג אריין
און עסען דאָס מיט אַ מאָדנעם אַפעטיט. אָט די ביטערקייט וואָס איז אין
אונזער לעבען, אָט דאָס איז טאַקי די גאַנצע חשיבות זיינע, און עס איז
געשמאַקער דעם מבין פיעל מעהר ווי יענע פריקער זיסקייט, פון וועלכע
עס נודעט אַמאָל גאָר צום ברעכען. לעקעכלעך, דאָס איז אַ מאכל גאָר
פאַר קליינע קינדער. דאָס לעבען פון די כנסת ישראל, האָטש עס זעהט
אויס שטאַרק מאוס פון דרויסען, אָבער שען איז עס אינווייניג. אַ שטאַר-
קער גייסט ליגעט אין דעם אידישען לעבען, אַ גייסט אַ געטליכער, וואָס
ווי אַ ווינד וועהט ער שטענדיג, אויפהייבענדיג אין איהם חוואליעס, כדי
צו רייניגען זיי פון שמוץ און פוילקייט. די דונערען און בליצען, פאַנגראָמען
און שטורעמס, וואָס קומען אויף זיי אַמאָל, זיי לייטערען זיי, און גיבען
זיי צו אַ נייעם קראַפט. דאָס אידישע פאָלק איז ווי דער פאַרצייטיגער גריי-
כישער פילאָזאָף דיאָנענס, דער קאָפּ זיינער פליהט איהם אין הימעל, דערקענט
גאָטס גרויסקייט אָהן אַ סוף, און אַליין וואוינט ער דאָ צווישען די אומות
העולם (ווי יענער אַמאָל אין זיין פעסעל) צונויפגעשטיקט אין אַ בעשטימט
ענג אָרט. אונטער די בערגלעך מיסט אין חדר, ישיבות און בתי מדרשים
גליהט דאָס פייערעל פון תורה, פאַרברייט ליכט און ווארימקייט צווישען

די תחינה ווערט מגולגל אין א קינה, די קינה אין מעשענע לייכטער, מע-
שענע לייכטער אין א שופר, א שופר אין א סליחה, אין א מחזור, סליחות,
מחזורים און וואָלפֿציינדליך, אין א כליבו און טלית-קטן'ס. אָט אזוי געהן
זיי איבער פון איין גלגל צום אנדערען גלגל, ביז זיי ווערען צופליקט,
צוריסען און ווערען שמאַטעס. ס'איז דאָ נאָך א מיני חבורים, וואָס פאַר
די זינד פון זייערע מחברים, ליעגען זיי ווי די שטיינער, רחמנא-לצלן,
וואָס טויגען צו גאַרנישט, סיידען צומאכען פון זיי שפיי-קעסטלעך, מען
טהאָר אָבער נישט שפיינען אויף שמות... נישקשה, רב שלמה, נעהמט
שרייבט, און וואָס נאָכ'ן שרייבען דאָרף זיין, דאָס נעהם איך שוין אויף
מיר. דער גאַנצער ענין דאָ מיט אונז איז באמת טאקי מן השמים. זעהט,
איך בין אויך, ווי איהר זאָגט, גענאָנגען צו אייך אין א שטורעם.

רב שלמה האָט געשוויגען און מיר פריינדליך געדריקט די האַנד, ווי
איינער זאָגט: טאקי זאָל זיין ווי איהר ווילט!

געזונד זאָל זיין רב שלמה, וואָס האָט געהאַלטען וואָרט און אין א
יאָהר ארום מיר אריינגעשיקט פיעל פון זיינע געשריבענע זאַכען, וועלכע
איך וועל מיט דעם אויבערשטענס הילף לאָזען אַבדרוקען אין א קורצע צייט
כסדר איינע נאָך די אנדערע.

גער עסען און טרינקען, האָטש די אַלע זאַכען זענען אַ מתנה פון גאָט ביי אַלע מענשען. און נאָך מעהר דערקענט מען דעם מענשען אין זיין סטיל, זיין שטייגער שרייבען. איין זאך קומט ביי איין שרייבער ארויס אנדערש ווי ביים צווייטען. — אין שני נביאים מתנבאים, צוויי נביאים, זאָגען אונזערע חכמים, רעדען נישט איין זאך, בסגנון אחד, מיט איין סטיל... אומזיסט אייער טענה'ן, רב שלמה! שרייבען אייער לעבענסגעדע-שיכטע מוזט איהר.

— מהיכא־תיתי, פאר זיך אליין אפשר טאקי יא, אָבער נישט פאר אנדערע — זאָגט רב שלמה, ווילענדיג וויס'אז זיך ארויסרעהען — איך בין מוסכם אָנצושרייבען וואָס אין מיין לעבען איז פאָרגעקומען נאָר פאר מיר, אָבער דאָס זאָל ווי די דאָזיגע קנעפּלעך ליגען ביי מיר צו דינען פאר אַ זכרון אין די אַמאָליגע יאָהרען מיינע און מיך אָבחיטען פון אַ זינד.

ניין, רב שלמה — האָבען מיר אַלע געשריען — שרייבען און טאקי דרוקען!

— אויב יאָ אזוי — מאַכט רב שלמה מיט אַ שמייכל — אז איהר זאָגט דרוקען, געהט זשע ווייטער און רעכענט אַזויס נאָך און נאָך מלאכות, וואָס אַ יודישער מחבר האָט צו טאָן, כסדר: שרייבען און צונויפנעהמען פרענומעראנטען און הסכמות; דרוקען און מגיה זיין, קנעלען, האָבען צוטאָן מיט דעם בחור הוצעזער; מאַכען אַ גרויסען לוח־הטעות, אַזויפיעל וויפיעל אין ביכעל זענען דאָ ווערטער; אַרומגעהן איבער די הייזער, טיילען און אָנוואַרפען אויף. יודען די ספרים, דערנידעריגען זיך פאר איטליכען גאָרנישט, פאר אַליאד מענשעל, אַריינלאָזען זיך אין וויכוחים מיט קמצנים און נאָך אַזוינע מיני נפשות, וואָס ווילען זיך אויסרעהען; בוקען זיך און קבצנ'ען לכבוד גאָט, לכבוד התורה ולכבוד דעם הייליגען לשון פון קודש־א־ב־ר־ך־הוא מיט די כנסת ישראל; געבען אַ סך ספרים בעקאנטע במתנה און מוכרי ספרים אויף באָרג ביז משיח וועט קומען; און נאָך אַלע זאַכען פערקויפען דאָס רעשט ווי שמאַטעס אויף פאַפּיער — אַ קאָפּיקע פאר אַ פּוּד! — ניין! ברידער, איך טוּיג נישט צו אַזעלכע אַרבייט. — האָט איהר דען פערגעסען, רב שלמה, אז ס'איז עפּים דאָ אַ מענדעלי מוכר ספרים אויף דער וועלט, און לבטלה האָט גאָט איהם נישט בעשאַפּען! — לאָז איך מיך הערען הויך מיט גדלות, ווי אַ געניטער אין אַזוינע זאַכען. באַ! איהר האָט, זייט מוחל, נאָך נישט געענדיגט דאָס צעטעל פון אַלע מלאכות. דעם חילוף האָט איהר פערגעסען. דאָס מיינט מען דעם גלגל, וואָס יודישע ספרים ליידען בעונותינו הרבים. עמיצענס אַ ספר ווערט דורך די מוכרי ספרים מגולגל אין אַ תחינה פון שרה־בת־טובים,

שלמה ר' חיים'ס

(א בילד פון אידישען לעבען אין דער לימא)

— פון —

מענדעלי מוכר-ספרים.

1.

א צעהן ווערסטליך פונ'ם שטעדטל ק... אין דער לימא ערניץ, געפינט זיך א מין קליין דערפיל עפוס, ארומגערינגעלט מיט גרויסע וועלדער, צווישען וועלכע עס פלייצט א היבשער, א שיינער טייך, וואס לעבן איהם שטעהט א מיהל, און דעריבער הייסט דאס דערפיל מליניצא. אויף איין זייט טייך קומען ארויס פון צווישען גרינווארג און ביימער א דרייא קליינע הייזליך פאר דרייא פויערישע פאר-מילעס, דיא איינציגע איינוואוינער דאָרט. און אויף דער אנדערער זייט טייך שטעהט הארט לעבין וואלד איין-איינציגע שטוב פון קאלעכדיגע ברעוונעס מיט קליינע פענסטער און א הויכען, אלטען דאך. דאָרט זימט חנא מליניצער מיט זיין הויזגעזינד, דער ארענדאר פון דער מיהל, וואס דיא חזקה אויף דער ארענדע געהט איבער אין זיין משפחה פון טאטעס צו קינדער. אין גאנצען זעהט מליניצא אויס וויא א נעסט, וואס ליגט פערבאָרגען אין א ווינקעל, אָפגעריסען פון דער וועלט, ווייט פון מענשען און פונ'ם טראַקט, נאָר קליינע-שטאלע וועגליך שלענגלען זיך דורך דעם וואלד דורך מאָהלען און בערגליך און פיהרען צו דערפער, וואס ליגען צווייט ארום און ארום. און ווען מענשען זיינען דאָ זעלטען, עס רעשיט נישט. עס קאכט נישט וויא אין שטעדט, דערפאר שוויבעלט און גריבעלט דאָ אין דיא וועלדער, אין דיא זומפפער און פעלדער אלערלייא בעשעפעניש, חיות און שונות; דערפאר לאָזט זיך דאָ הערען אלערלייא קולות: א געזאנג פון פייגעל,

ואר דעם פריץ און אויף פאר זיך נייטיגע זאכען; ווענען דער שקאפע, א זקנה פון א יאָהר דרייסיג, בלינדליך אביסיל, וואס ליגט, מחילה צעלייגט אויפ'ן גרינגעם גראָז אַקענען, קוקעלט זיך און גלייכט זיך אויס דיא אַלטע קראַנקע ביינער, וכדומה נאך אַזעלכע וויכטיגע זאכען אין דעם בעל־הבתישקיים. דיא יונגערע לויפֿען אַרום פרייא און זיינען שטאַרק בעשעפטיגט: א טייל שטעהען אויפ'ן בריקעל לעבין דער מיהל, קוקען וויא דאס וואַסער לויפט דורך דיא אָפֿענע זאסטאוווקעס, פאַלט אין איין נוס, וויא איין שטיק גלאָז, אַראָפּ מיט אונטען מיט אימפעט, מיט גערויש און צעשפּרינגט אין טויזענטער קליינע שפּריטצליך, שפּילענדיג אַקענען דער זון אין אלערלייא קאָהלירען, וויא בריליאַנטען. ווידער א טהייל שטעלען־אונטער שיסעליך לעבין בערעזענע ביימער, פון וועלכע עס רינט, דורך א געמאַכט שפעלטיל אין זייא, א געשמאַקער, קלאָהרער זאַפט. אלע זיינען פרעהליך, זעהען אויס יום־טובֿ'דיג. צוציק, דער הונד, א דיקבייכנער מיט קורצע פיס און שוואַרצע פלעקען אויף דער שמוציג־ווייסער פעל, איהם פרייעט זיך אויף דאס האַרץ, פיהלט אויף, אַז היינט איז יום־טובֿ. ער האט היינט נישקשה געחאַפט שיריים אונטער דעם מיט, אָפֿענ־לעקט א בייֿן. ער פעררייט דעם ווידעל, טאַנצט, שפּרינגט משוגענערווייס אַהער, אַחץ, אונטערפישטשענדיג עפּיס אויף א מין משונה הינטיש קול.

אויף א פריי־גרינגעם פלאַטץ אין וואַלד הינטער דער שטיב, זיצט אויף א שטיק קלאַטץ פון א גרויסער אומגעפאַלענער סאַסנע חנאָ־מליניצערס ווייב, א שעהנע בעמאַנטע יודענע, אינאיינעם מיט איהר טאַכטער, א ווייביק פון עטליכע און צוואַנציג יאָהר. אַקענען אויפ'ן גראָז זיטצען אָנגעלעחנט צווייא קינדער איהרע— א מיידל, א שיינהייט, א בלאָנדינקע מיט געקרויזטע קאָקען פון א יאָהר פינפֿצעהן, און א יונגעל אויף א פאָר יאָהר יונגער פון איהר. ס'איז עפּיס נאר ניט דאס פנים, דאס אויסזעהע בייא דיא דאָזיגע דאָ וויא בייא יענע דאָרט פאַר דער שטוב. יענע און דיא זיינען עפּיס וויא אַנדערע מענשען. יענע זיינען אויפֿגעריימט, יום־טובֿ'דיג און דיא זיינען פּערא־מערט, פּערוואָרנט, זיטצען עפּיס וויא תשעה־בָּב צו דיא קינות דיא מאַמע און דיא טאַכטער ביידע זעהען אויס שטאַרק צעטראָגען. ביידע האבען אויפ'ן האַרץ זעהר פיעל און שטיקען זיך מיט א וואָרט, איינע וואָרט דיא אַנדערע זאָל אָנהויבען צו ריידען.

— נו, לאָה! — האט לסוף נאך א היבשער צייט שווייגען דיא מאַמע גלייך וויא אין דער וועלט אריין א זאָג געטהאָן — האבען מיר שוין, ברוך־השם, דעם יום־טובֿ אויף איבערגעקומען. נו וואס ווייטער, לאָה?

א קראקען א קוואקען, א שמוצערען א גרילצען זומער, א וואיען א היילען פון הונגעריגע וועקע ווינטער, און א מאל א ברומען פון א פערבלאנדזימען בער אויף — און אין דעם דאזיגען קאנצערט פערטראנט זיך א רוישען פונ'ם וואסער ביים אראפפאלען אויף דיא רעדער, א סלאפען, א מאהלען פון דער מיהל.

ס'איז אחרון של פסח — א שיינער, א ווארמער וועסנערטאג. דיא גילדענע זון האט ביים אויפגעהן צעריסען, צעטריבען דיא גרויע וואקענס אין דער קופט און מיט איהר ליכטיג פנים אראפגעקוקט פונ'ם בלויען הימעל מילד פריינדליך אויף דער ערד. נאָמס בעשעפעניש, אלע פון גרויס ביז קליין, האבען אויפחאפענדיג זיך פונ'ם לאנגען ווינטער־שלאָף לעבעדיג פּרעהליך, זיך גענומען אימליכער צו זיין זאך. פרישגעלעע בלומען שטעקען ארויס דיא קעפליך פון צווישען יונגע־גרינע גראָז, קוקען ארויס און מאכען חן. ווערעס ביים טייך האפען זיך אָנמאָהן זייער גייר גרינע זופיע, שפיגלענדיג זיך אין דעם וואסער ריין קלאָהר וויא זיכער. פון דיא ווייטע ווארמע לענדער, דאָרט אין דער פרעמד, קומען עופות טשאמעסווייס צוריק אהער אין זייער רוה אריין. ווילדע גענז פליסקען זיך ערגיץ צווישען וויספעס דאָ אין טייך. ווילדע קאטשקעס דרעהען זיך ארום דעם טשערעט, ארויס, אריין מיט א געהילד, א געשווישטש. שוועלבעליך פלאטערן, שוועבען אהין, אהער אין דער לופט, שטארק פערטראָגען אין דעם בויען, פערריכטען נייע און אלטע געסטער. ברוך־הבא! דאס אלטע בעקאנטע פאָרפּאָלק בושעלס איז אויך למזל דאָ אין אַ נוסער שעה. זיא, דיא בושעליכע, שמעהט אויף איין פוס, דאס קעפיל אין דער זייט, שמעהט בעטראכט איהר אלטע געסט אויבען אויף א שפיטץ בוים, און ער אויף דיא לאנגע שטעלצען שפאצירט זיך האפערדיג אויף דעם זומפּף דאָרט, צר קוקענדיג זיך צו א קאליזשע, וואו עס שפרינגען, קוואקען זשאבעס, און פלוצים פיק־פיק, א חאפ אין דעם רויטען ווייטען פיסק אריין... ס'איז א לעבען, א פרייד, א פליהעניש, א זוישעניש, א געזינגערייא, א געשווישטשערייא אומיטום.

ס'איז יום־טוב, ס'איז וועסנער־צייט! ...

דאס גאנצע הויזגעזינד דעם ארענדאָרט איז אצינד אין דרויסען. חנאָ זימט ציטשפילעט אויף דער באַנק לעבין דער שטוב, קוקט אויף גאָמ'ס שיין וועלטיל און געהניגט... ער האט, נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, באַנד נאך מיטאג גייר האפט א דרעמיל. דיא עכטערע קינדער ארום איהם שמעהען און שמועסען תוך זאכען: ווענען א גרעבליע, וואס עס האט ערגיץ נישט ווייט פון דאנען אָפּנער ריסען; ווענען דעם פאָהרען אַהין אין שטעדטיל מאָרגען פרייט, איינצוקומען דאָרט

ביידע קינדער הייבען זיך אויף און געהען אוועק אומעמיט מיט אראפגעד
לאזטע קעפ.

— שיינע תכליתים! איידיל איז א כלה, יא נעביך א כלה, א וויסטע
כלה! — זאגט לאָה בעטריבט, שאַקלענדיג מיט'ן קאָפּ — א יונגע רויה, ערשט
אָנגעהויבען בליהען און שוין פערדארט...

— לאָה, איך האלט עס נישט אויס! א הארץ האב איך פיל מיט מכות
און דאָ שטעמט מיר נאך זאָלץ אויף דיא וואונדען. געוואלד וואס בין איך שולדיג,
וואס האב איך געקענט טוהן? געוואלד רחמנות, האב רחמנות!

— נו, גענוג גענוג, מאמעניו!... סוף בעסער זעהן וואו איז ערניץ שלמה.
וואָהין ווערט ער עס אזוי אָפט עפּים וויא פערפאלען?

— זאָל איך אזוי וויסען ביין. דעם היינטיגען ווינטער, וואס ער איז דאָ בייא
מיר, האט ער פערבראכט אין לערנען. פלעגט אויסשטענען פארטאָג לערנען גמרא
פאר זיך, און בייא טאָג — מיט דיא קינדער. דיא מאמע האט גאר אָנגעקוואַלען
פון אזא ווהן. דאס הארץ האט מיר זיך געפרעהט קוקענדיג אויף איהם. דיא
לעצטע צייט אָבער איז ער עפּים וויא איבערגעביטען געוואָרען. דיא גמרא אין דער
זייט, תמיד פערטראכט, שרייבט, טענטעמט, איך זאָל אזוי וויסען פון צער וואס ער
טענטעלט אזוינס. און זינד ס'איז ווארם געוואָרען, עס האט אָנגעהויבען אומיטום
צו וואקסען, צו שפראַצען, בלאנקעט ער זיך שטענדיג איינער אליין אין וואלד
ארום. אלץ פערטראַגען, פערפלאַמט. טאָמיר ווייסט-דוא וואס? איין מיטעל
וואָלט געווען חתונה מאַכען, נאָר ער איז אָבער א פנים, א שלימטל...

— אין וואס, מאמע, זעהסט-דוא עס ארויס?

— ס'איז א וועהטיג צו זאגען. דרייא כלות איינע נאך דער אנדערער האט
מען מיר גערעדט פאר איהם. איך בין געפאָהרען זיין אָנקוקען. און וואס לאָזט זיך
אויס? איינע איז א בלינדע אויף איין אויג, דיא צווייטע מיט א צוגעפלעטשטער
נאָז און דיא דריטע הינט-צו אויף א פיסיל. דאס מוז זיינס איז שוין א פנים,
אזוי... מילא חתונה מאַכען — נישט, וואס דען-זשע? ווייטער אין דיא ישיבות
אריין, זיטצען און לערנען דאָרט, דערפון וויל ער נישט הערען. לאָז מיר צורות,
זאָגט ער, מיט דיינע ישיבות, מיט דיינע תכליתים! גענוג געשוואַרצט דאס
פנים, גענעסען מען, גענוג געקועטשט דיא באַנק, געריבען זיך. רייבען זיך ווייטער
דאָרט ביז איך וועל מיר אויסרייבען און ווערען א שמאמע — פע! גענוג אויס-
געריבענע שמאמעס בייא אונז אָהן מיר אויך... דאָ הערסט א לשון אביסיל

— ווייטער איז צרות, דיא אלטע צרות. אזוי, אזוי, מאַרנען פאָהר איך

מאמע!

— אז דוא וועסט בלייבען צוגאסמט נאך א פאָר מענ, לאָה, וואס קען
עס דיר ארען? — זאגט דיא מאמע און דיא ארינען פערלויפן איהר מיט
טרערען.

— איך קען נישט, איך קען נישט! — ענטפערט לאָה, א מאַך געבענדיג
מיט דער האַנד.

— זיא קען נישט! — מאכט דיא מאמע בעוואַשענדיג זיך מיט טרערען —
ס'איז איהר ביטער שווער לעבן דער מאמע!...

— זעהסט דאָך, מאמע, אז איך בין צו דיר געקומען.

— געקומען, זאָגט זיא ... יא, דוא ביסט געקומען, א שיינעם דאָנק דיר.
נאָך... דאס מאמעס הארץ פיהלט — פיהלט, אז דער מאַכטער איז שווער. זיא
זיטצט דאָ וויא אירף שפילטעס. זיא שווייגט און דיא אוינען איהרע ריידען,
אימליכער ביקט איז א שטאָך, אימליכע מינע איז פול מיט פערדראָס, ביטער וויא
נאָל. געוואַכר, איך האלט עס נישט אויס, עס שניידט מיך ביו אין דער זיכטער
ריפ!

— מאמע!...

— וועה איז דער מאמע, וואס האט דיא וויסטע מאמע געקענט מאַהן,
בעסער מאַכען? ס'איז מיר אויסגעקומען האַטש ליינען זיך, שונא־ציון און
שטארבען, אויסנעהן פאָר הונגער, און וואס וואָלט געוואָרען פון דיא ברעקליך
קינדער?

— און היינט, וואס וועט היינט פון זיין ווערען? — מאכט לאָה, מיט א
זיפץ פונ'ם הארצען.

— היינט? וויא דיא מעשה איז, איידיל איז א כלה און דוד'ל!...

— איין איבערבליינדעל, א בירמע אימליכען אין דיא אוינען... און איידיל,
מישטעהנט געזאָגט, איז א כלה! ס'איז נאָך א וועהטיג צוהערען... איידילע, וואס
איז דיר? — טהוט זיך לאָה א האפ צו דער שוועסטעריל וואס האט פלוצים זיך
א קרום געטהאָן און בלייך געוואָרען וויא דיא וואַגד — דיר איז נישט גוט, טהוט
וועה? ווייטער אין דעם הארצען?...

— נישקשה, לאָה, נארנישט. גלאס אזוי זיך א שטאָך.

— געה, נשמה, — רופט זיך זיא דיא מאמע — געה אין שמוב אריין און
לייג זיך צו. געה, דוד'ל, מיט איהר און דעקט זיא דאָרס גוט איין מיט מיין שאל.

מען פארט ארויס דעם פסח פון שטוב, און דאס ארויספארן איהם, האט און פאק מיט אלע זיינע כלים, מאכט אָן אויף דעם יודענס נשמה עפּים א מרה־שחורה. אָד, רבונר־שלעכט, וויפּיעל חן עס ליגט אין דעם פּסח־דיגען פּאַרעווען טאָג, אין דעם גרויסען בייכיגען בייטיל, אין דיא מאַקערטעס, פלעשליך און גלעזליך, דאס אייגענע גלעזיל, וואס אלע נעכט פון א גאנץ יאָהר, איז אַזעלכעס פּאַקסט א קעלישיקיל, הילכה הוה, דיא נאכט פון פסח, איז עס א כּוּס. . . . עס שיינט עס רעדט עפּים ווערטער, עס דערמאָהנט א מאָל אויך אין אלטע צייטען, וועלכע עס האט איבערגעלעבט, און עס הערט זיך א גרויס אייניקליך פון זיידעס, באַבעס. . . דער איבערגאנג פון יום־טוב צו וואָך לאָזט זיך איבערהויפט שווער פיהלען דעם יודען, נאך שווערער, נאך איז איהם אויפ'ן געמיטה ביים געזענענען זיך מיט דעם פסח — אויס פריץ, ווייטער א יאָד! . . .

מאָרגען גאנץ פריה האט פון מליניצא זיך געלאָזט א וואָגען, וועלכען עס האט געשלעפט מיט איהר כבוד אליין דיא אלטע שקאַפּע, וואס איז געלענען נעכטען צווייגט מחילה, קוקלענדיג זיך פראַנק און פרייא אויפ'ן גרינעם גראָן. אויבען אין וואגען אויף פעקליך זאכען מיט א גרויסער קישען זיטצט לאָה. איינער פון חנאָס זיהן זיטצט אויף דער קעלניע, מיט א בייטשיל אין דער האַנד, גלאט אזוי זיך, פון יוצא וועגען, נישט צו בעליידיגען דערמיט חלילה דיא זקנה נעביך, וואס איז כמעט צווייא מאָל עלטער פון איהם און האט נאך דעם זיידען זיינעם, עליו השלום, געפיהרט. זיא געהט זיך איהר וועג געלאסען, העצקענדיג זיך שיין פיין, וויא איהר שטעהט אָן, און צוציק דער הונד, לאָזט, וויא א טרייער געזעלען ויא נישט אָפּ: דאָ דרעהט ער זיך איהר אַקענע, פלאַנטעט זיך איהר צווישען דיא פיס; דאָ היינט ער זיך איהר אויפ'ן האַלז אונטערשפּרינגענדיג אין אָנהאַווקענדיג איהרע פולע אויערען, דערנאָך טהוט ער זיך הענדום־פענדום א יאָג, פערקויפט איהר דעם וועג העט ווייס און שטעלט זיך ווארטען אויף איהר דאָרט, ארויסשטע־קענדיג א צונג און מאַכענדיג מיט דיא זייטען. שפּילענדיג און העצקענדיג זיך אזוי איז דער וואָגען אין א פאָר שעה ארום אריינגעפאָהרען אין ק. . . גלייך אויפ'ן מאַרק.

מן א בחור, א זיכעהנמעהריגען בחור — שא, אט געהט ער אט איז ער אליין
מאָסיר וואָלסטדוא, ווא א שוועסטער, געפריווט מיט איהם א רייד טאָהן, גלעט
אזוי זיך.

א בחור'ל מיט שוואַרצע גענרייזעלטע האָר, א הויכע שטערען און ברע
גענדיגע אויגען ווייזט זיך פונ'ם וואלד. ער לייגט געהענדיג עפ'ס א ביכעל,
שטאַרק פערטיפט אזוי, אז ער געהט נישט וואס ארום איהם.

— הא, וואס איז עפ'ס אזוי פערטראכט שלמה! — מאכט דיא שוועסטער
מיט א שטייכעלע, אָפּשטעלענדיג איהם אויפ'ן וועג.

— אַז, לאָה! — טהוט זיך שלמה א האפ און באלד טאָק קוקט ער אריין
ווייטער אין ביכעל.

— עפ'ס ביסטדוא העט'העט דאָרט, נאר ניט אויף דעם עולם — זאָגט
לאָה, ארויפלייגענדיג דיא האַנד איהם אויפ'ן ביכעל — וואס איז, איך בעט דיך
דאָרט אזוינס?

— דאָרט איז נישט וואס דאָ — ענטפערט שלמה, אָנקוקענדיג דיא
שוועסטער — דאָ איז צרות ..

— אויס יום־טוב, שלמה! רופט זיך אָן לאָה און איז דיא אויגען שטעלען
זיך איהר טרערען — מאָגען פאָהר איך, דאס וואס ס'איז דאָ צורירען לאָסיר
ריידען היינט. קום.

דיא מאמע געהט אונטער איין אויסרייד אונטען אין שטוב אריין, איבער
האָזענדיג דיא סינדער אהיי, און וויא, דער ברודער מיט דער שוועסטער שפאצירען
ארום, אהין־דאָהער, ביידע אריינגעטאָן אין א ווייטען א ברייטען שטיעס, און וויא
עס געהט אויס נאר ניט אין קיין פרעהליכען שטיעס.

דערווייל פאלט צו דיא נאכט. שטיכער, שטיכער ווערט דאס גערויש, דאס
געוויינעל ארום און ארום. איינס נאך דאס אנדערע צינדען זיך אָן שטערענדליך
אין דעם הימעל. וואלד און פערד שווייגט, אלסדינג דאָרט רוהט. עס גלעט וויא,
פערווייגט וויא דאס מילדע ווארטע וועסנע־ווייגטעל. דער סאָלאָווייז זינגט וויא א
שיין לידעל, זשאבעס קוואקע, דערזעהלען זייערע אלטע מעשיות — און נאָמס
בעשעפעניש שטאָפט. עס שטאָפט אונטער דעם שטאָמען פון ביימער און טשערעט
אויף דער טייך, איבערגעדעקט מיט טומאן. שא, שטיל, נאָר וואס א מאָל טהוט
זיך א וואָרף פון אונטען א פיש און דערלאנגט איהם א פאָטש.

בייא חנא מליניצער אקענע איז דאס גאנצע הויזגעזינד אצינד אויף —

זיך און פאר שכנים. אקענען דער רובע היינט פונ'ם סופיט אראפ א ליימען קוימענדיל, עפ'ס וויא א מין גלאק מיט צוויי דראמענע קייטעליך, איינס אקענען דאס אנדערע, אונטען ביים ראנד, צו וועלכע עס ווערט צוגעקייטעלט עפ'ס א מין אייזערנע סקוואראדע (א לומשניק), אויף וועלכער עס ווערט צוקיינט א פייעריל פון דארע שפענדליך צובעלייכטען אלע אָווענד דיא שטוב, הויז פרייטאג צרנאכט. וואס דענסטמאל ווערט עס בערכטען פון חלב'דיגע בענשליכט אין מעשענע לייכטער אויפ'ן טיש און אין דעם זעקסירערהרענדיגען קופערנעם הייגדלייכטער אויבען מיט איין אָדלער. דער דאָזיגער „לומשניק“ גיט, וויא דיא זון, ליכט ווארמקייט דעם גאנצען הויזגעזינד און טראָגט אריין פרעהליכקייט, לעבען אין שטוב. ארום איהם פערבריינט מען דיא ווינטערנעכט אין געוועלשאפט מיט עפ'ס איין ארבייט, אָדער גלאט אזוי זיך א געשפרעך. ווייבער, היימישע און אַמאָל אויך איינע אָדער א פאָר גאָהענטע שכנות אין דערמיט, זיטצען זיך אויף דער פליישיגער, אויף דער מילכיגער באַנק, פליקען פערדערען און בעריידען דיא ועלט. שבת־צרנאכט ווערט צוגערוקט א טיש, מען ליינט פיר פון „ספר־הישר“, פון „גדולת יוסף“ — און מען עסט געקאכטע קארטאָפּלעס. חנוכה שפּיקען דיא קינדער אין דריידליך, דיא עלטערע אין קאָרטען — און מען עסט לאַטקעס. און גלאט אזוי א נאכט, ווען מען פרעגעלט שמאלץ, זיטצט מען אויפגערייטט, דערצעהלענדיג מעשיות — און מען עסט גריותען.

אויך לאָזען דיא קינדס־קינדער וויסען, אז אויף מעביל האבען דיא זיידעס זיך שטארק נישט אויסגעבראכט. א זיידענס שטוב איז אויסגעשטעלט געוועהנטליך אזוי: לאַנגע היצערנע ביינק ביא דיא ווענד, אויבענאָן א לאַנגער פיערפיסיגער, רויטעפארבטער טיש, שוואַרצע און ווייסע קעסטעליך, איינס איבער דאס אנדערע געהיפערט, אין דערמיט טיש אויף צושפילענע אין דאמקעס. דאָרט אין א ווינקעל פון דער העלפט וואנד ביז צו דער סטעליע, שמעהט מעסט איינגעפאסט א ווינקעל־שאַפּלע מיט געגלייזטע מהירליך, פון וועלכע עס קוקען ארויס א בעכער מיט קירוש־גלעזליך, א הדס'ל פון דראַט־ארבייט, א חנוכה־לעמפיל, א פושקעלע פאר דעם אהודג סוכות, א מייערקעפיל אויף־חידושים, א טאץ מיט שעלכליך אויף איינגעמאכטס, מעמעקאָווע און וואַרשאַווע־זיבערנע לעפּעל. גאנץ הויך אויף דער וואַנד היינט א שפיגעל, אין וועלכען ס'איז נישט מעגליך זיך אָנצוקוקען ביז מען שטעלט זיך נישט אויף א ביינקעל, און נאך אלע מיד זעהט מען אין איהם אויס גרין און געל מיט געשוואַלענע באַקען פון ציינוועהטיג. ס'איז זיך גלאט אזוי א שפיגעל פון־שיינקייט וועגען, נישט חלילה צושפּיגעלען זיך. פּע! ... דערפאר

ד.

צווישן דעם רינג הייזער אויפ'ן מארק, דער שענסטער פלאטץ אין דעם שטעדטל ק... שטעהט א היצערנע שטוב מיט א גאניקעל, כמעט איין פאסאז, איין נעשטאלט מיט דיא אלע אנדערע הייזער דאָרט, נישט מעהר, וואס זיא איז אָפּגעטינקעוועט, ווייס אָפּגעשמירט פאָרענט אויף דער גאס אַרויס. דאס קליינ-שטעדטלידיגע, אלטפעטערישע לעבען איבערהויפט און דאס געבייא פון דיא הייזער איז, קען מען זאָגען, וויא דאס לעבען און דאס בויען נעסטען בייא פיינעל, פראָסט איין שטייגער, איין שניט פאר אלע גלייך. עס וועט גענוג זיין, פון א זכר וועגען אָפּצומאָהלען איין הויז פונ'ם רינג הייזער אין שטעדטל ק... למען ידעו דורותיכם...

לאָזען קינדס-קינדער וויסען אין וועלכע הייזער דיא זיידעס זיינען געזעסען און האבען אָפּגעלעבט זייערע יאָהרען אינאיינעם מיט קינדער, קריינע און גרויסע און פאָרפאָלקען אויף קעסט!

ביים עפנען דיא טהיר קומט מען גלייך פון דער גאס אריין, אזוי וויא מען שטעהט און געהט, אין א חדר, א גרויס, א לאנגס, דער עיקר דירה, וואס הייסט אייגענטליך שטוב. אין דער הינטערסטער וואַנד פון שטוב, אינוועניג אָקעגען דעם אריינגאנג, פיהרט א טהיר אין א פינסטער הויז, אָהן פענצטער, אָהן א באַלעקען — איין אָרט פאר האַלץ וכדומה נייטיגע זאכען אין דעם בעלי-חבתישקייט און א מאָל איז עס אויך א שטאַל פאר דער בהמה, בשעת דיא גרויסע פרעסט ווינטער אָדער ווען זיא איז קעלביג, א שטייגער, און קען געביך נישט געכטיגען, וויא געוועהנטליך, אין דרויסען. בייא דער זייט פון דער דאָזיגער הינטער-טהיר לינקס, שטעהט א גרויסער אויבען, אויף צוקאָכען און באַקען, און אונטער דעם פריפעטשיק איז דאָ איין אָרט (א קאמוד) פאר עופות, וואס לייגען דאָרט אייער און קוואַקען, וואס געכטיגען דאָרט בינאכט, קריכען גאנץ פריה פון דאָרט אַרויס און שפאצירען זיך פרייא אין שטוב אַרום, פוק אין אימליכעס ווינקעלע, אויף מיש און אויף ביינק. הארט לעבין דעם אויבען שטעהט א רובע פון גרינע קאפלעס, א הויכע, א לאנגע מיט צווייא ביינק: דיא פקיישיגע און דיא מילכיגע באַנק. אָט דיא דאָזיגע ביידע אויבענס און א ווענטיל מיט טהירליך נאָך זייא, וואס ציהען זיך איבער דער גאנצער לינג שטוב, צעטהיילען זיא אין צווייא העכפטע, איין העלפט איז דיא הויפט-דירה, וועלכע איז דאָ בעשריבען, און דיא אנדערע בעשטעהט פון אלקערליך פאר

לינט שוין אזעלכען און זיין נגייכען במכע, זינט דיא וועלט איז בעשאפען געוואָרען, מען מוז נאך אפשר אמאָל צוועהן צווינס, הערען און שוויינען, נאָר געחמען אַנידער-זעמצען אזעלכע אויבענאָן און קוקען זייא אין מויל אריין מיט'ן גוטען ווילען, לעב האבען זייא באמת פונ'ם הארצען — א, ניין, זוכה זיין דערצו בעדארף מען זיין א למדן, גוט און פרום, האבען זכות-אבות. יחוס איז נישט דאס בייטעל נאָר דער קאפ, דאס הארץ. אָט אזוי איז אין דער ליטא איבערהויפט, בפרט נאך אין דעם שטעדטיל ק. . . איין אָרט פון תורה פון אייביגע יאָהרען, וואו דיא איינוואוינער זיינען כמעט אלע לומדים, וואו דער בית-המדרש, דער קלויז איז פול מיט בעל-הבתים און בעל-הביתליך, וואס זיטצען און לערנען, אויף מיט ישיבה-בחדרים, פרושים פון דער פרעמד, וואס פערלעזען ווייב און קינד, קנייטשען דיא גמרא און עסען טעג; וואו אלע פארנאכט, בין מנחה למעריב, פערקלייבען זיך ארום בעזונדערע טישען בעל-מלאכות און נאך אנדערע פונ'ם עולם, צוהערען א גוט וואָרט פון דיא פירזאָגער דאָרט — בייא איין טיש „מדרש“, ביים צווייטען „עין-יעקב“, ביים דריטען „פסוק“, ביים פערטען „חובת-הלבבות“ וכדומה אזעלכע חקירה און מוסרס-פריים; וואו שבת און יום-טוב ווערט פונ'ם בעל-מיסר לעבען דעם אָרן-קורש, געזאָגט פלאַמענדיגע דרשות, וואס צינדען אָן דאס הארץ פון דיא כנסת-ישראל מיט הייליגער ליטבע צו דער שכינה, וואס זיינען געווערעט מיט טרייסטווערטער פון דיא נביאים, מיט משלים, קלוגע, שאַרפע גלייכווערטליך פון דיא חכמים, מיט א קול, מיט א ניגון וואס דערקוויקט, צונעהט זיך אין אלע אברים. אין אזא שטעדטיל אז מען איז זוכה צו זיין א פארנעהם, מסתמא איז עס גיט אומזיסט, מסתמא איז מען גוט, פרום און געלערענט, מיט אלע מעלות.

און ר' חיים האט דיא אלע מערות אין זיך געהאט. מען קען זיכער זאָגען, ווען ר' חיים'ס „פאָנדיש“, זיין גאנץ פארמעגען בייא זיך אין שטעדטיל וואָרט ערניץ אנדערש זיך אָנגעזעהען וויא גאר נישט, אַסענענ-זשע וואָלט דער אייגענער ר' חיים מיט זיינע מעלות אין א גרויסער שטאָרט געוואַסען, געווען פיעל מאָל גרעסער, נאך געהויבענער.

נאך אין דיא רעכטע יונגע יאָהרען, ווען אנדערע, נישט קיין יודישע קינדער, טראַכטען ערשט חתונה האבען, איז שוין ר' חיים געוואָרען א זיידע און שרה זיין ווייב א באבע למזל. לויט דעם חשבו יאָהרען, גערעכענט צוריק, פונ'ם זיבעטען קינד לעת-המה ביז דעם עלפטען; וזהו, שוין א טאַטע, אויף קעסט נאך דערווייל, האט ר' חיים חתונה געהאט, אַפנים, ועהר פריה, כמעט נאך גאר א

אז מען איז שוין ארויף אויפ'ן ביינקעל זעהט מען האַמטש דאס נעמעהל אויף דא פאַרטערמליך, וואס היינענע איהם ביא דא זייטען: עפּיס א יוד א נאך אן מליח און תפילין, א מין יענערעל אויף א פערד, האלב צוביסען פון פלינען אויף א „מורח“ מיט צאצקעליך און משונה ווילדע חיות, וואס זיינען נאך לעת־עתה אין אונזערע לענדער נישטאָ.

אויף לאָזען קינד־קינדער וויסען, אז א זיידענס שטוב אין דעם שמעדטיל ק... איז מסונל צו אלע מינים בעדערפעניש אין דעם מענשענס לעבען. א חוץ וואס זיא דינט פאַר א קעך, פאַר איין עס־צימער, אויף פאַר א שלאָפ־צימער, וואו מען שלאָפט אויף צונויפגערוסטע ביינס ביא דא ווענד אן ביא דא אויווענס, איז נאך אין איהר נעוועהנטליך דא א שיינקיך אויף. א נאַנצע וואָך, פאַר דעם ביסעל שטאַדט־גוים, דלפנים, איז דאָ נאָר בראנפען און בייגעל: בשעת דא ירידים אָבער אין דא מאַרק־טעג, איז שוין אויסגעשטעלט פון פיינעל־מילך: געקאכטע אייער, שטיקלעך לעבער, הערינג און פיש מיט דרילעס אויף. ווינטער בשעת דא קאָד ליאדעס זייערע פערקלייבען זיך אהער אלע אָווענד אויסגעפוצטע שיקסעס מיט בחורים־שקצים א פולע שטוב, אזוי איז שוין פון אייביג אָן געשטעלט. זיא זיטצען, קנאקען ניס, בלאָזען זיך, לאכען, פלוידערען, זינגען, שטיפען און פארוויטצען זיך שפעט ביז מען שפריצט זיא אָפּ מיט וואסער און שטופט זיא אַרויס, אזוי איז אויך שוין פון אייביג אָן געשטעלט. און ווען דא שטוב טויג פאַר א טעאטער א פשיטא שוין טויג זיא פאַר א קאזארמע. קיין בעסער אָרט אויף צושטערען סאָל־דאטען וויא אין דעם זיידענס שטוב ווינטער אין דא אָבענדען איז נאר נישטאָ. ס'איז וואַרם, ס'איז ליכטיג, מען זעהט וויא צו געבען — א פאַטש...

אָט אזא מין שטוב איז אויך יענע אָפגעטינקעוועטע צווישען דעם רינג הייזער, וואס האט גענעהרט צו ר' חיים'ן — א שיינער געהויבענער בעה־הבית, א פאַרנעהם אין דעם שמעדטיל.

צו זיין א שיינער יוסטער בעה־הבית איז אין ק... גענוג נעווען צו האבען א שטוב, א קוה און עפּיס א שטיקעל פּרנסה דערצו, אָבער צו זיין א פאַרנעהם, געאכט, געליבט איז קאַרג א רייכקייט, אפילו א סך א גרעסערעס דערפון. אין דער ליטא א מאָל, היינט אפשר שוין נישט אזוי, האט מען געלייגט כבוד נישט אזוי אויף געלד וויא אויף תורה. א גראָבער יונג א רייכער בלייבט נאך אלע זאכען פאַרט טאַקיי א גראָבער יונג, וויא דעם עוהם ווערטיל טאַקיי: פון א חזיר־שווענציל קען מען קיין שמרייטל נישט מאכען. שפּרינגען אויבענאָן, זאָגען דעות — דאס

ארווען, לעקט א לאפקעלע, מאכט מיט דיא אויערליך און האט, וויא עס זעהט אויס, אויך הנאה. אין אויווען הייצט זיך, עס קאכט זיך וועטשערע. נאך קורס-ככ זינט דאָרט א טעפיל קארטאָפלעס אויף איבערצוגאָפּען דערווייל. ר' חיים נעהט חין און צורק איבער דער שטוב, נאך אין דער שבת'דיגער קאפאָטע און זינגט זיך „אליהרנביא“ מיט גרויס נעפיהל. און וויא ער לאָזט אויס דעם סוף „במהרה יבוא אלינו“, ניך און באלד קומט ער צו אונז, עפענט זיך דיא טהיר און לייטישע מענשען פונ'ם שטעדטל קומען אריין — א נומע וואָך, א נומ יאָהר !

און דאס פארשטעהט זיך אליין, אז לייטישע מענשען גיבען איינער דעם אנדערען אָפּ כבוד ביים אריינקומען, האלטענדיג א שעה אָפּען דיא טהיר אפילו ווינטער, נאך אומצוקומען דערווייל אין שטוב פאר קעלט, אזוי אויך ביים זעטצען זיך. ס'איז אוועק היבש צייט אין רוקעניש, אין ווינקעניש, אין בעמעניש, פלאָנִי טענדיג זיך דערווייל דער יענעם אונטער דיא פיס, ביז דיא לייטישע מענשען האבען זיך לסוף אויסגעזעצט. שרה איז מכבד דיא געסט נאך פריינדליך מיט טרינקען „שפעציעס“ — מיני קרייטעכצער, וואס א כפרה פאר זייא טהעע — און מיט שטיקליך קאנדעלצוקער, וואס א כפרה דערפאר היינטיגער צוקער... מען זיצט זיך, מען בלאָזט און מען טרינסט, איינער פעררייכערט זיך דיא פיפקע — א פארצעליען לולקעלע מיט א זילבערן דעקעל און א קאנגען געפלאָכטענעם ציביק. א פאָר הוסטען זיך אויס, מאפען זיך בייא דיא נעז, בייא דיא בערד און עס הויבט זיך אָהן א שמיעס. אהין אהער, דאס א ביסעל, יענס א ביסעל ביז מען קומט ארויף לסוף אויף אזא שמיעס !

— אַה-אַה-אַה, דיא גורה פון דיא קליידער איז דאך טאקי א מיאוסע זאך ! — מאכען אלע מיט א זיפץ — יודען זאָלען זיך אָנמהן דייטש : א קארטוז מיט א דאָשיק... ס'איז דאָך עפּיס משונה א שרעק ! און געוואנד צו וואס, רבונרשל-עולם, צו וואס ? ...! וואס קען „זייא“ דארט, זייא וואס קען ארויסקומען דערפון, אז יודען וועלען זיך שוין אָנמהן דייטש ? ... עס מוז דאך עפעס אלץ מיט א גאנג. — מען שמיעסט, דרינגען שטעקט א שפיצעל — רופט זיך אָן מיט א קנייט-שעלע יענער פונ'ם פיפקעלע, פארציהענדיג זיך שמארק און ארויסלאָזענדיג פונ'ם מויר רינגעליך רויך — וואקסען זאָל עס נאך וואקסען... פון וועמין מיינט איהר ? — פון מאָנטיפּוירען !

— גאָט איז מיט אייך, ר' בער ! וואס רעדט איהר ?

— אָט דאס וואס איהר הערט. אָבער ר' ברוך הלל'ס מעג מען גלייבען ?

ער קומט ערשט פון דיא ירדיין און האט דאָרט מיט זיינע אייגענע אויערען...

קינדר. עס האט געהייסען, וויא שרה פלעגט ליעב האבען אָפּט צו דערזעהלען, אז זיא איז נאך געווען א קליין מיידעלע און ער, דער מאן, א קליין יונגעלע, האט מען זייא פלוצלים אָפּגעשטעלט א חופה, אין דער בהלה, נישט היינט געדאכט. נאָר ווען בהלה, וואס בהלה? — דאס מאכט א יודען נישט אויס, אזעלכע אָדער אזעלכע, אלץ איינס. ווער קען זיך זייא אלע אָנגעדרינקען? 1 מעגליך אז דאס איז געשעהען בשעת דער גורה, מען זאָל געהמען יודישע קינדער פאר רעקרוטען. דענסטמאָל האבען יודען זיך געקלינט, אין חאפעניש, אין איילעניש אָפּצושטעלען חופות ברעקליך קינדער, גאנץ שכל'דיג אזוי: וויא באַלד אז דוא, שנעק איינער, קענסט זיין א זעלנער, קענסט דוא דאָך זיין א בעל־הבית אוראי!...

ר' חיים איז געווען, וויא מען זאָגט, אי צו גאָט, אי צו לייט. זיין צייט איז געווען אָפּגעגעבען צו דער פרנסה, צו תורה און אויף צו שטערמישע זאכען. יאָהרענלאַנג האט ער געהאַלמען דיא מאַקסע פונ'ם פלייש אין דעם שטערמיל. יאָהרענלאַנג אַוועקגעווען א קאָזאָנער רב דאָרט, נישט בעלזינט צו ווערען דערפאַר. פלעגט אויך זאָגען אומזיסט א שיעור נמרא מיט פוסקים פאר יונגע לייט. זיין הויז איז געווען תמיד פול, דער אריין, יענער אַרויס. קיין זאך האט זיך נישט געמאַהן אָהן איהם, וואו ערניץ א שפארעניש, א לאָדעניש איז ער געווען דער פערמיטלער. בשעת עפּיס א נויט אין כלל־זאכען פלעגט מען אָנקומען צו זיינס איין עצה און וועגען אלסדינג מיט איהם זיך מיישב זיין.

נאָר צו וואס א ים בדייען? איין סצענע דאָ, למשל, וועט זאָגען בעסער פון אלע ווערטער. שא!...

3.

ס'איז ווינטער, שבת־צונאכט, נאך הברכה. אויפ'ן „לומשניק" אונטער'ן קיימענדיג, ברענט פרעהליך א פייעריק, וואס פון צייט צו צייט ווערט עס אונטער געהאלמען מיט דינע טרוקענע שפענדליך. דעם פייעריל אַקעגען, ביי אַ מיט, צו גערוקט צו דער וואַרמער רובע, זיצט דאס הויזגעזינר, אַ שכנה פון דער צווייטער שטוב, פול מיט נייעס וויא אַ פויק, איז אויך דאָ, מען וואַרפט זיך איבער מיט אַ וואָרט און מען פליקט פערדערען. דערבייאַ טאַקי לייענט איינער פון דיא קינדער פיר דיא מעשה פון יוסף הצדיק מיט דיא ברידער אויף עבר־מייטש. מען האט הנאה, מען וואונדערט זיך אויף דער גבורה פון יהודה — פון זיינס א געשרייא ווערט שיער נישט אַ תל פון גאנץ מצרים; דיא קאמץ זיצט צושאַרענדיג זיך צום

דערשצאקען, וואס האסט־דוא נעמט? ס'איז א מקח מעות! ... און באלד מאַקי פיהרט ער איהם אַרױט פון דיא קאנטאָרסע ביכער א קלאָהרען חשבון, אַז דאס פראַצענט, וואס אַזא סחורה — יודען הייסט עס, טראַגט אין א געוויסע צײַט יאָהרען אײן, טרעפט העט־העט מיט א שמיצעל אריבער דעם מקח פאַר דער גאַנצער סחורה. — וואס־זשע טהוט מען? מאכט דער מלך. גערעדט איז דאָך גערעדט און פון א מלכות א וואָרט איז דאָך א גורה. אדרבה זאָג, האסט דאָך א קאָפּ פון א מיניסטער, פאַל עפּיס אויף א הסברה. — אַדוני מלך! רופט זיך דער מיניסטער אָן, נאכדעם וויא ער האט א ווילע געמראכט, ס'איז דאָ אײן עצה. גיב אַרױס א בעפעהל, אָבער מאַקי באלד, יודען זאָלען זיך אָנמהן דײַטש. גראַס־שטראַס! מאכט דער מלכות, וואס איז שײך דאס דערמיט? — ס'איז רעכט! זאָגט דער מיניסטער האַלב עפּיס אויפ'ן ווינק — וויא באלד דײַטש, איז דאָך שוין, פערשטעהסט־דוא מיך, נאר עפּיס אַנדערש... מיט דיר איז דאָך גענוג אויפ'ן ווינק — אַז, שכל־דינ! גיט זיך דער מלכות א חאַפּ, דוא ביסט ווערטה פאַר דער עצה א גיכרענעם מעדיאַל. — הערט־זשע רבותי, דעם שפּיטץ — מאכט ר' בער, געהמענדיג זיך אויסרייניגען מיט א דרעטעלע דאס פיפקעלע פונ'ם אש — אַקוראַט צו'ם טערמין קומט מסתמא מאַנטיפּיורע ...

— ניין, נישט אַזוי, ער קומט נישט, ער לאָזט פריהער מעלדען — קען זיך ר' יוסיל נישט אײנהאַלטען, צעשאַקעלט זיך און פאַרט ווידער אריין אין דיא רייד.

— שא, זײַט־זשע מוחל! האלט זיך אײן א ווילע און שלאָגט נישט איבער, ר' יוסיל! — בעט דער עולם, וואס איז זעהר ציקאַווע צוהערען דעם סוף — נו, ר' בער, גרנו!

— קומט ער, הייסט עס — הייבט ר' בער אָן ווײַטער דעם שמיעס, ציהענדיג דיא ווערטער וויא יענעם אויף צו להכעיס און שמאָכענדיג פאַר הנאה — קומט ער, אַזוי וויא אײך זאָג אײך דאָ, צו'ם טערמין און מאַכט כהאי לישנא: אַדוני מלך! נאָ דאס מותר געלד און לאָמײך, כפי השלי־צעמיק, געהמען דיא סחורה — יודען הייסט עס. — אָף! מאכט דער מלכות, מהיכא־תיתי... געה דיר, זײַא מוחל, און וואו דוא וועסט דערזעהן א יודען געהט דיר איהם, בשם אהי ישראל, דיא סחורה דײַנע... מאַנטיפּיורע לאָזט זיך לאַנג נישט בעטען און געהט. פער געהט אין אײן שטאָדט — נישטאָ, נאָך אין א שטאָדט — נישטאָ. בקיצור אין ברדיטשוב — אויך נישטאָ. קיין סימן אפילו נישט פון א יודען. אלע יודען וײַנט אַנגעמחן דײַטש — דײַטשען!

— איך האב איך עפעס אזוינס געהערט — פאלט אריין אין דיא רייד א
ריהרעווידיגער, צאפלענדיגער יוד, פערבייסענדיג א ליפ — הא, ווארט נאָר וואָרט,
וואס האב איך געהערט ?

— שלאָנט נישט איבער, ר' יוסיל — מאכט דער עולם — שא! ... ציטו,
ר' בער !

— מען שמעסט, הייסט עס — הייבט אָן ר' בער געלאסען, פאמעליך און
קיינט איטליכס ווארט ביז ער בריינגט עס ארויס פונ'ם מויל — אָט וואָס : אז
מאגנטיפירע האט געזעהען ס'איז פער... איז ער געקומען מיט אזא פראַיעקט :
אדוני מלך, זאגט ער, פערקויף מיר דייער יודען. איך וועל געבען פאר זייא אזויפיל
און אזוי פיל מיליאָן.

— הונדערט טויזענט, האב איך געהערט, הונדערט טויזענט מיליאָן ! —
פאלט ר' יוסיל ווייטער און דיא רייד אריין. געמיינט דערמיט נישט אזוי דיא סומע
געלד וויא ארויסצרווייזען דא דעם עולם. אז ער ווייסט איך וואס טהוט זיך איין
דער וועלט, נישט ערנער פון אנדערע.

— מיכא וואס מאכט עס אויס — טהוט ר' בער א זאָג פערדרעהענדיג
מיט דער נאָז און דערזעהלט ווייטער — מהיכא-תיחי ! ענטפערט דער מלכות
בקיזור, מען מאכט באלד טאקי א תקיעת-כף אין מאַגנטיפירע גיט דערווייל איין
אדעראויף.

— חלילה, הונדערט טויזענט מיליאָן באלד טאקי, באלד במוזונים — צושאָף
קעגט זיך ר' יוסיל וויא ביי'ם שפאָרען זיך מיט עמיצין איבער א שטיקעל גמרא.
— אי, זייט-זשע מוחל, ר' יוסיל, שא ! בעמען איהם אלע מחילה, ער זאל
שוויינען.

— בקיזור ער גיט דערווייל איין אדעראויף — דערזעהלט ר' בער ווייטער,
רוהיג געלאסען, נישט מאכענדיג זיך אויס ר' יוסיל'ס רייד — והמותר איז ער זיך
מתחייב סילק'ן צום טערמין ביים געהמען דיא סחורה — דיא יודען הייסט עס.
דערמיט איז מען זיך צוגאנגען. זייא געזונד — פאָהר געזונד ! נאך אָנבייסען געהט
זיך דער מלכות, וויא דער שטייגער איז, אין סענאט און איז שטארק אויפגע-
ראמט. — אדוני מלך, פרעגט איהם דער מיניסטער, וואס איז דיא מעשה, וואס
דוא ביסט היינט עפ'ס אזוי אויפגעראמט ? — אזוי און אזוי, ענטפערט דער מלכות
מיט א שטייבעלע, געמאכט א געשעפטיל, פאר אזויפיל און אזויפיל פארקויפט
היינט מיינע יודעליך. — אדוני מלך ! טהוט זיך א האפ דער מיניסטער זעהר

יודען דאָרט אונטער דעם נאמען „נאפאלעאָנקע“. דיא וועלט אָבער בעדאָרף וויסען אז נולר איז דאס הימער געוואָרען אין דעם שטעדטיל ק... און אין דער היסטאָריע בעדאָרף עס שטעהן פערשריבען אויף דעם נאָמען ר' חיים'ס, דער ערשטער, וואס האט עס מציא געווען. — נאפאלעאָן, מענליך, האט געטראָגען פון אזא פאסאָן א הימל, נאנץ זיכער אָבער, מען מעג שווערען, אז ר' חיים האט מיט נאפאלעאָנען זיך כלל נישט אָנגעגעהרט און קיינמאל זיין הימל אפילו אין דיא אויגען נישט געזעהן.

צו ר' חיים'ן פלעגט מען אָנקומען אויך בשעת נישט־דאָנעדאכט עפּים א קראנקהייט. קיין דאָקטאָר אין שטעדטיל איז נישט געווען, חוץ א רופא וואס האט מעהר נישט געוואוסט וויא שלאָגען צו דער אָדער, שטעלען פיאָווקעס, באַנקעס, אויך נאָלען און שערען. וויא באלד עפּים א שלאַפֿקייט, האט זיך געוויזען דער רופא מיט דעם גאנצען קליפערנעצייג און געארבייט אויף אלע כלים: צוקאָראַ דאָשעט ריק און לענד, האָלז און געניק, צוויינשענדיג דערנאָך עפּים אויף דייטשערעס, „צרגענעזונג“ און אז דיא ברכה זיינע האט נאך אלע מיטעל נישט געהאָלפֿען, דעם קראנקען איז נאך געוואָרען ערגער, פלעגט מען קומען מיט א געבעט צו ר' חיים'ן, ער זאָל מוחל זיין געהן, דעם חולה „צו בעטראַכטען“ — און ר' חיים, וואס האט ער געקענט טהון, איז געגאנגען בעטראַכטען. ביים עולם איז איינגערעדט געווען, אז ר' חיים איז א מעטער, א גרויסער מבין אין דאָקטאָריע. ער אליין ווידער האט זיך געהאלטען טאקי דרינען פאַר א שטיקעל מבין. פון וואנען האט אַזוינס צו איהם זיך גענומען? דאָרויף איז דאָ א טעם. ר' חיים אליין איז בטבע געווען א שוואַכער, א שלאַפֿער מענטש. חוץ דער יודישער קראנקהייט „מערדיג“, א ירושה פון דיא עלטערען, האבען איהם אין לעבען נישט אויסגעקאָזט נאך אַנדערע מיני וועהמיגען: שטעכעניש אין דיא קרוישעס, א שפּאַרעניש אונטערן לעפעלע, קוועטשעניש, מאַרטקייט אין דיא גלידער, וואס היינט הייסט עס עפּים „נערווען“, איבער וועלכע ער האט א מאָל, בייא א געלעגענהייט, זיך מיישב געווען מיט גרויסע דאָקטוירים ערגין, און צו'ם גרעסטען טהייל אָבער זיך נישט וויסענדיג געמאַכט — עט, גארנישט א מיחוש, עס וועט אַזוי זיך איבער געהן. איינמאל אָבער איז ער טאקי שטאַרק פערשלאַפֿט געוואָרען, בעקומען א הימציגע קראנקהייט עפּים, אַזוי אז מען האט צו איהם עטליכע מאָל אַראָבגעבראַכט א גרויסען דאָקטאָר פון דער סביבה, דאכט זיך דעם שלאַס־דאָקטאָר, וואס ביי'ם דוכס, אליין, און דאס אויסגעהען זיך זיינס פון דער קראנקהייט איז געווען בער שינפערליך א וואונדער וויא פון מוים לעבעדיג. דאס אַלסדיג האט געמאַכט

— אַווא, אַווא! — מאכט דער עולם פערוואונדערט — אַזוי, זאגט איהר, אַזוי שמעסט דיא וועלט!

-- עס! — מאכט ר' חיים מיט א שמייכלע — נישט תמיד איז אמת וואס טראגט זיך ארום אין דער וועלט. ס'איז זיך א ממרא...

— אַזוי צו אַזוי, דערווייל איז שפל — זאגט דער עולם מיט א קרעכץ — דיא נזרה איז דאך טאקי א נזרה! מילא דיא קאפאטע יאק קאפאטע, וועט מען אין איהר מאכען א האק, דער גוטער יאָהר וועט זיא נישט נעהמען מיט א שפאכט פון חניטען אויך, אָבער א קארטו — רבונרשל-עולם א קארטו! ... ר' חיים, פאלט עפּים אויף איין עצה, הא, וואס טראכט איהר, ר' חיים?

— איך טראכט — ענטפערט ר' חיים נאך עטליכע מינוטען שווייגען, רייבענדיג זיך דעם שטערען — איך טראכט, וואס פאָרט האבען אין א נויט דיא חכמים מיט זייער חכמה נישט געמאכט. מע טאָר א שטייגער שבת נישט טראָגען, נא, ציה איבער א שנרעל און טראָג. מען טאָר נישט נעהמען פראָצענט, נא דיר א היתרעסקא און נעהם! — ס'איז דאָ איין עצה, יודישע קינדער! זאגט מיר, רבותי, וואס איז אַזוינס א קלאפאָווע היטעל (א חצי-שבת'ל)?

— וואס הייסט? — וואונדערן זיך אלע אין איין קול — א יודיש קלאפאָווע היטעל איז א קלאפאָווע היטעל, א וואָכענדיג היטעל מיט קלאפּען! פון ביידע זייטען האט עס אויפגעשמעלטע, מיט קליאָטשע אָנגעשטאָפּטע קלאפּען, פון רויכ-וואַרג, פערשטעהט זיך, און פאָרענט איז עס בעלייגט, פון איין קלאפּען צום אנדערן, מיט א שמאָל שטיקעל רויכוואַרג, נוט צוגענעהט אונטען, אויך צום ווערכיל אויבען. ווער ווייסט עס דען נישט א יודיש קלאפאָווע היטעל?

— מילא — שמייכלט ר' חיים מיט א קנייטשעלע — מה רעש? וועט יענס שטיקעל פאָרענט, נישט צוגענעהט זיין צו'ם ווערכיל נור מיט דער אונטערסטער זייט אליין, אַזוי אז עס זאָל זיך קענען אָפּלענען: וויל מען איז דאס וויא היינט א היטעל, כשר יודיש, וויל מען לייגט מען עס אָפּ, קומט עס אויס א דאשיק, איז מען יוצא לכל הדעות און פטור. און וואס קען מען צו א יודען מיט אַזא היטעל האבען? — א דייטש!....

— טאקי וואו תורה דאָרט חכמה. מאריך ימים ושנים זאָלט איהר, ר' חיים, ויין! — זאגט דער עולם גאנץ צופרידען, אָנווישענדיג איהם א פולען קאָפּ.

דאס דאָזיגע מין היטעל מיט דעם אָפּגעלייגטען דאשיק איז דערנאך אָנגע-נומען געוואָרען בכל תפוצות ישראל און גילט נאך עד היום בייא אַלע פרומע

4.

ליפא ראובנים, א יוד אין דיא מיטלע יאָהרען, איז איינער פון יענע מענשען, אין וועלכע נאָם האט אריינגעלייגט אלע גוטע מתנות: נייסט, האַרץ און געפיהלען, נאָר פערנעסען אָבער זיין צוגעבען איין קלייניגקייט — סוף! ביים אַרויסנעמען פון נאָמיס הענד אָהער אויף דער וועלט האט זיין דער רוח, וויא א קערנדיל תבואה, פערטראָגען ערניץ אין א העק, אין א וויסט אָרט, וואו ס'איז נישטאָ דיא אלע מיטעל, וויא געהעריג איז צו וואקסען. דער נייסט אין זיין רייסט זיך, זוכט זיך ערניץ אין אָרט וואו צו ווייזען זיך פרייא, צעפיהרען אביסעל דיא הענד — ביא א טהייל אָבער ווערט ער, נאך אלע אומזיסטע מיה, נאך דעם אויסגליטשען זיך אויף שטיינער אין דעם וועג, אלץ שוואכער, שוואכער, און זיין ווערען אינגאנצען אָפּגענדיג. זיין ליגען, פוילען, געהמען זיך אסאָל אויך פאר קריינקונג צו דער משקת, מיינען צו נאָרנישט און הייסען ביא דער וועלט: מיינעניכטסען, פערט כוירענע מענשען. ווידער ביא א טהייל הערט דער נייסט פאָרט טאקי נישט אויף צורייפען זיך אַרויס, אַרויס, עפּיס קאָכט עס, בורטשעט עס אין זיין, ס'איז א שטענדיגע קאָכעניש, א ראנגלען זיך, איין אינווענינסטע נישט צופרידענהייט. פאר עפעניש געהען זיין פונ'ם לייב אַראָפּ, זיינען עפּיס פעראומערט, פערטראַכט, דער נייסט לאָזט זיין נישט רוהען, זיין האַפען זיך צו אַלסדינג, דאָ צו דער, דאָ צו יענער זאך, נאָר אימליכע זאך קומט אויס עפּיס משונה, עפּיס ווילד וויא דיא נאטור אליין, וואס נאך רוי, נישט בעאַרבייט — דאס זיינען יענע מיני קינסטלער, וואס, וויא דיא וועלט זאגט, אין דער האַנד הונדערט מלאכות און וועניג ברכות'ן.

ליפא ראובנים איז געווען א דארער, א קורצזיכטיגער מיט א בלייך פנים, א שטילער, א גוטער און ווער בעליעבט ביא אימליכען אין דעם שטעדטיל. זיין האַראַקטער, זיין וואוינונג, זיין שטייגער לעבען. זיין טהון און אַלץ מיט אַנאָדער האט בעשיינפערליך געוויזען, אז אין איהם איז דאָ דאס פינטעלע, דער ברען פון א קינסטלער. ער האט געהאט א האַנד צו שניטצען, צו מאַהלען, צו שרייבען און צו קרימצען אויף קופער און אויף שטיינער, נישט צו מאַכען זיך דאָרויס א פרנסה, נאָר גלאַט אַזוי, ווייל דאס איז געווען זיין בעסטער פערגניגען; ווייל עס האט איהם דערצו עפּיס געפריבען און ער האט בעדאָרפט, געפחט מייסטערען. ביא דעם שטענדיגן ערשט-וועג האט ער געהייסען א בריה צו אַלסדינג, א קענער.

ר' חיים'ן פאר א נענימען. איהם געגעבען דאס רעכט א טבין צו זיין אויף קרייניק, שוין נישט צו ריידען פון רפואה-דיכליך פאר'ן פאָרק, אין וועלכע ער פלעגט אריינגוקען, פון אלע רעצעפטען, וואס האבען מיט דער צייט בייא איהם זיך אָנגעקליבען. פרעגט נישט, זאָגט מען, דעם דאָקטאָר, פרעגט דעם קראַנקען, — און קראַנק איז דאָך ר' חיים אין זיין לעבען פיעל מאל געווען, און באמת טאקי פאר וואס זאָל דאָקטאָרע ערגער זיין פון אַדוואָקאטסוואָ, א שטייגער ? אין יענער שטאָדט, נישט ווייט פון ק... איז דאָ א ר' אַהרן, דוקא נישט אזא למה, אין דיא שקאַקעס ערגיץ נישט געלערענט, פון דעסמוועגען גילט ער אין דער סביבה פאר א „זאָקאָנשטיק“ נאר א מורא ! בייא עפּיס א קרעמציל, א מיאוסען עסק, ווענדעט מען זיך צו איהם, נאָר טאקי דערפאר אליין, וואס ער, ר' אַהרן, איז אין זיין לעבען אין פיעל תפיסות איבערגעזעסען, פאר בלבולים אין גנבות, פאר פאָרשע מסירות וכדומה נאך בלבולים אזעלכע בעהיט זאָל מען ווערען, און איהם איז אויסגעקומען דורכדעם גוט בעקאנט צווערען מיט „נאטשאַהסטוואָ“, ווייסט דיא אלע גינג, וואס מען האט צו טהן, וואס צו שרייבען, וואס צו ריידען מיט אלע דרעהרליך, שפּיטצליך און אָבשניטצליך.

ר' חיים אָבער איז געווען א דאָקטאָר נאָר צו געוויסע קרייניק, פון וועלכע מען קען חלילה ליגען, אָדער מען ליגט שוין טאקי אין בעט, קיין כח נישט האָבענדיג זיך צוריהרען. צו אנדערע, גלאט אזוי זיך וועהמיגען זיינען שוין געווען אנדערע אין שטעדטיל, וואס האבען געטויגט איטליכער צו זיין זאך. אוינגעוועהמיג, א שטייגער, דאָרויף איז געווען א ר' פישיל. ער האט געהאט בכוד עפּיס א וועסעריל, פון וועלכעס ער פלעגט געבען עטליכע טראָפענס אויף א רפואה, אומזיסט, נאָר פון מצוה ווענען. צו מאָגערקייט, אויסדארעניש האט פעמרוכא, דיא אַלטע גויט געגעבען עפּיס מיני קרייטעכער אוינגע. צו דער ניכפה, צו א מאַנקאָליע, א רוישען אין קאָפּ — דאָרויף איז געווען א מייסטער יאש דער טאָטער. אויף איין עיך-הרע אָפּשפרעכען, ציינוועהמיג פארריידען, גיסען וואַקס, מיט אייער אויסקוקלען — דערצו איז געווען איין בריה ניטעל דיא זאָגערין, און צו קדחת, מאַיאָוע אָדער קדחת-רביעית, פלעגט זעהר גוט העלפען דער מלמד ליפא ראובן'ס וואס איז באמת געווען א גרייזליכער (זעלמענער) מענש, נישטאָ, האט עס געהייסען, ווייט אין דער וועלט צונוכען זיין גלייכען.

פינגער אויף דער באַס; וויא דא קנייטשם דאס פניציל, א סמאָדע מיט דעם נעזיל, פערנקאָצט דיא איינעליך און רעדט מיט תחינה־לשון, אלץ: „געלויבט און געאכפערט דער אלמאכטיגער, ברוך הוא וברוך שמו, וואס באַשירעמט זיין פאָלק ישראל!“ ארייננוואַרפענדיג אין דערמיט שטיקליך פונ'ם „נחלת צבי“ און רבינו בחיי. — דיא מאַמע פלעגט מיט אנדערע גלייך מאַקי אויך לאַכען, נאָר דערבייא. מיט א פינגער אויף דער נאָז כלומר'שט אין כעס צו איהם מאַכען:

— וואַרט נאָר, וואַרט, שיין בחור'ל איינער! איך וועל נישקשה דערצעהלען דעם מאַמען, וועסט'דו א שוין וויסען, נישקשה, ווער עלטער איז, וויא איין עלטערען נאָכצוקרימען זיך. — זאָל איך אזוי וויסען ביין, אויב איך פארשטעה, וואס פאַר אַ מין שלאָק דאס איז, רבונרשליעולם! . . .

דער מאַמע אָבער איז אויף דעם קינד א מבין געווען. ער האט, נומ פער שטאַנען, אז ביא א געהעריגען סדר לערנען דאס אַלסדינג, וואס מען בעדאַרף, און ביא א רעכטען מלמד אין דיא הענד, קען פון אזא קינד, מיט דער צייט, ווערען א לייט. לערנען אַלסדינג, וואס מען בעדאַרף, האט ביא יודען צו יענער צייט, און בפרט נאך אין אזא שטעדטיל וויא ק... נישט געהייסען שפראכען, חכמה זאכען, דאס וואס היינט. צו נמרא און פוסקים זיין נאך א בעל־תנ"ך אויך, פער שטעהען אביסעל דקדוק — איז מען שוין א פארמינער מענש, א וויל דער בריה איינער אין דער וועלט, מעהר דערפון איז נאר נישטאָ, מאַקי איין איבריגע זאך. נאָר ווער אָבער האט, חוץ דעם אָנהויב פון איטליכער סדרה, געלערענט קינדער תנ"ך? מען האט זיך עפּים געשייעט, עס האט עפּים געשמעקט מיט אפיקורסות. ס'איז מאַקי א גרויס וואונדער, נישט צופערשטעהן אזוינס. . . . נאָר וויא דיא מעשה איז, אזוי איז עס געווען, און אזוי איז עס ביא א מטייל יודען נאך היינט. גרויסע רבנים, פאַרצייטען און אויך היינט, האבען נישט געוואוסט און ווייסען נישט רעכט נומ ערהיום, וואס שטעהט אזוינס אין תנ"ך, און פון דעסטוועגען שאַ! מען קען זיין א גרויסער למדן פסקנען שאלות אָהן פסק אויך... ר' חיים'ן אָבער האט זיך גענלוסט פאַר שכמה'לען זיינעם מאַכען איין אויסנאָמע, פריווען לערנען איהם דוקא נאָנץ תנ"ך, מיט דעם תרגום אויך, כסדר פון אָנהויב ביז צום סוף. ר' חיים אליין האט געקענט תנ"ך, און געשריבען מליצה. פון זיינע בריחליך פלעגט מען לעקען דיא פינגער. ער האט געהייסען צווישען זיינע אַלע בעקאנטע א „בעל־לשון“... נאָר וואו געהטט מען אָבער דעם מלמד דערצו? אָט דאס האט ר' חיים געמראכט און איז כסוף געפאלען אויף ליפא ראַבנ'ס. איהם האט עס

עפ"ס נאר א שרעק — און זיין האבען בייא אימליכער געלעגנהייט זיך מיט זיין בריה'שקייט בענימצט. מען האט איהם מ'כ'ד נעווען מיט שניטצען דעם אָרן־קורש, מאַהלען א „מורח“, שלאָנען מצבות, קריטצען חתימות. מיידליך, כלות, פלענען איהם ממריח זיין, מיט זיין נומען ווילען צו מאַכען פאַר זיין מוסטערען, אויף קייטעלשטיכליך, אויף העפטען, אויסנעהען פאַר זייערע חתנים תפילין־זעקליך. און אז ער טויג שוין יא צו אלע זאַכען און איז דערצו נאך א גוטער מענטש אויף, מהומט אימליכען צרליעב, אזוי זיך, אומזיסט, פאַר וואָס־זשע זאָלען ווייבער נעביך אזוי זינדיג זיין, נישט צו בענימצען זיך מיט איהם אויף — צו קדחת א שטיינער? מען האט איהם געבעטען האט ער געשריבען עפ"ס אזוינס אויף מאַנדלען, אָדער אויף טעלער מיט טינט, וואס צעפיהרענדיג עס דערנאך מיט וואסער ניט מען עס דעם קראַנקען טרינקען — און עס העלפט! . . . צו דיא אלע זאַכען האט ליפא ראובן'ס נאך צוגעקעלט אויף.

פאַר א מלמד האט איהם געמאַכט ר' חיים!

שלמה ר' חיים'ס, א יונגעלע פון א יאָהר זיבען, האט פון דער קינדהייט זיך געוויזען פאַר א וואוילעס, א לעבעדיגעס, מיט א שאַרף קעפיל צום לערנען. אין איין יאָהר האט ער זיך אויסגעלערנט בייא משה שליען נוט עברי, געלייענט גיך וויא א וואָסער און אָנגעהויבען חומש, וויא דער שטיינער איז, פון „ויקרא“, וואס אַנדערע קינדער בעדאַרפֿען דאָרויף אוועקצומצען אין חדר א צווייאַדרייא יאָהר. ביים נאָנצען הויזגעזינד ר' חיים'ס וויא אויף בייא פרעמדע, אַריינגעהערס צו איהם אין שטוב, איז שלסח'לע געווען זעהר בעליבט פאַר זיין לעבעדיגקייט, פאַר זיין פאַלען אַמאָל אויף קלאַטץ־קשיות, און נאך מעהר — פאַר זיינע אָנשטעלען. ס'איז אין איהם געלעגען בטבע עפ"ס אזוינס, אויפצואפֿען באלד ביים ערשטען בליק יענעסס א מינע, א וואָרט, וואס עפ"ס נישט אזוי, משונה וויא בייא אַנדערע. ער פלעגט וואונדער־שיין נאָכמאכען אבי וועמען מיט אלע פאסטעמקעס — וויא יענער רעדט, וויא יענער שטעהט און געהט, אזוי אז מען פלעגט זיך האַלטען בייא דיא זייטען פאַר גערכעמער, זעהענדיג און הערענדיג איהם. בעזאָנדערס ליעב האט ער געהאט נאָכצומאכען נישט על דיא זאָנערין, וויא זיא קושט דיא מזווח ביים אריינקומען אין שטוב, אָנגעטוהן אין דער יופע אויף איין אַרבעל; וויא זיא פער־ציהט דיא ליפעליך, זאָגט: „א גאָט העלף!“ מיט חן; ווען זיא ניט א בייג דעם רוקען וויא א קעטצעלע, אזוי אז אין אַקסעל קומט אויס נידעריג, דיא אַנדערע העכער, דאס קעפעלע אין דער זייט, אונטערגעהאַלטען מיט דער האַנד, און א

ער דיינקט, טראכט, וויל גרינדליך אימליכע זאך פערשטענען; נאָר קינס צונער
מאכט דעם ספר אין ער וויא איבערנעביטען געוואָרען, ער לעבט, שטיפט — א
יונגעל מיט דיא ביינער. איבערהויפט האט שלמה'לעס חאראקטער פון קינדוויס
אויף זיך געוויזען עפּים וויא א צונויפגעשטעלטער פון פערשידענע מינים, נישט פון
אין שטיק מאטעריע. עפּים האבען צווייא נשמות — א מלאך מיט א רוח, נער
שפעקט אין איהם ביידע אינאיינעם. ער איז געווען אי אונגעשפּאַרט, הארט וויא
א שטיין, אי ווייך וויא א מיינ, לאָזענדיג זיך פיהרען אַמאָל ביא דער נאָז; אי
בייז, אי מילד, נוט וויא דיא וועלט; אי ביטער-נאָל, אי צוקערזיס; אי ערענסט,
אי א קאמפּאָזיט-טרייבער; אי אומימיג-פערטראכט, אי לוסטיג-פּרעהליך. שלמה'לע
איז בטבע געווען א הייס-בלומיגער, אַנצינדענדיג זיך וויא א שוועבעלע, וויא באַלד
נאָר עפּים האט איהם געטהון א ריהר. דיא פייערדיגע רייד פון דיא נבאים, דיא
דערזעהלונגען זייערע איבער נאָט, איבער דיא וועלט, האבען אויפגעוועקט זיין כח
הדמיון און איהם געגעבען גענוג שטאַף צו דיינקען, צו טראכטען. — איך האב
געזעהען נאָט, זאָגט ישעיה הנביא, וויא ער זיצט אויף זיין הויכען שטול, דיא פאָלעס
צעשפּרייט, פערנעהמען דעם הייליגען פאָלאַך. שרפים ברענענדיג מלאכים, שמעהען
איבער איהם, אימליכער מיט זעקס פליגעל... און עס רופט איינער צום אַנדערען
און זאָגט: קדוש, קדוש, קדוש — הייליג, הייליג, הייליג איז דער נאָט צבאות, פול
איז דיא וועלט מיט זיין כבוד! און עס ווינט זיך, עס ציטערען דיא זייכען דאָרט
פונ'ם שרייענדיגען קול, און דאס הויז ווערט פול מיט רויך. אוי, זאָג איך, וועה
איז מיר, איך בין פאַרבייא! איך בין דאָך א מענש מיט איין אומריין מויל און
צווישען א פאָלק מיט א בייז אומריין מויל געפין איך מיר. שלמה'לען זיינען דיא
דאָזיגע ווערטער שטאַרק אין קאפּ אריין. ער הויבט אָן צו טראכטען איבער נאָט,
זיך פירצושטעלען מלאכים מיט פליגעל, און וויל אַלץ וויסען זעהר פיעל אַזוינס וואס
פיקט איהם דעם מוח, פאָדערט א דערקלעהרונג פּרענען דעם רבי'ן — דערצו
האט ער נישט תמיד גענוג מוח געהאט איינמאָל האט ער יא זיך געפרוּווט
מאכען מיט איהם א רייד, רויטזוערענדיג דערבייא פלאַס-פייער, נאָר דער רבי האט
אויסגעהערט מיט א שמיכעלע, שוויינענדיג א קרים זיך געטהון, וויא איינער רעדט:
עס!... אויף זיינע שאלות ביא אַנדערע, עלטערע מיט בערד, פלעגט ער בעקומען
תמיד איין ענטפער: שא, שקאץ! א יונגעלע טאָהר נישט פּרענען. א יונגעלע
בעדאָרף נור פאָלגען, טהון וואס נאָט הייסט — לערנען, דאוונען, אַז נישט, וועט
דער אויגע-שטער שטראָפּען, שטייען דאָרט מיט אייזערנע ריטער — און פאַר א
רוט האט שלמה'לע געציטערט, נישט אַזוי פאַר דעם וועהמיג, ווייל אַז מען שטייט

ר' חיים נעמאכט פאר א מלמד, צוקנעלען מיט זיין שלמה'לע, סתירנעווען איהם צוצונעהמען נאך עטליכע קינדער, כדי ער זאל קענען וויאזעס-איז מיט ווייב און קינד, וויא אלע יודישע קינדער, עס אזוי זיך לעבען. . .

און דער זיווג האט עולה'דיג געווען! דער רבי און דער תלמיד האבען זיך איינער דעם אנדערען זעהר גוט געפאסט. דער רבי האט געקנעלט געטרייא, און דער תלמיד — געלערנט געשמאק. דער שטיינער איז געוועהנמליך געווען, בשעת דעם לערנען ביים טיש פלעגט דער רבי זיטצען אויף זיין אָרט מיט עפּים איין אַרבייט — מאַהלען אָדער שטעכען א חתימה'לע. נאָר דאס האט אָבער נישט גע- שאדט צום גאנג פונ'ם לערנען, ער האט נישט'סשה, זיך גוט צוגעהערט, פערקעהרט דאס לערנען איז געגאנגען נאך פיעל בעסער. דיא אַרבייט איז פאר איהם געווען דאס אייגענע וואס פאר א פראָסטען בעל-מאכא א גוטער טרינק בראנפּען, זיא האט איהם בענייסטערט, בעלעבט, נעמאכט בעריידעוודיג. ערשט דענסטמאָל האט ער דערקעהרט אלסדינג שאַרף קקאָהר, פונ'ם טויל האבען זיך איהם געשאַמען פעריל, אין דיא אויגען האט געפינקעלט א הייליג פייעריל, ער האט געקוקט מיט לעבשאפט עפּים אזוי גוט, אזוי גוט... און דעם תלמיד פלעגט עס געבען א נעהם, א ברען, אונטערנעגעבען איהם א חשק, ער האט געשלינגען איטליכעס וואָרט, אויפשמעלענדיג דיא אויערליך. דאס לערנען איז נישט געווען, וויא ביא יענע, ערניג אנדערש א שטיינער, א שווערע משא, א ריין אָפּקומעניש, וואו דער רבי מיט דעם תלמיד ליידען געביך ביידע גלייך: איינער שלאָגט אין קאָפּ אריין מיט געוואלד, איז דערבייא אויפגעבראכט, הימצט זיך א שרעק און דער אנדערער, וואס זאָל ער געביך טהון, מאכט זיך כלומר'שט וויא איהם איז עס אין קאָפּ אריין, ציטערט, פלאַטערט — און ביידע ווינשען איינער פונ'ם אנדערען פטור צו ווערען... ניין! דאס איז געווען גאר עפּים וויא א שטיעס צווישען צווייא פריינד, אין וועלכען איין הארץ פיהלט דאס אנדערע — א שטיעס וואס מאכט פערנניגען אי דעם, וואס רעדט, אי יענעם, וואס הערט, ביידע פערשמעהען זיך זעהר גוט, און עס וויל- זיך צובריינגען אזוי דיא צייט נאך און נאך. . .

שלמה'לע האט מיט דער צייט אַרץ געוואקסען, געוואקסען, וויא א בלימעלע אנטער א גוטער השגחה, און ווערענדיג אַלץ וואס ווייטער פערשמענדיגער הערט ער נישט אויף פונדעפמותענען צו בלייבען, נאך זיינע יאָהרען נאך, א קינד. שלמה'לע אין תור און שלמה'לע אין דרויסען זיינען עפּים גאר אנדערע, פערשירענע מענשען. לערענעם ער איז געלערענט, ער איז מיט דעם גאנצען קאָפּ אריינגעטהון אין לערנען.

ווערען, זיסט, וועט אפשר אין איהר פעהלען זעהר א וויכטיג בלעטל, און פאר דיא שפעטערדיגע דורות — איז ווער ווייסט? — קען דיא זאך בלייבען נישט פערשטענדליך.

5.

פונ'ם חודש תשרי הייבט זיך אן א צעטל ימים טובים: דיא ביידע ערשטע טעג פונ'ם חודש איז ראש-השנה, דער צעהנטער טאג — יום-כפור, זיין הייסען ימים-נוראים, שרעקליכע טעג, און אינאיינעם מיט דיא טעג, וואס צווישען זיין הייסען זיין אויך עשרת-ימי-תשובה — צעהן טעג צייט, חרטה צו האבען אויף דיא זינד: וויינען, בעמען און אויסבעטען א גוט יאָהר. דענסטמאָל איז אויפ'ן הימעל א יריד, עס קאָכט זיך דאָרט א שרעק.

ונתנה תוקף קדושת היום, און דערצעהלען וועלען מיר — אזוי טהוט זיך דער טחזור דאָרט א זאָג — דיא שטארקע הייליגקייט פונ'ם טאָג. דען שרעקליך פאָרכטיג איז ער צוגלייך, אין איהם שטיינט הויך דיין קעניגרייך. אויף גנאָד איז, גאָט, דיין שטול געשטעלט, דוא זיצט מיט אמת אויף איהם צו ריכטען דיא וועלט. יא, אמת! דוא ביסט דער ריכטער און פארקלאָנער, דוא ווייסט און ביסט דער עדרות-זאָנער. דוא שרייבסט און חתמ'סט, צעהלסט און רעכענסט אלץ מיט צאָהל, געדיינקסט פערנעסענע זאכען וואס העט אמאָל. דוא עפענסט אויף דאָס קאָנטעבוך, עס לייענט דרויס אליין זיך אימליכס וואָרט, פון יעדען מענשען אייגענ' הענדיג שטעהט דיא חתימה זיינע דאָרט. מיט'ן גרויסען שופר טהוט מען דאָרט א בלאָז, אַווא! א דינע שטימע לאָזט זיך הערען — שטיל, שא. מלאכים יאָנען, אין איינע שרעק אהער-הין און זאָנען: עס-איז אַמאָל דער יום-הדין, אויף אָפער רעכנען זיך מיט'ן גאנצ'ן גערימעל, אַדאָ אין הימעל! דען ווייל אין דיינע אויגען דיין און פיין, איז ביי'ם געריכט נישט מעגליך זיין צו זיין, און אלע אויף דער וועלט וויא ברייט זיין איז און לאנג, געהן דיר פערבייא וויא שעפעליך א גאנג. וויא זיינע לעמער קוקט דער פאסטיד איבער גוט, ער לאָזט שאָף זיינע דורכגעהן אונטער'ם רומ, אזוי אָט געהמסט דוא אלע ב'שעפעניש אפיר, דוא רעכענסט, צעהלסט און לאָזט פאסירען זיין פאר דיר. בעשמיסט פאר יעדען זיינס פאָראויס, און גיבסט זיין פסק יעדען אַרויס, ראש-השנה ווערט אויף זיין דאָרט אָנגעשריבען, יום-כפור אָפגעחתמ'ט אונטערשריבען. וויפיל זאָלען אונסקומען, וויפיל זאָלען צוקומען, ווער זאָל לעבען און ווער שטארבען, ווער אויסלעבען זיין צייט זאָל ביז צום עק, און ווער

מחוט וועה, וויא מאר דער שאנדע — מע, ס'איז א חרפה! ... שלמה'לען איז פיר עקומען נאָט עפּים נור וויא אַ בייזער פריץ מיט אַ קאנטשיק אין דער האַנד, פאר אַ מינדסט קלייניגקייט ווערט ער אָנגעצונדען, אש"לחבה — שמיסט! בייא אַ מינדסט עברה'לע: איבערהיפערן א שטיינער אין דאווען עפּים אַ וואָרט, נישט ענטפערען אָמן, א טרונק וואסער טחון אַ מאָל אָהן א „שהכל“, האט ער געחאפט א ציטער און געטראכט: „אוי, וועה איז מיר, איך בין פארבייא!“ —

און ווער שטיעסט ימים־נוראים, וואס, כפי יודען זאָנען, אפילו א פיש אין וואסער ציטערט דענסטמאָל — איז שלמה'לע געווען אין איין שרעק. דער גאנצער ענין פונ'ם אויפשטעהען צו סליחות, דאס האפעניש, לויפעניש אין שול, אויפ'ן פעלד, דאָס יאָטמערען־וויינען, דאס טרויערדיגע ניגון־דיל ביי'ם דאווען, דאס אומעטיגע פנים'ל פון דער מאמע און פונ'ם גאנצען הויזגעזינד, גלייך וויא עס הענגט איבער זיין דיא רוט און מען קען זיין, מחילה, מקיים־פסק זיין — אָט דאָס אַלסדינג האט אויף איהם אָנגעמאכט א שרעקליכע פינסטערע מרה־שחורה, ס'איז איהם נישט נוח געווען דער גאנצער יום־טוב, דיא פיש מיט דעם צימעס, עס האט איהם זיך נור געדאכט, וויא ער, דער אויבערשטער, זיצט אויף דעם הויכען שטול, דיא פאָלעס איבער דעם מקום־קדוש, ברעגענדיגע מלאכים אַרום איהם, פליהען בריינגען ספרים, שרייבען, רעכנען איטליכענס עברות מיט א רעש, א גע־פילדער, און עס ווינט זיך דיא וועלט, עס ציטערען דיא טויערען פונ'ם הימעל פון זייער געשריין — און ער טראכט: „אוי, וועה איז מיר, איך בין פאר־בייא!“ ...

גאָר אזוי וויא אין דער וועלט איז שוין אזוי געשטעלט, אז ס'איז נישטאָ, אין איהר אינגאנצען גוט'ס, אָהן עפּים שלעכטס, און ריין שלעכט, וואס דרינגען זאָל נישט שטעקען עפעס גוטס, איז דאָריבער אויך מיט דיא ימים־נוראים געקניפט און געבונדען געווען זאכען אזעלכע, וואס האבען געקינדערט אביסעל דעם שרעק, צוגעגעבען א זיסקייט דער ביטערע מרה־שחורה. דיא וויכטיגסטע פון יענע אַלע זאכען זיינען עס דיא „ישובניקעס“, דיא אַרענדארעס פון דיא דערפער, וואס פלענען אויף דיא הייליגע מען קומען מיט זייער הויזגעזינד אין שטאָרט אריין. דאס אָנקומען זייערס האט אויפגעריהרט דאס שטערטיל, אָפגעמינערט, אָפגעפרישט אביסעל דעם עולם, און עס האט געהאט עפּים אַ טין בעזונדער מעם — כצנחית בדבש, האָנגיט מיט עפעס און ציבעלעס אינאיינעם.

דיא היסטאָריע פאָרערט, אז דיא זאך זאך דאָ אביסעל מער דערקלערט

מעשיות, וואונדער און נסים גרויסע: עס האט געלאָפֿנעט אין וועג אין אַקס, געפאלען א פערד, אָפֿגעריסען אַ בריק, א מעוברת ווייביל האט זיך פֿערוואָלט אין מיטענדיגען געהן צרקינד, זיך איבערגעקעהרט א וואָנען, מע בעדארף נומל בענשען, קוים מיט דעם לעבען אַרויס... דאָרפֿס־הינט ביים אָנקומען מיט זייערע בעלי־בתים רייצען אויף דיא אַלע שטעדטעלדיגע הינט, עס ווערט צווישען זי א געביכערייא, א געשלענערייא, גלייך וויא זייא זיינען נישט ברידער פֿון דער הינטישע ורע, מיט איין הינטיש מויל, איינע הינטישע ציין. און באמת טאקי איז דאָ צווישען זייא א גרויסער אונטערשייד. דער דאָרפֿס־הונט איז דאס, וויא נאָט האט איהם בעשאַפֿען, ווייסט ניט קיין פֿאָליטיקע, חוץ דעם בעלי־הבית און דיא שטוב קען ער נישט קיינעם, ביזט אויף אימליכען אָרים און רייך אַלע גלייך. האַפט טאקי א ביי, אז יענער ניט, האַפט און בילט פֿאַרט ווייטער טאקי, בילט מיט זיין אייגען סול נישט פֿערשטעלט, ער איז פֿראַסט אָהן אָנשטעלען. דער שטאָדט־הונט אָקענען איז שוין עפֿים געלאַכט, אויסגעפֿיינט, אביסעל פֿאלש און האט מורא פֿאַר אַ שטעקען — בילט אויף איין אָרימאָן, אויף אַזעלכען וואס קען זיך נישט וועהרען, פֿאַר אַ שטאַרקען האט ער אָפֿשייא, פֿאַר אַ רייכען, שוין געקליידט — אזאס! מיט אַ שטיקעל ברויט שוחד פֿערשטאָפֿט מען איהם דאָס מויל, שאַ! ניט יענער פֿון דער אַנדערער זייט, א ווילד פֿרעמדער גאר, א גרעסער שטיקעל, טהוט ער שוין איהם צוליב, פֿאַנגט וואס מען היסט. ער שפּאַצירט זיך אָפֿט אַרום, שטעקט וואו עפֿים אַ קערמעשיק, וואס מען קען האַפֿען אַ לעק, מאַכט בעקאנטשאַפֿען, דרעהט מיט דעם וויידיל, שטעהט אויף דיא לאַפֿקעס און בילט אַמאָל עפֿים גאר ניט מיט זיין סול, גלאַט אזוי זיך מען זאָל נישט פֿערנעסען, אז ס'איז דאָ אַ הונט... אז ער האט ציין און קען, אין אַ נויט־פֿאַל, הינטען אַרום אַ ביס טהון אויך.... אָט דיא דאָזיגע ביידע מיני הינט אָנקוקען קענען זייא זיך נישט איינער דעם אַנדערען. דיא גאַנצע צייט, וואס זייא ביידע געפֿינען זיך אין דעם שטעדטיל הערשט דאָרט אַ בילען, אַ האַווקען, אַ שרייען אויף דיא ציין, עפֿים אַ „הינטישער וואָפֿראָס“, שטענדיגע קריעג און שטענדיגע געשלעגן, דער קאָפֿ אזש ווערט דול! וואָרט שוין אַ שטיינער, אַ דאָרפֿס־הונט אָהן חכמות, ווייסט נישט מעהר וויא צו היטען דיא שטוב, ליגט זיך אויסגעצויגען אין דרויסען פֿאַר דער טהיר, קוקט ביזן וויא אַ רוח מיט פֿערלאָפֿענע פֿון בלוט, האַלב צוגעמאַכטע אויגען, רייבט, קראַצט דעם בויך אין דער ערד, שטיל אונטערפֿייטשענדיג פֿאַר גרויס הנאה, פֿלוצים רוקט זיך אונטער קאַשט אָן, אַ הויכער, אַ דאָרער, איינער פֿון דיא שיינע בעלי־בתישע שטאָדט־הינט. ס'איז איהם פֿון דערווייטענס אין דער גאָז אַריין אַ ריח פֿון יודישע

פון דאנען פאר דער צייט אונז. וועמען אין וואסער, וועמען אין פייער א מיט
א שווערען, ווער דורך א שווער, ווער דורך א חיה זאל דערהרגיט ווערען, וועמען
פאר הונגער, וועמען פאר דאָרשט און נויט, וועמען דורך שטורם און וועמען דורך
מגפה א מיט. וועמען דערשטיקעניש, אין האַל אַ ביין, און וועמען — אין סאָפּ
א שטיין, ווער זאָל צו הויז זיך רוהיג בלייבען, און ווער אין דער פרעמד זיך אַרום
צומרייבען, ווער זאָל זיך לעבען שטיל, און ווער אין דוקעניש פיל, ווער אין פריידען,
ווער אין ליידען, ווער אָנווערען, ווער רייך ווערען, ווער האַלטען זאָל אַראָפּ, און ווער
ארויף דעם קאָפּ.

און וויא דער יריד, דער רעש אויפ'ן הימעל, אזוי רעשט זיך אויך דאָ אויף
דער ערד. נאך מיט א חודש פריהער מהומ אין דיא שולען א בלאָז דער שופר
און וואָהרענט: יודען, עס געהט דער יום־הדין! און יודען הויבען בעציימענס
אָן זיך אַרומקוקען, מאַכען א קלאָהרען חשבון פון זייערע מעשים א נאָנץ יאָהר,
און מהוען אלע מיטעל, וויא אַרויס ריין פונ'ם משפט, וואס שטעהט זיין פיר —
זיין זאָגען סליחות, זוכען זיך גוטע אַדוואָקאטען אין צדקה, אין אַלטע זכות־אַבות,
צו זיין מציצי יושר, פירשפרעכער אויף זיין פאר זיין הייליגען כסא־הכבוד.

מהן תשובה, בעמען, מיט צדקה שמירען —

דאס העלפט א שלעכמען פסק צו קאסירען.

דיא אַרענדאַרעס פון דערפער אַרום און אַרום קומען מיט סינד און קייט,
האָק און פאַק אין דיא שטערט אריין, אינאיינעם מיט כל־ישראל צושטעהן דאָרט
פאר גאָטס געריכט און אויסבעמען פאַר זיך און פאַר דער גאַנצער וועלט מענשען.
נאר אָהן א שום חילום, א גוט יאָהר, א דערלייזונג פון אַרדאָס ביין.

דאס שטעדטיל ק... איז נאר נישט דאס שטעדטיל, וואס א נאָנץ יאָהר,
וואו מען זעהט קיין פרישען מענשען נישט און וואו דאס לעבען פליסט געוועהנט־
ליד וויא א שטיל וואסעריל רוהיג, עפּיס וויא פערשלאַפען. א פאר טעג פאַר
ימי־נוראים האַפּט עס זיך אויף, עס ווימעלט פון נייע פאַרשיינען, וואס קומען פונ'ם
ישוב, פיהרליך אָנגעזעצט מיט ווייבער און קינדער אויף גאַנצע בערג בעבעכעס,
איבערבעמען, זעקליך שפייז און שטיינען מיט עופות ציהען זיך איבער דיא גאַסען.
בער־בתים, יונגליד, ווייסע חברה, געהען און לויפּען אַקענען, אימליכער אַקענען זיין
אַרענדאַר, וואס שטעהט ביא איהם יום־טוב אויף סטאַנציע. פון ביידע זייטען
שימען זיך רייד הויך אויף אלערלייא קולות — פון דאָנען שאלות: פאַר וואס
אזוי שפעט? פאַר וואס אזוי און פאַר וואס אַזוי? און פון דער אַנדערער זייט

זיך צוגעשטעלט אויפ'ן וועג, מהומט זיך אצינד און א כח, אריינפאָהרען אויף דעם
טארק קומטיות, האָפערליך, מיט דער פאָמפּע. און לכבוד דעם שטעדטיל ולכבוד
דיא פארשוניגען, המסובין בכאן אויפ'ן וואָגען, פעררייסט זיא דעם וויידיל, שטעלט
אויף דיא אויערען, הייבט פיסליך און העצקעט זיך לעבעדיג פּרעהליך מיט א
טאראראם, א נעקלאפּערייא פון דיא רעדער. צוציק לאָזט זיך פאָראויס מיט דער
בשורה — אז מען פאָהרט! היטענדיג זיך, פון דעסטוועגען, דיא ביינער בייא א
בעגעגעניש מיט זיין גלייכען, אין הינמישע מיילער נישט אריינצופאלען. יענע איהם
א שמעק — שלום עליכם, און ער יענע א שמעק — עליכם שלום! מאכט ער אָפּ
בקיצור, א שמעק נאָר פון יוצא וועגען, דרעהט זיך באַלד טאקי אויס און לופט
ווייטער, דיא „זקנה“ נאך איהם, האָץ־האָץ בייא ר' חיימ'ס שטוב, וואס פון א
היבשע צייט יאָהרען שטעהט דאָרט איין חנאָ פון דער מיהל מיט ווייב און קינדער—
א גרויס פעקיל, אָהן עין־הרע!

פאר שלמה'לען שטעלט זיך דענסטמאָל א וועלט מיט נייע עסקים. ס'איז
דאָ ברוך־השם וואס צו טהון, אויף וואס צו קוקען, וואס צו בעטראכטען. לאָז זיך
שוין גאָט אָנשרייבען דאָרט, וואס ער וויל, דערווייל אָבער אז מען לעבט בעדאָרף
מען לעבען.

קורם־כל האַפט שלמה'לע זיך ארויף, באַלד טאקי נאך חנאָ'ס אָנקומען אויף
דעם וואָגען, עמליכע קונדסים אריין מיט איהם, א פאָר שטעהען, אָנהאלטענדיג זיך
פון הינטען, צווישען דיא רעדער — און היידא! מען ציהט בייא דיא לייצען, מען
שמיסט, מען מאַכט מיט דיא ליפּען, שרייעט אין איין קול: „וויאָוויאָ! און מען
טהומט א פאָהר אַביסעל פערבייא דער שטוב. דערנאָך נעהמט מען צום סמיך
צוציקן, מען מהומט מיט איהם א רעד עפּיס אויף איין אנדער מין קשן, אריינד
לאָזענדיג זיך מיט איהם אין דיא הויכע דרכים פאָרהערענדיג איהם וואס ער קען,
פריהער פון דערווייטענס, מיט אָפּשייא. אונטערוואַרפּענדיג איהם שטיקליך ברויט,
שפעטער אלץ נעהנטער ביז מען פערלירט דעם דרך־אָרץ, און עס ענדיגט זיך, וויא
דער שטיינער איז, מיט א שטיין און מיט א קוויטש ...

שלמה'לע אינטערעסירט זיך אויך שטארק מיט דיא נייע מיני דאָרפס־
פארשוניגען, אלסדינג אין זייא קומט איהם אויס עפּיס משונה. מידלעך אין נייע
גראַבע שייך און זאָקען אין נייע סיטצענע קליידעליך פון א מיתה־משונה קאָליר
מיט גרויסע רויטע קווייטע, גלאַטצען אויס גרויסע קעלבערנע אויגען, א פינגעריל
אין דעם מויל — און קוקען. יונגליך אין תאלאמליך, אין נייע קנאָקענדיגע לייב

פיש, אויף וועלכע ער איז א נרויסער בעלן, אויף א ריח פון געבראָמענעס, וואס קאָכט זיך לכבוד יום־טוב דאָרט אין שטוב, און ער לאָזט זיך, וויא געוועהנמליך, צוקומען נאָהענט, שמעקען, נישטערען, מאָמיר וועט דאס מוז איהם דיענען א חאפ טהון עפּיס. וואָרטשונען אָבער איז דא זאך נישט געפעלען — וואס געהט־דא עזות־פנים, אין מיין גבול אריין ? און וואס איז עס גלאט פאר א מאָדע, הונט איינער, ארומגעהען איבער דא הייזער, אריינשמעקען א מאָרדע וואו מען בעדארף נישט ? 1 ער גיט זיך אויף איהם פון הינטען פלוצים א וואָרף, טהוט א בים און רייסט איהם אויס א זשמענע האָר. קאשטאן ווערד אַזש פערצאפעלט, פערליינט, מחילה, דעם וויידיק, חאפט דא פיס אויף דא פלייצעס — און אַוועק אַוועק מיט א קוויטש... דאס אייגענע איז אויך מיט פילקען, א שוואַרץ הינטעל מיט איין אויסגעקריממען ריקען און הינקענדיג פיסעל, וואס לעבט פון קצבה — פון יודישע פאָמיניצעס. ער לאָזט זיך וויא דער שטיינער זיינער איז, צו א יודענס שטוב, וואס זאָל ער דאָ איבערטראכטען ? פלוצים טהוט איהם א חאפ טרעזאָר, א געוונטער, א קודלאַטער דאָרפס־הונט, און ברעכט איהם א ביי, אזוי אז ער פערנעהט זיך נעביך פאר וועהמיג, לויפט שפרינגענדיג, דאס הינקענדיג פיסעל אין דער לופטען, דאָס געוויסיל אין דער זייט אויסגעקרימט און היילט, רועט אויף א גריכענדיג קול. אַזא פסק חאפען אויך נאך אנדערע שטאָרט־הינט. ס'איז זיין פערשמערט דאס לעבען — נישטאָ קיין צוטריט צו א יודישע שטוב ! דערפאר אָבער, דערטאפען זיין א דאָרפס־הונט ביין זיך, ערניץ אויף דער גאס, מען ער שוין זיך געזעגענען מיט דעם לעבען. זיין ווארפען זיך אויף איהם פון אלע זייטען, שארפען דא ציין, צופען און רייסען. עס ווערד א געקוויטשערייא, נישט אויסצור האלטען. קונדסים מיטען זיך אויך אריין, הידען אונטער, ווארפען שטיינער, מאַמעס שמעהען אין דא טהירען, רופען, שרייען און שעלמען. יודען אויף דער גאס חאפען א ציטער, ראטעווען זיך און לויפען גאר אין איין אָמעס, האלטענדיג זיך ביין דא פאָלעס.

הכלל עס רעשט זיך, עס קאָכט זיך, דאס שטערטיל איז אויף, ס'איז וויא מען זאָגט, ליהודים ! דאס לעבען אין דעם שטערטיל געהט שוין שטארקער, עס זעהט אויס, וויא א שטעהענדיג טייכעל, וואס וועסנע־צייט צוגיסט זיך עס, פלייצט גיך, האסטיג מיט א גערייש.

און בשעת דעם גערייש ווייזט זיך פון דערווייטענס א לאנגער וואָגען פול אַנגעזעצט מיט חנאָ מליניצערס הויזגעזינד. דא אַלטע שקאפע, וואס האט אַביסעל

צונאָסען געוואָרען. ס'איז כדאי אויף אַ ציקאָועשט צו שטעלען דאָ האַמט אַריסעל פו דער תחינה ערב יום־כפור, בייא דיא וועקסענע ליכט מאכען.

שרה ליינט קנייטליך. ווייבער, שכנות מיט געבראָכענע הערצער שמעחען אַרום איהר. זיא ליינט און ליינט וייא דערבייא פיר מיט א ריהרענדער שטימט טיעף פונ'ם האַרצען :

„רכונו של עולם, דערבאַרמדיגער נאָם ! דיא ליכט וואס מיר וועלען מאכען אין שול אריין פאַר דיין הייליגען נאָמען ווענען און פאַר דיא הייליגע ריינע נשמות, זאָלען דערוועקען דיא הייליגע אבות ואמהות, זייא זאָלען אויס זייערע קברים פאַר אונז בעמען, אז קיין בית, קיין צרות, קיין לייד זאָלען אויף אונז נישט קומען, און אונזער ליכט און אונזער מאַנענס ליכט און קינדערס ליכט זאָלען נישט אויסגער לאָשען ווערען פאַר דער צייט, חס ושלום... וויא איך וועל ליינען דעם פאָדעם פון דיא קנייטליך פאַר אונזער פאטער אברהם, וואס דוא האסט איהם מציג געווען פון דעם פייער אין קאַלכאוווען, אזוי זאָלסטדוא אונז רייניגען פון זינד, אונזער נשמה זאָל קומען ריין פון שויד צו דיר, וויא זיא איז געקומען ריין אין אונזער גוף אריין. — אין דעם זכות וואס איך לייג דעם פאָדעם פאַר אונזער מוטער שרה. זאָל נאָם ברוך־הוא אונז געדענקען דעם זכות פון איהר צער, אז מען האט איהר ליבען זוהן יצחק געפיהרט צו דער עקדה. לאָז זיא א גוטע מליצה זיין, אז מען זאָל ניט האַפען בייא אונז אונזערע קינדערליך, זייא זאלען פון אונז נישט אַוועקגענומען ווערען און נישט פערוואָרפען ווערען ווייט פון אונז וויא דיא בלודנע שעפעליך. — אין דעם זכות, וואס מיר ליינען דעם פאָדעם פאַר אונזער פאטער יצחק, זאָלסט דוא זיך איבער אונז דערבאַרמען, אז מיר זאָלען קענען מנדל זיין אונזערע קינדער. זייא קענען האַלטען בייא א רבי'ן, עס זאָלען, וויא דאס ליכט, אונזערע קינדער אַויגען לייכטען אין לערנען, אין דער ליעבער תורה.... פאַר דעם פאָדעם, וואס מיר ליינען פאַר אונזער פאטער יעקב, וועלכען דוא האסט געהאָלפען פון זיא שונאים, ביינעשטאַנען איהם אין זיינע גויטען, אזוי זאָלסטדוא אונז העלפען פון כל המשחיתים והמקטרגים, זייא זאָלען נישט קענען אַגריידען אויף אונז שלעכטס, אויסמראַכמען בכללים, צו פערשוואַרצען אונזער נאָמען.... מיר זאָלען אין דעם יום־הדין האבען א גוטען משפט מיט אונזערע מאַנען און קינדער, מיר זאָלען חליה נישט זיין קיין אַלמנות און אונזערע קינדער קיין יתומים.... בזכות שלמה וואס האט געבויעט דאס בית־המקדש און תפילה געטתן, ווען אפילו נישט קיין יור, א פערמדער נאר פון איין אַנדער אומה, אז ער וועט קומען אין בית־המקדש

סערדאקליך און לייווענדע פלידערליך, בלאָזען זיך, שעהמען זיך, דאלובען דיא נאָז—
און שיסען פלוצים אויס, אין קילאק, א נעלעכטער, ווישענדיג בשעת מעשה טאקי
מיט דעם ארבעל, מיט דער פאָקע דיא נאָז, מחילה. היינט דאס ריידען זייערס,
דאס עסען, איז אויך עפּים אומגעלימפערט — דאכט זיך גערעדט, און ס'איז עפּים
נאר געבעכעט, דאכט זיך גענעסען, און ס'איז עפּים נאר געפרעסען. א קייען
אביסעל, מיטטעהנס-געזאָגט, א מאַכען מיט דיא באַקען, א זופען מיט א הילן !
דאס אייגענע פנים, דאכט זיך, דאס אייגענע פלייש, און פאָרט עפּים נישט אזוי
וויא ביא שטאָדט-לייט — עס שמעקט עפּים מיט דאָרף. דיא ווידע נאָז, א
שטיינער, איז דאָס אייגענע טאקי וואס דיא היימישע, איין פלייש, און דאָך עפּים
אנדערש — איין אנדער טעם, איין אנדער קאָליר. חנאָ אליין איז אייגענטליך
געווען נישט קיין גראַבער מענש, נאָר צווישען איהם און ר' חיים'ן איז נאָר קיין
פערנלייך. דער חילוק צווישען זיין ביידע האט שלמח'לען געוואָרפען זיך אין דיא
אויגען — חנאָ אַקענען דעם טאטען האט נאר עפּים קיין פנים נישט ! ס'איז אויך
א גרויסער חילוק צווישען טויבע'סאָסיען, חנאָ'ס ווייב, און דער מאַמע זייער.
טויבע'סאָסיע איז א ברייטביינענדיגע, א יאָדערדיגע ; איהרע חענר, איהר פנים
זיינען עפּים מנושם : פערברענגט, פערבראָמען פון דער זון. געהט זיא — איז געד
נאָנגען, מען פיהלט, אז זיא שטעלט א פוס, רעדט זיא — איז גערעדט מיט
לעפצען, אויף דער געמבע. זיא איז גוט נאָר אָבער פראַסט. זיא איז פרום, וויינט
ביא ליכט'בענשען, חליפעט וויא באלד זיא דעהערט פון דער פירזאָגעריין א קול,
חאָטש זיא פערשמעחת גוט קיין וואָרט. אַקענען'זשע שרה, דיא מאַמע זיינע, איז
איין איידעלע, א שוואַכע. האט קריינע, ווייסע הענד מיט דינע בלויע עדערליך, א
פערפרומט בלייך פנים מיט דינע ליפען — אין גאנצען עפּים א רוחניות, און אז זיא
געהט דאכט זיך זיא שוועבט. זיא איז א וואויקענענדיגע, קען אלע תחינות פון
ארץ-ישראל, ווייסט אויך דעם „מעין-טהור“, אלע דינים פון „חנ"ה“, וואס געזערען
זיך אָן מיט איין אשה, ליענט דעם „צאינה'וראינה“, דעם „מגרת-המאור“ און נאך
אזעלכע ספרים. ווייזט ווייבער אין שול צו דאווענען, וואס צו זאָגען, ווען צו שפרינגען
קדושה, ליענט זיין אויך פיר, און האט מיט זיך דאָרט, אין דער ווייבערשער שול,
א לימענע אָדער טראָפּענס אזוינע, אויף-צומינטערען אי זיך אי אנדערע בשעת
דעם חלשה'ן....

און באמת טאקי, אז שרה פלעגט ליענען האט מען געקענט טאקי חלשה'ן.
איהר ליענען איז געווען פול מיט געפיהל, איהר נאָן'דיל דערבייא האט געריהרט,
געציפט ביא דער נשמה, א שטיין אפילו וואָלט פון איהרע טרערען אויך

שטעדטל איז וויא פריער א שטעדטל, דיא איינוואוינער וויא פריהער איינוואוינער, ר' חיים איז ר' חיים, אלסדינג ווא פריער, איטליכער, ברוך-השם, אויף זיין אָרט און שלמה'לע האט פונ'ם שטעדטל קיין פום אפילו ניט אַרויסגעשטעלט. — וואס'זשע דען? דאס איז אזוינס, וואס פאַר אַלע אנדערע פעלקער איז עס א סוד, נאר ניט צום פערשטעהן, נאָר בייא יודען פערקויפט זיך עס זעהר אָפט. בייא יודישע קינדער נאָר געשעהט אזוינס, אז מען זאָל זיטצען טאָג וויא נאכט פער שפאַרט אויף איין אָרט, נישט צו וויסען, וואס דאָ ארום געהט פיר, וואס מען ברויכט צו לערנען, צו טהן, בכדי צו לעבען מיט לייטען גלייך; מען זאָל אויס- נעמחן זיין פון אלסדינג דאָ, מבטל זיין אַלע זאכטן, וואס זיינען נייטיג פשוט אין לעבען אריין און איבערטראָנען זיך אינגאנצען מיט דיא ביינער און אַלע געדאנקען העט ווייט אין אנדער עולם, אין אנדערע צייטען; מען זאָל נישט זעהען פאַר זיך דיא וועלט, דאס וואס פאַר דער נאָז, און אָפגעבען זיך אינגאנצען נאָר מיט אַזעלכעס, וואס העט אַ מאָל, צו וועלכס מען בעדאַרף נישט האבען אזוי דיא אויגען און דיא אנדערע מענשליכע נראָבע חושים וויא אַ שאַרפען כח הדמיון — א הילע נאָקעמע נשמה אָהן לייב אָהן לעבען!

שלמה'לע נאָך א יונג קינד, א הנהגדעלע, וואס ליגט נאָך אין דעם איי, נישט צו וויסען דאס אָרט, דאס לאַנד, וואו ער איז, נישט דאס פאָלק, דיא מענשען, צווישען וועלכע ער געפינט זיך; וואס פרעגט איהם בחרם פון א לעבען דאָ צו זאָנען — ער, שלמה'לע, בעקלאָגט זיך אין דיא געדאנקען אַרום ערגיץ אין דיא ווייטע מקומות דאָרט! ער איז פערוואָגעלט אין מצרים, אין דיא לענדער פון סיחון, עוג טיף הבשן און נבוכדנצר מלך בבל, דער קאָפ ליגט איהם אין דעם ים־סוף, אין דעם ים־המלח, אין דעם טייף פרס און דעם ירדן. פאַר איהם גער פיינען זיך מיני מענשען, מיט וועלכע מען בעדאַרף ריידען לשון־קודש, עפּים נאר תרגום, מען זיטצט זיך בייא זייא אין געצעלטען, מען רייט אויף מור־אייזלען און קעמלען, מען טרינקט פון א „לאָנעל“, מען געהט באַרפּים און טראָגט נאָזבאנדען, אלסדינג וויא דער שטייגער איז. אונזער נאָמור דאָ, מיט איהרע מיני געוועקס, חיות און עופות געהער זיך מיט שלמה'לען נישט אָן. וואס מאַכט עס איהם אויס פערדער מיט תבואה — קאָרען, רעזשקע, קארטאָפּלעס, פון וואָנען ער עסט א „קרופניק“ מיט ברויט אַלע טאָג? וואס ווייסט ער א סאָסנע, בערעזענע און דעמבענע ביימער! ער ווייסט נאָר בייא זיך אין האַרצען: וויינגערטנער, טייטלען, פיינען, מילגרוימען און אייכלירטען, פּימסענהאַלץ און בונסענביימער. פון כעדיגע מיני בעשעפעניש ווייסט ער: א וויזלטהיר, א לינדענוואָרם און א פּיפּערנאָמער, א

אריין און דורך בעמען, זאך זיין געבעט אויף אָנגענומען ווערען — אין דעם זכות, רבונג של עולם זאָל נישט פערשלאסען ווערען דער טויער פונ'ם הימעל פאר מיין געבעט און לאַסיר געדאכט ווערען מיט מיין מאַן און מיט מיינע קינדער און מיט אלע לייט צום גוטען אין דעם נייעם יאָהר. אָמן!

לאָז נאכדעם לאבען, ווער עס קען, לאָז ער זאָנען, אויב עס ליינט זיך איהם דאס מויל, אז דאס איז נארישע זאכען. — אַהער ליכט, אַהער א סך אַזעלכע ריינע נשמות-ליכט! א סך אַהער אַזעלכע ברענגענדיגע געפיהלעך, ריינע הערצליכע ווערטער, הייסע טרעהערען, געבעט און לעבשאפט צו תורה און חכמה, לעבשאפט צו מענטשען, צו א גאנצער וועלט מענטשען! און דאס אַלסדינג בייא וועמען איז עס? בייא יודענעס, בייא פראַסטע יודענעס, וואס אָנקוקענדיג זיין פון דרויסען דאכט זיך, זיין זיינען נאר נישט; וואס אָנקוקענדיג זיין פון מאַרק דאכט זיך זיין זיינען משונה פערגרעבט. .. הלואי א סך אַזעלכע ווייבער מיט אַזעלכע געפיהלעך און אַזעלכע ווערטער!

דאס מענען הערען יענע, יענע. ... און וויסען וואס אזוינס א יודיש האַרץ בעמיט, מענען הערען און — שטומען!

6.

א פאָר יאָהר איז דרינען זינט שלמה'לע האט אָנגעהויבען לערנען תנ"ך, אין גאנצען איז ער נאך א קינד, און וואס פאָרט, רבונג של עולם, האט ער שוין נישט איבערגעלעבט, וואו איז ער אין דער דאָזיגער צייט שוין נישט אויסגעווען? מ'קי גאָר עפּים וויא איין אַלטער, וואס וואָלט אוועקגעלעבט משותלח'ם יאָהרען! — ער איז געווען אין אַרס-נהרים, אין כנע, אין מצרים, אין פרס ומדי און שושן הבירה דאָרט, און נאך אין מדינות, פון חורו ביו כוש, אויף אין דער וויסטעניש, אין מדבריות און אָנגעזעהען זיך, אָנגעהערט זיך דאָרט זעהר פיער וואונדערליכע זאכען. לאָז מען פון דעסטוועגען קיין מעות ניט האבען, נישט מיינען, אז עס האט זיך געמאכט עפּים איין אומגליק, און ר' חיים האט געמוזט עוקר זיין, זיך אַרומ-וואַגען מיט זיין הויזגעזינד געביך, אָדער א שרפה, א מנפה, א בייזע מהומה, נישט דאָ געדאכט, איז אָנגעשיקט געוואָרען אויף דעם שטעדטיל, און דיא איינוואוינער זיינען זיך צעלאָפּען, האבען, וויא דער שטייגער פון יודען איז אין גלות, זיך צער-שלעפט אַער אַהין, איבער דער גאנצער וועלט. חלילה, קיין צער קיין ביין! דאָס

זיין אָנקומען האט זיך געלאָזט הערען אין דעם גאנצען שטעדטל, אלע אין איין קול:
דער בעל־שם, רבי אליה בעל־שם! יודען פלענען ניט קענען זיך זאט אָנדערצעהלען
פון רבי אליה'ס גרויסע וואונדער פון זיינע סגולות און קמיעות — דאָרט און דאָרט
האט ער אַרויסגעטריבען א גנגול, דענסטמאָל און דענסטמאָל האט ער געהאט צו
טאָהן מיט „זייד“, מיט דיא נישט־נוטע, וואס האבען פאַר איהם דאס ניי־יעהריגע.
צימערען פאַר זיין פּיפּס. דערבייא איז דערקלעהרט געוואָרען דער מעם פון זיין
בלינד אויג, אזוי: אז ער רופט צונויף דיא שדים ווענען עפּיס א זאך, שיט ער
אויס א זעקעלע מאָהן און חייסט זייד מיט א שפרוך, ביז איין מאָהנדעק צונויפ־
קלייבען, ווארום אָהן עפּיס איין אַרבייט, לאָזען זייד איין רגע שטעהען לידיגן קענען
זייד מוזיק זיין. איינמאָל האט ער זיך פאַרנעסען מאָהן אויסצושיטען האבען זייד
איהם איין אריג אויסגעדראַפּעט.

אַט דעם רבי אליה'ן, איבער וועלכען עס האט זיך אַרומגעטראָגען אַזעלכע
שרעקליכע מעשיות, אז שלמה'לע האט דערוועהן, איז איהם פאַר שרעק דער מאַמעס
מילך ענטפּאָלען. אמת טאָקי וויא רבי אליה פאַרעט זיך מיט רוחות, דערבייא איז
ער נישט געווען, נאָר דאס בלינדע אייגעל האט איהם בעוויזען גאנץ קלאָהר, אז
דיא מעשה אַרפּנים איז טאָקי אזוי — אלא נישט, פאַר וואָס־זשע איז ער בלינד?...
שפעטער אַביסעל מיט דער צייט, איז איהם בעשעהרט געווען צו זעהן אזוינס אליין
טאָקי, מיט זיינע אריגען.

ווינטער ביא נאכט, אַרום ניין א זייגער, פלעגט געוועהנטליך שלמה'לע און
זיינע חברים געהען פּונ'ם חדר מיט פאַפּירענע לאמטערנעליך אין דיא הענד, מיט
געפּירדער און געזאנג, פייפּענדיג אין דיא קולאקעס און צופּויקענדיג מיט דיא
באָקען. קוים איז מען אויפ'ן וועג צונעקומען צו דער גרויסער קאַלטער שול, וואו
עס דאוונען אלע נאכט מתים, לויט יודען מיט בערד זאָגען, האט פלוצים עפּיס וויא
אַפּגענומען דאס לשון. מען איז אין איין שרעק איבערגעגאַפּען דאס שטיקעל וועג
פאַרבייא איהר, האלטענדיג זיך ביא דיא ציצית און שרייענדיג, ביא זיך אין
האַרצען, שמעי־שראל! דערנאך אז נאָט האט געהאַרפּען מען איז פון דער סכנה
אַרויס, האבען יודישע קינדער, וויא דער שטייגער איז, זיך געשטאַרקט, געעפענט
א מויל און געזונגען שירה האָפּערדיג בעהאַרצט.

איינמאָל, אין א שטאַרק קאַלטער ווינטער־נאכט, אז שלמה'לע איז בעהאַרצט,
וויא געוועהנטליך, אריינגעגאַפּען אין שטוב, האט מען איהם באַלד אַפּגעשטעלט
מיט א ביי־דאומיטיגער מינע, און דער „גוט'ן אָווענט!“ איז איהם געבליעבען שטעהן

לעמפערט, א אינד, וואס טהום טאָהן גלוסטען אויף קוואַלען וואסער, א שור-הבר
און א טירקילטויב. הכלל שלמה'לע איז נאָר א געבירטיגער דאָ און אליין איז ער
עפּים וויא נישט קיין היגער, לעבט ערניץ דאָרט, דאָרט... זיין צייט איז פאַרצייטען
און זיין וועלט איז א יענע, וואס א מאָל, דאָ איז ער א גר און דאָרט — איין אַלט-
געזעסענער; ער קומט א היים, נאָר אויף א וויילע, וויא א גאסט אויף דער
סטאנציע, עסטאָפּ, נעכטיגט איבער — און מאַרש אַהין, ווייטער מאַקי אַהין!....
זיין לעבען איז, וויא דאס לעבען פון מויווענדער אנדערע שלמה'ליך, נאָר פון א זכר
ווענען — אזוי און אזוי איז געווען דענסטמאָל, בימים ההם, אין יענע צייטען.

נאָר לעבען מיט דעם זכר אליין דערפון, וואס איז געווען; בלייבען ביא א
געשיכטע און דרעהען זיך, דרעהען זיך אויף איין אָרט, ווייטער נישט אויף קיין
האָר — אַזעלכעס הייסט נישט געלעבט נאָר געטרוימט. אונזערע עלטערן, וואס
זיינען געזעסען ביא דיא טייכען פון בבל און דער קאָפּ איז זיין געלענען נאר ערניץ
אַנדערש, האבען שפעטער ערשט, ביים צוריק-קעהרען זיך פונ'ם גלות, דערפיהלט
אליין און אין שמחות דערצעהלט, לויט עס שטעהט אין דעם שירהמעלות, אַז
נישט געלעבט האבען מיר, נאָר היינו כחולמים, מיר האבען געחלומט.

און וויא באַלד אַזא לעבען וואס איז א חלום, וואס-זשע איז פאַר א וואונדער,
אויב אין איהם גריימט זיך אַזוינס, וואס נישט געשמוינען, נישט געפלוניען, אויב
עס דרעהען זיך אַרום אין איהם רוחות, שלעק, און ס'איז נאָנץ רעכט אויף בהמות
מיט מענטליכע צורות, וכדומה נאך אַזעלכע ווילדע בעשעפעניש!....

ווע נישט דיא ציצית, דיא מוזה און קריאת-שמע, דיא דאָזיגע דרייא גוטע
שמירות, וואס האבען געמאָלט אביסעל בערוהיגט, וואָלט ער חלילה יונג פון דער
וועלט געגאנגען פאַר גרויס מורא, וואס ווילדע בעשעפעניש האבען אויף איהם
אַנגעמאכט.

ס'איז כדאי צו וויסען האַטשע גור א טהייל חלומות פון שלמה'לעס יוגענד,
וויא אזוי און דורך וועמע ס'איז איהם ענטפלעקט געוואָרען דער סוד פון רוחות,
גלגולים און פיעל אנדערע שרעקליכע זאכען נאך נאר אין דיא קינדישע
יאָהרען.

אין דעם שטעדטיל ק... פּענט צייטענווייס זיך א ווייז טהאָן, וויא פלוצים
פונ'ם הימעל אַרפּגעפאלען, א יוד מיט א וויכדער גרויער באָרד, אין אויג א
בלינדס, דאס אויסזעהן זיינס שטאַרק שטאַרק משונה און געקוקט האט ער ביין
פון אונטער דיא ראנגע ברעסטע, האלטענדיג אביסעל איינגעבויגען דעם קאָפּ.

— מזל טוב ! — מאכט יענער פארשין, סאָפּענדיג וויא א נאָז — איך האב געהאט היינט מיט „זיין“ א גוט שטיקעל אַרבייט. פון היינט אָן וועלען שוין בייא דער קינעמאָרען דיא קינדער זיך האלמען און קיין „בענעמעניש“ וועט זיך, נאָך זיכער, מעהר נישט מרעפּען.

דעם פירוש פונ'ם דאָזיגען גאנצען ענין און פון „בענעמעניש“, איז שלמה'לע אין עטליכע טעג אַרום געוואָהר געוואָרען דורך „נרויסע“, וואס האבען וועגען דעם צווישען זיך געפיהרט א ברייטען שמיס און דערבייא נאָך ערנסט מיט אויס-געצויגענע פנימער דערצעהלט א געשריבענע מעשה, וואס דיא האָר שטעלען זיך קאפּויר זיא הערענדיג.

„אין דעם קיין שמערמיל גאלינג, נישט ווייט פון העלעם, איז געווען איינער מיט דעם נאָמען ר' גבריאל. אז דאס ווייב זיינס איז געלעגען געוואָרען למזל מיט א יונגעל, האט ער געשיקט בעטען דעם העלמער רב, רבי אליה בעל שם, ער זאָל קומען מיט זיין כבוד מהל זיין דאס קינד. דיא מעשה איז געשעהן אין חודש סיון, דאָנערשטיג. רבי אליה איז אין דעם טאָג טאָקי אָווענט-צייט געקומען גאָהענט צום שטעדטיק, האט ער דערזעהען מכשפים און מכשפות מעהר פון הונדערט טויזענד. אימליכען פונ'ם מויל געהט אַרויס א פלאם-פייער, אַרום זיין ברענט אויך א פייער, און זיין אלע שפילען זיך אָט מיט דעם דאָזיגען קינד טאָקי, וואס איז געבוירען געוואָרען. אז דער רב האט א קוק געטאָהן, ערעה, אזוי איז דיא מעשה, מהוט ער א זאָג דעם משרת זיינעם : ניכער גיב מיר אַהער וואסער פון מיין פלעשיל ! פאַר'ן וואשען דיא הענד האט ער געזאָגט א שפרוך מיט דעם שם און גענומען זיבען מעסערס, זיבען ברעטליך, צווייא חלות מיט זיבען שיך, אין אימליכען שוך ארייני געשמעקט א מעסער, דערנאך מהוט ער אויס דיא שיך פון זיינע פיס, וואשט צווייא מאָל דיא הענד, שטעלט אויף דעם גראָבען פינגער פון דער רעכטער האַנד און זאָגט אזוי : מיט דעם כח פונ'ם הייליגען שם, אַזעלכען און אַזעלכען, בין איך מבטל דעם כישוף פון דיא מענער און ווייבער, דיא מכשפים און מכשפות. עס זאָל נישט שאַדען דעם קינד, און מיט דעם דאָזיגען שם האט רבי אליה דערהרגעט אלע מכשפים. באַד טאָקי געהמט ער דאס קינד, אָפּפיהרען עס צו זיין פאָטער און מוטער, און תיכף וויא ער קומט אריין צו זיין רעדט ער אַרויס דעם הייליגען שם „שמישו“ האבען אלע מענשען אין שטוב באַלד דערזעהען, אז יענס קינד, וואס ליגט לעבין דער קינעמאָרען, איז נאר שמרוי און קלאַטשע — א פערבלענדזשע-ניש, בעהיט זאָל מען ווערען ! עס האט זיך נאָר געדאַכט, אז א מענש מיטטעהנס

וויא א ביין אין האלד. ער וויל אַרדס מיט עפעס א וואָרט, נאָר מען ווייזט איהם ווינקענדיג מיט א פינגער אויפ'ן טויל — שאַ! ער זעהט, ס'איז עפּיס נישט גלאַט. אין שטוב איז טונקעל, דיא מאַמע איז נישטאָ, פון דיא מאַנסביקען אויף קיינער נישטאָ, דיא קינדער זיצען צושטערט, אימליכער פאַר זיך אין א ווינקעלע. וואס זאָל ער נעביד טאָהן? ער געהט, פון קיינעם נישט בעמערקט, אויף דיא שפיטץ פינגער און קלעמערט אַרדף שטיל וויא א קעמזעלע אויפ'ן אויווען, האַמט צו דער וואַרעמען אביסעל דיא נשמה פאַר קעלט. פונ'ם אַקירעל אויף יענער זייט אויווען — א חר'ל פאַר א פאַרפאַק, פאַר דעם עלטערן ברודער מיט דעם ווייב — טהוט איהם עפּיס שטאַרק א שיין, ער ציהעט לינענדיג זיך אויס מיט דעם קאָפּ אהין, ניט בננבה א בליק און בלייבט פערנאַפט, נישט קענען א ריהר זיך צו טהון מיט קיין אבר. דאס ווייבערשע בעט דאָרט איז פערהאַנגען, זעהט ער, מיט א פאַרהאַנג, אָנזעצט פון אויבען ביז אַראָפּ מיט בריווידיך-שפילקעס, וואס פונקלען אַקענען דער שיין פון אַוואַנישליכט, (א נאָכחלברדיג ליכט מיט א באַוולענעם קנייט'ל), דיא באַנק, וואס לעבין דער רובע דאָרט, איז אַבנערקט און אויף איהר אָרט איז אויסגענאָבען אין דער ערד א גריבעל. איינער עפּיס פון א ווילד אויסזעהען האַלט א שוואַרצען האָהן, רייכערט קרייטיכער אַווינע און מאַכט משונענע הוויזות. טהוט א זעמץ דעם האָהן אין קעפּיל און לאָזט אַרויס אויף משונה קוקות עפעס נישט קיין מענשליכע ווערטער: „איהדיה סמיטה, אַנרפּטי, מרום, שמריאל“, ער דרעהט מיט דיא אויגען, בלאָזט שעפּשטשעט: „מצפּין, מצפּין, מצפּין, מצפּין, מצפּין, מצפּין, מצפּין, מצפּין, מצפּין, מצפּין“, א טופ געבענדיג מיט דיא פיס, אַ מאַך מיט דיא הענד, וויא ער ראַנגעלט זיך מיט עמיצען, און בייא אימליכעס „מצפּין“ דערלאַנגט ער א דרעה, א זעמץ דעם האָהן אין קעפּיל אַזוי, אַז ער פערנעהט זיך נעביד האַרהלענדיג. פון אונטער דעם פאַר האַנג הערט זיך אויף א שרייען, א קרעכצען, וואס רייסט אויס א שטיק האַרץ. דער ווילדער פאַרשוין צושאַקעלט זיך שטאַרק ביין, ציהעט איין דעם אַמהעם אין זיך, קועטשט זיך און לאָזט אַרויס וויא פונ'ם בויך עפּיס משונה'דיגע ווערטער: „תלמכא חישה ובסוסביק פסלמניא“, האַפט דעם האָהן ביים נאָרעל, דרעהט מיט איהם וויא צו כפרות, טהוט איהם א וואָרף אין גריבעל.... פאַרשייט און — דאס ביינקעל שטעהט באַלד טאַקי ווידער אויף זיין אָרט.... פון אונטער'ן פאַרהאַנג געהן אַרויס א ביטער געשרייא, צונלייך טאַקי א קוויטשעלע מיט א געוויין — מזל טוב! זאָגט עפּיס א יודענע און דיא מאַמע, צונעהמענדיג אביסעל דעם פאַרהאַנג און אַרויטשעקענדיג דיא קעפּ, א יונגעל, הלואי אויף לאַנגע יאָרן!

נעוהנמליך פלענט דער רינג ארויסשפרינגען אין א מארק־מאָן, איבער עפּיס א מצואה, נאָר מעהר פון א מאָן האט ער קיינמאל נישט געדויעט. מאָרנען נאָכן פריה איז שוין לייבציקע מיט דעם פייערמעפיל נעקומען, איז געווען זיס וויא צוקער, געבלאָזען אין מעפיל און גערעדט א שרעק.

אין דיא לאַנגע ווינטער־נעכט פלענט זיא אָפט קומען זימצען בייא שרה'ן מיט עפּיס איין ארבייט, מיינסטענס מיט א זאָק אין דער האַנד און האַלטען זיך עצות, צי ס'איז שוין צייט אָנצוהויבען דיא פיאטע, אָדער אויף וויפיל איינליך אָפֿ צולאָזען דיא זאָק. דערבייא האט זיך איהר נישט צוגעמאכט דאס מיל, גערעדט, בערעדט, דערצעהלט משונה וואונדערליכע מעשיות, וואס זיינען זיך פערלאָפּען אין דער וועלט, אויף מיט איהר אליין און מיט איהר זיידען עכירהשלום, שווערענדיג זיך מיט כל השבועות, אז אלסדינג, וואס זיא דערצעהלט, איז אמת. פון איין מעשה איז זיא איבערגאנגען אין דער אנדערער, און אמאל האט זיא אויסגעמישט צווייא מעשיות אינאיינעם. פון וואס מען זאָל נישט געווען ריידען איז זיך עס נישט אויסגעגאנגען אָהן לייבציקעס א מעשה. האט מען גערעדט פון עפּיס א שלאפקייט. קרחת א שטייגער, איז לייבציקע ארויס מיט דער שפראכע:

— שא, אָט האט איהר אייך, יודישע קינדער, נאר א פרישע מעשה! פסח קלאָמץ, אָט דער ישובניק קלאָמץ, א רויטער, א געזונטער, נאָר מאָק א פויער. זימצט ער זיך, פסח, איבער א גרויסער שיסעל זויערמילך, אריינגעמאָהן איי־ גאנצען מיט חשק אין דער אכילה. וואס דערזשע זאָל א גראָבער יונג מאָה? וויא פסח זימצט זיך דאָ אזוי, דיא נשמה זיינע אין שיסעל, קומט אריין אין קרעמשיט צו איהם עפּיס א פרישער פארשוין. ווער דער פארשוין איז? דאס וועט זיך שוין ארויסווייזען ווייטער, שפעטער אביסעל. שמעהט ער זיך דער פרישער פארשוין אָקעגען קלאָמץ'ן, קוקט־קוקט, נישט אראָפּצוגעהמען פון איהם דיא אויגען. און וויא פסח שעפט אָן א גרויס לעפעל זויערמילך און טראָנט עס צום מויל, איז מייין פארשוין טהומ איהם א פאטש איבער דער האַנד און דאס לעפעל מיט דעם זויערמילך פאלט אריין באַץ אין שיסעל. דוא זעהסט, מאכט דער פארשוין צו איהם, אָט דאס סדינעמשקע שווארצענקע פינטעלע, וואס שווימט דאָ אַרום איז שיסעל? ניין, דאס איז נישט קיין פראָסטע פינטעלע. ס'איז דיין מול, וואס איך האב מיר דאָ בעצייטענס אונטערגעהאפט איידער דוא האסט עס אראָפּגעשלונגען. דאס גומעמשקע פינטעלע איז עס. ווילסט וויסען ווער, וואס? — נא! דאס קרחת האט זיך עס פערוואָרפען אין א שווארץ פינטעלע און געוואָלט מיט דעם זויערמילך

נעזאָנמ, ער נעהמט דאס אמת'ע קינר, וואס ער האט מציל געווען פון דיא קליפות.
און ניט עס אָפּ צוריק דער מוטער*.)

פון דענסטמאָל אָן איז שלמה'לע שטארק צודרעהט, עס דאכט זיך איהם,
ס'איז אינגאנצען דאָ — א פערבענדזעניש! אָט האַפט דעם, יענעם דער רוח,
אָדער דער רוח האט זיין לאנג געהאַפט, עס דאכט זיך נאָר בריות, און באכט
איז זייער נשמה פון קלאַטשע. ער אליין איז אויף קלאַטשע....

7.

א מייסטערין שרעקליכע מעשיות אזעלכע צו דערזעהלען איז געווען יאחנע
סאָסיע, אָדער לייבציכע, וויא זיא האט געהייסען. זיא האט, זאָל זיך איהר גרינג
שלוקערצען דאָרט, מיט איהרע מעשיות זעהר פיל אויף שלמה'לען געוויקט.

לייבציכען, קען מען זיכער זאָנען, האט נאָט בעשאפען אויף דער וועלט מיט
דער איינציגער בונה אליין, כדי אויסצודריקען מיט איהר געשמאלט נאנץ שאַרף,
אין העכסטען גראַד, א טהייל פון יענע חפצות, וואס געפינען זיך ביא ווייבער
איבערהויפט צו ביסליכווייס נאָר. ווען א גרויסע מאָדניצע אין פאריז, אָדער אין
ברדיטשוב א שטייגער, שמעלט מיט זיך פיר וויא זיא שמעהט און געהט, א לעד
בעדיג בילד פון דער ווייבערשער תאוה — פוטצען זיך, דאס הייסט, אינגאנצען
איז זיא א גאָרנישט, נאָר א פוטץ, אזוי האט לייבציכע אויף פירנעשמעקט מיט
איהר מייכען דיא ווייבערשע תאוה — צוריינען און בעריידען, נישט אויסצולאָזען
קינעם און קיין זאך אין דער וועלט. אזעקענעמען ביא איהר דיא דאָזיגע איינציגע
מעלה, וואָלט זיא געמענט נאר ניט געבוירען ווערען, קיינעם חלילה וואָלט עס נישט
געאַרט. — לייבציכע פלעגט, וויא א גאָהענטע שכנה, קומען צו שרת'ן ר' חייט'ס
ווייב, ליינען אמאָל דאס, אמאָל יענס, און כמעט אלע פריהמאָרגען געהמען פונ'ם
פרייטשאַק א קויל פייער ביא איהם. שוועבעליך, וויא היינט, האט מען דענסט
מאָך ווייניג געוואוסט, מען פלעגט געפרייכען אנדערע מיני מיטעל און פייערעצייג.
לייבציכע פלעגט דאס קויל פייער אריינשאַרען אין א טעפיל, באַזען עס צווישען
דיא קאטע קוילען דאָרט, און דערביא אויסשיטען גאנצע זעק רייד. איין מאָל
אין וואָך האט געמוזט צווישען דיא דאָזיגע צוויא שכנות זיך מאַכען א רוג.

* ספר תולדות אדם מאת הר"ר אליהו בעל שם, סימן פ"ב.

נעבען אוראי עמליכע טעפ שמאלץ, און גריותן נאר אָן א צאָהל. צוריקטראָגענדיג
 איהם פונ'ם שוואַם, א נעקוילעטער שוין, ניט ער זיך פרוצירט א שמעל אויף דיא
 פיס, טוהט זיך א לאָז, מיט א פיף איבער דער גאנצער גאס, און ווערט פער
 שוואַנדען. ווער גאָנער, וואס גאָנער — א נכנול איז דאס נאר געווען! ... טפא,
 איך מיש איין מעשה מיט דער אנדערער, פריישיגט מיט מילכיגס. פון מילך וויל
 איך דאָ נאר דערצעהען. א מירדיל אז איך בין נאך געווען, האט דיא רויטע קוה
 דעם זיידענס, עלירעשקום, אויפגעהערט כמעט צוגעבען מילך, איז געוואָרען מאָנער,
 דאָרקוואַר מיט לידיגע אײַטער. דיא באָבע טעמע, זאָל א נומע מליצה זיין, האט
 זיך שטאַרק געערגערט. געה, זאָנט זיא, גיב פרעסען א קוה, אז זיא וויל נישט
 געבען קיין מיך. מכות איהר... פעטריכע, זאָל זיך מיהען נישט מיהען דאָרט, האט
 צוקריגענדיג זיך מיט איהרע א חברתה, א מכשפה, אויסגעזאגט דעם סוד, אז דאס
 איז איהר מלאכה, און פאַר א טרונק בראנפּען געהייסען אָט וואס: „טעמא, מאַכט
 זיא, נעהם צעלייג אָווענט־צייט אויפ'ן פרייטשאַק א פייער, שמעל ארויף דאָרט
 אויף א טרינישקע א טעפיל, אין טעפיל טהו אריין דיא „צעדעלקע“ און דיא האָר
 פון א פלעדערטוויז מיט דיא קרייטעכצער, וואס איך גיב דיר דאָ. טהיר און לאָדען
 זאָלען זיין גוט צוגעמאַכט, חוץ דיר, זאָל קיינער אין שטוב נישט זיין. אויב דוא
 האסט שטאַרק מורא, מעג יאחנאַס־אַסיא מיט דיר בלייבען. אז דאס טעפיל וועט
 אָנהויבען קאָכען וועסט־דוא הערען א קלאַפ אין דער טהיר, שפעטער אביסל קולות
 מיט א געבעט: טעמא עפען דיא טהיר! און דוא שא. דאס וועט דיא מכשפה
 קייסקלינדיג זיך אויפ'ן בויד, קומען בעטען זיך, און אָננעהמען דאס קול פון דיין
 מאן, און נאך אנדערע אלערלייא קולות, דוא אָבער ציט... עפען ניט למען־השם
 ולמען־השם“. כ־הוה. איך געדענק עס וויא היינט. ס'איז אָווענט־צייט, אין שטוב
 איז פינכטער, איך מיט דער באבען, מיר אויף צו לאַנגע יאָהר, שטעהען מיר ביים
 פרייטשאַק. דאס טעפיל אויף דער טרינישקע, אונטען ברענט א פייער, קוים
 הויבט אָן דאס טעפיל טיאָך, טיאָך, הערט זיך אין דער טהיר קלאַפ, קלאַפ. דיא
 באבע ציטערט, שטשרעט אויס אויף מיר איין אויג, פאַרבייסענדיג מיט דיא ליפּען.
 מיר אין האַרצען קלאַפּט אויך — טיאָך, טיאָך, נאָר גארנישט, שא! פלוצים הערט
 זיך א קול וויא פונ'ם זיידען, אָבער אקוראַט אזוי, מען האט געמענט שווערען, מיט
 א געבעט: טעמע, לאָז מיך אריין, טעמע! דיא באָבע פאַרבייסט נאך שטאַרקער
 מיט דיא ליפּען, ווינקט מיר מיט א פינגער אויפ'ן מויל, דאס הייסט — שא
 יאחנע־סאַסיע! איך לייג אלץ אונטער שפענדיך. דאס טעפיל קאָכט
 פון דרויסען הערען זיך קולות: ווידער וויא דעם זיידענס קול מיט נומען און מיט

אינאיינעם דיר אין בויך אריין. ער נעהמט באלד מאַקי א פאחיריל, ניסט אהין אינווייניג אריין דאס זויערמילך מיט דעם פינטעלע און היינט עס אויף איבער דעם אויבען. פסח קלאַטץ שטויסט זיך שוין אָן ווער דער פארשרין איז, איינער פון דער נוטער כנופּיא איז ער. ער האט איהם זעהר שיין בעדאַנקט. דערנאך איז פסח קלאַטץ געפאָהרען אין שטאָדט אריין און געבענשט נומל... וועט איהר דאָך מיך פרענען, וואס איז, יאָהנעסאַסיע, דער סוף מיט דעם פאחיריל? אוי, אזא סוף מיט אלע אונזערע שונאים געזאָגט געוואָרען! עס איז אויסגעטריקענט געוואָרען וויא א שפּענדיל, פון א מינדסטען בלאָז האט עס מיט איהם געוואָרען וויא א קדחת. דער רוח האט שיער נישט צוגענומען דאס קדחת, אזוי האט עס געליטען, ליגענדיג דאָרט פערשפּאַרט. בעדאַרף זיך מאַכען, אז מען זאָל מיט א שפּילקע א שטאָך טאָהן אין דעם פאחיריל איז דאס קדחת וויא א רוח אַרויסגעפלויען. אזוי פליהען זאָל איך, רבוננו שכ עולם, אין פיעל נוסט, אָמין!

זינט דער דאָזיגער מעשה זאָגט זיך שכמח'לע אָפּ, פאר שרעק, פון זויערמילך. עס בעקומט איהם נישט איבערהויפט דאס עסען, דיא בעסטע שפּיין אפילו. ער קוקט זיך צו אין מעלער צו א מינדסט שוואַרץ פינטעלע און צימערט — אָם טהוט איהם א נעהם דאס קדחת!

איינמאָל אין א ווינטערנאַכט זיצט זיך שרה מיט לייבציכען לעבן אויבען און פליקען ביידע פּעדערען. אַקענען זייא אויף דער באַנק זיצט דיא קאַטץ, צערייגענדיג אונטער זיך דיא הינטערסטע פיס, מאַכט מיט דעם ווידעלע און קוקט מיט א פאָר גרינע אוינען. אויפ'ן „לומשניק" ברענט א פייעריק, דיא קינדער, א מאָל דער, א מאָך יענער, וואָרפּען אונטער דאָרע שפּענדליך. אין שטוב איז וואָרם, טחיה, עס רעדט זיך עפּיס געשמאַק, אזוי געשמאַק.

— וואס פון דער קוה, שרה, רעדסטו דאָ? — פאלט לייבציכען אַריין שרה'ן אין דיא רייד — דיא קוה ניט עפּיס ווייניג מיך, זאָנסטדאָ, דיא קוה? דאס נעהמען דיא מכשפות צו דאס מילך. איין מיטעל דערצו איז, קאָכען דאס „צער רעלקע" (א שטיקעל ליינוואַנד אויף איבערווייען דאס מילך). אז איך בין נאך א מיידיל געווען האט זיך געטראָפּען בייט זיידען, מיר אויף צולאנגע יאָהר, א מעשה, אין דעם יאָהר מאַקי, וואס מיט דעם נאָנער, א ליכטיגען נידען זאָל ער האבען — דער זיידע. ס'איז נאך אזא מעשה נישט דערהערט געוואָרען אין דער גאַנצער וועלט. מען האט איהם נישט געקענט ריהרען פונ'ם אָרט, אזוי שווער איז דער גאַנער געווען, א הונדערט פונט, אז אַמשר נאך מעהר. ער האט בעדאַרשט

מען מלכות.... שלמה'לע איז שטארק פארנומען. וואו פאר איהם צייט, ווען צייט? נישטאָ קיין צייט! — דער קאָפּ איז איהם דול.

איינמאָל, נאך א גרויס דולעניש, אז שלמה'לע איז וויא א נאָסט פון יענער וועלט אהיים אראָפּגעפאלען, עפּיס איבערצוגאָפּען, האט ער באַרד ביים אַריינגאנג אין שטוב דערהערט א יאָסער א קלאָג, וויא מען בעוויינט א טויטען. דיא מאַמע ברעכט דיא הענד, טענה'ט עפּיס און וויינט אויף א ניגון. דוד'ל און איידעלע, צווייא ברעסקליך קינדער, שטעהען פון דערווייטענס אין א ווינקעלע און רעווען, קוקענדיג אויף דער מאַמע, מיט אָפּענע טייליכליך. לאָה, דיא עלטערע שוועסטער, וויינט אויף דער מילכיגער באַנק אראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ און איז שטארק פאר אימערט. שלמה'לען גיט א טאָכע דאס האַרץ, אין דיא אויגען שטעלען זיך איהם טרערען, און ער הויבט אָן באַלד טאָקי אויף צו וויינען.

— אוי, א גורדין, א גרויס אומגליק, אוי־וועה, האט אונז נעמראָפּען! — טענה'ט דיא מאַמע, פארנעהענדיג זיך פון טרערען.

— מאַ—אמט, מאַ—מע—ע! רעווען דיא קיינע קינדער און קראַטצען דיא קעפּליך מיט ביידע הענטליך.

— אי—איק—היק! שרויכעט שלמה'לע, דער דאָרטיגער חכם, און שנייט דיא נאָז.

— וויי, שלמה'לע, וויין! — זאגט דיא מאַמע מיט תחנון־לשון, אז ויא האט איהם בעמערקט, און ליינט ביידע הענד איהם אויפ'ן קאָפּ ארויף — טהה, אַל־מאכטיגער פאטער, דיא טרערען פון ריינע אומשולדיגע קינדער טאָהן אין דיין לאַגעל. אוי, אומגליקליך קינד, וויסט איז אונז, פינצטער איז אונז — פינצטערע שקאָלעס... יודישע קינדער נעהמען אין דיא שקאָלעס!

— נעוואָלד! — שרייעט שלמה'לע, פארנעהענדיג זיך אונטער דער מאַמעס הענד.

שלמה'לע דער „דאָרטיגער“ האט געהערט, אז אויף דער וועלט „דאָ“ געפינט זיך בייא „זייא“ עפּיס שקאָלעס. וואס מען טהוט דאָרט אזוינס? דאס האט ער נישט געוואוסט. געהערט נאָר, אז מען שמייסט א שרעק. אצינד, דער וויסענדיג זיך, וואס דער מאַמעס געוויין בעטייט, — אז ס'איז דאָ א בעפעהל, מען זאָל יודישע קינדער נעהמען אין דיא שקאָלעס, איז איהם ענטפאלען דאס געזונט. עס האט איהם זיך געדאכט, אָט שטעהען זעלנער, מען נעהמט איהם, מען פיהרט איהם, מען שמייסט.... און דאריבער האט ער געביך געשרינען — געוואָלד!

בייזען. דאס איז געווען זיא, דיא מכ. פה'טע, עס האט איהר א פנים נומ געדעחט
אין בויך פונים קאכעניש אין מעפיל. שפעטער אביסעל א חריוקען פון א חויר, א
היילען פון א הונד, א מעקען פון א ציג, א מיוקען פון א קאטץ. דערנאך, דערנאך,
הערסט-דראו, שרה, וואס איך וועל דיר בעסער זאגען — טהוט פלוצים א זאג
לייביכע, פארקוקענדיג זיך אויף דער קאטץ, וואס ליגט זיך אויסגעשטרעקט
אקעגען אויף דער באנק, דרעהענדיג דעם וויידעל און מאכענדיג מיט דיא
פאָדערסטע לאפקעס — דוא הערסט, עס געפעלט מיר עפּים נישט דיין קאטץ.
איך האב מורא, אוי א וועהטיג איז מיר נישט, דאס איז א גלגול! א
קאטא!

— אַ-קאַטאַ, אַ-קאַטאַ, אַ-קאַטאַ!

דיא קאטץ דערשרעקט זיך, לויפט און פאלט אריין אין דעם מאָפּ פערדערען,
שפּרינגט געשווינד ארויס, איינגעטינקט אין פערדערען וויא א שוואַרץ-יאָהר. עס
ווערט א געשרייא, א יאָגעניש, זיא פוטץ אויף מיט און אויף ביינק, און אלע
נאך איהר. ס'איז א צאָרען, א מחומה אויף דער בידנער קאטץ נעביך נאר פלוצים,
אומגעריכט!

פון דענסטמאָלאָן דאכט זיך שרטה'לען גלגולים. דער נאָנער איז נישט קיין
גאנצער, דיא קאטץ איז נישט קיין קאטץ, אויך דער מענש, להבדיל, איז נישט
קיין מענש, דיא דאָזיגע וועלט דאָ איז אינגאנצען טאקי נאָר — איין עולם
הרמיון!

8.

דאָ אויף דעם עולם איז שלמה'לע א למך, ווייסט נישט פון א לעבען צוזאגען,
דערפאר דאָרט - אויף יענעם עולם, וואָהין ער פארפיהט דורך דעם לערנען, איז
ער א וויכדער חכם, קען אלסדינג וויא א גרויסער למדן, אועלכעס אפילו, וואס
איז פאר אנדערע היינט נאר א סוד; ער לערענט גמרא, פארנעהמט זיך מיט
דינים ומשפטים און נאך אנדערע זאכען דאָרט. ער איז א דאָרטיגער מיט אלע
גענג, מיט דעם שטייגער רעדען, מיט דעם שאַקלען זיך, אינגאנצען מיט דיא
ביינער, מיט לייב און לעבען. פאר איהם איז דאָרט א וועלט מיט עסקים — ס'איז
דאָרט א מחלוקת איבער איין איי, וואס דיא הוהן האט יום-טוב געלענט. לויט
געהענע מעשר, כהנים געהמען תרומה, זיינען מקריב קרבנות, און יודען — שמיסט

— עומק האפונא וויני פונאיעסטא, שמשאבי האפון איך ני חוצמאיע.

— אריי! דא האפונא שצא דאליעסא. מאָושע מיסאצי דוואַ אלכא טרי בודע דא איך סודנאָוואַ דניא. טרעבא פּיטאטי, שמשאָ צע מאַקיי? באַציט אָט חיקא 1

— סטאָפּ חיקא! קאזשינאָ, שמשאָ עומאָ מי מאַקי בינאיע אי גירקא פּלאַטשעס, אָ?

— אויַוועח מעקיסא, נעסצענסיטצע! נימא מצאסי. אָט בערקא! פּיטא אי או בערקא, ניחאי קאזשי בערקא, וועה איז מיר! — ענטפערט היהדרונא, לויפּענדיג באַרג אַראָפּ צום בית־עולם אין איין אָטחעס.

— אָ, בערקא! טשויעש, אַ"א שמשאָ מאַק זשידקי חניקאיוט, האָ?

— עטאָ אוי, צעלאָוויצי דאָבריע, אוי ליחאָ... בודוט האַפּאט הלאַפּצעח נאָשיד אוב שקאָלי! — שמעלט זיך בערקא דערצעהלען דיא נויט, וויא ער קען, דעם נאָנצען ענין פון דיא שקאָלעס. ס'איז עפּיס אויסגעקומען מאַקי אז אָך און וועה צו דיא שקאָלעס, וואס פאַר אַ פנים וויא האבען נעביד געהאַט, אַריינפאַלענדיג צו בערקאין אין מויל. דיא נויט אָבער האבען איהם פערשטאַנען, זיך איבערגעצקמט און דרייא מאָל אויסגעשפינען, וויא דאס איז מאַקי איין אומגליק.

ביז וואָנען אָבער זכות־אָבות וועט ביישמעהן, זיך מיהען פאַר דעם כסא־הכבוד און דער אייבערשטער וועט אַ נס מהן, דערווייל האבען יודען זיך געטהון דיא אַלטע סגולה — חתונה מאַכען יונגע קינדער. ס'איז געוואָרען אַ בהלה. שדכנים, גוטע פיינע מענטשען, האבען נישט געשפּאַרט קיין מיה, געאַרבייט, אויס ליבע צום פאָלק ישראל, אויף אַלע כליים. מען האט געהאַפּט און אָפּגעשטעלט חופות קליינע יונגליך מיט יונגע מיידליך, עס זאָל הייסען, אין דעם פאל ווען חליכה שקאָלעס, העדהע, אָפּגעטאַהן אויף מערקיש — נישטאָ קיין קינדער, נאָר לויטער בעלי־בית'ליך, קליינע יודליך... און בכדי טאטעס פון קליינע מיידליך זאָלען זיך נישט איינשפּאַרען, זיך נישט שטאַרק איבערגעהמען מיט זייער כחורה, איז אַרויס אַ קלאַנג, אז מיידליך וועט מען אויך געהמען עפּיס אין דיא קאָלאָניע ערגיץ. אז שטמאָלע איז אַרויס טרוקען. נישט חתונה געהאַט דענסטמאָל אין דער בתכה, איז דאס סתמאָ נאָר אַ נאָט־זאָך — פאַר איהם איז אין דעם שמערטלי נישט געווען זיין בעשעהרטע, און אַקעגען נאָט קען מען נישט געהן, עס העלפט נישט אַקעגען איהם קיין חכמות. מיט וואס דען אַנדערש לאָזט זיך עס דערקלעהרען?... דיא מאַמע האט דאָך חשק געהאַט, דער טאטע, אמת מאַקי, האט זיך געקרימט, וויא איינער רעדט:

דיא מאמעדישע ווידער האט געוויינט נישט אזוי דערפאר, וואס מען שמייסט, שמייסען שמייסט מען דאך אין חדרים להבדיל אויך, נאך נאכט אזוי, ווייל שקאלעס איז א מיאוסע זאך. דער נאָמען שקאלעס אליין איז שוין פֿע, א שרעק, ס'איז דאך איין עק פון דער וועלט, אויס יודישקייט. וואס קען חלילה פון יודישע קינדער ווערען?

יודען אין שטערטיל זיינען ארומגעגאנגען אָהן קעפּ, מען האט געזיפצט, גע־קרעכט און גערעדט פון דיא שקאלעס. דערביי געמומעלט אויף עפּיס א דייטשיל, א ליכענטהאל, וואס פון איהם און נאך אזעלכע וויא ער, „בערלינער“, קומט דאס גאנצע שפּיל אַרויס. מען האט געמאַכט אַסיפּות און געראַכט, וואס טהוט מען עפּיס דערצו. ס'איז געבליבען: מען זאָל גוררתעניט זיין, זאָנען תהלים, רייסען קברים און איינלענען דיא וועלט. מלמדים געבויך זיינען געווען געפלעווט, שטאַרק דערשלאָגען, האבען געציטערט פאַר זייערע קנעלונגען. דיא שקאלעס וועלען זייא דאך דערגעהען דאס לעבען, מאַכען דעם טויט. אז גאָט אליין וועט זיך דאָ נישט אַריינמישען, נישט טהון עפּיס א נס, וועלען זייא דאך בלייבען אויסגעשטעלט. עס פערשטעהט זיך, דאריבער, וויא שטאַרק געבויך זייא האבען געפילדערט, אונטער געהידעט דעם עולם. אַלע טאָג פריה און פאַרגאַכט זיינען דיא שולען פול געווען פון יודען. מלמדים האבען געפיהרט אַהין קינדער פון דיא חדרים. מען האט געזאָגט געוויסע קאפיטליך תהלים, געוויינט, געפאַסט. דער ערשטער תענית שלמה'לעס איז געווען יענער, וואס ווענען דיא שקאלעס. ווייבער זיינען געגאנגען אויף קבר אָבות, געמאַסטען פֿעלד און פאַרגאַסען טייכען טרערען. — ס'איז געווען א פאַר וויינטער זומער! אפילו דאס ביסעל גוים אין דעם שטערטיל זיינען אויך געווען עפּיס וויא צודרעהט. דיא גוים און יודען פונ'ם שטערטיל האבען געלעבט צווישען זיך זעהר גוט — איינער פונ'ם אַנדערען געצויגען דאס שטיקעל פֿרנסה, איינער ביים אַנדערען האט געוואוסט וואס עס טהוט זיך, און איינער דעם אַנדערען זיך געלאָזט דערקענען סיי אין לייד, סיי אין פֿרייד. איז א חתונה געווען, א שטיינער, בייא א יודען, האבען בעקאנטע גוים, געשיקט איהם דרשה'געשאנק: דער א הוקן, יענער עטליכע צעהנדלינג אייער, איינער א ברויט, דער אַנדערער א קוילעטש, אימליכער נאך זיין שטאַנד, און דאס אייגענע מאַקי אויך פאַרקעהרט. דאריבער האט דאס געוויין, דאס געפֿיכדער, דענסטמאַל בייא יודען אָנגעמאַכט א מרה'שחורה אויף דיא גוים און זייא האבען זיך געוואונדערט וואס זאָל עס אַווינס בעמייטען!

— אַי, ריעקא, קאזשי, שמשאָ נאשי זשידקי טאַמיטשקי פֿלאַטשוט, קרימשאַט גוצלד, יאָק בודמאָ איך ריעזשום?

גרייזנרויער יוד, נידעריג געוואקסען מיט א בייכעל און מיט זעהר א לעבליך פנים.
עס האט געהייסען ביא אימליכען אין שטעדטל: מיר האבען א נאסט — רבי נחום
רוזעווער, רבי נחום איז געקומען זיך געזענען!

און אלע האבען זעהר גוט פערשטאנען, וואס „געקומען זיך געזענען“ הייסט
אזוינס.

אז רבי נחום פונ'ם שטעדטל רוזעווער האט אויסגעגעבען דיא יונסטע טאכטער
זיינע און איז געבליבען אויף דער עלטער איין אלמן האט ער זיך פירגענומען פאָהרען
בליינדער שטארבען אין ארץ-ישראל. נאָר אזוי וויא ביז דעם שטארבען בעדארף
דאָך א מענש האבען צום לעבען און א יוד — דערצו נאך חתונה האבען אויף,
הייסט דאָך עס, מען בעדארף האבען געלד, וואס-זשע טהוט מען? בכן האט
רבי נחום געטהון דאס, וואס אנדערע יודען אין אזא פאל טהון — ער איז עטליכע
יאָהר ארומגעפאָהרען צווישען יודישע קינדער, פון איין שטאָט אין דער אנדערער זיך
צו געזענען, דאס הייסט געהטען שיינע נדבות און מאבען בעשטעלונגען, אויב עס
לאָזט זיך נאָר, אויף ווייטער אויף, אס-י-רצה-השם. אזא פרנסה וויא „געזענען זיך“
רעכענט זיך ביא יודען שוין נאר נישט-דינ, אזעלכער, וואס פאָהרט אהן
שטארבען, איז בכבודיגער פון אלע אנדערע מיני מקבלים, בטלנים און אויף פון
נשרפים א שטייגער, ער שמעקט שוין מיט קברות-בלעטליך — מיט ארץ-ישראל,
ער איז שוין א קאנדידאט אויף א ירושלמי! רבי נחום איז ארומגע-
פאָהרען אזוי עטליכע יאָהר און האט צו יודען חלילה נישט דערלענט. מען האט
איהם פארבעטען דער אויף א וועטשערע, יענער אויף ווארמעס, און ביים געזענען
זיך, איהם געגעבען אין האנד אריין אויף. רבי נחום פון זיין זייט האט זיין צונע-
זאָגט דערפאר זעהר פיעל הבטחות. — דעם אזוי, יענעם אזוי, איינעם — בעטען פאר
איהם אויפ'ן קבר פון מאיר בעל-הנס, און דעם אנדערען — ארץ-ישראל ערד....
רבי נחום האט נישט פארשעהט דאס שטעדטל ק... וואו ער האט געהאט בע-
קאנטע און עטליכע ווייטע טרובים, און אין א שיינעם זומר-טאָג איז ער געקומען זיך
געזענען אהין.

געוועהנטליך עסט מען זומער אין שטעדטל וועטשערע ביא דער שיין פון דער
לבנה, אויב זיא איז דאָ, און אויב ניט — ביא א חלב'דיג נראָשען ליכטעל. מען
מאכט עס אָפּ בקיצור, און א גוטע נאכט — שלאָפען! באַרד טאקי, אָדער נאָכ-
דעם וויא מען לופטערט זיך אין דרויסען אביסעל אויס. אין איין זומער נאכט
אבער, זעהר א ליכטיגע, האָטש פעריל צוקלייבען, איז ביא ר' חיים'ן אין הויז געווען א

מע! נאָר נאָרישקייטען. אין אזוינע זאכען איז דער ווילען פון דיא ווייבער שרעקליך שטאַרק, ברעכט איינען. און פון שלמה'לעס זייט וואָלט נישט נאָר קיין מניעה נישט געווען, אדרבה עס וואָלט איהם נאך נאר משונה הנאָה געמאַהן. אין מאָל, פאַר וואס זאָל ער ערנער זיין פון אנדערע יונגליך, פאַר וואס אנדערע יונגליך קומט עס יא כלות און איהם נישט? — אַי, האט ער עס מקנא געווען אַ התנבחות'ל, עפּים איז אזעלכער אַ נאנצער מיוחס. קיין בערדיל, אמת, האט ער נישט, שמייסען אין חדר שמייסט מען איהם ווייטער טאקי אויף, פון דעסטווענען איז ער פאַרט עפּים וויא אַ שטיקעל גרויסער: ער מענשעלט זיך, קוקט אויף זיינע חברים אַראָפּ מיט נאווה, אַטראָט, נאך אביסעל, איז ער שוין אַרײַן אַ טאַטע... און צווייטענס, האט זיך איהם, נאר אָהן דיא אַלע זאכען, גלאט אזוי זיך געוואָלט האבען אַ כלה. ס'איז עפּים אַ נאנצער עסק — איך, בחור'ל, האב מיר אַ כלה, זומן מיר און טראכט מיר בייא זיך — ככה! מען בעדאַרף נישט פערנעסען, אז שלמה'לע איז דאָך געווען אַ דאָרטיגער, אַ נאנצער ירושלמי, קליינע התנבחות איז דאָרט אין לאנד נאנץ געוועהנטליך, היינט האט ער דאָך אין דער גמרא מכה פאַרפאַלקט זאכען עפּים געלערענט אויף, דערצו נאך געהאַט אַ פייערדיגען כח־הדמיון, דאס פאַעטישע פינקעלע, וואס גיט אַמאָל פלוצלים, וויא פון דער העלער הויט, אַ ברית....

נאָר וויא דיא מעשה איז, שלמה'לע האט אין דער בהלה נישט חתונה גע- האט, געבליבען וויא פריהער אַ יונגעל. גם זו לטובה! וואָרום וויא דערנאך האט זיך ארויסגעוויזען איז אוממיסט געווען דיא בהלה. יונגליך אין דיא שפּאַלעס אַרײַן האט מען מיט געוואָלט נישט גענומען, מיידליך אין דיא קאָלאָניעס — אויף נישט. חדרים זיינען געבליבען חדרים און סלמדים ווייטער טאקי סלמדים, אַלסדינג וואס פריהער. אין אנדערע גרויסע שמערט האט מען אפילו געמאַכט יודישע שפּאַלעס, נאך אָהן סכנות! קינדער זיינען דאָרט וועניג געווען, און מיטגעהאנגענע זאָגט וועכע? אַרמענקע עפּים, פון דעם געמיינעם עולם — אויף מיר מענשען!

אויף ליכענטהאָל איז עפּים וויא פערשווינדען געוואָרען. פון דער קאָמפּאַניע זיינער איז אין דעם שטערטיק ק... וויא פון דיא שפּאַלעס, קיין זכר נישט גע- בליבען. מען האט אינגאנצען איז זיין פאַרגעסען. שלמה'לע וואָרט נישט געוואוסט פון זייער געביין, אויב אזעלכע זיינען נאר אויף דער וועלט ערגיץ דאָ, ווען עס זאָל זיך נישט געווען שפעטער מאכען אַט דיא דאָזיגע מעשה:

והי חיום איז אין אַ שיינעם זומער־טאָג געקומען אין דעם שמערטיל אַ

שמעקט אריין א חלב'דיג ליכט אין דער קאשע און עסט. ... שיינע ברואים,
מישטעהנס'געזאגט — לאָזט אויס רבי נחום מיט א קרעכץ — אָההאָהאָ!

מיכא האלבערמלכות יא! דאס האט זיך נאך געלייגט שלמה'כען אין מח.
האלבערמלכות זיינען מסתמא קליפות, דיא גוטע נקבות וויא לילית און רוסאקעס,
א שטיינער, איבער וועלכע ער האט זיך גענוג שרעקליכע מעשיות אָנגעהערט, וויא
אזוי וויא פערפיהרען מענשען מיט זייערע תנועות און זיינען הונדערט מאָל ערנער
פון דעם טייפעל, פונ'ם אשמדאי אליין. דעריבער איז רעכט, וואס דיא ווילנער
שייען זיך געהען ביא נאכט אין יענע וויסטע געסקיך. אָבער בערלינער, נישט קיין
לצים, נאָר יודען מיט א קאָפּ, מיט הענד און מיט פיס. יודען, וואס אָהן היטלען
און וואס עסען אָהן געוואשען — אַזעלכעס איז נאר נישט צום פערשמעהן! ...
סטייטש, וויא געשיקט זיך עס, א יוד — און אָהן א היטעל! סטייטש, סטייטש
א יוד — און נישט וואשען זיך צום עסען! משוגע זיינען וויא צי חסרדעה?
ווייסען זייא דען נישט, וואס פאַר א פסק עס קומט דערפאַר דאָרט — פּעד,
שוועפעל און אייזערנע רימער! ... און נאר אָהן דיא אַלע זאכען, וואס פאַר א
פנים האט עס גלאָט א יוד אָהן א היטעל? — נאָר אַזעלכעס אָבער האט דאָך
געזאָגט רבי נחום, א יוד וואס געזעגענט זיך, וואס פאַהרט קיין ארץ־ישראל. אזא
יודען מוז מען גלייבען. איך־ברירה, ביא שלמה'לען האט שוין געמוזט זיך לענען
אין מוח אי אַזעלכעס אויך, און דער נאמען בערלינער האט זינט דענסטמאָל גע
האט ביא איהם דעם מייטש: א יוד אָהן א היטעל, וואס וואשט זיך נישט אה
עסט ברויט מיט שנייצען.

9.

שלמה'כען געהט למזל דאס עלפטע יאָהר. דיא תורה פאַר איהם ביא ליפא-
ראובן'ס לאָזט זיך אויס און ער געהט איבער אויף דעם טאמענס הענד, לערנען
אונטער זיין השגחה. — ללמוד, לערנען אליין, וללמד לערנען אויף מיט אנדערע,
בפרט נאך מיט אייגענע קינדער, דאס איז איינס פון גאָטס געבאָט, וואס יודען
זאָנען עס, בעמען דארויף אין דאוונען אַלע טאָג, און אז וואויל איז דעם, וואס איז
אין שטאנד עס מקיים צו זיין. ר' חיים פלעגט אזוי טאָק מיט זיינע קינדער זיך
נוהג זיין. מיט איטליכען בעזונדער פון דיא צווייא עלטערע זיהן האט ער געלערנט,
נאכדעם אז זייא זיינען ארויס, איטליכער אין זיין צייט, פונ'ם חדר, ביז דער חתונה.
וויא בעשעפטיגט ער איז געווען פלעגט ער אָפּרייסען א שעה אָדער א פאַר שעה

פארענדערונג: דער מיש איז גענוי נאך פון, ליכט ברענען אין מעסענע
ליכטער, עפס יום־טוב'דיג. — דאס האט ר' חיים פארבעסען צו זיך רבי נחום
רוזעווער אויף וועטשערע. עס האט זיך געצויגען ביים מיש א לאנגער, א ברייטער
שמיס איבער דעם כותל־מערבי און דער מערת־המכפלה, איבער דעם הרה"תים
און דער מוטער רחל'ס קבר, איבער חורבות און קברים, און מען האט פארביסען
מיט א שמיס איבער פייגען, טייטלען, מילגרוימען און באַסטהאָרען. אלע האבען
זיך בעלעקט, דיא אויגען האבען געפלאַמט, געפונקעלט פאר גרויס הנאה. רבי
נחום איז זעהר בערעדעוודיג, רעדט און רעדט, גלייך וויא ער איז שוין דאָרט
געווען, אלסדינג געזעהן מיט זיינע אויגען, און אלע קוקען איהם אין מויל אריין,
קוקען מיט ליבשאפט, מיט גרויס דרך־ארץ און זיינען איהם אין הארץ שטארק
מקנא, וואס איהם איז בעשעהרט דאָרט צו זיין. עפס אזוי גרינג זאָגט זיך עס:
ארץ־ישראל, ירושלים! דאכט זיך אין פלוג א לאַנד—א לאַנד, א שטאָרט—
א שטאָרט: הייזער, ערד, שטויב, מיסט, בלאָטע, נאָר ניין! עפס איז עס
אנדערש. וואס אנדערש, וויא אנדערש? דאס לאָזט זיך גאר ניט זאָגען. עפס
איז עס נישט מנושם גראָב, נאָר א רוחניות. מען בטדאָרף עס פיהלען. היינט
נעמען — אויף לשון־קודש, שמעדת, ערטער, וואס שמעהען אין דער תורה! ...
דער שמיס איז דערנאך איבערגעגאנגען אויף אנדערע, פראָסטע זאכען.
רבי נחום איז דאָך אויסגעווען עפס א וועלט, זיך געזעגענט מיט אזוי פיעל יודען,
אָהן עיך־רע, און אָנגעזעהן, אָנגעהערט זיך זאכען נאָר אים! ווילנא האט אין
דעם שמיס געשפיעלט דיא הויפט־ראַליע, מעהר וויא פון אנדערע שטעט האט
מען זיך אינטערעסירט מיר איהר. רבי נחום האט דערזעהלט חידושים פון איהרע
משתה בעריהמטע רבנים, פון איהרע ווילדע קצינים און שרעקליך גרויסע גבירים,
פון קרויזען, ישיבות און אָרמע בחורים — אַראַי! אויסלאָזענדיג מיט האַלבע־
מלכות עפס, אין א געסיל ערגיץ דאָרט, וואו ס'איז סכנות, און מען שייצט זיך
געהען דאָרט ביא נאכט — שוין אויף א גידעריג אומטיג קול: אַראַי! און גאר
צום סוף איז עד ארויס שטארק אָנגעלאָדען אויף בערלינער עפס. — אָט
דיא יודען פון דיא שקאַלעס דאָרט פון לילענמאהלס כנופיא, האט ער געזאָגט,
פארדרעהענדיג מיט דער נאָז, גענומען דערזעהלען מעשיות, חזק מאכען פון זייא,
אז דאס זיינען עפס ווידע בראוים, זיטצען ביא זיך, ווען קיינער זעהט נישט,
אָהן היטלען און עסען אָהן געוואשען! דיא תורה זייערע בעשמעהט אין לשון,
אין קורצע שורה'ליך מיט מליצה, אלץ: אהה, אהה, וועהגעשריגען! ... איינער,
דער עלטסטער זייערער, עסט, זאָגט מען, שניצען מיט ברויט. מען זאָגט, ער

עפענט מויערין ברייט זיך ארויף

עפענט הויף זיך ביז ארויף —

א איהר אייביג פעסטע מחירען,

קומען לאז דאָ נאָט שפּאַצירען!

עס זינגען אויף דיא ביימער אין גרענדן, ניבען פון זיך ארויס זיסע שמעקענדיגע ריחות פון בשמים. אָט איז ער שוין אריין, נאָט דער סוף, מיט זיין כבוד אליין — שאַ! מלאכים אויף זייערע ערטער שמעהען מיט גרויס דרך־ארץ און שוויינען. פול מיט רחמנות קוקט ער אויף דיא הייליגע נשמות פון צדיקים און קדושים דאָרט, קוקט און שאַקעלט מיט דעם קאָפּ. פלוצליך לאָזט ער ארויס אַ געשרייאַ, אַ ברומען וויא א לייב, דאס וויינט ער, קלאָנט אויפ'ן חורבן בית־המקדש, אויף ירושלים, דיא וויסטע שטאָדט, אויף ציון, דיא ביטערע אלמנה, אויף דיא קינדער ישראל זיינע, וואס אין גלות — און צווייא הייסע טראָפענס טרעהרען פאלען איהם אויס דיא אויגען גלייך אין דעם גרויסען ים אַרײַן....

אזוי וויינט נאָט דרייא מאָל אלע נאכט דאָרט אין זיינע הימלען. נומע־פרומע יודישע קינדער לאָזט עס נישט איינלינגען. זייא שמעהען־אויף בירנאכט פון דיא געלענערס, „ריכמען אָפּ חצות“, וויינען זיך אויס פאר דעם זיסען, בארמהערציגען פאָטער אין הימעל, און דאס יודיש האַרץ פיהלט עפּיס דענסטמאָל אַ מין בעזונדער מעם — זיס ביטער און זויער אינאיינעם.

שלמה'לע געהט פארטאָג איבער דער גאס, דאס שטעדטיל שלאָפט. לכּנה און שמערען שמעהען אין הימעל אויף דער וואָך. עס דאכט זיך איהם: דאָרט, אריבער, טהוט זיך עס אַצינד עפּיס גאר אַ שרעק! טהוט פון ערגיץ אַ בלאָז, דאכט זיך איהם יענס צופּרוינטעלע, דאס נומע ווינטעלע. וואס ווייטע אונטער דיא פלינגע פון מלאכים, וואס האט אַ מאָל אויך געבלאָזען אויף דוד־המלך'ס פידעלע, איהם צוקאָפענס בירנאכט אויפ'ן געלענער, און עס האט זיך געשפּילט זיסע געטליכע לידער. וזושען ערגיץ ביימער אין אַ גאָרטען — דאס זשוזשען דאָרט דיא ביימער אין גרענדן; קרעהט ערגיץ אַ האָהן — דאס זאָנט ער שירה, און זיינען איהם דיא האָר, דאס פנים, פייכט פון טויט־ראָפען — דאס זיינען נאָטס טרעהרען, דאס וויינט ער, יאָמערט אויף זיינע פאָרוואָגעלטע קינדער. עס שלאָפט נישט, עס דרעמערט נישט דער הימער ישראל!.... עס צושפּיכעט זיך שטח'לען דיא גע- בליטען, זיין כּה־דמיון איז פלאַם־פייער, דאס האַרץ צונעהט איהם שיעור פאר גרויסע געפּיחלען — און ער געהסט זיך לערנען מיט חשק, געשמאקט אויף אַ ניגון.

צייט אין טאָג, צו לערנען אַ בעסטל נמרא מיט וויא און מיט זייערע חברים, איך פאל אז וויא האבען אזעלכע געהאט. אזוי האט ער געלערענט אויף מיט זיין איידעם, לאַה'ס טאָג, דיא ערשטע צייט נאך דער חתונה, און מיט נאך יונגע בערזחבית'ליך צו איהם, נאָר אומזיסט. און אזוי איז אויף געקומען שלמה'לעס צייט לערנען תורה ביים טאטען. דער שטיינער לערנען זייער איז געווען אזוי: אלע פריהמאָרגען, באַרד נאכ'ן ראָונען, פלעגט דער טאטע, ויטצענדיג אויף זיין שטאָט אויבענאָן אין קלויז, לערנען מיט איהם א פיק אָדער צוויי פריים משניות בסדר. נאך דעם אָנבײַסען פלעגט ער ברייבען אין דער היים, צוגרייטען אין אלקיריל דאָרט דאס ליינענע, וואס דער טאטע האט איהם אין דער נמרא פאָרנעבען מיט תוספות און מהרש"א. ער האט עס בעדאָרשט דערנאָך איבערזאָגען, אין דער היים טאקי, אַמאל בייא טאָג, אַמאל בייא נאכט, וויא דעם טאטען איז אויסגעקומען, און נאר אַמאל פלעגט דער טאטע אויפֿוועקען שלמה'לען פאָרטאָג אויף, און אוועק געהן מיט איהם לערנען אין קלויז.

אמת טאקי, דאס אויפשמענהן פאָרטאָג, בשעת דער שלאָף איז אזוי גער שטאָק, איז שלמה'לען אָנגעקומען נישט אזוי נרינג. נאָר איז ער אָבער שוין אויפֿ געשטאנען. אַראָפּ פונ'ם געלעגנער האט עס איהם זעהר הנאָה געמאָגן. דאס אויפֿ זיין, דאס געהן אין קלויז און דאס לערנען האט איהם גרויס פערנגניגען געמאכט. ווער ס'איז א יוד, א יוד מיט דעם פינטעלע, דער קען פיהלען דעם מעם פון אזא פערנגניגען. אין דעם יודענס קאָפּ מאָהלט זיך דיא נאכט מיט וואונדער־שטעהענע ביכדער. עס שטעלט זיך איהם פיר אי דער נאכט געטריכע זאכען, יענט וואונדער־ריכע ערצעהלונגען פון דיא הייליגע ספרים, וואס ריהרען בייא דער לעבער — און ער ווערט אזוי צושמאָלצען פאר הייסע ברענענדיגע געפיהלען.

„נאך דעם ערשטען משמר, ארום האלבע נאכט — אזוי שטעהט געשריבען — זייעט א צפונדיגטעלע, און דיא וואכען פון דיא טלאכים בייטען זיך דאָרט אין הימעל. עס ניט, אָט דאס ווינטעלע, דעם מלאך גבריאל א ריהר — און ער שרייעט אויבען זעקס קוכות אויס, ליינענט דערנאָך פון א בוך אַרויס דיא מענשענס אַרע מעשים וואס ווערען אפגוטעהן בייא טאָג. פון איהם דאָרט ניט עס אַ מאָרע אונטער דיא פליגעל דעם האָהן דאָ. ער האפט זיך אויף און קרעהט הויף אויף א קול. אי אויבען אי אונטען ווערט א געטימעל; דער האָהן קרעהט אויף דער ערד, און גבריאל אויפֿ'ן הימעל. דענסטמאָל קאָמט זיך נאָט פון דרייא הונדערט און ניינציג הימלען אַראָפּ אין גרען אריין. כתות מלאכים לויפֿען פאָראַויס און זאָגען שירח:

נערמנער, פעלדער און וועלדליך פון נים, אויך נעמיזאכענע, נרבעוואקסענע
וומפע מיט פליישניק (זשאוער) און חושענות, צווישען וועלכע עס רינען קוואלען
וואסער, עס שוויבלען און נריבלען מיני טופות. אויף יענער זייט טאָהלען ווייטער
בערג, ווייטער פעלדער, וועלדליך און וועלדער. שלמה'לע שטעלט אויס א פאָר
אוינען, קוקענדיג דאָרויף אינאָנצען פארנאָפּ, מיט אזא מינע, גלייך וויא ער זעהט
עס דאס ערשטע מאָל.

שלמה'לע דערנעהט זיך שפעטער, אז דאס שטעדטיל נעהער נאר צום גראָף
וויטנעשטיין, יודישע קינדער זיינען נור שכנים דאָ, זיטצען אויף ציגש; אז דיא גוים
דאָ, הערט א מעשה, זיינען בעלי־הבתים אזוי גוט וויא זייא, און אפשר נאך מעהר,
חאבען אויך א שטיקעל ווערטת. היינט פון־וואַנען, איז איהם א גרויס וואונדער,
זאָל זיך עס צום שטעדטיל נעהמען דיא קרושה, דער ק"ק, וויא עס הייסט? דער
מאָרק מיט דיא קלייטע, מיט דיא סוחרים און מעקלערס, מיט דיא שיינקען,
אכסניות מיט דיא משרתים און פאקטוירים — דיא אלע זיינען, אמת טאקי, אין
דער גומער יודישקייט, אָבער דיא ערד, דיא פעלדער אַרום־און־אַרום זיינען דאָך
גויעשע, זייערע להבדיל! א בעווייז דערויף האט ער אין דיא יאָנעדעס, און
דיא נים, — יודישע קינדער נעהען מיט מעפליך, קריגליך קלייבען יאָנעדעס אין
וואַלד, רייסען נים און עס ציטערט אויף זייא דיא הויט: אָט קומט עשו נעהמט
עס אַוועק און איז נאך מכבד מיט א קלאַפּ אויף. ס'איז זייא פארשטערט נעביך
דאס לעבען, דער וואַלד מיט זיינע ביימער מיט זיינע שמעקענדיגע קרייטעכצער איז
פאָר זייא נור א ריינע אָפּקומעניש, א שרעק. זאָל ערניץ פאלען א בלעטיק, ענט־
פאלט זייא דאס נעזונד, זאָל ערניץ א פיפּס טאָהן א פוינעל טהוט זייא א מיאָקע
דאט האָרץ. אימליכער שרייעט אין דיא געדאנקען „שמע־יש־אל“, זיפצט נעביך
און טהוט תפלה שטיל אינוועניג אין זיך, גלייך וויא זייא וואַלטען געוואַנדערט
אין דער מדבר ערניץ. ער אליין איז דאָך געפרוּווט געוואָרען, געווען איז אזא
צרה, גישט היינט געדאכט, אז ער איז געגאנגען איינמאל מיט א פאָר חברים
רייסען גוים אויף שבועות, קוים האט ער אָפּגעריסען א צווייגעל עפּים פון א
בליהענד באַרענבייטעל ערניץ דאָרט לעבין א פרייט פון א גאָרטען, אזש צווייא
שקצימליך טהוען זיך א לאָז איהם אַקענען און וואַלטען זיכער איהם נעמיכט דעם
טויט. א נס וואס גאָט האט איהם געגעבען פוים, האט ער זיך צוגיפּגענומען מיט
אַלע זיינע קרעפטען און באַלד טאקי געשווינד מיט אימפעט אַוועק, אַוועק, איבער
לאָזענדיג זיינע חברים אויף גאָטסבעוואָהר.

מיט דעם ארויסגעהען שלמה'לעס פונ'ם חדר נעהט ביסליכווייס בייא איהם פיר א פארענדערונג אין דעם לעבען. אצינד פיהלט עד זיך שוין פרייער צו פער- בלייבען אביסעל מעהר דא אויף דעם עולם. עפ'ס טהוט א ווייזע אין איהם איין אנדער נייט, העלער אביסעל ווערט איהם אין מוח, ער הויבט זיך אן ארומ- צוקוקען — און דערוועגט פאר זיך עפ'ס אזוינס, וואס פריהער האט ער עס, דאכט זיך, אויך געזעהן, נאך עס האט איהם זיך אויסגעוויזען גאר אנדערש, אָבער עס האט גלאט אזוי זיך איהם געוואָרפֿען אין דיא אוינען, נישט צומאכען אינוועניט אין דעם קאָפּ קיין פֿיסצעל רושם. עפ'ס טאָקי נור א מענשאַד בהמה. א ליימענער גולם, מייטענהנס־געזאָגט: שמעהט און ווייסט נישט אויף וואס ער שמעהט, זעהט און ווייסט ניט וואס ער זעהט. נענט איז דאָך זיין וועלטיל דאָ אזוי אויך קליין, האט ער עס נאך מעהר פערקלענערט — פון דיא אלע גאסען אין שטעדטיל איז פאר איהם געווען נור דער שול־הויף: פון אלע הייזער — דער חדר, דער קלויז, דער בית־מדרש, וואו ס'איז דער טויער צום הימעל; פון אלע מענשען — איינ- וואָהנער — נור דאס ביסעל יודען, און דאס אויך דוקא דיא וואס פון זיין בית- מדרש, יענע אקענען וואס פון דעם אָדער פון איין אנדער קליינעל ווינען שוין עפ'ס בע.... און באמת טאָקי, כפי עס שמעהט געשריבען, איז דאָך דיא ווערט אקענען יענער וועלט נישט מעהר וויא א פאָרהייזעל אקענען א פאָלאַטן. און וואס טאכט עס א יודען אויס, שוין נאר א גרויסען מיט א באָרד אפילו אז דאס פאָרהייזעל איז עפ'ס נישט אזוי, אביסעל איינגליך? מילא הייקערט מען זיך אביסעל איין, מאכט מען זיך א קאפּעלע ניט וויסענדיג און שמערבעט אָפּ דאס לעבען וויא עס איז, פון יוצא־יוענען, אבי איבערקומען. לעבט דען נישט דער וואָרעם, להבדיל' אין חרין, און ס'איז איהם געוויס גוט און זיס, אויף כפרות דיא וועלט מיט דער גאנצער „עולם הזה“?!

שלמה הויבט זיך אן ארומצוקוקען וויא איינער וואס שמעהט אויף פון שלאָף, אין דיא אוינען נעהט איהם אויף א ליכט און אלסדינג קומט איהם פיר עפ'ס נאר נייא, גלייך וויא ערשט פונ'ם איי ארויסגעקראכען. עס שמעהט זיך א שמעדטיק אויף א הויכען בארג, חוץ דעם שול־הויף ווינען דא נאך גאסען, וואו ס'איז אויך א לעבען, עס געפינען זיך נאך אי געסליך אזוינע, דוקא נישט סוין יודישע, וואס ווינען, גאט זאָל ניט שטראָפֿען פאר דיא רייד, אפשר טאָקי ריינער און שעהנער, מיט גערטנער, ביימער און שאַרירקות. — דיא טאָהלען „באָרג אראָפּ“ ווינען ערטערווייס אויך בעזעטצט, בעוואַקסען מיט גרינוואַרג. זייא ציהען זיך ווייט ארום דער שטאָדט, צוואַרענדיג זיך אין פערשידענע פאָגאראַמעס:

דער וועלט, נאך נאר ביים אנהויב, בעווייזט שוין, וואס פאר א מין יצירהרע זינער
אין, וואָהין ער קוקט, וואס ער טראכט, וואס ער זאגט, און עס האָט זיך שוין בער
צייטענס פאַראויסזעהן, וואס פון איהם וועט אויכוואַקסען שפעטער. א קעפּל
האַהאַ!

שלמה'ע איז בטבע געווען א הייסבלומיגער, אין איהם איז געלענען פאר
באָרגען א פאָעטישער פונק, און דעריבער האט דער יצירהרע זיך געקלינגט אויפֿ
צובלאַזען דעם דאָזיגען פונק, איינגעבען איהם שכל, געפיהל, ליבשאפט צו דער
שעהנער נאטור — א גוט מיטעל אַוועקצורייסען פון יענעם עולם, אַרויסצושלאָנגען
דאס דולעניש פונ'ם קאַפּ. אַט נאר דורך וואַנען־אַרום! פריהער מיט דער
פאָליטיקע, דיא שמד־שטיק אין דער יראָה אריינגעלענט, אַלץ נאָט און זיין הייליג
געבאָט — זעה, בהור'ל, זיין טקיס א מצוה, שטערקעט ער איהם, זעה „נאָטס־
וואַנדער" אין דעם אויסגעשטערענטען הימעל, אין דעם רעגענבויען און אין דיא
פונקעלדיגע טויט־טראַפּענס אויף דעם גרינוואַרג אין גאָרטען. הער „נאָטס קול" אין
דונער, אין בליטץ, אין שטורמווינד און אין דעם ווייען פון א שטיל לופטעלע, אין
דעם זשושען פון בינען זשוקליך, און אין דעם שוועבען פון מיקען... שלמה'לע
לאָזט זיך איינריידען, פאַרקוקט זיך אויף אַלסדינג, שפּילט זיך און איז דערווייך
מפּסיק פונ'ם לערנען. וואס ווייטער, ווייטער ציהט עס איהם אַהין אין דיא פרייע
גרינע פעלדער, אין דיא געדיכט פערצווייגטע וועלדער. — לכה דודי, רעדט אין דער
יצירהרע, קום שפּאַצירען! שלמה'לע גנב'ט זיך אַרויס פון שטוב און געהט אויפֿן
קבלת פנים צו דער שעהן חני־עוודיגער נאטור, וויא א חתן אַקענען דער כלה!
דיא כלה וויטעט זיך, לאָזט זיך איהם הערען שטיק אויף א שושקענדיג קול'כיל פון
צווישען שאַקלענדיגע זאנגען ווייץ און קאָרן; ווינקט איהם דורך זשוואַוער
ריחרענדיגע צווייגען פון הויך־געוואַקסענע ביימער; שטייבעלט, מאכט חן דורך א
שיינענדיגען זייל שטראַהלען, דורכברעכענדיג זיך צווישען דעם גרינעם ים בלעטער.
זיא ווייזט איהם איהר שעהנע־רייכע נאָרד־אַראַבע, מאכט איהם א חשק אויסציהען
זיך אויף גרינע מיט קוויימען־בלומען געשטיקטע קאוויאַרען, און מיט א ווייך־
געשפּרינקעלטע קישעלע פון מאָך צוקאַפּענס; שיקט איהם א קוש, גרייזעלט איהם
דיא האָר דורך א מיכר־וואַרם ווינטעלע און לאָזט פאַר איהם אַרום־אין־אַרום
שפּילען א וואַנדער־שעהנע קאפּעלע — עס קנאָקט דער סאלאווייא, צוניסט זיך אין
טרעלען, דער ציווי, דער שטיגליטץ מיט דער נאנצער חברה משוררים זייערע
האַכטען איהם אונטער אויף פיסטליך, געליינקליך און בייקוליכליך. ערניץ פון
דערוויימענס רופען זיך אָפּ געטבעס; א טעקען פון ציגען, א חירושען פון פערד,

שלמה'לע קומט זיך צו און זעהט — אַווא, א חידוש חלעבין, עס זיינען דאָ יודען, וואס ניבען זיך נישט אַזוי אַפּ מיט דער נמרא, האבען אין זיינע אנדערע זאכען און לעבען ארץ! ער האט געמיינט, א ווערט יודען ווייסט נישט מעהר וויא לערנען, וויא אויפצומהען א פישטיל, וויא צו פאלען אויף מחרשאים א קשיא. מען אינטערעסירט זיך נור איינער ביים אנדערן צורויסען וואו האלט דער אין „ביצה“, יענער אין „מכות“; נאך „בין־הזמנים“ ארבייט מען אויף אלע כלים און מען טהוט זיך א נעהם לערנען — און לסוף זעהט ער, אז ס'איז עפּים נישט אַזוי דיא מעשה! תחילת איז איהם דיא זאך אפילו אביסעל פריסקע, וואס הייסט?... נאָר דערנאך טראכט ער בייא זיך: טא; מכתמא בעדאָרף דאָך געטעניאָ אויף זיין וועלטיל האבען אַזעלכע יודען ארץ.

און וועמעס ארבייט האט עס געקענט זיין, אריינגענוען שלמה'לען א פינגער אין מויל, ארויפצופיהרען איהם אויף אַזוינע זאכען? סטייטש, וועמעס אנדערש ווען נישט דעם יצירה'עס! אז אין דעם מענשען שטעקט א יצר־טוב און א יצר הרע, דאס איז סלאָך וויא דער טאָג, אלע ווייזען עס, א קינד אפילו. דיא פראגע איז נאָר, ווער פון דיא ביידע קריכט דעם מענשען, פריהער אין דער נשמה אריין — דאס הייסט, בשעת קומענדיג אהער אויף דער וועלט אין דעם מענשענס נשמה, א נאָלר, אָרער אונטערנעשלאָנען מיט הינד? ווער פון דיא ביידע איז בעריידער דינער, קלינער, פאָליטישטער, פארשטעהט בעסער וויא זיך־בעליבט צומאכען, וויא אַפּצוארבייטען איין עסק? און וויא דיא מעשה איז, אַזוי צו אַזוי, איז דען דאס אייגענע טאָקי בייא אלע מענשען גלייך, אָדער ניין? — נאָר ענטפערען אויף דיא דאָזיגע אַלע זאכען איבערהויפט, דאס זאָלען מוחל זיין יענע חקרנים, וואס זיינען מחויב צורויסען אַלסדינג, אפילו אַזעלכס, וואס נישט געשטוינען, נישט געפרוּנען. דאָ אָבער נעהט דיא ריידע איבער שלמה'לע ר' חיים'ס. דיא פּעקאנטשאפט מיט זיין יצר־טוב און יצירה'רע הויבט זיך אָן דאָ אין דער דאָזיגער מעשה מיט איהם ערשט דענסטמאָל ווען ער ווערט פרייער אביסעל, ארויסצואפּען זיך פון דאָרטי פון יענעם עולם הייסט עס — אהער אויף אונזער עולם — וואס דאָרט, אויף יענער וועלט, עס געהט מיט א יודיש קינד, פיר, דאס געווענדט זיך נישט אין איהם, נישט אין דעם יצר־טוב און נישט אין דעם יצירה'רע זינעם, דאָרט געפינען זיך רבי'ס, משגיחים, בעהעקפערס, מיני נפשית אַזוינע, און אַזוינע, וואס פיהרען איהם, לערנען איהם, קענען אליין אַהן יענע זייער שטערטיל בעשטעהן און שלאָנען איהם חכמות, זאבאבאָנעס זייערע אין קאָפּ ארץ. דאָרט געפינען זיך אויף מוֹזיקים, מתבלים מיט אייזערנע ריטער ... שלמה'לעס ערשטער שטעל דאָ אויף

נאר נישט! דא צוה פאקי איז דאך אָבער וואס ער האט נישט געוואוסט קיין מאָס, האט זיך אָביסעל מאָקי פארנעמען, פלעגט פערפאלען ווערען א מאָל און פערשפעטיגען אהיים צו מיטאָג. דער טאטע האט עס נישט בעמערקט, ווייל שטענדיג איז ער בעשעפטיגט, פלעגט תמיד, הויך שבת און יום־טוב, עסען בעזונדער נישט אינאיינעם מיט דעם הויזגעזינד. דא מאמע ווידער האט געהאט צו טהון מיט דעם בעל־הבתישקיים, פערנומען געווען מיט איהרע זאכען. און אז ווא איז אקעגען איהם איינמאָל צוריס מיט דער שפראך: וואָהין ווערט עס אַ יונגעלע פערפאלען? דערבייא איהם געשדאָקען, אז ווא מוז עס נישקשע דערצעהלען דעם טאטען — האט שלמה'לע זיך געמאכט תם, געענטפערט מיט אזא מינעלע, וויא איינער וואס איז נאָט דא נשמה שוודיג, סטייטש, ער איז דאך געזעסען דא גאנצע צייט אויבען, העהע, אין דער ווייבערשער שול און געלערנט!

אָט דענסטמאָל ערשט, אז שלמה'לע איז שוין פערקראַכען אָביסעל ווייטליך, האט דער שלימלניק, דער יצר־טוב זיינער, זיך אויסגעשלאָפּען איהם גוט אוישייגעצען — אזוי און אזוי קונדס איינער! לאַדי וואס געהט אַרום שלינגר אוךשלאַנג, אָפּגעריסען זיך פונ'ם לערנען, ביסמירא נאך צו אלע צרות א ליגנער אויך — גארסט אָפּ, וועמען נאך? אין אייגענע מאמען! דער ניהנס איז דאך פאר דיר קארג...!

אוי, אַ וועהמיג אַ גרויסער, דעם ניהנס האט דאך שלמה'לע גוט געקענט פונ'ם "שבת מוסר" און נאך אזעלכע ספרים, וואו יענע בעשרייבען דא ויבען מיני העלישע פייערעך, אין וועלכער עס גרענלען זיך, עס קומען אָפּ דא אַרמע בעל־עברות; אויך דא משונה ווילדע מלאכי־חבכה מיט דא אייזערנע רימער; בער שריבען אימליכעס פיצעלע בעזונדער, גלייך וויא זייא וואָלטען דאָרט געווען אליין, אלסדינג געזעהן מיט אייגענע אויגען! — אויזעה, ס'איז דאך עפּים נאר ניט גוט! וואס טהוט מען? —

שלמה'לע טהוט תשובה!... ער דאווענט, בעט, ניסט אויס זיין האַרץ פאר נאָט שטיכערדייט מיט געפיהל, און זאָגט איהם צו הרים־וגבעות; געהמען זיך ברינדער היימער צום לערנען, זיין, אסירצה־השם, אַ יוד, טאקי וואס אַ יוד הייסט — הויך דעם בית־מדרש נישט אָנצוקוקען דא וועלט, פערפּע!...

דאס איז אָבער נאָר געזאגט. פערפאלען! איז אין אַ מענש דאָ געשטאק, געפיהל, בעהיט זאָל מען ווערען, לאָזט זיך עס נישט אזוי גרינג מיט דער האַנד

פיטערענדיג זיך דאָרט אויף דער פּאַשע און עפּים וויא א שומר-בלאָזען פון קיח. פיינעליך זינגען, שפּרינגען אויבען אויף דיא ביימער, פאַכטשקעליך, געפּוצט-געצירט באלאָוע דרעהען זיך, טראָנענדיך אין דער לופט, גרילען, היישרעקען שמרערען, טאנצען, הייבען פיסליך אויף דער ערד אונטען. עס איז א לעבען, א וועלט נישקשט דאָ אויך! שלמה'לען טהוט עס אינוועניג א בריה, ער ווערט אזש צושמאָלצען פאר הייסער'דיגע געפיהלען. זאָך מען געווען מנדל זיין איהם וויא געהעריג איז, וויא עס פאסט אזעלכען מיט נוסע מתנות פון זיין ליבען נאָמען, וואָסטען דיא געפיהלען זיינע ארויסגעגאָסען זיך אין שרייבען, אין מאַהלען, אין שפּילען, א שטייגער. שלמה'לע אָבער האט דיא אלע זאכען, חוץ תנ"ך און גמרא, נישט געוואוסט, נישט געהערט אפילו, אז אזעלכע זיינען אויף דער וועלט גאר דאָ. מליצה'ביכליך האט ער אין דיא אויגען אפילו נישט געזעהן, דעריבער פלעגט ער אין דער הייסער שעה צוגיסען זיך אין א טרעלעליקען — אין א ננו'דיל פון זמירות, און א וויינענדיגס צו א „בעדעקענס“, אָדער געזאָגט „ברכינפשי“ הויך אויף א קול, צוקויענדיג אימליכס וואָרט, און געפיהלט דערבייא עפּים גאר א בעזונדער מעם.

דאכט זיך אין אַנהויב נאנץ נומ, וואס קען מען, הא, צו אזא יצירהרע האבען?

10.

מילא נאטור-שמור איז נאך צו דערליידען. חנם ס'איז דאָך א נאָרישקייט, נישט ווערטה צו פארליערען דארויף א מינוט צייט אפילו, גלאט אזוי זיך אָהן א שום נוצען; נאָר דאס וואס איז נישט שעהן, פאסט נישט פאר א יודען, א בעווייבטען, א טרוד אין דער פרנסה, קען מען עס נאך וויא ס'איז מתיר זיין א יונגעל: מתיבא'תיתי, שפאציר דיר א מאל הינטער דער שטוב — אויף דער גאָר-טור, וויא הייסט עס בייא זייא דאָרט, וואָלנער זיך אויף דער ערד, אויפ'ן גראָז און קוק דיר אָב אָט איז א זשוקעל, א משהדרבנויס קיהלע, א פיינעלע, א שטיינעלע! פאָרט נישט מעהר וויא א נאָריש יונגעל, אָפער אלסדינג, שיינען, מיט א מאָס. פאָרעס נישט, יונגאטש, אז א יודיש קינד בעדאָרף לערנען, אז א יונגעלע, דוא שנעק איינער, בעדאָרף אין זינען האבען דיא עפּים איז גמרא, שקאָץ, א גמרא „ביצה“, „כתובות“ אויך דאָ אויף דער וועלט! יא, ווען אזוי, וואָלט מען צו שלמה'לען גאר נישט געקענט האבען, מילא איז ער זיך אביסעל... ווייס איך וואס?

דורכויכטיג, מען זעהט זיינע געדאנקען, זיינע געפיהלען, אלסדינג וואס אינוועניג אין איהם געהט פיר.

דיא טורא זיינע איז אָבער געווען אומזיסט. ווען אפילו עס זאָל מעגליך געווען אריינצוקוקען איהם אין האַרץ, וואָלט מען נאָר געקוקט וויא דער האָהן אין „בני־אדם", נישט צו וויסען דעם פירוש פון זיינע געדאנקען דאָרט. לעבעס, דאס איז נישט פאַר דעם יודישען מוח, דאס איז פאַר איהם תרגום. ביא יודען איז נאר אַזוינס נישט דערהערט געוואָרען, בפרט נאך דענסטמאָל אין יענער צייט, און נאך וואו? — אין אַזוינע קליינע שטעדטליך וויא ק... און נאך ביא וועמען? — ביא מענשען פונ'ם בערבתישען שטאָנד! פאָלש איז דער חן און נאָריש דאס שעהנקייט, זאָנט דער פסוק, לעבעס איז אויף נישט קיין אייביג געוועהר. בויען דאָרויף דאס פאַמיליענלעבען, דאס אייגענע גליק און דאס גליק פון קינדער, איז וויא שטעלען א בנן אויף א הינעריש פיסעל, היינט ביסט דוא שעהן, בליהסט וויא אַ רויו, מאָרגען ביסט־דוא פערדאָרט; היינט געה איך אויס נאך דיר און מאָרגען — נאך עמיצען אַנדערש, געה דיר צו אַנדע שוואַרץ יאָהר! חתונה האבען, קינדלען, דאס איז ביא יודען א גאָטס געבאָט. עהרליך האַלטען א ווייב, זיא לעב צוהאָבען, ווייל זיא איז אַ ווייב, א בעל־הבית'מע, א מאַמע פון קינדער, און זאָרגען זיך פאַר דעם הויזגעזינד — דאס איז אַ הייליגער חוב, אַ מצוה, וואס דאָרויף איז זיך א יוד מקריב. און אָט דאס טאָקי האט צוגעגעבען דעם פאָלק ישראל א שטיק געזינד, דאס אייביגע לעבען; אָט דאס איז אונזערע עלטערן אַלע מאָל בייגעשטאָנען אין דיא נויטען. איז שלעכט, ביטער, פינסטער, טרויערדיג דאָרט אין דער וועלט, דערפאַר איז גוט, זיס, ליכטיג, פּרעהליך ביא זיך אין הויז צווישען אייגענע — לעבן ווייב און קינדער! ... יא, אַזא זייענענבלעכע וויא לעבעס, וואס פלאַצט, צושפּרינגט פון אַ בלאָז, האט מען ביא יודען אין יענער צייט נאך נישט געוואוסט. דאס איז איין מאָל. היינט צווייטענס ווען אפיקו יא לעבעס, ביא מענשען אפילו פון היינטיגער וועלט, וואָלט בשום אופן זיא נישט געקענט איינפאלען, אַז ביא קליינע קינדער זאָל גאר געמאָהלט זיין אַזוינס! קינדער זיינען קינדער. יונגליך, מיידליך, וואס מאַכט עס אויס, אָדער זיא שפילען זיך אינאיינעם מיט צאָקעס צווישען זיך, אָדער דיא ניאנקעס, באָנעס, גובערנאַנטקעס שפילען זיך, צאָקען זיך מיט זיא, קושען זיא, האַלזען זיא, און — נאָרישט, פרענט זיא בחרם! ...

זאָל דאס אייגענע טאָקי, וואס ביא שלמה'לען, זיך געווען מאַכען מיט איינעם, א דערוואַקסענעם מענטש, וואָלט עס אונמעגליך אין איהם געבליבען פער

אונעקטאכען. איז איהם געפעלען, מעשה-שטן, דא מנחם-שעהנע ווערק גאָסס, פשוט אין דער פאָרמע, אין דער געשטאַלט וויא זיין זיינען, וועט קיין מאַס-ספר נישט קענען עס איהם פערמאוסען, מאַכענדיג דערפון אַש, עפר ועפר.... עס וועט איהם, לאַעליכס, אַלץ וואס ווייטער מעהר אַרײַן אין טעם, עס וועט איהם, נישט פאַר יודישע קינדער געדאַכט, עפּיס נאָר וויא אַ מאַנעט ציהען, ציהען, ציהען... שעהנע צורות, נומע זאכען, דעם זינדיגען מענשען דערמיט צו פער-פיהרען, זיינען פאַר דעם יצירהרע אויף דער וועלט דאָ גענוג, איבערגענוג — ווילסט נישט דאס, גאָרשע דיר, נשמה'ניו יענס, דאס כלומר'שט איז פּע, גאָרשע דיר, שלמה'לע, א פראַדיל, א שעהנעס, א פיינס, מלא-חן!....

פראַדיל, נאך גאר א קינד, מיט שכמה'לען אין איינע יאָהרען, שטאַמט פון לייטישע עלטערען, ר' חיים'ס שטיקליך מחותנים, וואס האבען מיט עטליכע יאָהר צוריע זיך בעזעצט אין דעם שטערטיל ק.... פראַדיל פלעגט זעהר אָפט קומען צו ר' חיים'ן אין הויז, זיך שפּילען מיט דיא קינדער דאָרט, איז בעליבט געווען ביים גאנצען הויזגעזינד פאַר איהר גומסקייט, פאַר איהר שעהנקייט — און שכמה'לע האט זיך אויס איהר גארנישט געמאַכט, גלייך וויא זיא איז גאר אויף דער וועלט נישטאָ. פראַדיל — פראַדיל, איינע וואס האט געהייסען פראַדיל! מיט א מאָל אָבער וואַקסט פאַר איהם אויס פרוצלים, וויא פון דער העכער הויט, א פראַדיל, א בילד-שעהנע, גאר אַנטיק — און עס גיט איהם עפּיס א ציה, א מיאָכק דאס הערצעלע, עפּיס לויפט איהם וויא א הייסער שטראָם דורך דיא אַלע גלידער, רויט און בלייך ווערט ער אויף איינמאָל! עס ציהט איהם, עס גרוסט זיך איהם אויף איהר צוקוקען און קוקען, גאָר גוואַלד, רבונרש-לעולם, וואס טהוט מען מיט דיר? ס'איז דאָך א גרויסע עברה!... ער ראַנגעלט זיך מיט דעם יצירהרע, וויא אַ יוד, א וויכדער עקשן: ניין, מען טאָר נישט, נייך-ניין, וועסט עס בייא מיר נישט פועל'ן — און האַפט כסוף געביך א קליין קוקעלע! שפעטער אַביסעל — שוין עטליכע, וואס ווייטער, ווייטער ווערט דאס ראַנגלען זיך זיינס מיט דעם יצירהרע שוואַכער, דיא מורא פאַר גאָט שוין נישט אַזוי גרויס וויא דיא מורא פאַר לייט — אוי, גאָז האַטש א זיימיגער מענש עס נישט בעמערקען חלילה. אין הונדערטען פאַל, טאָמיר שטויסט זיך עמיצער אָן איז איהם נחאָ בענגאָבען זיך לעבעדיגער הייט. ער האט אָנגעהויבען פאַר מורא זיך אַרומצוקוקען וויא א גנב, חושד זיין בייא זיך איטליכען אין שטוב טאָמיר האט דער עפּיס אָנגעשמעקט, טאָמיר ווייסט יענער וואס אין האַרץ בייא איהם טהוט זיך אַזוינס, גלייך וויא ער וואַלט געווען פון גאָז,

הענין פריהער שטימע קינדער, בעקליכייט, צווישען זיך אָפּ, צומאכען יענעם שבת א סעודה דערפון, דאס אימליכער וועט בעצייטענס מיט דעם נומען מילען זיינס ברענגען צו דעם, בייא וועלכען חברה האט אויסגעקליבען. און בארד מאקי הויכט זיך אן איין עסק פון טראָגעניש, וואס מען קען נאָר, כשר צי בננבה, בייא זיך אן דער היים דערטאפען. איינער ברענגט א שטיקעל קיכעל, א גרינעם עפעל, א מער — בשתיקה פונ'ם בינטעל וואס צום צימעס; דער אנדערער א גרויסע, געלע אונערקע, א האַלב איי, אָפּגעשפּאַרט נעביד פון זיין מיטאָג: דער דריטער דאס, דער פירטער יענס. א דאָר שטיקעל ברויט, א רעטיכיל, א ציבעלע, א שווענציל פון א הערינג איז אויך א סחורה. אזוי טהון דענסטמאָל קינדער, קונדסיס, און קינדער, ברטצוה בחורים — האבען חתונה. אָט אין אזא שבתנחמ, בייטאָג נאך דעם שלאָף, איז געווען, אָהן עיזהרע, פרעהליך, א רעש, א געפילדער פון קינדער, יונגליך און מיידליך, דאָרט אויפ'ן פרייעם פלאץ לעבן ר' חיים'ס שטוב. בייא א מדיק קינדער איז דאס מיל, דיא ליפען געפארבט, מיט וואָנטשעס, פון געקאכטע שוואַרצע יאנגאָדעס און האבען א פנים וויא משונה ווילדע בריות, עפּיס נאָר א שרעק! ווידער בייא א מטייל פייערט א באַק, צודראַפּעט אַביסעל דיא נאָז — צייכענס פון דיא גבורות זייערע אין דער מלחמה. עטליכע זיינען בייא דער סעודה פריהער נישט צופרידען געווען מיט זייערע חלקים. אימליכער קוקט וואס בייא יענעם און זיינס איז גארנישט — עפּיס אַווינס, וואס קייטשפיי, פויל, ביטער, טפוי זאָל עס ווערען! הענד האט דאָך נאָט געגעבע, געגעל אויך, נעז, אָהן עיך הרע, בייא יודישע קינדער זיינען אויך דאָ, נו האט מען זיך אַביסעל, וויא דער שטיינער איז — צודראַפּעט. מאקי נאָר אַביסעל, ווייל דער מאָג שטעהט נישט, נישטאָ קיין צייט, מען בעדאָרף זיך שפילען. אויך פראַדיק האט זיך געפונען צווישען דיא קינדער, זיא איז געווען וואונדערשעהן, עפעס נאך שעהנער וויא תמיד, און שרמה'לע האט זאט אָנקוקען זיך אויף איהר נישט געקענט.

אויף דער לאנגער, נידעריגער באַנק דאָרט פאר דער שטוב זיצען ווייבער שכנות, בעקאנטע, צווישען זייא שרה, אויך גיטיל, פראַדעלס מאמע, און דיא גוטע לייבציקע. מען זיצט חלילה נישט לידיג — מען רעדט, מען רעדט זיך אויס, אימליכע וואס אויף דעם האַרץ. איינע א מעוברתע, א דיקע מיט געלע פליאמעס אויף דיא באַקען קלאָגט זיך, אז עס שפאָרט איהר אונטער'ן לעפעקע, א פנים פונ'ם שפּאַלענט. זיא שוויצט, פאָכט זיך מיט דעם עק פארטוך, פערוואַרפענדיג אַרונטער דעם קאָפּ, איין וואָרט, איין געשרייא: אַי, וואו געהט מען א קאכאָי

בארנען. עס וואלט זיך ארויסגעוויזען איהם אין דעם פנים, אין דעם ריידען וכדומה
נאך אין אנדערע זאכען, עס וואלט דערפון געוואוסט בפירוש, נישט אנדערש
טאקי, דער אנדערער צד אויך. לעבען וויא געוועזענליך איז א שרפה, וואס
ווערט אונטערגעהאלטען פון מאטריאל מנשט'דיגע זאכען. עס ברענט, עס קנאפט
בין פונ'ם מאטעריאל ווערט האלאוועשקעס און דאס פייער לאזט זיך אים מיט א
משאד, א רויך.... שלמה'לעס לעבע זאכען, דאס איז א ריינע, אינווענינטע,
אין זיך אליין; דאס איז יענס נעטליכעס פייערלי, וואס האט געברענט און דער
דאָרענבוים איז נישט געוואָרען פערברענט; דאס איז א בליץ פון נייסט, א
חשק, א גלוסטען צו שיינקייט, וואס לאזט זיך דערקענען אין דעם רויט-פארביגען
הימעל ביים אויפגאנג פונ'ם מאָרנענשטערען, אין פוקענדיך פון דער רויז, אין
פרישע פורפער-ליפען, אין חת-גריבעליך, אין דעם מילדען שמיכלעלע און אין דעם
וואַרעמען בליק פון ברענענדיגע אויגען.... דאס איז יענע לעבע, וואס ברענט וויא
א „גרתמיד“ אין האַרצען בייא פאָעמען — פון נאָט געלייטענדיגע מענשען;
וואס וואַרעמט דיא נשמה, גיט א מאָל א נעהם אויסצוגיסען זיך אין געבעט, אויס-
וויינען זיך פאר נאָט שמיילערהייט....

עס פערשטעהט זיך, אז שלמה'לעס לעבע איז, אזוי גוט וויא פאר אנדערע,
אויך פאר פראדלין געווען א סוד! אבי ער ווייסט וויא שטארק אָנגעלייגט בייא
איהם איז, אז זיא קומט צו נאסט, וויא עס טהוט איהם הנאה, אז ער האפט בנגבה
אויף איהר א קוס, אז ער עסט זיא מיט דיא אויגען הינטערווילעכס, און וואס,
הא, נעמט ארויסקומען, איהם אָדער איהר, אז זיא וועט עס אויך וויסען? — פאָרט
וואָס?... און נאָט אליין וואס קען עס איהם אַרען? — טראכט שלמה'לע,
טרייסטענדיג זיך אין האַרצען — מה רעש, אז עס טהוט זיך א מאָל א קוק! אָבער
מיט איהם, מיט דעם לערנען, מיט דעם דאווענען געהער עס זיך כלל נאר נישט
אָן. זיינס בעקומט דאָך דער רבונר-שכעולם פינקטליך: א שחרית, א מנחה, א
מעריב טאָג-טעגליך צו דער צייט, און א נדבה, זאָל נישט אויסגערעדט זיין —
עפליכע קאפיטליך תחלים א מאָל אויך!....

נאָר ווער ווייסט, אפשר אין דעם זכות טאקי איז שלמה'לען בעשיינפערליך
געשעהן א נס פון נאָט, אז ער איז געשטאנען אין א סכנה איינמאָל, אליין דעם
סוד זיינעם אויסצוגעבען.

שבת-נחמה, וויא דער וועלט איז בעקאנט, איז א טאָג פון שמחות, סעודות
בייא יודישע קינדער אין דיא שטעטליך. נאך מיט א וואָך, אָדער א פאָר

איער פראדעלע, ס'איז איהר אין פנים נישט אריינצוקוקען וויא אין דער ליכטיגער זון!

— נים איהר נאָר קיין עיז־הרע נישט! ענטפערט אָפּ נימעל, וואס האָלט אין אַ שמיס מיט אַ פאָר ווייבער איבער דער דאָלע וויערער.

— סצורטפוי! — שפייט לייבציכע, פארדרעהענדיג דיא נאָז מיט אַ ווינק אויף יענער מיט דער ספאָזמע — אַ נעניצען אַביסעל, אַ שפייט! ביים אָפּ־שפרעכען אַ נום איז דיא באַבע מיר צו לאַנגע יאָהר, מידעל־ווייס. שעהן בין איך געווען וויא נאר דיא וועלט, מען האט זיך אויף מיר געהאַנגען. מאכט זיך אַ מעשה פלוצלינג נאר אומגעריכט... שאַ, שרתיניו דוא ביסט דאָך עס פתויב צוגעדענקען — דרעהט זיא זיך געשווינד אויס צו שלמה'לעס מאמע — קוק נאָר אָן דאָרט, אין מחשבותיך, דיין בחור'ל! לופט איהר נאך וויא אַ קוה אַ קעלבעל, פראדעלען. האָ? זעהר אַ שעהן פאָרעל... חלואי אין ניכען, רבונר־שלעכט, זאָל יאָהנעס־אָסע דיר זאָנען מזל־טוב! געדיינט מיטע ווערטער.

— אין איינפאל אַביסעל, נאך אזוי יונג!

— ביסט עס, שרתיניו, מחויב צו געדענקען דיא מעשה אַ מאָל, אַ מאָל בשעת דער בחלה. וויפיעל, האָ, מינסט־דוא איז מיר דענסטמאָל געווען צו דער חתונה? מינער איז נישט מעהר געווען וויא אַ יאָהר אַכט־נייג, און אפשר טאָקי נאך ווייניגער.

— אודאי מיט עטליכע יאָהר צוריק, בשעת דער בחלה פון דיא שקאָלעס, נישט היינט געדאכט, ווען דענסטמאָל פראדיל זאָל זיך אונטעררוקען, העדעה! וואָלט געווען טאָקי דיא רעכטע צייט. מסתמא איז דאָך עס נישט בעשעהרט. צינד איז עס, נאָרישקייטען...

— יאָהנעס־אָסען ווינען נאך, ברוך־השם, דיא אויגען נישט אַרויס... אָם זעה איך זעה! — דיא דאָזיגע לעצטע פיער ווערטער האט שוין לייבציכע געזאָגט דער יודענע מיט דיא פערזאָמענע אויגען, וואס האט איהר אָנגעמחן כבוד, גלייך וויא דיא אלע אנדערע דאָ, און דאס קינד מיט דעם קעפיל כמעט אונטער דער נאָז איהר אונטערגערוקט. לייבציכע האט וויא אַ נעניטע עס בעמראַכט, דאָרויף פאמעליך געבלאָזען, אָנגעהויבען צו דערצעהלען סבת דעם אַ לאַנגע מעשה, און פאָרקאָכען ווייט, אזוי אז זיא האט דערווייל אין שלמה'לען זיך פערנעסען. שלמה'לע האט געמענט בענשען נוסל. ווען נישט דיא מעשה, וואָלט ער, חסר־שלום, וויא דיא בידע קאָץ געביד אַמאָל, מרוקען פון לייבציכען נישט אַרויס!...

מרינק וואסער ! ס'איז דא אויך יענע יודענע מיט דער ספאָזמע, וואס נעניצט נאר א שרעק, שפייט און ווישט מחילה דא נאָו. איינע א דאָרע, הויט און ביין, נאך הייזערניג פון דא תשעהבב'דיגע קינות, רעדט מיט דעם נאָנצען כח אויף א צוריעט־פארדומפפּען קול, קים וואס זיא האַפט דעם אָטעם, קייכט, הוסט, אַרויס שטעקענדיג נעביך דא צונג. א נאָנץ לייטשע, שעחנע יודענע מיט פערזאָטענע אוינען אָהן ברעמען קוקט אריין א קינד, וואס בייא איהר אויפ'ן שויס, אין קעפּיל, ווייזענדיג עס אויך אנדערע לעבין איהר, אויף א ציקאוועשן, וואס פאר א מיטער ווערען זייא ראָטען.... לייבציכע קען, שונא־ציון, זיך נישט צורייסען, אזוי פיעל ארבייט האט זיא אַצינד. א קאמאָועס עפּיס מיט אזא עולם ווייבער איבערצוריידען, איטליכער זאָן א וואָרט, דערצעהל א מעשה, נאר נישט לאַנג נעטראכט ! היינט האט דאָך נאָט גענעבען אוינען אויך, אז זייא זאָלען אומיטום קוקען, נישט אויסצור לאָזען חליכה קיין שום זאך, בייא אזוי פיעל ארבייט וועט נאר קיין וואונדער נישט זיין, אז לייבציכע פערפלאָנטעט זיך אמאָל, מיט אַויס, וויא מען זאָגט, „קאשע מיט מאָהן“ עטליכע מעשיות אינאיינעם, אין דער האָפנונג אז מען וועט זיך אָנ־שטויסען, נישקשה, און איטליכע וועט פונ'ם אויסמישעניש אַרויסנעהמען דאס, וואס איז איין אָנצוהערעניש אַקענען איהר.

— למענהשם, זיך נישט נעקוועטשט ! אז דעם מניד, נעדענק איך, איז דאס צונגעל אַראָפּנעפאלען, האט ער, דער זיידע, איהם געזאָגט עליו השלום : שאַ האַלט זיך, זייט מוחל, איין, קוועטשט זיך נישט אזוי — ריידען.... אז עס הויבט אָן צושפּאַרען, נישט געפרוּווט זאָל מען ווערען, שפּאַרען אָט דאָ אונטער דעם לעפעלע, איז איין ברירה : עפען א מויל, ברען־אָפּ, גיב אַרויס וואס דאָרט אין דיר איז און האַלט נישט.... אָהא, האַלט ער זיא עס אַביסעל ! נאכגעיאָגט, נע האַפט און האַלט זיא, דאס שעהן, בחור'ל, יא־האָהאָ !

אָט דא דאָזיגע לייבציכעס ווערטער זיינען געזאָגט געוואָרען אַקענען דער הייזערניגער און דער מעוברת'דיגער יודענע. און האַפּענדיג דערווייך א קוק אויף דא סינדער דאָרט, וואס שפּילען זיך אין זשמורקעס, זעהט זיא, וויא שלמה'לע יאָגט זיך נור נאך פראַדלען, אלץ מיט איהר, מיט איהר און לאָזט זיא פונ'ם אויג נישט אָפּ.

— אוי, ניטעלע, איך האַלט עס נישט אויס ! — מאכט לייבציכע, שאָך לענדיג מיט'ן קעפעלע פון דערווייטענס צו פראַדעלס מאמע — אוי, איז זיא שטעק,

און דערזעהט בעשיינפערליך דיא ליכטיגע צורה פון אייזיקען, וואס הידעט־אונטער פארנערעכערט אַלץ דאס פייער. פלוצים, אין דער הייסער מינוט מאַקי, האַפּט אייזיק פונ'ם העליש־פייער אַרויס מיט צוואַנגען א נליהטער שטיק אייזען, און האַל־טענדיג עס אַזוי אויף דער „קאָוואַדלע“ מיט איין האַנד, שלאַגט ער עס מיט דעם האַמער אין דער אַנדערער האַנד, בשעת א געזונטער, ברייט־ביינעדיגער, צר־הראַסמער בחור, בעוואָפּענט מיט א גרויסען, שווערען האַמער קלאַפּט דאָרויף אַקענען. אייזיק אין קלאַפּ, דער בחור צוויי; אייזיק אַ דרעה דעם אייזען אַהער, דער בחור — קלאַפּ; אייזיק אַ דרעה אַהין און דער בחור קלאַפּ־קלאַפּ, אוש פונקען פליהען... ס'איז דאָ פאַר שלמה'לען וואס צו זעהען, אַ מאָל עפּים אַנדערש, ס'איז דאָ פאַר איהם אויך וואס צו הערען — דיא אַרבייט האַט לייעב אַ המצאָה, אַ ווערטיל, עס זאָל נעמטן ווערען לעבעדיג, פרעהליך. דאָרט ווערט אויך דערצעהלט שרעקליכע מעשיות, וואס דאס לייב גרוילט הערענדיג זיין. און מענשען צום ריידען איז ברוך־השם נישטאָ קיין מאַנעל. ס'איז דאָ גענוג, איינענע, אי פרעמדע, וואס קומען געבען אַרבייט: דער קומט מיט אַ שטימפּע האַס, יענער קומט מיט אַ צעבראַכען מילעכדיג קלינגעל, איין איבערגרדרעהטען שלאָס. איינער קומט פירקאָווען אַ פערד און דער אַנדערער אַרופּציהען איין אייזערנע רייף אויף אַ ראָד. — אייזיק אליין איז במבע געווען זעהר בעריידעוודיג, אַ צוגעלאָזטער מענש, מיט אַבי וועמען זיך אַריינגעקאָזט אין אַ ברייטען שמעס. בעזאָנדערס האַט ער ליעב געהאַט אַריינלאָזען זיך אין חקירות, געבען יענעם צופאַרשטעהן דעם שפּיטץ פון אַ זאך, און דערקלערען פאַר וואס איז יענס אַזוי און איז נישט אַזוי? פאַר וואס געזעכער, אַ שטיינער, זיינען אין דער גאָז אונטען, נישט אויבען, דיא לופט צו אָטהיימען איז דאָך פון אויבען פרישער, ריינער וויא פון אונטען מחילה? אַזא קשיא האַט ער זיך געסענט פרעגען, פאַרקנייטשענדיג זיך גאנץ ערענסט, און דער־נאך פאַרענטפערן עס מיט אַ גוט שטייכעלע, אַזוי: דאס איז, פאַרשטעהט איהר מיד, גאנץ שכל'דיג; כדי דער רענען זאָל אַהין נישט אַריינרינען, אין דער גאָז, פאַרשטעהט איהר מיד. נאך און נאך קשיות אַזעלכע פלעגט ער פרעגען, וואונדערענדיג זיך אויף דעם סדר־העולם, אויף דיא ווערק גאָטס און זיין פיהרונג אין דער וועלט, אַלץ: פאַר וואס, פאַר וואס? און לסוף אויסדרינגען ער פי חקירה, אַז אַזוי וויא עס איז, אַזוי מסתמא בעדאָרף זיין, אַזוי מסתמא איז גאנץ גוט, גאָט נישקשה איז גערעכט! דיא קאטץ האַט דעריבער שאַרפע געגעל כדי זיא זאָל זיך קענען דראַפּען אויף דיא גלייכע ווענד, דאס פערד האַט דעריבער אַ ווירעל כדי אַראָפּשמיסען פון זיך דיא פליגען, און דיא פליגען ווידער האַבען

11.

מען קען זיך שוין פירשטעלען, וואס פאר א מעס, ביצה" קען האבען נאכ-
דעם אז מען טהוט א לעק פון יענע זאכען, צו וועלכע דער יצר-הרע ניט אונטער א
חשק. נעה פארשפאר זיך, לערען און טראגן זיך איבער מיט אלע געדאנקען העמ-
העט אין אזא צייט, אין אזא ארט, נאנץ ווייט און פרעמד פון דיר, בשעת פאר
דיא אויגען שמעהט דאָ נאָטס וועלמענע מיט שיינע נומע זאכען, וואס ציהען זיך
בייא דער נשמה: נא, פארעך, נישקשה, און ווייט פון דיין חיות צו זאגען!
שלמה'לע איז אצינד עפּים וויא דערווייטערט געוואָרען פון "יענעם עולם", אין
וועלכען ער איז געווען אריינגעטהן פריהער מיט לייב און לעבען — דער קאפּ וינער
ליגט שוין נישט אין דער גמרא וויא א מאָל. עס גלוסט זיך איהם דאס, יענס און
ער האט אין זינען הבל-העולם. דאס שטיקעל, ליינען פאר דעם מאמען מאכט
ער נאך וויא ס'איז, זיפט אפּ א בלעטל גמרא אין-האפעניש, אין-איינעניש עמ
אזוי, אבי געפטר'ט, איבערנעקומען, און שפאצירט זיך דערנאך דעם גרעסטען
טהייל טאָג ארום. ער זוכט זיך אויס נייע מיני גינג, נייע מיני חברים, זיין גלייכען,
נישט זיין גלייכען, יונגער צי ערמער פון איהם וואס מאכט עס אויס? אבי זיין
זיינען איהם צום הארצען, עס פערבריינגט זיך מיט וויא דא צייט, עס שטיעס
זיך, עס טראכט זיך און עס פיהלט זיך עפּים אזוי נומ, אזוי געשמאק....

שטמה'לע האפט זיך עפטערס אריין צו אייזיק דעם שמידט אין קוונע, בער-
זאָנדערענס ווען אין-דרויסען אין נאס, קאכט און איהם אין עפּים אויטמיגליך
אויף דעם הארצען. ער זיטצט זיך דאָרט אין א ווינקעל און קוקט פארטראכט.
אין קוונע איז טונקעל, אקעגען איהם פאָכט הייזערניגליך א לעדערנער, געלאטעטער
באָדענאָק. ער טהוט א בלאָז און א זייל פונקען שפרינגען, טאנצען וויא דא רוחות
אין אויבען. עס קומט איהם דערבייא פיר יענע מעשה אין הומש, א-מאָל, א-
מאָל — וויא אברהם-אבינו זיטצט מרה-שחורה'דיג און דרעמעלט. דא זון געהט
אונטער. עס איז א נעבעל — און אָט אין איין אויבען, רויף און א פלאם-פיער...
דיא פונקען שפרינגען און שטמה'לעס געדאנקען פארפליהען ווייטער-ווייטער; עס
מאָהלט זיך איהם עפּים משונה'דיגע צורות, דרעהענדיג זיך צווישען דיא פונקען
און דראפענדיג זיך פון דאָרט אויף דיא אָפגעשיינטע וועג אקעגען. עס בייטען זיך
דיא געשטאלטען, ארויס-אריין, ביז עס טהוט איהם שיינענדיג זיך א וויין פראדיל!
ער גערט צוקאָכט, געהט זיך מיט גרויס חשק זיא צו בעמראכטען, קוקט-קוקט

זיך אלץ אויף אנדערע חקרנים, אויף אַר י ס ט ו, אויף דעם „ספרהברית“ וכדומה נאך אזעלכע, און ער אליין איז נישט אזא בעל־מוח; אייזיק דער שמידט אַקענען שמעלם נור אויף זיין שכל, ווייסט נישט פון קיין אַריסטו און נעהט אין חסירה אויף זיין אייגענעם דרך. בעזאָנדערענס בעריהמט איז זייער שפּאַרעניש איבער באַנקעס — פאַר וואס שמעהט א באַנקע צו פעסט צום לייב און פאַלט נישט אַראָפּ? לייזקע זאָגט:

— אזוי איז דיא מעשה, רבותי! דורך דעם שטעק מיט דער ברענענדיגער ליכט, וואס מען מהום אין דער באַנקע ווערט זיא, אָט אַפּנים, אויסגעליידיגט פון דער לופט. היינט געדיינקט־זשע, יודען! אזוי וויא מיר האבען א קיימאלן, אז דיא נאטור האט פיינד ליידניקייט, בכ־רבות, ציהעט זיך דאס לייב, אָט אַפּנים, פאַרנעהמען דאס ליידניגע אָרט אין דער באַנקע.

— וואס מיר שטעק, וואס מיר ליידניקייט־שמיידניקייט! — זאָגט אייזיק מיט א שמייעלע גאַנץ רוהיג, נעהמענדיג זיך פאַרין בערדל — און פריהער וואס איז דען, זאָגט איהר מיר געזונד זיין, דיא באַנקע געווען, נישט לידיג? לופט האט דען א ממשות? אדרבה, פרוווט זיך אויסציהען אויבען אין דערהויך אויף דער לופט, אויב ס'איז אזוי. און גאר אַחוץ דעם, וואס איז עס נלאָט פאַר א לשון — אויסגעליידיגט דורך א שטעק מיט דער ליכט!

— דאס איז נישט מיין לשון — פאַנפעט בייליך לייזקע — אזוי זאָגט אַריסטו. איהר הערט? אַריסטו!

— אָווא, אַריסטו! א קאטאָועס אַביסעל אַריסטו! א רב איז ער דען, וואס פסק'ט שאלות, הא?

— אָבער אז אזוי שמעהט דאָרט אין אונזערע יודישע חסירה־ספרים! — זאָגט לייזקע שוין שטאַרק אויפגעבראכט.

— וואס טוין מיר, וואס ביא אייך, זאָגט איהר מיר געזונד זיין, שמעהט אלץ דאָרט, דאָרט! איך אליין שמעה, ברוד־השם, אזוי פיעל יאָהר שמעה איך אין קחנע ביים אויבען. דאָרט ברענט א פייער, אַביסעל א גרעסערעס פון אייער ליכט, און פונדעסטוועגען גאָרנישט, נישט דאס וואס דיא באַנקע... פאַר וואס?

— עֵנע, וואס האט מען צו ריידען מיט א יונגעל! — מהום לייזקע א זאָג, א מאַך געבענדיג פאַר גרויס פאַרדראָס מיט דער האַנד, און נעהט אַוועק, נישט אויסהערענדיג, וויא אייזיק דערקלערט דעם עולם אויף זיין דרך דעם שפיטץ, וואס איז דער באַנקע שטעסט.

דעריבער פלינעל כדי געשווינד מאַקי אוועקצופליהען. ... לערנען האט אייזיק דער שמידט דוקא נאָך ניט געקענט, פונדעסטוועגן האט עס איהם כלל נישט געשאַד דעם צו דיא חקירות זיינע, צו הייסען ביים עולם: אייזיק דער חקרן. לערנען מיט חקירה זיינען אַ פנים נאר צוויי בעזונדערע זאכען.

גענוג שיין האט דאָך אייזיק דער שמידט דיא גאנצע וואָך זיך אויסגענומען שטעהענדיג אין אַ צעלעכערטען לעדערנעם פארטוך, אָהן אַ קאפּאַטע בייא זיך אין קווע און זאָגענדיג דאָרט חקירות, נאָך נאך שעהנער אויסגעזעהען האט ער שבת און יום־טוב פאַרנאכט אויפ'ן שולהויף. ער שטעהט זיך דאָרט אָנגעהאן אין אַ לאַסטיקענע זופיצע, אויפ'ן קאָפּ אַ שמריימל, גלייך מיט אַנדערע בכבוד'יגע בעל־בתי, און דרשה'ס פאַר אַ רעדעל מענשען אַרום איהם, אַריינשטעקענדיג אין האַנד אין דעם גארטעל ביז דעם גראָבען פינגער. אַלץ וואס ווייטער פאַרנעסערט זיך דאס רעדעל, עס ציהעט אימליכען עפּים וויא אַ מאַנגעט צוגעהען געהענטער, צולייגען איין אויער און האַרבען, וואס זאָגט אייזיק דאָרט עפּים אַזוינס. עס געהט דאָרט אַ שטימעס איבער צימעס, דערנאָך אַ חקירה: וואס צימעס? וואס מייטש צימעס? מען קומט פון דעם ענין אַרויף אויף פאַסטערנאָק, און אייזיק געהט זיך דערקלעהרען על פּי חקירה, פאַר וואס פאַרלירט פאַסטערנאָק דעם מעם באַלד נאָך דעם ערשטען דונער. ער פאַרפּוטעט זיך אין דער חקירה און פאַרקריכט אויף קראָפּיווע: פאַר וואס קראָפּיווע זייעט מען נישט און עס וואַקסט? — הערסטו! טהוט ער זיך אַ דרעה צוריק, הערסטו, אָט דעריבער מאַקי וואס מען זייעט עס נישט וואַקסט עס אַליין. אויך דיא אייגענע מעשה, פאַרשטעהט איהר מיך וואס מיט גאָרענים ... נאָט נישקשה פאַרשטעהט, פאַרשטעהט איהר מיך, אַז אַזעלכס בעדאָרף אויף דער וועלט אויף זיין, פאַרשטעהט איהר מיך. אין דעם רעדעל ווערט פּרעהליך, מען האט משונה הנאה און מען לאכט. דיא חדוה אָבער איז נאָך גרעסער ווען עס קומט אַמאָל אויס אַ שפּאַרעניש דאָרט צווישען אייזיק דעם שמידט און ליזקען, דעם צווייטען חקרן אין דעם שטערטיל. ליזקען איז אַ געדווענער אַרענדאָר, אַ ישובניק, וואס אויף דער עלטער האט ער זיך בעזעצט אין דעם שטערטיל, כדי צוגעפינען זיך צווישען יודען, הערען אַ „ברכו“, אַ „קדושה“ און לעבע; וויא נאָט האט געבאָטען. ליזקען איז דיא גאָז פאַרליינט, עפּים אָנגעדראָלען, דעריבער אַז ער רעדט קומט אויס געפאַנפּעט און אַ מאָך אויך עפּים וויא געפּייפט. ליזקען קען בערהבתיש לערנען, קוקט אַריין אין אַלטע יודישע חקירה־ספרים און צווישען איהם מיט אייזיקען איז תמיד אַ שפּאַרעניש. ליזקען פאַררופט

טאקי פאר א חקת. אקענענרשע הערצעל איז א שפירט, ביים רעדען ביים זיך
 איהם דיא שטימע און ער גיט פון זיך ארויס משונה'דיגע קולות, א מאָל אויף מיט
 א קוויטש. דער שטימע זיינער איז געהאקט, געבראָכען, לאָזט זיך אויס, פאר גרויס
 ציילעניש, מיט א ווינק, א מאָך מיט דער האַנד. נאָר עפּיס נישט אזוי וויא ער
 וויל, קאָכט ער, זיט און צאפּעלט מיט אלע גליעדער, אינגאנצען טאקי א פּאָעט
 מיט דיא ביינער, אזוי משוגע, אזוי קאפּריווע, אזוי אויפגעבראָכט וויא א פּאָעט.
 און באמת האט אין איהם טאקי עפּיס אזוינס געבורטשעט — עס האט אין איהם
 געשטעקט א גייסט פון א קינסטלער. דער דאָזיגער גייסט זיינער האט
 אינוועניג אין איהם וויא דער סמבטיון נישט געריהרט, זיך געריסען מיט אלע
 קרעפטען ארויס, זיך צו ארויסווייזען אין אַלערלייא האַנד־אַרבייט. דיא סאָלערייא
 איז ביא איהם געווען נישט אזוי, ווענען דער פרנסה וויא צוליעב דעם פאַרגניגען,
 וואס ער האט דרינגען געהאַט — צו מאַכען א כלי. ער האט געקענט אוועקוויטצען
 איבער א שטיקעל אַרבייט מעהר וויפּיעל מען בעדאַרף. פאַרציהערען עס מיט
 צאצקעס, שניטצערייא, האָטש יענער האט נאר אזוי פיל נישט פאַרלאנגט, נאָר
 צוליעב דעם אליין, עס זאָל זיין שעהן... ער האט געזעהען ליפּאַראובן'ס מאַהלט
 „אושפיזין“, אויפצוהענגען עס אין סבת, אריינדרעהענדיג אַהין, וויא אין נח'ס
 חבה, אַלערלייא חיות און עופות, געהטט ער און מאַכט „א רבי יוסי“ — א גע-
 מעהל אַזעלכס, וואס שטעלט פיר א מעשה פון דער גמרא: „וויא רבי יוסי
 (אויסגעמאָהלט מיט א גריי שפיטציג בערדעלע אין טלית און תפילין) דאווענט אין
 איינער פון דיא ירושלים'דיגע חורבות און הערט דאָרט א בת־קול, וואס ברומט
 וויא א טויב (שמעחט אויסגעמאָהלט עפּיס אַביסעל משונה), זאָגענדיג: „אוי, ועת
 איז דיא סיגדער, וואס פאַר זייערע זינד האב איך חרב געמאַכט מיין הויז, פאַר
 ברענט מיין הייליגען פּאָלאַטץ און זייא האב איך פאַרטריבען אין גלות צווישען
 דיא אומות!“ מבינים אין דעם שטערטיל האבען זאט אַנקוקען זיך נישט געקענט
 אויפ'ן געמעהל און געזאָגט, אז עס איז איינס טאקי אין דער וועלט. רבי יוסי איז
 נאך יאק רבי יוסי, אָבער דיא טויב, דיא ברומענדיגע טויב, רבונרש־געוולט, ס'איז
 עפּיס נאר א גוואַלד!... הערצעל האט אויך געשפּילט פידעל, נישט אויף חתונות
 חלילה, דאָרויף איז דאָך געווען דער יודישער כלזומה, פייטעל, אויף דיא וואָכענדיגע
 טעג, און קאָנדראַט דער גויעשער אויף שבת, ביא דער כלה אויף דעם „פאַר-
 שפּיל“ — נאָר גלאַט אזוי זיך האט ער זיך געשפּילט. זומער פאַרגאַכט, אז דיא
 שטאַדט־בהמות זיינען שוין געקומען פונ'ם פעלד, ליגען זיך, שוין אויסגעמאָלקענע,
 אויף דער גאַס; אויס דיא קומענס ציהעט זיך פאַטעליך עפּיס וויא פאַרשלאָפּע

אייזיק דער שמידם, א יוד, א זיידע, ברוך-השם, וואס האט שוין דערלעבט אייניקליך פון זיין עלטסטער טאכטער, בייא איהם אויף קעסט מיט דעם מאן א וואויל-לערנער, איז מיט אלע פאָסעמקעס זיינע געווען טאָקי נור עפּיס א יונגעל - איין אַטער-יונגעל, וואס איז א חידוש צווישען יודען. נאך דער גרויסער מרה-שחורה, וואס דערוואקסענע יודען, בעווייבטע, מאכען אָן מיט זייערע ערענסט-פינסטערע פנימער, מיט זייער זאָרנען אָך-און-וועה, און ביטער-זויערען מוסר-זאָגען חסיד, איז אייזיקס פריינדליכע-פרעהליכע צורה געווען שלמה'לעך אזוי מהייער נוס, אזוי צום האַרצען וויא דיא ליכטיגע זון ביים בעווייזען זיך איהרס פון דיא פינסטערע חמאָרעס, און דער גאַנצער שטיינער שמיס זיינער מיט אלע זיינע אַנדאָן איז איהם געווען אזוי געשמאַק, נאר א דערקוויקעניש, וויא א שטיקעל חקירות נאך א משונה-פּריקער הארב בלעטיג נמאָך דאס יודיש קינד, וואס קוים שטעלט זיך עס אויף דיא פיסליך יודעל'ס מען עס שוין, מאַכענדיג אויס איהם א קליין יודעל; וואס זיין יונגער פארשווינד ניד וויא א חכום און ווערט, אדאָך-און וועה צו איהם, פאַראומערט, געקטערט פאַר דער צייט - אַט אַזעלכס געביך פיהלט זיך עפּיס וויא גיינעבאָרען אין דעם געזעלשאַפט פון א מענשען, וואס איז צו איהם צוגעקאָמ, ווייזט איהם א נוסע מינע, וואס איז אליין אויך נאך גאר א קינד, וואס רעדט מיט איהם איין לשון, און געהט איהם אַרײַן אין דער נשמה מיט זיינע מעשיות. דאס קינד לעכטצט נאך אַזעלכען, נאך זיינס א וואָרט, וויא א דאָר גרעזעלע בשעת דיא גרויסע היטצען נאך א טראָפּען וואסער, און ווערט צו איהם צוגעזאָמען מיט לייב און געבען. נאָך אַזעלכע יונג-אַלטע מענשען אָבער איז זעהר שווער בייא אונז צו געפינען, וואס ווייטער-ווייטער וועט פון זיין נישט זיין אפילו אויף קיין שהחיינו. אין שכמה'לעס צייטען איז נאך, אויף זיין מזל, געבליבען א פאָר לייט אַזונע אין זיין שטעדטיל - אייזיק דער שמידם, איינער, און הערצעק קיילעס דער סטאַליער, דער צווייטער. ביידע האבען געוויקט אויף שכמה'לעס גייסט, דערהאלטען אין איהם דאס יונגע פייעריל, ביידע זיינען איהם געווען זעהר מהייער און צו ביידע האט איהם דאס האַרץ שטאַרק געצויגען.

הערצעל קיילעס איז געווען וויא אייזיק שוין אין דיא יאָהרען, א טאָטע פון קינדער, אויך א דאָרער א בלייבער וויא ער, מיט דעם אונטערשייד נאָך: אייזיק איז א הויכער און הערצעק א קייניגשקער, נידריג געוואקסען. אייזיק איז געווען חסיד רוחני, געלאַסען, גערעדט אויף איין שטימע גלייך, נישט גערעדט, געשרינגען זיך נישט געיאָגט, געהיטצט און נישט ארויס פון דיא כלים, אזוי וויא עס פאסט

דארויס נאר נישט געמאכט, ווייל ער איז פאררעכענעם געווען ביא אימליכען פאר א יונגעל, א צוטראגענע מין בריה, מיטעהנס-געוואָנט. היינט טאקי האט מען נאך מורא געהאט, צרוואס זאל מען זיך דאָ נארען, פאר זיין קוויטש אויף. איז ער נער קומען א מאָל אין שול איז זיין בעסט אַרט געווען צווישען יונגליך ווייסע חברת, הינטער דער בימה, עס ווערט דאָרט אַ לעבען, א גערעדערייא, א געשטופערייא, און דאווענע נישט קיין וואָרט, דער שמש מען זיך, פון יוצא ווענען, שרייען: שאַ! און שיינע בעליבתיים מענען פאטשען אויף דיא שטענדערס, מיאוס-קרומענדיג זיך, און מאַכען: אי, אי!

הערצעל-קיילעס איז געווען פאר שלמה'לען אַקוראט ווא געווינשען. דיא דאזיגע צווייא, פארשידען אין דיא יאָהרען, זיינע געווען עפּים וויא איינס אין זייערע געפיהלען. דאס וואס שלמה'לען האט עפּים אַלץ געמאַנטעט, אינוועניג אין איהם געבורטשעט; אַזוינס וואס לאָזט זיך נישט דערקלערען, א מין ציהעניש אַזעלכס וואס אָהן אַ נאָמען: עפּים אַזוינס, וואס איז נישטאָ ביא אַלע פערזאָרגטע, שעהנע יודען אין דעם שטערטיל, מיט וועלכע כ'איז איהם עפּים איינע, עס קוועטשט איהם, שטיקט איהם נור צום חלשן — אָט דאס האט ער, דיא נשמה זיינע, דער שמעקט, מעשה'שטן, אין הערצעל-קיילעס. און לויט וויא עס ווייזט זיך שפעטער אַרויס, האט דער יצירה'רע קיין בעסערן חבר פאר שלמה'לען טאקי נישט געקענט אַפּוּזען.

ע נ ד ע

העל-נרוע ויילען רויך, ווייבער שמעחען ביא דיא פריפטמשיקעס, קאכען וועטשערע;
 ערניץ פון דערווייטענס, פון א מייבער פארטראגט זיך א שוואקע פון זשאבעס און
 זשוקליך טראגען זיך זשושענדיג ארום אין דער לופט — דענסטמאך צוניסט זיך
 געוועהנטליך הערצעל אויף א פידעלע, שמעחענדיג אין דרויסען, ביא זיך אויפן
 גאניקעל, בארפיס, אין איינע תחתונים, מחילה. קינדער מיט שטיקער ברויט און
 האלבע אייער פארוואמלען זיך ארום איהם; שטאפען און פולע מיילער, שמעלען
 אויף דיא אויערליך, גאפען און הערען. הערצעל פידעלט און זינגט אונטער, פידעלט
 און מאכט זיך גארעש מיט דיא קינדער, מהומ א פידעל און שטערט זיך אפ, עס
 ארט איהם עפיס, ווייטער א פידעל און — העדעה! ער איז שוין אין בעס. אין
 דערערד אריין דיא פידעל, אויס שפילען, הערצעל האט זיך צושפילט — און בארד
 לאזט זיך איבער דער גאנצער גאס הערען וויא א תקיעה גדולה א לאנגער, א
 משונה ווילדער קוויטש! ... הערצעל האט אויך לעב נעהאט אפגעבען זיך מיט
 זייען און פלאנצען ביא זיך אין גארטען. עס האט געהייסען ביא איהם איז דא
 א ביכעל, א „ספרהרפאות“, וואס נעהט אין דער משפחה זייער איבער בסוד
 סודות פון טאטעס צו קינדער, אין וועלכען עס שמעט בעשריבען דיא טבע פון
 אלע מיני גראזען און קרייטעכצער מיט דיא סגולות זייערע צו אימליכער קראנק-
 הייט בעזונדער, א שאך, נאך, חלעבען, וואס איז שטארק פארבאטען מיט אלע
 פארבאטענישען, אסור-חיות, דערמיט זיך צו בענוטצען. זיסט, וואלט ער פשוט
 מאקי געקענט מחיה-מתים זיין. אויף כפרות פערילא, אלטע גויעס, טאמערקעס
 מיט זייערע קרייטעכצער! הערצעלס שטייגער לעבען איז איבערהויפט נישט געווען
 לייטען גלייך וויא ביא אנדערע יודען — קיין שיינקעל אין שטוב ביא איהם
 נישטא, הויך קיה איז נאך אין שטאל דא א פאך אקסען, א פערד אויך, א פויער,
 טראחים, אויף שכירות, אויך, אויף צו אקערען, בעארבייטען דיא פעלדער, וואס
 זיינען איהם איבערגעגאנגען בירושה פון זיינע עלטערן. א הונט, עס פארשמעט
 זיך, איז אויך געווען, דער איינציגער יודישער הונט אין דעם שטעטליך. אין שול
 אריין איז הערצעל געגאנגען זעהר זעלטען, נישט דערפאר ווייל ער איז געווען אין
 אפיקורס, האט נישט מורא געהאט פאר גאט, חלילה! אדרבה, ער האט גע-
 גלויבט אפילו אין רוחות, מורא געהאט, געצימערט וויא געוועהנטליך א יוד נאך
 וואס דען? גלאט אזוי זיך, גאר און א שום טעם. דאס אייגענע מאקי מיט
 עמיצען אנדערש, ער זאל פארפעחען גור א מנחה, וואלט מיט איהם געהאט צו
 טאן א וועלט מענשען — סמייטש הולטייא אנטעצען א מנחה! הערצעל אבער
 האט זיך געמעגט אנטעצען הונדערטער מנחות און גארנישט. קינדער האט זיך

אייזיק דער שמיד און הערציל קיילעס דער סטאליאר, וועלכע האָבען זיך גערעכענט ביים שטערטעלדיגען עולם פאר בכבוד'דיגע בעלי־בתים, זענען דערמיט געווען א חידוש צווישען די אלע אנדערע בעלי־מלאכות דאָרט, אין יענער צייט, דאָס אייגענע טאָקע, וואָס א יוד מיט א אויבעל דענסמאָל, אָדער א יוד מיט א „פאָטאָסוואָ" דערנאָך, און א יוד מיט א טיטעל „סאָוועטניק" היינט, ביי וועלכע „שרייבערלעך" איז אָנגעשטאנען צו עסען פיש שבת, בימים ההם, און שררות צו טאָנען אויף בעלער בזמן הזה. ס'איז דאָך באַמט טאָקע א וואונדער: בעלי־מלאכות — און א פנים פון מענשען! יודען — און אזא כבוד! ...

יאַ אזוי טאָקע! ווי יודען ביי די אומות־העולם אזוי זיינען די בעלי־מלאכות געלעגען אין דער ערד ביי יודען. מעגליך, אז היינט נאָך ליגען זיי אויך אין דער ערד, אָבער פאָרט ניט אזוי טיעף ווי אַמאָל. היינט זענען בעלי־מלאכות צווישען יודען דאָך נישט פֿערהאַסט. דער עולם פֿער־האַלט זיך אַקעגען זיי שעה, פריינדליך, ווי עס געהער צו זיין. מיוחסים נאָר, צוויי־פנים'דיגע, זענען אַקעגען זיי אין האַרצען אנדערש ווי מיט'ן מויל,

דעה האָט מען נישט געפרעגט. פאר עזות וכדומה עפּים אַ פערברעכען, האָט מען איהם אויסגעשויגעצט, אויך אויסגעפאטשט, און אַ מאָל טאָקי מקיים פסק געווען אין קהל־שטיבעל. זיינע קינדער פלעגט מען „האָפּען“, „אַבעגעבען“ אין דער דינסט, אַ כפרה פאר בית־המדרש־ניקעס, טאטענס־קינדער. זעהר גוט טאָקי שיקט זיך דאָ צו זאָגען „טאטענס־קינדער“, ווייל צו קינדער פון בעל־הבית־ישען שטאַנד פלעגען אַ מאָל שטעהן צוגעשריבען כלומרישט ווי ברידער, כדי צו זיין פאר זיי די כפרה־הינדלעך, אָרעמינקע, וויל־פרעמדע, ניט זייערע קרובים, ניט זייער טאטענס קינדער. —

אליין פאר זיך זענען די יודישע בעל־מלאכות אין יענער צייט געווען, ניט היינט געדאַכט, געפאלען. דאָס אויסלערנען זיך עפּים אַ מלאכה איז פון אנהויב־אָן זעהר שלעכט געווען אוועקגעשטעלט. און דערפון איז ארויס־געקומען זעהר פיעל נישט קיין גוטע זאַכען. אַ לערעניונגעל ביי אַ ליאָדע בעל־מלאכה־לע האָט בעדאַרפט יאָהרענלאַנג אוועקטראָגען פאַמייניצעס, העלפּען אין בעל־בית־שקייט דער בעל־הבית־טע און האָפּען פעטש און קלעפּ ווי האָלץ. אז געלערענט די מלאכה האָט ער מכות, האָט ער זי מכות טאָקי געקענט. ער איז געווען דערנאָך אַ פאַרטאַטש, אַ פערביטערטער, אומגליקליכער מענש. פאר צרות ליעב געהאַט דעם טרונק. די האַנד זיינע איז געווען פריי אויף אַ קלאָפּ, מכבד געווען אַמאָל אפילו דאָס אייגענע ווייב אויך. אז אָך־און־וועה די לערעניונגעלעך, נעבעך, וואָס זענען צו איהם, אין זיין צייט, אין די הענד אריין! און ווער, מעשטיינס־געזאָגט, זענען עס געווען די יונגלעך, וואָס זענען אריין צו אַזעלכען לערנען די מלאכה? יתומים, אָרעמינקע, פאַרוואָהרלאָזטע, ניט געלערענט אין קיין חדר, ניט געקענט קיין עברי — עס־האַרצים; דאָך ווי שלעכט די לאָגע פון די בעל־מלאכות איז געווען, האָט זיך צווישען זיי געפונען זעהר פיעל גוטע, פאַרשטענדיגע מענשען, אויך אַזעלכע מיט האַרץ, געפיהל און לעבע־דיגע פרעהליכע קבצנים.

ווי אָרעס, פּעראומערט דעם בעל־מלאכה'ס דירה האָט אויסגעזעהן פון דרויסען, אזוי לעבעדיג־פרעהליך איז דאָרט צייטענווייז געווען פון די פועלים בשעת דער אַרבייט. עס שטעהט זיך, אַ שטייגער, איציק דאָס שניי־דעריל מיט אַ פרעסיל אין דער האַנד איבער אַ שטיקעל אַרבייט, הויבט־אָן אויף אַ קוויטש אַ מאַרש, צוקלאָפּענדיג צום טאַקט מיט'ן פרעסיל, און חברה פועלים, בחורים, אַרום טיש, אַרבייטענדיג געשווינד מיט דער נאָדעל, העלפּען אונטער, דער אויפ'ן געליינקעל, יענער אויפ'ן ביי־קלעכעל, אימליכער מיט וואָס ער קען, און עס שפילט זיך אָב אַ „מלך עליון“ טשאַקענדיג, לעבעדיג, אַזש מלאכים מעגען זיך פרעהען. און טאָקי באַלד דערנאָך פּערקרימט זיך איינער, נאָכמאַכענדיג אויף אַ אומעטיג קול דעם בדחן, ווי ער זאָגט גראַמען

אויך טאקי ווי עס געהער צו זיין. נאָר אַ מאָל אָבער, און בפרט נאָך אין אַזאַ מקום תורה און יחוס ווי דאָס שטערטעל ק... זענען בעל־מלאכות געלעגען אין דער ערד טיעף ניין איילען — זעהר שטארק דערנידעריגט. האָבען אַ בעל־מלאכה אין דער משפּחה, אַ שניידער, אַ שוסטער, אַ שטיי־גער, איז געווען אַ פּלעק, אַ שאַנדע. עס האָט זעהר אָפט געשאַדט צו אַ שידוך. אין בעל־בית'ישען גראַד פּלעגט מען אין שידוכים זוכען יחוס, פּלעגט אויסגראָבען פון דער ערד רבנים, לומדים, שוחטים, חזנים, בטלנים, און בעגראָבען דעם בעל־מלאכה, טאָמער האָט ער זיך געפונען אין דער משפּחה. דאָס הייסט פארלייקענט זיין געביין: עט, ווייס איך וואָס, גאָרנישט, פערד'ס פוס־פיטסקעווע! אַ שענקער, אַ אַרענדאר, אַ בעל־אכסניה, אַ קרעמער, אַ מלוה, זיי דאָגעגען זענען געווען נישקשה. אַדרבה, זעהר פיינע מחותנים, אין שטאָרט געהייבענע בעל־ביתים מיט אַ ברייטער דעה אומעטום: אין באָד, אין שוהל, לחבדיל, און אין קהל־שטיבעל. דערקלעהרען לאָזט זיך עס דערמיט, וואָס קיין אַנדערע נישקשה־דיגע פרנסות פאַר לייטישע יודען זענען אַ חוץ די נישט געווען. דערפון האָט מען געקענט לעבען פאַר זיך און אַ מאָל פאַר אַנדערע אויך — מיט אַ נדבה, מיט אַ טובה און אַ גוט וואָרט. האָבענדיג צוליעב זייערע געשעפטען בעקאנטשאַפט מיט פריצים, גרויסע לייט אין די הויכע פענסטער, איז מעגליך זיי געווען צו העלפּען איינעם אָדער דעם כּלל אין אַ נויטפאַל. ניט איין מאָל נאָר איז די ישועה געקומען דורך אַ פרייזישען בעל־אכסניא, דורך אַ אַרענדאר און דורך אַ מלוה, אַ באַנקיר הייסט עס היינט. סתם אַרענדארעס אין דערפער — איז זייער הויז אָפּען געווען פאַר אַרעמע אורחים, וואָס זענען אויפגענומען גע־וואָרען מיט עסען און טרינקען און מיט אַ נדבה אויך. מיינסטענס פּלעגען אַרענדארעס אויסוועהלען פאַר זייערע טעכטער חתנים די בעסטע בחורים פון די ישיבות. אָט אויף אַזאַ שטייגער זענען יענע געווען דאָס, וואָס יששכר און זבולון אַ מאָל אין זייער צייט. זבולון האָט געהאַנדעלט און אונטערגעשטיצט יששכר'ן, וואָס האָט בעגעהרט לערנען תורה.

קהל האָט געהאַלטען בעל־מלאכות אין דער מורא, אָבערזונדערט פון בעל־ביתים אין פיעל זאכען פונ'ם שטייגער לעבען. אַ בעל־מלאכה האָט נישט געטהאָרט שבת אָנטאָן אַ זיידענע קאפּאַטע, טראָגען אויפ'ן קאָפּ אַ שטריימעל. אין בית־המדרש, אין קלויז, איז זיין אָרט געווען אויף דער לעצטער באַנק, הינטער דער בימה. צו דער תורה פּלעגט מען איהם אויפ־רופּען „החבר“, נישט קיין „מורנו“, אי דאָס זעהר זעלטען, צולעצט צווישען די געשטוקעוועטע עליות. דערפאַר האָט מען איהם אָבעגעבען אינגאנצען די ביידע „תוכחות“ ווי גרויס זיי זענען. ביי איהם בלייב עס. אויף אסיפות מיט די פיינע־בריות וועגען שטאָרט־זאכען איז זיין פוס נישט געווען. זיין

צו פאסען דאָרט ביי זיי חזירים, און גאָט ווייסט וואו זייער געביין וועט אהינקומען. טאטע-מאמע וועלען אפילו נישט זיצען „שבעה“. צווישען די לידלעך איז דאָ פיעלע איבער נגידים, קהלס-לייט און בלי-קודש, אין וועל-כע זיי רעכענען זיך אָב מיט די אלע פיינע בריות פאר די צרות און לייד, וואָס זיי שטעהען פון די לייט אויס, און לאָזען אויס צו זייער קאפּ אַלדאָס בייז מיט שאַרפע ווערטלעך און שפיציגע שטעכווערטלעך. יענע הייסען ביי זיי: יאָלדען, שמעלקעס, דאָס אויבערשטע פון שמויסעל, צימעס, לאָקש, קאפּהאַהן-דאָס, שענע-דיינע-מורינו'עס. מען קען מיט רעכט יאָגען, אז ביי די בעלי-מלאכות האָט געטליעט אַ פאַעטישער פונק. זיך געלאָזט פיהלען אַ יונגע פרישע נשמה, און דערמיט טאָזי לאָזט זיך דערקלעהרען זייער אומגאָנג ווי חברים מיט קינדער, זייער ליכעשאפט עד היום צו שרייבער, פאַעטען.

קינדער זענען פון דער נאטור אויך שטיקלעך בעלי-מלאכות, זיי האָבען ליכע צו מייסטערען, שניצען, בויען, מאַלען וכדומה. דאָס יודישע חדר-יונגעל, אַ שטייגער, נעהמט זיך מיט חשק שניצען פאַרמעס און גיסען דרעהלעך אויף חנוכה, מאַכען המן-קלעפּלעך אויף פורים, מאַלען רייזלעך און קלעפּען אויף די פענסטער שבועות. נאָר אָנשטאָט אונטערצוהאַלטען דעם חשק ביי קינדער צו מייסטערען, דערשטיקט מען איהם נאָך באַלד אין אָנהויב מיט שטרענגע מיטעל — לאָזען זיי בעסער לערנען, זאָגט מען, נישט פארנעהמען זיך מיט נאָרישקייטען. טרעפט זיך אָבער אַ מאָל, אז קינדער קומען צו בעלי-מלאכות, זענען זיי זיך פשוט מחיה פאַר גרויס פאַר-געניגען צו זיצען און צוקוקען זיך, צוהערען זיך, ווי יענע אַרבייטען, ווי יענע ריידען, זינגען, זאָגען גלייכווערטלעך. נאָך דעם אומער, פינסטערע צורות, בייזע פנים/ער און פאַרקלאָגטע נשמות, וואָס זיי זעהען פאַר זיך שטענדיג אין חדר, אין בית-מדרש און אין דער היום, איז אַ פרייע מינע, אַ פרעהליך פנים, אַ גוט וואָרט, פאַר זיי גאָר אַ דערקוויקעניש, די אויגע-לעך קוקען, די אויערלעך האָרען און דאָס הערצעלע קוועלט, איז זיך מחיה! יונגלעך זענען בעלי-מלאכות, בעלי-מלאכות זענען יונגלעך. אי די אי יענע האַלט מען אין דער מורא, זיי זאָלען האָבען תרבות. די — תרבות פאַר טאטעס און יענע — תרבות פאַר בעלי-הבתים!

אז אייזיק דער שמייער און הערציל קיילעס דער סטאָליאר זענען אויס-גענומען געווען פונים כלל דערנידעריגטע בעלי-מלאכות אין שטעדטל, האָבען זיי דערמיט געהאַט צו פערדאָנקען זכות אָבות. זיי האָבען גע-שטאַמט פון אַ שענער משפּחה, זיך גערעכענט פאַר קרובים מיט די פיינסטע לייט אין שטעדטל. די טאטעס זייערע, אָנגעזעהענע, יוסטע בעלי-הבתים, האָבען איבערגעלאָזט זיי בירושה הייזער אויפ'ן מאַרק, דער שענסטער

צו א בעדעקענס. א טייל בחורים שפילען צו ווי די כליומר א שטיל טרויע-
ריג ניגון'דיג, די איבעריגע פארגעהן זיך ווי די ווייבער אין א געוויין.
ס'איז א יאָמער, א קלאָג — און פון דער קאצען-מוזיק לאָזט זיך אויס א
„כשרטאָנץ!“ חברה געהט, זיצענדיג ביי דער אַרבייט, מיט דער כלה א
כשרטאָנץ. אָנשטאָט „שבת“ טהוט איינער דעם אנדערען א קניפ, ארויף-
אראָב פון הינטען דאָס היטעל און מען שרייט-אויס זינגענדיג: וויאָט!
די בעל-הבית'טע, די שניידערקע, שטעלט אנדער אויפ'ן טיש א גרויסע
פולע שיעל אָבגעקאָכטע קארטאָפּעל, הייסע-זורדיגע מיט דער שאלעכטס,
און מען מעג געהן אָנסקען אויף בילעטען, מיט וואָס פאר א גיכקייט די
קארטאָפּעל ווערען אָבגעשוילט, אין מויל אריינגעחאָפט און אַראָבגעשלוּג-
גען. מייסטערהאַפט! אַזעלכע בריה'ס אויף קארטאָפּעלעסען, ווי שניי-
דערינגען וכדומה זענען, איז שווער אויף דער וועלט צו געפינען. זיי האָ-
בען דרינען זיך אויסגעאַרבייט, בעקומען א ידיעה, ווייל דאָס, קארטאָפּעל
הייסט עס, איז זייער שפּייז, משטיינס-געזאָגט, טאָגטעגליך.

דאָרט ביי די פּועלים ווערען אָפט געזונגען לידלעך, אייגענע אַרבייט
טאַקס, וואָס געהן דערנאָך ארויס אויף דער וועלט, צווישען עולם, פאלען
אריין אין מויל צו מיידלעך, דינסטמיידלעך און בעקומען דעם נאָמען
„פאָלקס-לידלעך“. פּועלים, וואָס פלעגען וואַנדרעווען, אַרבייטען ביי גוים
אין די דערפער, האָבען אין זייערע לידלעך אַריינגעמישט גוים'אישע ווערטער,
אַזוי אַז ס'איז אויסגעקומען האַלב יודיש, האַלב רייסיש. דער „תוך“ פון
די לידלעך איז געווען זעהר פערשידענע. ס'איז געוועזען אַזוינע איבער
ליעבעס, אַ דינסטמיידעל, אַ שטייגער, פאַרביינקט זיך אין דער פרעמד
נאָך איהר געליעבטען, דערמאָנט זיך וויינענדיג אָן די גוטע, זיסע מינוטען,
ווי זיי פלעגען פאַרבריינגען צוזאַמען ווי אַ פאָר טויבען אויפ'ן שפאַציר,
אַ מאָל אין געדיכטע וועלדער און אַ מאָל צווישען ווייז און קאָרן, אָדער
סתם אַ מיידעל גיסט אויס איהר האַרץ, ציהט זיך מיט דער נשמה צו עפּים
אַ חתן, ווי אַ קליין קינד מיט די הענטלעך צו דער שיינענדער לבנה. אויך
לידלעך פון אַ שגור איבער אַ בייזע שוויגער, פון אַ יתומה איבער אַ
שטיפּמוטער, לידלעך פון יודישע רעקרוטען, ווי זיי געזעגענען זיך מיט אלע
זייערע לייעבע פאַר'ן אוועקגאַנג אין דינסט אויף לאַנגע, לאַנגע יאָהרען.
בעווייבטע געזעגענען זיך מיט ווייבער און קינדער, יונגלעך, קליינעטשקע,
נעבעך, ביים „ריאָדקע“ אויף די הענר, אין ברייטע, לאַנגע פעלצלעך, צוויי
מאָל אַזוי פיעל ווי זיי, געזעגענען זיך מיט טאַטע-מאַמע, ברידער און
שוועסטער. אַזעלכע הייסען אין די לידלעך בידנע יתומים'לעך, וואָס ווע-
רען, ווי פון אַ בוים אָבגעריסענע בלעטלעך, פּערוואָרפען העט-העט ווייט
אין די קאַלטע ערטער, ערגיץ אין אַ העק, צווישען פרעמדע, גראָבע פויערען,

אליין איז געווען, ווי זאל מען עס זאגן, עפּים אַ מין קונזע — עס האָט אין איהם געגליהעט, געברענט אַ פייער.

די ליידעג צייט זיינע פונ'ם לערנען טיילט שלמה'לע, לויט דער ווע-טערונג און די פערשיעדענע צייטען פונ'ם יאָהר, צווישען אייזיק דעם שמידס קונזע און הערציל קיילעס. אָסיענצייט, אַ שטייגער, אין די בלאָטעס, אָדער בשעת אזוי אַ מיאוסע פּאָגאָדע, אז ס'איז נאָס און קאַלט, בלאָזט פון אַלע זייטען, דער הימעל איז אָנגעדוּדעלט, שלעפט אויף זיך ארויף, מעשה'דיגען, אַ שטאַרק אָבגעבליאָקעוועטען מאַנטעל פון אַ מיתה'שונה קאָליר, מיט פלעקען, מיט לאַטעס אויף לאַטעס פון גרויע, שוואַרצע, טונ-קעלע וואָלקענס און וואַרפט אָן אויף אימליכען אַ מרה'שחורה מיט זיין פינסטערען פנים — דענסטמאָל טרייבט עס שלמה'לען אין קונזע אריין, ער פערקלייבט זיך דאָרט צווישען אָנגעוואַרפענע געצייג אין אַ ווינקעלע, בלייבט זיצען פערשטאַרט שטיל, פערטראַכט און קוקט. עס הידעט דער בלאָזזאָק, עס פלאַמען די קויהלען, אייזענס גליהען, פונקען פליהען — שלמה'לע איז פערגאַפּט, פערצויבערט, עס טראָגט איהם דער קאַפּ, פער-פליהט עס עטעט אין די ווייטע עולמות אריין, עס טרעטען פאַר איהם ארויס געטליכע בילדער, שענע געשטאַלטען פון וואונדערליכע מעשיות, אַלטע אַגדות — אַלסדינג וואָס דאָס האַרץ גלוסט. פון די פלאַמענרע קויהלען אינ'ם אויווען, קוקען צו איהם ארויס שוואַרצענענדיגע אויגען. דער אויפגעבלאָזענער זייל פייער דאָרט ווערט ביז אין הימעל אריין אַ הויכער לייטער, די פונקען — פליהענדיגע מלאכים ארויף און אַראָב אויף איהם. קלאַפּ-קלאַפּ, אויף דעם גליהענדיגען אייזען קלאַפּען די האַמערס — און עס דאַכט זיך, דאָרט, דאָרט ברעכען זיך פון פערצויבערטע פאַלאַצען די שלעסער און עס געהען ארויס פונ'ם לאַנגען שלאָף אויפגעשטאַנענע בת-מלכות, שענע, שיינענדיגע, און פון צווישען זיי לויכט ארויס ווי דער מאָרגענשטערען פראָדיל, זיין פראָדיל! דער בלאָזזאָק הידעט-הידעט — און שלמה'לע ווערט אָנגעצונדען, רויט ווי פייער... אָט אין אזא מרה-שחורה'דיגע פּאָגאָדע פלעגט שלמה'לע, ער אליין מיט לייב און ביינער, זיצען אין קונזע, פערשלאָגען אין אַ ווינקעל, נאָר די נשמה זיינע, זי פלעגט זיך אויפהויבען און פערפליהען אין אַנדערע וועלטען, וואו ס'איז איהר ליכטיג, וואַרם, שען, וואו עס שפראַצט, עס בליהט און עס לאָזען זיך זעהען זעהר גוטע וואונדער-שענע זאַכען. שלמה'לע, הייסט עס איז אַ בורא, ער בעשאַפט און לעבט אין זיינע, מיט דעם כח-הדמיון בעשאַפענע וועלטען — און די נשמה זיינע האָט הנאה.

איז אָבער גאָטס וועלט, דאָ ביי אונז, מילד, שען, דער הימעל לויטער, די זון שיינט — ציהעט עס, ציהעט שלמה'לען אָבצוגעבען זיך איהר, אָט

פלאץ אין שטעדטל, און שענע שטעט אין מזרח-וואנד, אין שוהל דאָרט. ביידע זענען געווען שכנים מיט רבי חיים'ן. אייזיק'ס הויז איז געשטאנען אין דער רעכטער זייט פון זיינער, און הערצעל קיילעס הויז — אין דער לינקער זייט. די דריי שכנים האָבען געלעבט גוט צווישען זיך, פלעגען איינער צום אנדערען קומען אויף שמחות און גוט-יוס-טוב ביטען. אייזיק'ס זוהן, מאיר-איצע, אַ וואויל יונגעל, מיט אַ קעפעל צו מייסטערעווען שפיל-ציג, אויפטאָן הסברות און גראַנערס, המן-קלעפּלעך, האָט געלערענט מיט שלמה'לען אין איין חדר. און הערציל-קיילעס זוהן, בן-ציון, איהם האָט רב חיים גענומען אומזיסט פאר אַ חבר צו זיין עלטערען זוהן, מיט וועלכען ער פלעגט לערנען אַ שעה אָדער צוויי שעה, ווען נאָר ער האָט צייט געהאט. פון אַ זיידענע קאפּאָטע און אַ שטריימעל שבת און יום-טוב, רעדט מען שוין נישט, אז זיי האָבען געטראָגען. די שאלה איז נאָר, ווי קומט עס, אז טאָמענס קינדער אַזוינע זאָלען זיין בעלי-מלאכות? לייט זאָגען: „אַ קליפה איז אין זיי אריין, אין דער יוגענד, זיי אָבערזיסען פון לערנען און פארדרעהט דעם קאָפּ מיט נאָרשיקייטען, מיט יונגעלשע זאכען. יונגלעך זענען זיי געווען און יונגלעך זענען זיי געבליבען. עס האָט אין זיי גע-בורטשעט די קליפה, געבורטשעט, געבורטשעט, און וואָס איז פון זיי גע-וואָרען צום סוף? גאָרנישט, בעלי-מלאכות! נאָר... פאָרט טאָמענס קינדער“.

אַט צו אַזעלכע אַלטע-יונגלעך האָט שלמה'לען דער יצירה-רע געטראָגען. דאָס איז געווען דעם יצירה-רע'ס לעצטער שטויס שלמה'לען, ביים אַרויס-שטופען איהם פון „יענעם עולם“. אַצונד וועט ער שוין, ווי אַ קוואַצקע, שטענדיג איבער „ביצה“ נישט זיצען!

אכט טאָק, ווי אַלטע יונגלעך זענען ביידע, אי אייזיק דער שמיר אי הערציל קיילעס דער סטאָליאר, פאר שלמה'לען געווען ווי געוואונשען; נאָר, וואָס אָנבעלאַנגט אייזיק דעם שמיר, האָט שלמה'לעס האַרץ געצויגען ניט אַזוי צו אייזיקס פערזאָן ווי צו זיין קוזנע. די קוזנע האָט עפּים גע-רעדט איהם צום האַרצען, געוועקט אין איהם זיסע-אָנגענעמענע געפיהלען אַ סך מעהר ווי אייזיקס חקירות. אַקעגען-זשע הערציל קיילעס, איז ער אַליין טאָק, ער מיט זיין פערזאָן, ווי ער שטעהט און געהט, מיט זיינע תנועות, און אַלע זיינע קאפּריזען, אַלץ מיט-אַנאַנד, ווי ביי קיינעם ניט אין שטעדטל, האָט שלמה'לעס האַרץ צו זיך געצויגען. הערציל קיילעס

שטיקעל לייענען פאר'ן פאטער. עפּים ביינקט זיך איהם, ציהט עס איהם, די אויגעלעך קוקען, קוקען אהין, וואו דער הימלעל לאָזט זיך אַראָב, וואו עס ציהט זיך אַ טונקעל־גרינע ליניע פון שפיצען הויכגעוואַקסענע בוימער. ער טהוט אַ בליק — אָ, עס זיצט בן־ציון! מיט איין שפרונג איז ער נעבען איהם. ביידע שווייגען און איינער דעם אנדערען פארשטעהט, וואָס ער וויל. בן־ציון טהוט אַ וואונק, אַ סמאָרע מיט דער נאָז, הייבט זיך אויף און לאָזט זיך געהן, און שלמה'לע מיט אַ שיינענדיג פנים'ל נאָך איהם. דאָס לאָזט מען זיך ארויס פונ'ם שטערטיל ווייט אויפ'ן שפאציר.

אויפ'ן וועג, הינטער'ן שטערטיל, געהט בן־ציון אריין צו זיך אין שויער, געוואָהר ווערען צום אָנגעלעגטען פרישען היי דאָרט. ס'איז פריש, קיהל מחיה, דער ריח פון היי צוגעהט אין אלע גלידער. די ביידע חברים טהוען זיך דערויף אַ וואָרף און גלייכען אויס די ביינער, ליגען און קוקען ווי די שוועלבעלעך פליהען ארויס־אריין, אַרומדרעהענדיג זיך מיט אַ שווישטשער אַרום די נעסטען זייערע דאָרט אונטער דעם שטרויענעם דאָך. זיי אַקעגען שטרעקען זיך ארויס אָפּענע געלע פיסקלעך פון יונגעטשקע נאָקעטע פויגעלעך, וואָס ווילען עסען.

פונ'ם שויער געהט מען און מען קומט צו אַ גלייכען פרייען פלאַץ, וואו עס ציהען זיך אוועק ווייט אין דער לענג, אין דער ברייט פעלדער מיט אלערליי תבואות. עס זעהט זיך דאָרט פונדערווייטענס אַ געמעהל, ווייס־דריטליך בליהענדע רעטשקע, איינגעפאסט אין אַ ראם פון גאָלד־געלע ווייז אַרום און אַרום. בלויע בלימעלעך צווישען קאָרן פארנעהמען די אויגען, און פליהענדיגע, שפּרינגענדיגע גאָטס בעשעפעניש דאָרט ווושען אָן פולע אויערען. בן־ציון בעטראכט דאָרט זייערס אַ פעלד מיט האָבער און איז העכסט צופרידען. לאָזט זיך פון דאָרט געהן ערגיץ אין דער זייט, שלמה'לע נאָך איהם. ביידע רויט ווי אַ צוויק, ביידע פארגינגט, ניט צו רעדע קיין וואָרט און קומען צו אַ לאָנקע. דאָרט פּיטערען זיך פערד, גער־פענטעט אויף די פּעדערסטע פיס. דערביי ברענט אַ פייעריל אונטער אַ אלטע ווערבע, וואו טראָחים באַקט קארטאָפּעל און מאַכט אָן אונטערוואָר פּענדיג דאָרע צווייגלעך, אַ רויך, צו פּערטרייבען די קאמאָרעס. איין פּערד, וואָס נאָהענט, דערזעהענדיג דעם בעל־הבית, הייבט אויף דעם קאָפּ הויך, שפּרינגט אַמאָל דריי מיט די פּעדערסטע געפּענטעטע פיס און טהוט אַ הירזשע — ברוך ה'! הייסט עס. בן־ציון געזעגענט זיך מיט איהם, אַ קלאַפּ נעבענדיג עס הינטען אויף דעם רוקען, זאָגט אָן עפּים טראַחימען און געהט ווייטער, שלמה'לע מיט איהם, און פארגעהען טיפליך אין אַ וואַלד.

נאָך פון דער ערשטער בעקאנטשאַפט מיט'ן וואַלד האָט שלמה'לע

אזוי ווי זי איז אינגאנצען מיט לייב און לעבען און אלע חושים טאקי. און דענסמאל טרױבט עס איהם צו הערציל קיילעס, וואָס איז מיט זיינע גענג און זיין שטייגער לעבען איהם צום האַרצען, מעהר פון אלע יודען אין שטערטיל, וואָס זיין הויז און דאָס גאַנצע בעל־הבתי־שקייט זיינס שמעקט עפּים מיט דאָרף, מיט אַ פּרישען ריח פון פעלד. דען וואו איז עס דערהערט געוואָרען, אז א יוד, אַ שטאָרט־בעל־הבית, זאָל זיך אָבגעבען מיט עופות, מיט בהמות, האָבען ביי זיך אָקסען, פערד, אַ גוי, להבדיל — טראַחים, צו בעאַרבייטען די פעלדער, און אַ הונד אַ צוגאַב דערצו אויך? א יוד, וואָס זיינע מבינות שטעקט אין אַ אחרוג, אין הושענות, זאָל זיך נאָרש מאַכען, שטעקען ציעפּקעס אין עפעל און באַרענבוימער ביי זיך אין גאָרטען! א יוד, אַ שטאָרט־בעל־הבית, וואָס בעדאָרף מעהר נישט וויסען דעם מאַרק, דעם בית־מדרש און שבת בייטאָג נאָכ'ן טשאַלענט שטאַפּען, זאָל מעשה־קונדס, ער מיט זיין בחור'ל, גאָר געהן אָפּט שפּאַצירען!

שלמה'לע ווערט ביי הערציל קיילעס אין הויז אַ היימישער, מיט זיין זוהן, בן־ציון, רבי חיים'ס אַמאָלדיגער תלמיד, ווערט ער אַ נאָהנטער חבר, ביידע האָבען זיך ליעב דאָס לעבען.

בן־ציון האָט אין זיך געהאַט דאָס, וואָס אַ שטאָרט־יונגעל און אַ דאָרפ־ס־יונגעל אינאיינעם. ער האָט געקענט אַריינקוקען אין די קליינע אותיות'לעך, אָבלערנען אַ בלעטעל גמרא און קיין חשק ניט געהאַט צום לערנען, אָבגעבען זיך מיט דעם בעל־הבתי־שקייט, אין הויז, אין פעלד מיט גרויס ליעבשאַפט. בטבע איז ער געווען אַ גוטער, אַ שטילער, האָט מעהר געטהאָן ווי גערעדט. שלמה'לע פלעגט איהם פאַרשטעהן אויפ'ן וואונק. עס זיצט זיך, אַ שטייגער, בן־ציון, אין אַ זומער־טאָג, ביי זיך אויפ'ן גאַניקעל. די זון באַקט, אַ שרעק. דער הונט ליגט איהם צו די פיס, אויסגע־צויגען אויפ'ן בויד, מאַכענדיג מיט די זייטען פאַר היץ. צייטענווייז טהוט ער אַ הויב דעם קאָפּ, אַ עפען דאָס מויל — אַ לאַפ־חאַפּ אַ פליג! איהם ביי דער זייט זיצט די קוואַצקע מיט צושפּרייטע פליגעל, פון אונטער וועל־כע עס לאָזט זיך הערען אַ פיסק פון קליינע הינדלעך. דאָס רוהעט מען דאָ פונ'ם אָנלויפּען זיך אין דרויסען ביז אַצינד. דער מאַרק איז אָבגערוימט, מען זעהט קיין לעבעדיגע בעשעפּעניש דאָרט נישט — בהמות זענען אין פעלד, קינדער, להבדיל, זענען אין חדר, און גרויסע געניצען אין שטוב, אין קלייט, לעכצענדיג נאָך אַ קאַלטען טרונק וואסער. אויף דער גלייכער וואַנד ערגיץ דראַפּעט זיך אַ קאַץ, בלייבט אינדערמיט שטעהן, אויסדרע־הענדיג דעם קאָפּ, קוקט, טראַכט, איז זיך מישב, וואָס זאָל זי טאָן, צי אַרויף ווייטער, צי אַראָב? שלמה'לע רוקט זיך דענסמאל ווי אַ קעצעלע אַרויס פון שטוב, נאָכדעם ווי ער האָט ווי ס'איז אָבגע־פּטריט, צוגעגרייט דאָס

זיך א מאָל, א פוילער, א בייזער ווינט פון צפון־זייט, האפט ער זיך אויף מיט א כעס, א צאָרן, עס רעש'ט זיך, עס פילדערט פון גרויס ביו קליין. עס רוישט און שטורמט ווי חוואליעס אין ים. פערשטומט ווערט וואו א לעבעדיג בעשעפעניש אין איהם, בעהאלט זיך איז א לאַך פאר שרעק.

שלמה'לע קען דעם וואַלד, ווייסט זיין נאטור, האָט אליין שוין געזעהן איהם צושפילענדיג זיך אין א שטורם מיט א ווילדער קראפט, און דעריבער בעקומט ער תמיד ביים אריינגאנג עפּים א אָבשיי פאר איהם, אפילו ווען ער שטעהט זיך שטיל רוהיג, ווען ער לאַדעט איין צו זיך, ווי א גוטער מכנים אורח, צוקומען אויסרוהען זיך אין זיין שאַטען, איז מכבד מיט רויטע און מיט שווארצע יאגדעס און לאַזט שפּילען א קאפעליע פון זיסע נגונים. מיר פון דעם שפּאַציר אויף די פרייע, פרעהליכע פעלדער, זיצט ער אַצונד מיט כן־ציון'ען אָנגעלעהנט אונטער א צווייגהאפט־גען בוים, הערט זיך־צו, קוקט זיך־צו צו אַלסדינג ארום און ארום מיט דרך־ארץ און האָט אין האַרצען שטאַרק הנאה.

פונ'ם וואַלד ארויסגעהענדיג לאַזט מען זיך צוריק אין שטעדטלי, מען האפט זיך אריין. שוין א ביסעל שפעטליך, אין בית־המדרש, שאַקיטש, גלייך ווי גאַרנישט געשעהען, און מען פערבייסט מיט א מנחה. אָנזעהענדיג זיך וואָס עס טהוט זיך אין דעם בעל־הבית־שישייט ביי הערציל־קיילעס, נעהמט שלמה'לע און ווערט א בעל־הבית אויך ביי זיך. זוכט אויס אַרבייט אין גאַרטען, וואָס אונטער'ן שטוב, קריכט צווישען די בייטען רייסען ציבעלעס, רעטיך, אונגערקעס, רייסט אויס דאָרט די קראַ־פעווע, און קוקט זיך־צו דערנאָך א מאָל צעהן אין טאָג צו דעם גרינווארג, זעהן, צי ס'איז שוין אויסגעוואַקסען! ... פאַרנעהמט זיך מיט טויבען, פאַר וועלכע ער מאַכט פון שטרוי נעסטען אויף דעם בידעם, אין א קאָרב, אונטער'ן בעט, קריכט אהין עפטערס, ציקאווע צו זעהן, ווי עס פיקען זיך אויס היהנרעלעך.

גראַד מאַכט זיך אז אין שטוב דרעהט זיך ארום א אינדעטשקע, זעהר א שענע, בעליעבט ביים גאַנצען הויזגעזינד, און מען בעט זי אויס ביי דער מאַמע, ניט צו שעכטען עס. ס'איז דאָ אָהן איהר אויך א פאַר־פאַלק — א אינדיק מיט'ן ווייב, אויף פסח. לאָז זי לעבען און בלייבען אויף פליד. די אינדעטשקע זעצט זיך למזל אויף אייער, פיהרט אויס א זעציל קינדער־לעך, און שלמה נעהמט אויף זיך, אין א גוטער שעה, די גאַנצע מיה מיט דעם קליינ־ווארג.

און דעם אמת מוז מען זאָגען, ער האָט געמאָן זיין זאך געטריי, זיי געשיינקט גענוג צייט און זיך אָבגעגעבען מיט זיי א סך מעהר נאָך וויפיעל

בעקומען פאר איהם דרך-ארץ. אי ליעב געהאט איהם, אי מורא געהאט
האָט ער פאר איהם. אין דער יוגענד נאך האָט ער זיך אָנגעהערט שרעק-
ליכע מעשיות: אין וואָלד זענען דאָ גולנים, אין וואָלד זענען דאָ חיות רעות
— וועלף, בערען, שדים, נישט-גוטע זענען אויך אין וואָלד דאָ. מיידלעך
זענען אַ מאָל אין וואָלד געגאנגען מיט פולע שיסעלעך אָנגעקליבענע יאָגער-
דעם, איז צוגעקומען אַ בער, זיך גענומען פרעסען די יאָגערעם, און די
מיידלעך זענען קוים מיט'ן לעבען אַנטלאָפּען. היינט איז גלאַט אַ סכנה
פאר יודישע קינדער דאָרט פון שקצים'לעך מיט הינט.

דאָס ערשטע מאָל אריינקומענדיג מיט זיינע חברים אין וואָלד האָט
איהם געמיאכקעט דאָס הארץ, זיך אַרומגעקוקט אין אלע זייטען און ביי
אַ מינדסטען שאָך פערניסען די ליפען און געמאכט — שאַ!

שפעטער, שפעטער, אויף זיינע שפאצירגאנגען מיט הערציל קיילעס,
מיט ברציני'ען און דעם הונט, להבדיל, איז ער צום וואָלד געוועהנט גע-
וואָרען. אַז מען פלעגט זיך בעגעגענען דאָרט מיט שקצים, פלעגען איינע
די אַנדערע זאָגען: „דאָכרי דען!“ און פון ביידע צדדים די הינט פלעגען
איינע די אַנדערע זיך בעשמעקען, בעלעקען. פאר שדים איז אויך נישט
געווען וואָס צו שרעקען זיך. הערציל קיילעס האָט געהאט צו זיי אַ שפרוך.
— „זיי“ האָבען אַ מאָל פארדרעהט אַ רעדיל דאָ אין וואָלד — אַזוי פלעגט
הערציל דערצעהלען — געוואָלט צונעהמען, צוטראָגען מיט דעם דריידעל-
ווינט אַ סטערטע היי, האָט ער אינדערמיט רעדיל אריינגעוואָרפען אַ מע-
סער, געזאָגט אַ שפרוך פון אַזאַ כתב־יד, וואָס געהט איבער אין זיין משפּחה
פון עלטערען צו קינדער בשתיקה, און זיי צוטרעבען אויף אייביג, לעולם
ועד.

מורא, הייסט עס, איז שוין נישט געווען וואָס צו האָבען, דאָך דער
דרך-ארץ פאר'ן וואָלד איז ביי שלמה'לען אויף תמיד געבליבען. איהם האָט
זיך דער וואָלד פאָרגעשטעלט אין קאָפּ גאָר עפּים אַ לעבעדיג בעשעפעניש.
עפּים אַ מין פאָלק אַזוינס. עפּים שטעהען זיך אויף אַ גרויס שטיק לאַנד
בוימער — אלטע זקנים, זיידעס, עלטער-זיידעס, און יונגע, קליינווארג.
איטליכער, דאכט זיך, שטעהט פאר זיך בעזונדער, נאָר אין „גרונט“ גע-
נומען זענען זיי דאָרט טיעף פאַרפוטעט, פאַראייניגט מיט די וואָרצלען
און ציהען די „יניקה“, ווי אזעלכע פון איין שורש. זאָל וועהען פון ערגיץ
עפּים אַ ווינטלעך, שושקען זיי זיך איבער, סוד'ן זיך, אָנבויגענדיג די קעפּ
איינער צום אַנדערען. קיינער שווייגט נישט שטייל, עס „ריהרט“ אָן איט-
ליכען און איטליכער לאָזט זיך הערען מיט זיינס, באַסעוועט צו, טהוט אַ
שאַקעל מיט'ן קאָפּ. אַ מינדסטער קלאַפּ ביי איהם דאָ, רופט זיך עס אַב
ביי איהם העט ווייט דאָרט. און זאָל אַ בלאָז טאָן אויף איהם, ווי עס מאַכט

פאר זיך אליין. צום שניצען ברויכט מען א שארף מעסעריל. דאָס מע-
סעריל, אויף וועלכען ער האָט געשטעלט א פלעט פאר א גאנצען האלבען
גראַשען און עס געוואונען, האָט נישט געטויגט. די קלינגלעך זענען געווען
פון בלעך, און צו מאַלען, האָט ער געזאָגט, בעדאַרף מען פאַרב, בלויז,
רויטע פאַרב. דעריבער איז ער טאַקי ניט שולדיג. נאָך גוט, בילעבען,
וואָס עס געהט איהם די האַנד, אויסצוקנייטשען פון פאַפיר לאַמטערנעס,
אויסצושניצען פון א שפּענדיל א אויערלעפעלע און מאַכען א „בעזרת השם“
מיט א צוק, א דרעה אזוי, אז ס'קומט ארויס מיט א פויגעל!

14.

דער וועג פון שלמה'לעס לעבען ביז אהער, ווען אפילו ער איז ניט
אויסגעשאַטען געווען מיט בלומען, דאָך שלעכט האָט מען איהם נישט גע-
קענט אַנרופען. לכלהפחות האָט זיך דער וועג געצויגען גלייך ווי א סטרוני-
קע, גלאַט אַהן גריבלעך. שפּעטער אָבער הויבט דער לעבענס וועג זיינער
אָן זיך צוקרימען, ווערט גריבערדיג. ווייטער אַביסעל איז ער שוין בע-
וואַקסען מיט דערנער, נאָך ווייטער ציהט ער זיך שוין אַרויף און אַראָב
איבער בערג, איבער טאָלען און טיפע אָבגרונטען. דער גאַנג אויף איהם
ווערט שווער, וואָס ווייטער ווייטער, אלץ ערגער ערגער, האָטש געהם
און פאַל אַנידער, האָטש טהו זיך, שונא־ציון, א מעשה אָן —
די ערשטע שטיינער איהם אויפ'ן וועג — זענען צרות הכלל, צרות,
פורעניות, וואָס זענען כסדר איינע נאָך די אַנדערע אויף דעם שטעדטיל ק.
אַנגעשיקט געוואָרען.

איינע פון די הויפט־פרנסות, וואָס דערמיט האָט דאָס שטעדטיל ק...
אויסגעצויקענט זיך פון אלע אַנדערע שטעדטלעך אין ליטא, איז געווען
„אַסטראַחאַנקאַ“ און בעזונדערענס דער „שלייער־אַרטיקעל“.
אַסטראַחאַנקע — דאָס אז געווען אזא סאָרט ליינוואַנד, געפאַרבת
טונקעל גרין, און צונויפגעלעגט אין שטיקלעך פון א געוויסער צאָהל אַרשין,
וואָס פלעגט דינען מיינסטענס אויף אונטערשלאַק און אויך אויף קאפּטענס
פאַר אַרמעלייט. פאַר וואָס די ליינוואַנד האָט געטראָגען אויף זיך דעם
נאָמען אַסטראַחאַנקע, דאָס איז אין דער געשיכטע פונ'ם שטעדטיל ער היום
נאָך ניט דערקלערט געוואָרען.

שלייער האָט געהייסען זעהר א דין, געבלייכט שטיקעל ליינוואַנד,
לאַנג און שמאַל ווי א האַנדרוך. אויך די שטעדטלעדיגע וועבערס מלאכה.

טאטע-מאמע האָבען געוואָלט, אזוי אז ס'פלעגן אַ מאָל צווישן זיי פאָר-
קומען צוליב דעם אַ ווערטלעך-זיך אונטער פיער אויגען.

— דו! — מאַכט רבי חיים צום ווייב, וועלכע ער האָט, אויף דעם
יודישען שטייגער, קיינמאָל נישט גערופען ביים נאָמען, נאָר סתם: דו —
די אינדעטשקע איז דיין מלאכה. עס האָט זיך איהר פערגלוסט האָבען
אינדעקלעך! דערווייל לערענט נישט דאָס בחור'ל. האָט אין זינען שטענדיג
אינדיצקע, אינדיקלעך. נײַנו!

— אַט האָסטו דיר שענס! — פארענטפערט זיך שרה מיט פער-
דראָס — מיר האָט זיך פערגלוסט אינדיקלעך! אַלע אין שטוב האָבען
גע'חלש'ט: לאָז איבער די אינדעטשקע! און אז ס'מאכט זיך עפּיס-וואָס,
נעהט צו מיר אויס דער צאָרן. ווי אַ יודישע טאָכטער איך בין, מאָרגען
שיק איך, בלאַנדר, נאָך דעם שוחט, אויב דו ווילסט, און לאָז ער קוילען
פון מיינט-וועגען די אינדעטשקע מיט די אינדיקלעך אינאיינעם.

— אָהן כעס! — זאָגט רבי חיים שוין ווייכער, כמעט מיט אַ געבעט
— מיט דיר טהאָר מען נישט רעדען קיין וואָרט. באַלד ווערט זי אין כעס.
צו-וואָס קוילען בעשעפעניש, נעכעך? אז זיי לעבען, זאָלען זיי זיך לעבען.
געלעבט אזא צייט און פלוצלינג.. אַ רחמנות, נעכער, אַ צערבעלי-חיים!
— וואָס-זשע ווילסטו פון מיר האָבען? — מאַכט שרה נאָך אַלץ
מיט אַ ברוגז-פנים — אז דו ביסט אַ בעל-רחמים, וואָס-זשע זאָגסטו מיר,
וואָס?...?

— גאָרנישט, גלאַט אזוי — פארענטפערט זיך רבי חיים מיט אַ גוט
שמייכלע — איך זאָג עס מיר סתם אזוי: אז דער קאָפּ ליגט איהם צופיעל
אין די אינדיקלעך. אַלץ אין דרויסען, אין דרויסען.

— איך ווייס, אסור, ניט, וואָס דו ווילסט — מאַכט שרה כלומרישט
און טרעהרען שטעלען זיך איהר אין די אויגען — אַ קינד זאָל דעם גאָנצען
טאָג, וויל ער, זיין פערשפאָרט, איך האָב ניט קיין האַרץ פאָרוועהרען
איהם אָנקוקען די ליכטיגע שיין. אדרבה, טאטע, זיין דו מיט איהם און
לעהרען פון פריה ביז נאכט, פאר וואָס, טאטע, קוקסטו איהם נישט אָן
דעם גאָנצען טאָג?

— נר-נינו, גענוג! — טיטשעט רב חיים דאָס ווייב מיט'ן פינגער,
שמייכלענדיג צו איהר אזוי פריינדליך ביז זי טהוט אויך אַ שמייכלע —
און שלום, אַלסדינג ווידער וואָס פריהער.

שלמה'לען ווילט-זיך נאָכמאָכען הערציג-קוילעס אין שענע האַנד-
ארבייט אויך. ער פערקוקט זיך מיט גרויס פערוואונדערונג אויף הערציג'ס
„רבי יוסי מיט'ן בת-קול ווי אַ טויב“, וויל אויך עפּיס מאַכען און עס
נעהט ניט. נישטאָ קיין געצייג — פארענטפערט ער זיך פאר אַנדערע און

בענדיגע שפילקעלעך — אָט דאָס אָנצוקוקען האָט מען, דאָכט זיך, שוין
ניט בעדארפט מעהר קיין שענערעס דערפון אין דער וועלט. אַ כפרה טעא-
טער, אונזערע היינטיגע טעאטערס!

אָט די דאָזיגע שלייער פלעגן, ווי די „אסטראחאנקע“, אויסארבייטען
גוי'אישע וועבער אין דעם שטעדטל, איטליכער אויף זיין ווארשטאט ביי זיך
אין דער היים, און יודען זענען געווען די אָבנעהמער פון דער סחורה, פאר
וועלכע מען האָט געצאָהלט במזומנים, אויך מיט טאלקעס פאָרים. יעדער
האָט שוין געהאט זיינע געוויסע וועבער, מיט וועלכע ער האָט געהאנדעלט.
געוועהנטליך האָבען דערמיט געהאנדעלט בעל-הבית'לעך, נאָך קעסט'קינדער,
אָדער ערשט אַראָב פון קעסט, ביי וועלכע עס האָט זיך געפונען פונ'ם גרין
אַ מזומן גראָשען. ר' חיים'ס אויסגעגעבענע קינדער האָבען אויך דערמיט
געהאנדעלט און געצויגען די פרנסה. די דאָזיגע סחורה פלעגט דערנאָך דורך
גרעסערע סוחרים, אויפקויפער, צופיהרט ווערען אין אַלע ליטווישע שטעט,
וואו עס האָט געהאט אַ גרויסען אָבנאָנג. קער שלייער האָבען זיך גע-
ריהמט אין דער וועלט. ס'איז געווען פרנסה אין דעם שטעדטל, אַ סך יודען
האָבען דערפון געלעבט.

אָט אזוי האָט זיך עס געצויגען יאָהרענלאַנג, פון טאטעס צו קינדער —
און פלוצים נאָט אייך אַ גזרה!

ס'איז אַרויס די גזרה פון די קליידער — ווייכער זאָלען ניט טהאָרען
גאָלען די קעפ, יודען זאָלען זיך אָנטאָן דייטש!

אַז יודען ווערען דייטשען, פארשטעהט-זיך, ווערען יודענעס דייטש-
קעס. אמת אין שטעדטל ק. איז נאָך מיט חסד. פאות, שטריימעל, פאר-
שלייערטע געגאָלטע קעפ לעת-עתה נאָך ווי פריהער, אָבער ערגיץ אנדערש
אין דער וועלט איז פּע! ... יודען טהוען אָן קאשקעטען, יודענעס ווארפען
אַראָב פונ'ם קאָפ דעם שלייער און נעהמען אַרויף אויף זיך מיני שמאטקעס
— ליטווישע טשעפטשיקעס, מחילה, אַזוינע. אויסשלייער, אויס האַנדעל,
אויס פרנסה! דאָס שטעדטל ק. איז ווי דער'הרג'עט, איטליכער דערפיהלט
דעם קלאָפ. עס דערפיהלען אויך די וועבער, די שפינער, די קליינע און
גרויסע אויפקויפער. עס דערפיהלען אויך די שענקערס, וואָרום אַז דער
וועבער האָט ניט אויף ברויט, האָט ער נישט אויף טרינקען. און אַז די אַלע
ליידען מאַנגעל, ליידען, עס פערשטעהט זיך, אויך די קרעמער, די בעלי-
מלאכות, דער גאנצער קליינערער עולם. וועמען איז עס אין קאָפ צוקויפען,
עפ'ס זיך צומאכען? עס קומען-צו נייע קבצנים, פרישצאפּעלדיגע אביונים.
בעל-הבית'לעך אָבגעקומענע, בעפאלענע מיט קינדער, נעהמען זיך צו מלמדות,
בטלנים, מלמדים וואַקסען ווי קראָפּעווע. נישטאָ אָבער אַזוי פיעל תלמידים,
וויפיעל רבי'ס. שלעכט! און אַז מענשען איז שלעכט, ווערען זיי אַליין

מיט דעם מין האנדטוך פלעגן ווייבער ארומוויקלען דעם קאפ איבער דער קאפקע, אויסרייטשענדיג עס אזוי, אז הינטען אויף דער פאטיליצ'י לאז אראפבהנגען צוויי עקען, אין דער גרויס און דעם געשטאלט פון מליט צעם און זיי ביי די זייטען צוויי קלענערע, מיט דעם נאמען „פאכעס“ דעם פארשלייערטען קאפ האט ווי א רייף ארומגענומען א צונויפגעלעגט פאטשיילע, פארדרעהט מיט א קנופ אויפ'ן שטערען, און די עקען פאטשיילע פארשטעקט, אדער צוגעשפילעט, איין עק פון דער זייט קאפ, יענער פון דער אנדערער זייט. ביי אלטע כשר'ע ווייבער איז דער קנופ אויסגעקומען סאמע פארענט, ווי א „של ראש“ אויפ'ן שטערען. ביי יונגע ווייבלעך, מאדניצעס איז דער קנופ פעררוקט געווען אביסעל אין דער זייט, שבת און יום-טוב האבען ווייבער פון בעליהבתישען שטאנד געטראגען אויפ'ן קאפ זיידענע קאשעמירענע אדער טערקישע פאטשיילעס, אין דערוואכען וואלענע מיט גרויסע קווייטען — עפל־פאטשיילעס. די דאזיגע ביידע מיני פאטשיילעס לעס האבען מחותנים פון חתן'ס צד בעדארפט שיקען פאר דער חתונה א מתנה דער כלה און מחותנים פון כלה'ס צד האבען געשיקט דעם חתן א שטריימעל.

אט אזוי האבען אונזערע באכעס א פנים געהאט אין שלייער! דער שלייער האט בעדארפט זיין וויים ווי שניי, אָנגעקראַכמאַלעכ אָנגעבלאָוט און אויסגעקויקעלט. די דאזיגע מלאכה פון קויקלען-גלעטש א שלייער, איז געטאָן געוואָרען פון צוויי ווייבער, בעליהבית'טעס, בשותפות אזוי: איינע האלט מיט ביידע הענד ביי די שפיץ־עקען שלייער פון איין זייט, די צווייטע טהוט דאָס אייגענע יענער אַקעגען פון דער אנדערער זייט אויף אזא אופן בלייבט דער שלייער צווישען די ווייבער אויסגעצויגען ווי לאנגע שמאלע רינווע, אין וועלכער עס געפינט זיך א גרויסע, קיילעכדיג גלאטע קויל פון גלאז אדער פון אייזען. גיט א הויב א יודענע די העס אביסעל העכער, לויפט די קויל אין דעם שלייער פון איהר זייט צו יענער וואָס אַקעגען. טהוט באלד אויך אזא הויב מיט די הענטלעך יענע, קייקעל־זיך די קויל אין שלייער צוריק צו דער ערשטער. אט אזוי לויפט די קויל הינדאן־צוריק ביז דער שלייער ווערט גלאט ווי א טאָק.

אָנצוקוקען בשעת מעשה די ביידע ווייבער, ווי אזוי ערענסט זיי שמעה זיך ווייטליך איינע אַקעגען דער אנדערער, ווי אזוי זיי הויבען די הענטלעך מיט א טרעסעל די אַקסעלעך, אויספוצענדיג די בייכעלעך, פארלעגענער אין דער זייט די קעפעלעך; ווי אזוי זיי קרימען זיך, פארדרעהענדיג נעזעלעך, ווארפענדיג מיט די אויגעלעך און שיקען איבער פונדערווייטע איינע דער אנדערער זיסע־גיפטיגע שמיכעלעך, גוטע ריידעלעך מיט שט

אין דאך, מיט פראדלען. וואָס ענגער, אלץ בעסער. געלעגנהייטען צוועהן איהרע בלויע שטעלעס אַרעמס ביים אַרבייטען עפּיס, און אויף איהר צוקוקען, מיט איהר זיך אַנצושלאָגען, צוהערען איהר זיס קול, צופיהלען איהר אָטעם — אזעלכע געלעגנהייטען זענען דאָ אין טאָג זעהר פיעל און מען פערשפּאַרט זיך גאָר צוהיטען. שלמה'לע איז פון דער הויט געקראַכען צוריען פראדעלס עלטערן מיט דאָס, מיט יענץ, צוטראָגען זיי עפּיס, פאַלגען זיי אַ גאנג, וואָס גאָר מעגליך. און בכדי צוגעפעלען, צומאכען זיי אַ פארגניגען, איז ער אלע טאָג מיט אַ קליין וועגעלע צוגעקומען צו זייער אָבערענט הויז, פונקט אין דער צייט, ווען פראדיל פלעגט זיך אַפּברען דאָרט. שווייגענדיג, נישט צורעדען קיין וואָרט, פלעגט ער דאָרט זיכען, גראַבען, און וואָס איהם איז צו די הענד געקומען, האָט ער געלעגט אין וועגעלע, און דאָס וואָס פראדיל געפינט, אויך אַהין, אַרויסנעהמענדיג עס פון איהרע הענד שאַ, שטייל. איז דאָס וועגעלע שוין פול, פיהרט ער עס אַ היים, רויט ווי אַ צוויק, אין איין שווייס, און פראדיל העלפט איהם, שטופט אונטער דעם וועגעלע פון היינטען. אָט אויף אזא אופן האָט ער צונומען אַ גאנצען קוימען, אַ אויבען און אָבערפיהרט די ציגעל אַ היים. די פרייד פון אַ גבור ביים צוריקהערען זיך פון דער מלחמה בעגראַנדע, מיט „זאָק רויב“, גאָלד און זילבער אַ סך, האָט זיך נישט געליכען צו שלמה'לעס פרייד דענסטמאָל, בשעת שלעפענדיג אינאיינעם מיט פראדלען דאָס וועגעלע פול אָנגעלעגט מיט ציגעל, שטיקלעך אייזענע און נאָך אזוינע שיריים פון דער שרפה. ס'איז אַ וועהטאָג אַ גרויסער איהם זיך מודה צו זיין, נאָר די מעשה איז פאַרט אזוי טאַקי, אז די שרפה, אזא אָנשיקעניש, אזא אומגליק פאַר אזוי פיעל מענשען, נעבעך, האָט איהם אין האַרצען שטאַרק הנאה געטאָן. אויך די אייגענע מעשה טאַקי ווי מיט אַ יורש, אַשטייגער, פון רייכע עלטערן. כלומר'שט וויינט ער ביים אויסגעהן זיי די נשמה, און צוגלייך טאַקי האָט ער משונה הנאה ביי זיך אין האַרצען.

נאָר אוי-וועה! די שרפה האָט שלמה'לע דערפיהלט ערשט שפעטער, אז ער אַליין, קען מען זאָגען, איז אָבערענט געוואָרען, אז איהם אַליין האָט דאָ גרויס אומגליק געטראָפען. פראדילס עלטערן, וואָס האָבען, נעבעך, אלע האַפנונגען פערלירען, צוריק צו זייערע קרעפטען צוקומען דאָ אין שטערטיל, האָבען זיך מיט איהם אויף אייביג אָבעגעגענט, פערנומען די קינדערלעך און ערגיץ ווייט אוועקגעפּאָהרען. נאָכדעם ווי שלמה'לע האָט אזא צייט פערבראַכט מיט פראדלען אינאיינעם, זיך צו איהר שטאַרק צוגעבונדען, איז איהם איהר אוועקגעפּאָהרען געווען אַ ריס פונ'ם האַרצען. פאַרשטערט איז איהם געוואָרען דאָס לעבען!

שלעכט. גריווען זיך, קריגען זיך, איינער וויל ארויסרייסען דעם ביסען ביים אנדערען און זענען צווישען זיך קידער-ווידער, אויף מעסער-שטער, נישטאָ אין שטעדטל די מנוחה דער פרידען וואָס פריהער.

אויף רב חיים'ן האָט דער געפאלענער האַנדעל אויך זיך שלעכט אָב-גערופען. די אויסגעגעבענע קינדער זיינע זענען געבליבען ווי דערוואָרגען. אָהן פרנסה. אַ שוואַגער זיינער, וואָס האָט געהאנדעלט מיט טאַלעס, האָט אָנגעזעצט און געמאַכט פליטה, איבערלאָזענדיג ווי אויפ'ן וואַסער אַ ווייב מיט אַ קליין קינד, און זיי זענען געפאלען אויף רב חיים'ס קאַפּ. איהם אַליין אין די געשעפטען איז אויך געגאנגען שלים. אין דער טאַקסע פון פלייש, וואָס ער האָט די לעצטע צייט געהאַלטען, האָט ער דערלעגט דעם קאַפּ. דער עולם האָט געגעסען וועניג פלייש. אין שטוב איז געווען נישט פרעהליך, דאָס הויזגעזינר צווישען זיך גאָר ניט דאָס וואָס אַ מאָל. שלמה'לע הויבט אָן דערפיהלען צרות, צופערזוכען די ביטערקייט פונ'ם לעבען. אויס קינדערשע רוחיגקייט!

נאָר אז ס'איז באַשעהרט אומגליק, געהט עס פון אַלע זייטען. פלוצליים אין אַ שענעם טאָג, זומער, די רעכטע צייט פון שרפות אין יודישע שטעטער-לעך, איז געקומען אַ שרפה, אַ העליש פייער אויפ'ן שטעדטל ק. מעהר ווי אַ העלפט הייזער זענען אוועק מיט'ן פייער, צווישען זיי אויך דאָס הויז פון פראַדעל'ס עלטערן. ס'איז געוואָרען אַ תל פון די הייזער, אויף בערגלעך אַש האָבען אומעטום ארויסגעשטרעקט נאָקעטע, פעררויכערטע קויםענס, ווי אויף אַ בית-עולם די מצבות. מענשען הונגעריגע, אָבגעריסענע, דארע, בלייכע, עפּים נאָר לעבעדיגע מתים, האָבען זיך געוואַלגערט אין די גאַסען. אַ טייל האָבען זיך געבאַרעט, גענישטערט אין די הויפענס מיסט פון זייערע אָבגעברענטע הייזער, געזוכט, ווי מען זאָגט, פון אַ גע'פּאָרט פערד די פאָדקאוועס, האַטש וואָס איז, משטיינס געזאָגט, אז ער האָט געפּו-נען ערגיז אונטער דעם אַש אַ טשוואַק, אַ טאַפּ, עטליכע געבראַטענע קאָר-טאַפּעל, האָט ביים צוועהער עס פונדערווייטענס אויסגעריסען דאָס האַרץ נאָך פיעל מעהר ווי דער צער פון יענע אומגליקליכע, נעבעך, וואָס זענען געזעסען פאַרלעגט די הענד, וויסט, בעטריבט מיט אויסגעצוויגענע בלייכע פנים'ער.

די עלטערן פראַדעל'ס, וואָס האָבען אויך אָבגעברענט, האָט רב חיים זיי מיט דעם הויזגעזינר אַריינגענומען צו זיך אין שטוב. ס'איז דאָרט גע-וואָרען אַ ענגשאַפט, אַ דערשטיקעניש, איטליכער האָט געליטען. נאָר וואָס זאָל מען טאָן? — אַ רחמנות!

נישט געליטען האָט נאָר איין שלמה'לע אַליין. אַדרבה, עס האָט איהם אין האַרצען נאָך משונה הנאה געטאָן — ער איז דערווייל אינאיינעם, אונטער

אָט דרינען איז עס די גאַנצע פּלאַנטעניש און די מיינונגען דעריבער זענען פּערשיעדען. דאָס שטערטלי איז דערמיט אויף. אומעטום, אין מאַרק, אין בית-המדרש, אויפ'ן שוהל-הויף שטעהען רעדלעך מענשען און מען רעדט, מען האַמפּערט זיך, שרייענדיג, זידלענדיג זיך אויף אַ קול.

— איך בעט אייך, רב זעליג — טענה'ט חייקעל דער הינקעדיגער, וואָס איז שטאַרק פאַרברענט אין די קאַלאָניעס — זאָגט מיר, פילוסאָף מיינער, וואָס בעיקעט איהר מיר, וואָס עטעט איהר מיר? וואָס זאָל אַזוינס אייער בע, עט בעדייטען? אַזא זאך, וואָס פאַר יודען אַ גליק, איז מען מיט אַזא חקירה'לע, מיט אַ קנייטשעלע: עט, בע! ניט מבטל!

— וואָס האָב איך מיט דיר, חייקעל, צו טענה'ן, אַז דו ביסט... האָב קיין פאַראיבעל ניט — ענטפּערט רב זעליג מיט אַ קנייטשעל, אַ שמעק-געבענדיג טאַבאַק — אַז דו פאַרשטעהסט ניט דעם תמצית, דעם תוך, הייסט עס, פון אַ זאך. מען גיט קאַלאָניעס! וואָס הייסט מען גיט? נא, חייקעלע, נא דיר און זיי אַ פּרייז!

— אָט דאָס אייגענע טאַקע זאָג איך דאָך מיין פייבושקען אויך — מישט זיך אַריין אין שמועס יענקיל דעם מגיד'ס — אַ פּרייז מיינסטו זיין? אַ, ניין! עס שמעקט, מחילה, מיט... מיט, מיט וואָס הייסט מען עס... וואָס מע טהוט אַ פויער. נאָך מעהר. מען זאָגט טאַקע, באַשר פאַר נישט גוט אַרבייטען, צי ווייס איך וואָס פאַר עפּיס וואָס'ס'אין, קומט אָנגעבען פאַר אַ רעקרוט, אָדער גאָר פאַרשיקען קיין קליין ארץ-ישראל — סיביר, הייסט עס! פייבושקע, זאָג איך, דו קנעלסט? קנעל טאַקע ווייטער און רעד זיך ניט איין אַ קינד אין בויך! יעקב איז טאַקע ניט עשו.

— ניין! — הערט זיך אַ קול פון אַ צווייטען רעדלי — אין די היגע גובערניעס פאַר קיין געלט ניט! בעסער אַהין, אין יענעם ווינקעל — אין יעקאטערינאַסלאָוו, אין חערסאָן.

— יא, טאַקע אַהין, גאנץ גוט. אָבער געלט, געלט, געלט? — לאָזט זיך הערען נאָך אַ קול.

— מע גיט געלט!... ס'איז דאָ געלט!... ס'וועט זיין געלט!... שא, וואָס זאָגט רב חיים? רב חיים וואָס זאָגט?... לאָז מען מאַכען אַ אסיפה, אַ אסיפה! — שרייען עטליכע מנינים העלזער מיט אַ מאָל.

אויף דער אסיפה האָט זיך דערקלערט, אַז די מעשה דערפון איז אַזוי: פיעל פון די טויזענטער יודען אין „ביעלאָרוסיא“, אַרויסגעטריבענע פון די דערפער, און פון אַזוי דאָרטיגע יודען, וואָס האָבען אין יאָהר 1806 דער-לאַנגט „פּראָשעניעס“, אַז זיי ווילען בעאַרבייטען די ערד אין „ניי-רוסלאַנד“, האָט די רעגירונג בעזעצט דאָרט אויף איהר ערד, אונטערשטיצענדיג זיי מיט געלטמיטעל. באַלד טאַקע אין יאָהר 1810 איז אַרויס אַ „אוקאז“, אַזוי ווי

און ווי די חוואלעס אין ים, לאָזען זיך איינע נאָך די אנדערע צרות פֿורעניות אויפֿן שטעדטל ק. נאָר יודעלעך אַליין טאָק, שלאָפֿינקע, ריה־רעוודיגע, קענען, אָנבויגענדיג זיך ווי אַ טשערעטל, לאָזען איבערגעהן איבער זיך אזעלכע גרויסע חוואלעס און צוריק אויפהויבען דעם קאָפּ! —

„האָב ניט מורא, יעקב, ישראל מיינער — זאָגט גאָט — אין טייכען וועסטו דו ניט דערטרונקען ווערען, אין פֿייער ניט פֿערברענט ווערען!“

איז אַרויס די גזרה אויף שליייער. אודאי איז שלעכט! נאָר יודען ווערען צו אַלץ געוועהנט. מילא וועט גאָט העלפֿען אָהן שליייער אויך. וועט מען זיך אַביסעל אַ קוועטש טאָן, אַביסעל ניט דערעסען, אַביסעל ניט דאָס, אַביסעל ניט יענץ. נישקשע! ... קומט אויפֿן שטעדטל אַ שרפה — אוי, שלעכט, טאָק זעהר שלעכט. אַ צרה איז עס אַ גרויסע! נאָר וואָס זאָל מען טאָן? גאָט איז אַ טאָטע, און ישראל זענען בני רחמים. שרייבט מען כתבים, פֿאָהרען אַרויס משולחים. מען האָפט, מען וואַרט — און וואָס? גאָרנישט! משולחים זענען אויך מענשען, בשר ודם. מיט ווייבער און קינדער. בעדאָרפֿען, נעכעך, פֿיעל האָבען צום לעבען... טרעט־צו דער קאַל־טער, נאָסער אָסיען, גיט שטאַרק אָנצוהערעניש, אז אין דרויסען קען מען ניט זיצען, קלייבט מען זיך אַריין וויס־איז אין דירות. ענגליך אַביסעל? מאַכט נישט אויס, אַבי אינאיינעם. האָפט זיך אַריין, ניט־דאָגעדאַכט, עפֿים אַ מין חולאַת אַ זעלכער, מען שטאַרבט! איז מען גוזר תענית, מען פאַסט! דער דלות ווערט אַלץ שטאַרקער, די גויט גרעסער. נו, לאָזט מען זיך, ווער עס קען, אַוועק. גאָט וועלט איז גרויס, און וואָהלין איז אַ פעט ווינקעל. מלמדים זענען דאָרט סחורה. מען קנעלט! איז דאָך, דאַכט זיך, גוט? קומט פֿלוצליך אָן גזרת־הבלעטלעך, אז מלמדים טהאָרען ניט קנעלען אָהן אַ „שיין“, אַ בלעטל הייסט עס. שלעכט! טהוט מען וואָס מען בעדאָרף. העלפט גאָט — און מען קנעלט ווייטער!

אַט אזוי האָט דאָס שטעדטל ק, נעכעך, געלעבט און איבערגעלעבט אַ שלעכטע, ביטערע צייט!

ווי מיט דעם ווינד האָט זיך אין יענער צייט פֿערטראָגען אין דעם שטעדטל אַ נייעס וועגען יודישע קאָלאָניעס — די רעגירונג, הייסט עס, גיט יודען ערד צובעזעצען זיך אויף איהר און זי צובעאָרבייטען. די דאָזיגע נייעס האָט, ווי געוועהנטליך, קויקלענדיג זיך, ווי אַ קנויף, פֿון מויל צו מויל, אָנגענומען אויף זיך פֿיעל פֿערשיעדענע מימרות און לסוף זיך פֿער־פֿלאַנטערט, אזוי אז ס׳איז שווער געווען זי אויפֿצופֿלאַנטען. וואָס קאָלאָ־ניעס, ווען קאָלאָניעס; וואו נעבען ערד, ווי געבען, וועמען נעבען? —

פיעריל. אין דער זייט, ביים ווארעמען קאפעל-אויבען זיצט ארום א טיש רב חיים מיט עטליכע אנגעזעהענע מענשען אין שטערטיל, און מען האלט אין א טיפן שמועס וועגען וויכטיגע ענינים פון שטערטיל.

עס עפענט זיך מיט א מאָל די טיר, וואָס צו דער גאָס-צו, א קאלטער שטראָם רייסט זיך אַרײַן פון דרויסען און ציהעט זיך א וויילע ווי א טונ-קעל-העלער זייל פאַרע איבער דער שטוב. עס לאָזען זיך הערען שווערע טריט מיט א סקריפ און פונ'ם זייל פאַרע ווייזט זיך אַרויס א געשטאַלט פון א מענשען.

— א, ליפא! — שרייען אויס אלע מיט איין קול — שלום עליכם, ליפא!

ליפא איז פון בעל-הביתשען שטאנד, אלט א יאָהר עטליכע און דריי-סיג. איז דורכגעטריבען קלוג, א ווערטיל-זאָגער, א בעהערצטער. תמיד פרעהליך, אפילו נישט אין די גוטע אומשטענדען, ווי עס גיט זיך א מאָל אויס א פרעהליכער אָרעמאן, און איז בעליעכט ביי איטליכען אין שטערטיל. אז ס'איז אַרויס דער קלאַנג וועגען יודישע קאלאָניעס, האָט זיך ליפא גיט אַרײַנגעלאָזט, ווי אנדערע, אין טיפּע חקירות. ער איז גיט פויל געווען אויפ'ן גאנג און זיך געלאָזט באלד טאַקי אין דער אויערדנער שטאַרט, פון דאָרט אין דער גובערנסקער, צודערגעהן זיך וועגען דעם אַלסדינג ריכטיג און וואָס מען האָט צומאָן.

ליפא פארטיגט זיך ווי גיך מיט איטליכען פונ'ם „שלוו עליכם". מאַכט עס בקיצור. צונעהמט דאָס טולאָבעל, טרעסעלטאָב פונ'ם בערדיל פערפרוירענע שטיקלעך אייז. שטעלט זיך דערנאָך נאָהענט צום ליטשניק, וואַרמענדיג די הענד אַקעגען דעם פיעריל. דער עולם בעטראַכט איהם פריינדליך, און פלוצליך שיסען אלע אויס א געלעכטער, טייטענדיג מיט די פינגער איהם אויף די פיס:

— וואָס איז דאָס אזוינס, ליפא?

— לאַפטיעס! — ענטפערט ליפא גאנץ קורץ, מאַכענדיג דערביי א ערנסטע מינע.

— צו פורים איז נאָך ווייט, און דו, ליץ איינער, מאַכסט שוין די שפּיל. פאַרשטעלטסט-זיך בעצייטען — זאָגען אלע נישט אויפהערענדיג צולאָכען. און באמת איז טאַקי געווען פון וואָס צולאָכען. לאַפטיעס, שייך אזוינע, געפלאַכטענע פון א ווייכער קאָרע, מיט לאַנגע שנירלעך, וואָס דרעהען זיך ווי רצועות אַרום לייגוענדענע שמאַטעס אויף די פיס ביז די קניעס — דאָס טראָגען אין ליטאָ פויערען, פון גראָבען עולם. א יודען, דעם גרעס-טען אָרעמאן אפילו, קומט גאָר אויפ'ן געדאַנקען גיט אַרויף לאַפטיעס, פונקט גיט ווי עסען חזיר, אָדער טראָגען שעטנז. ער וועט געהן בעסער

עס האָט זיך אויסגעלאָזט געלט דערויף ביי דער רעגירונג, זאָל מען מעהר קיין יודען ניט שיקען אַהין אין די קאָלאָניעס. אין ניין יאָהר אַרום האָט מען ווידער צוגעלאָזט יודען צובעזעצען זיך דאָרט, נאָר אויף זייערע אייגענע מיטעל דערצו. אין אַ פיער יאָהר אַרום האָט מען ווייטער קיין נייע קאָלאָניסטען אַהין נישט צוגעלאָזט. און לויט די געזעץ פון 1835 יאָהר, און די ווייטערדיגע אין יאָהר 1847 האָבען יודען געמעגט ווערען ערד־אַרבייטער אויף קאָזיאַנע ערד, אין אַלע ערטער, וואו זיי מעגען וואוינען. בעזאָנדערענס האָט די רעגירונג זיי אָנגעוויזען יעקאטערינאַסלאָווער און חערסאָנער גר בערניעס. מיטעל אויף הוצאות און אונטערהאַלטען זיי האָט מען בעדאַרפט נעהמען פון דער טאַקסע, פונ'ם „קעסטעל" הייסט עס. — ווי באלד אַזוי, פון קהל'ס געלט, האָט זיך קהל פערטראַכט, און ס'איז געבליבען — נאָך אַ מאָל מאַכען אַ אסיפה.

פון די אסיפות איז, ווי דער שטייגער איז, גאָרנישט אַרויסגעקומען. מען האָט בעדאַרפט געלט, און געלט איז נישטאָ! לאַדי וואָס ניטאָ, איז נאָך אויף דער שטאָרט דאָ חובות פון ניט־דערצאָהלטע „פאָדאטען", מען מאַנט שטאַרק, מען שטעלט אַריין עקזעקוציעס. אויפ'ן עולם רוקט זיך אָן אַ וואָלקען מרה־שחורה, קליין און גרויס זענען פּעראומערט און מען פרעגט, ווען וועט נעהמען אַ סוף צו די צרות? יודען אין בית־המדרש, אונטער'ן אויבען, רעדען דאָרט צווישען־זיך פון משיח'ס צייטען. מען דערצעהלט פון אַ נייעם „קץ", וואָס אַ געוויסער רב, אַ גדול בישראל, האָט געפונען אין אַ פסוק, עס ווערט בשעת־מעשה עפּים גרינגער אויפ'ן האַרצען און פון די אויגען שיינט אַרויס האָפנונג — נישקשה! „אַל יאבד ישראל" — גאָט איז אַ גאָט און זיינע יודעלעך וועלען ניט פערפאלען ווערען!

די „פני העיר" פערקלייבען זיך אָפּט איינער צום אַנדערען, מיט זיך צו זיין וועגען כלל־זאכען. מען שמועסט, מען טראַכט אַהין־אַהער, און אויסלאָזען לאָזט עס אויס תמיד, גאַנץ געוועהנטליך, מיט אַ קרעכץ: אוי, „חשיעה את־עמך!" העלה דיין פאָלק ישראל, גאָטעניו. עס שטעהט שמאָל, טע־טע־טע, מיט דיינע יודעלעך!

ס'איז אַ ווינטער־אָווענט. אין דרויסען אַ ברענענדיגער פראָסט, אַ שיינענדיגע לבנה, העל־ליכטיג האָטש, ווי מען זאָגט, פערעל צוקלייבען. אויף דער גאָס שעמעריען טאַקי פערעל, נאָר ניטע! דאָס זענען אויסגע־שאַטענע דאָ אין דעם זילבער־ווייסען שניי פון די פונקלעדיגע שטערען. ס'איז שען, ס'פאַרנעהמט די אויגען, אַ פאָרגעניגען צושפאַצירען, נאָר ניט פאַר קער יודען, נעכעך, אַזוינס געזאָגט געוואָרען — אויף דער גאָס איז שטיל. מען זעהט דאָרט ניט קיין לעבעדיגען מענשען! וואָרם, ליכטיג איז ביי רב חיים'ן אין שטוב. אויפ'ן „לומשניק" ברענט אַ פרעהליך

מיר עפּים אויך אַרײַנפאַלען. אפשר וועט מיר פּעהלען אַ קלײַניגקײַט, פאַר-
האַף אײך, מען וועט מיר דאָ בעהילפּיג זײַן. וואָס זאָגט אײַהר, רב חיים?
— אײך זאָג, דו ביסט אַ מענש, לײַפּא! הלאַי ווי דו, מיט לײַב-
שאַפּט צו ערד־אַרבייט, מיט מוטה, מיט אײַגענע קרעפּטען, אַ סך אַזעלכע
בײַ אונז יודען!

שרה דערלאַנגט צום טיש כבוד — גרױוען מיט אײַערבייגעל, צו
וועלכע מען בעדאַרף זיך ניט וואַשען. און לאָזט בעטען זעהר שען דעם
עולם ברכה מאַכען.

— אז גאָט וועט געבען — ווענדט זיך לײַפּא צו שרה'ן — וועל אײך
אײך, שרה, שיקען פון דער קאַלאָניע אַ מתנה גוטע גענזעלעך. דאָרט
איז, ווי מען זינגט הײַנט אומעטום אין דעם לידעל
פון אלעם גוטען, ברויט נישט טײַער
אַ פײַ'ס אַ ציג, אַ הוהן אַ דרייער.

16.

יענער ווינטער, פון וועלכען דאָ איז געגאַנגען דער שמועס, איז געווען
זעהר אַ שווערער פאַר רב חיים'ן. דאָס האָט מען אײַהם אָנגעזעהן גלײַך
אין פנים. רב חיים איז תמיד געווען אַ ערנסטער מענש, אַ פערטראַכטער,
אָבגעזונדערט מײַנסטענס פאַר זיך, זעלטען מיט עמיצען אין דער הײם
גערעדט אַ וואָרט. אײַטליכער האָט געהאַט דרך־אַרץ פאַר זײַנס אַ קוק.
וואָס פאַר אַ רעש עס האָט זיך געמעגט זײַן אַ מאָל צווישען די קינדער אין
שטוב, נאָר קוים האָט ער זיך געוויזען אין טיר, איז געוואָרען שטיל, מען
האַט פון קײַנעם נישט געהערט קײַן פּיפּס. דאָס איז אָבער נישט געווען
דערפאַר, ווייל ער האָט, ווי אַנדערע בײַזע טאַטעס, געהאַלטען אײַטליכען
פונ'ם הויזגעזינד אין דער מורא, מען זאָל וויסען ווער עלטער איז, — חלילה!
ערענסט איז אײַהם דאָס פנים טאַקי געווען, אָבער בײַז כמעט קײַנמאָל
ניט. די קנײַטשען אויף דעם הויכען, שענעם שטערען זײַנעם האָבען בע-
וווּזען, אז ער טראַכט, ער איז פערטיפּט אין די געדאַנקען. די אויגען
זײַנע בליצען — ווייל ער האָט אַ פײַערדיגען קאַפּ, ניט אויסען חלילה,
יענעם מיט דעם בליק צופאַרברענען. אדרבה, ער איז אין האַרצען צו גוט,
עס קרענקט אײַהם די שטילקײַט, וואָס ווערט בײַ זײַן געפֿינען זיך אין
שטוב, עס רײַסט אײַהם דאָס האַרץ, אז עמיצען פונ'ם הויזגעזינד טהוט
עפֿים וועה, עס טריפט אײַהם דאָס בלוט, ווען עמיצען געהט עפֿים אָב.

מיט אויסגעטרעטענע פיאטעס, אָדער באַרפּיס ווינטער אין דעם גרעסטען פּראָסט, איידער איינזויקלען מיט „פאסטעלעס“ די פיס און דערויף אַנ-טאָן לאַפּטיעס. אַ יוֹד אין פאסטעלעס איז גאָר ניט געמאָלט, סײַדען אפשר פורים. עפּיס אַ שלאַק אַ פורים-שפּילער, אָדער אַ ברוח, אַ לץ אַ מאָל אויף חתונות.

— איך פארשטעל מיך גאָר ניט פאר אַ פויער, ווי איהר זאָגט — מאַכט ליפּא מיט אַ קלוג שמייעלע — איך בין עס היינט טאָקי באמת. בכדי צופערשפּאַרען איטליכען בעזונדער אין שטערטיל עס צו וויסען געבען, מיט איטליכען בעזונדער איינצוטענה'ן, נעהם איך און טהו אָן לאַפּטיעס. נאָט, זעהט, הייסט עס, ווייסט אליין וואָס איך בין און לאָזט מיך צורוח. — אזוי, ליפּא! — רופען זיך אָן אלע — דו ביסט אַ קאָלאָניסט? דערצעהל-זשע אונג אלסדינג אַקוראט, לאָמיר וויסען.

ליפּא האָט קלאָר געמאכט דאָ דעם עולם מיט דעם גאנצען ענין פון די קאָלאָניעס און די אלע זאכען, וואָס ווערען געפאָדערט דערצו, קורץ און שאַרף אויף זיין שטייגער. ער האָט אויך דערצעהלט, וואָס מיט איהם האָט זיך פאסירט, די מיה, וואָס ער האָט געהאט ביז ער האָט זיך צוגעשלאָג-גען צו אַ קאָמפּאָניע מענשען, וואָס מיט זיי אינאיינעם וועט ער זיך בעזע-צען אויף אַ קאָלאָניע אין חערסאָנער גובערניע. אויף איטליכס געזינד פון זעקס פערשריבענע נפשות רעכענט זיך צו געבען פערציג דעסיאטינעס ערד.

— און די ערד בעארבייטען ווער וועט? — רופט זיך אָן איינער פונ'ם עולם — דו מיינסט, ליפּא, אז דו ביסט אַרײַן אין לאַפּטיעס, ביסטו שוין אַ פויער און טויגסט צו דער אַרבייט! מע בעדאַרף דערצו אַ רגילות. — זאָרגט זיך ניט! רש"י האָט שוין בעוואָהרענט — מאַכט ליפּא מיט אַ שמייעלע — אין די יודישע קאָלאָניעס פיהרט איין די רעגירונג „שולצען“ (סטאַראָסטעס) פון דייטשען, פון וועלכע מען וועט זיך לערנען די אַרבייט.

— יא, רעכט, אלץ רעכט — רופט זיך אָן נאָך איינער — אָבער געלד, אויף דער ערשטער צייט געלד? פון דער טאָקסע? 170 רובעל אויף אַ קאָלאָניסט, ווי מען זאָגט, פון דער טאָקסע? שווערליך! קהל איז אַרעם און די הצטרכות זענען גרויס. מען בעדאַרף אויף דאָס, אויף יענץ, אויף יענץ, אויף דאָס און...

— שא, בערוהיגט זיך! — שלאָגט ליפּא איבער יענעם די רעד — אביסעל געלד האָב איך פון פריהער, אביסעל האָב איך דאָרט געחאָפט פון שרכנות. אין איין וועג טאָקי האָב איך אויסגעפיהרט אַ שידוך. היינט רעכען איך, פון מיין בעל-הבתישקייט, וואָס איך וועל דאָ פערקויפּען, וועט

איהם געקענט אפילו די ארומיגע פריצים; נאָר ווי קלוג, אזוי שטאַלץ איז ער געווען און ער האָט נישט געקענט איבערטראָגען לייטישע רעד. סטייטש, מענשלעך אזוינע, וואָס פלעגען ציטערן פאַר זיין בליק, ניט די זכיה האָבען מיט איהם צורעדען אַ וואָרט, זאָלען העזע האָבען עפענען אויף איהם אַ מויל! ניין, ס'איז אוממעגליך אזוינס אויסצוהאַלטען. ער האָט זיך שטאַרק פאַרעסען, איז אַראָב פונ'ם פנים, פערלירען דעם געזונד און אינאיינעם דערמיט דעם קוראזש.

דערצו האָט רב חיים געהאַט נאָך אַ אינווייניגסטע מכה, וואָס האָט איהם שטאַרק געשמאַרצט. דאָס איז געווען די טאָכטער זיינע, לאה. זעהר אַ געראַטענע איז לאה געווען, אַ בריה, אַ קלוגע מיט אַ פעסטען כאַראַקטער. נאָך דער מוטער איז-זי געווען די פיהרערין, די עלטערע אין שטוב און אַלע האָבען זי געהערט. רב חיים האָט מיט איהר געטאָן אַ לייטישען שדוך פון דער פרעמד, פון אַ שענער משפּחה, ווי איהם שטעהט-אָן, און געהאַלטען זי מיט דעם מאַן ביי זיך אויף קעסט. דער יונגער-מאַן, אייגענטליך, איז געווען אַ גאַנץ פיינער, זיך אויפגעפיהרט, דאָכט זיך, ווי דער שטייגער איז, און באַליבט ביי איטליכען אין שטוב. רב חיים האָט אָנגעגעבען אַ פאַר שעה צייט אין טאָג, צולעהרנען מיט איהם און זיינע עלטליכע חברים, בעל-הבתישע איידעם, צווישען וועלכע עס האָבען זיך געפונען אַזעלכע פון אַנדערע גרעסערע שטעט, וואָס ס'איז געווען צודערקענען אין זייער קליידונג און בענעהמונג, עפּים גאָר ניט דאָס, וואָס אין דעם שטעטל ק. דענסטמאָל. די דאָזיגע קאָמפּאָניע האָט זיך געהאַלטען איינס, אַרויסבעווייזנדיג אַ מאָל עפּים אַזעלכע, „מאָרד נע“ גענג, פאַר וועלכע מען האָט אויף זיי אין שטעטל געקוקט קרום, געמורמעלט, אַז זיי זענען אַביסעל פון דער נייער וועלט. וואָס מען האָט אין ק. דענסטמאָל פערשטאַנען אונטער דער „נייער וועלט“, וואָלט היינט, פאַרשטעהט זיך, גאָר אויסגעקומען פערשימעלט, אַלט, אפילו ביי יענע פון דער „אַלטער וועלט“. נאָר ווי די מעשה, מען האָט געמורמעלט. ס'איז דערפון אַרויס „דרעהעניש“, פאַרדרעהעניש ביז לִסוף איז די קאָמפּאָניע געוואָרען אויס. צווישען רב חיים'ן און זיין איידעם איז מיט דער צייט אַרויסגעקומען עפּים אַ רונז, איינער אויפ'ן אַנדערען האָט זיך געבאַזען, און געהייסען פאַר אַנדערע האָט עס: לאה דרעהט זיך מיט דעם מאַן. נישטאָ צווישען דעם פאַרפאַלק קיין גוט לעבען. ס'איז געקומען דערצו, אַז מען האָט דעם יונגען מאַן אָנגעשיקט צו זיינע עלטערען, איהם מיט די בעבעכעס, און לאה האָט אין דעם ווינטער טאָקי גענומען גט. לאה מיט איהר פעסטען כאַראַקטער האָט, דאָכט זיך, דאָרום זיך גאָרנישט געמאַכט. נאָר רב חיים אָבער האָט דערפיהלט, אַז ביי איהר אינוועניג

פיהרען דאָס הויז האָט געפיהרט אינגאנצען דאָס ווייב. רב חיים האָט נאָך געגעבען אויף וואָס מען בעדאַרף און ווייטער האָט ער נישט געוואָלט וויסען פון קיין זאך. ער האָט מעהר ניט געוואוסט ווי זיינע געשעפטען, שטעדטישע זאכען און לערנען אין בעשטימטע צייטען. אָט דאָס האָבען אַלע אין הויז געוואוסט, איהם זעהן געשעצט, געליעבט, פאַר זיין חכמה מיט איהם געשטאַלצירט, און געהאַט פאַר איהם גרויס דרך-אַרץ.

נאָך אין יענעם ווינטער האָט רב חיים זיך שטאַרק פאַרענדערט. אַנשטאָט רוהיגע פערטראַכטיקייט איז איהם אויפ'ן פנים געלעגען אויסגע- דריקט כעס, פערדראָס, און ביים געהן, ווי דער שטייגער זיינער, היץ-און- הער איבער דער שטוב, פאַרלעגענדיג אַהינטער די הענט, פלעגט ער זיך אָפט אַבשטעלען, פערבייסען אַ ליפ, קוקען אין דער וועלט אַריין ביז, אויסטשירענדיג אַ אויג, און צופען דאָס בערדלי, אין וועלכען עס האָבען זיך פלוצליך בעוויזען אַ סך גרויע האָר, ער איז געעלטערט געוואָרען פאַר דער צייט. אינגאנצען איז ער אַלט געווען אַ יאָהר צוויי, דריי און פער- ציג.

געעלטערט האָט איהם די טאַקסע. זינט דאָס שטעדטלי איז פער- אָרעמט געוואָרען, האָט די טאַקסע אָנגעהויבען צו געהן שלעכט. דער עולם האָט געגעסען וועניגער פלייש. און וואָס נאָך? אַ טייל האָבען אַריי- געפיהרט „בשר-חזיז“, דאָס הייסט, פלייש, אַריינגעפעקעלט בגנבה אין שטאָרט פונ'ם ישוב, פערשפאָרט צוצאָהלען טאַקסע און קאָסט וועלוועלער, דער חרם, וואָס ליגט, געוועהנטליך, אויף בשר-חזיז, האָט נישט געהאַלפּען. נויט, זאָגט מען, ברעכט אייזען אַ פשיטא שוין אַ חרם. אָרעמקייט, הונגער איז קיין קאמפּאָזעס ניט און „טאַקסע“ איז ניט מסיני. נישקשה! די שומרים אויף נישטערן זוכען אַזא פלייש, און אוועקצונעהמען עס מיט גע- וואַלד, האָבען אויך וועניגער וואָס געהאַלפּען. ס'איז תמיד נאָך געווען גע- שרייען, טענות, אומצופרידענקייט, קללות, טרערען און צוגעצויגען האָט עס רב חיים'ן שנאה, צאָרן, און האַרצוועהטאָג. נאָר, ס'האָט זיך נאָך ווייט'איז געהאַלטען — תרבות פאַר רב חיים, ון! שפעטער אַביסעל אָבער ווייזט זיך אַרויס, אַז רב חיים צאָהלט שוין ניט קיין ראַטע, האָט פער- לאָרען דעם „זאַלאָג“, דערצו נאָך פערנומען פּרעמד געלד אויך — און שונאים, עזות-פנים'ער האָבן שוין געעפענט אַ מויל, געשריגען טאַקי הויך אויף אַ קול.

רב חיים מיט זיין שאַרפען קאַפּ וואָלט זיך נאָך ניט מיאש געווען, געזוכט וועגען, אַהין-אַהער, ווי זיך אַרויסצודרעהען, איבערהאַלטען זיך די שלעכטע צייט. און זעהר מעגליך, עס וואָלט איהם געראַטען. אַ חכם איז ער באמת טאַקי געווען, בעריהמט ווייט אַרום און אַרום. ס'האָבען

מיט ניסלעך. א מאָל ליגט גאָר אויף א טעלער א אויסגעצוואַנגענער הערינג אין עסיג און האָניג — דאָס איז פון א זעלבען וואָס האָט לייעב אלסדינג בפשטות, עס זאָל האָבען א ממשות, גאנץ בעל־הבתיש...

און בשעת שרה איז בעשעפטיגט מיט צאָהלען יעדען פאר דעם וועג, איבערגעבען איהרע ברכות און ווינשעניש צו דעם, צויענעם, ווארפען זיך די קינדער אויף די געבראכטע שלח־מנות, בעטראכטענדיג מיט שיינענדיג דיגע אויגעלעך איטליכס פיצעלע, וואָס רעדט, דאכט זיך, ווערטער, קיצעלט ביי דער נשמה, און צולעגען עס דערנאָך אויך טעלערלעך, אַבצושיקען איטליכען צוריק, פערבייטענדיג די יוצרות — דעם אָנשטאָט זיין פלעדיל א חמ־טעשיל, דעם אנדערען אָנשטאָט זיין ושת א זרש, און יענעם אָנשטאָט זיינע מאַנדלען א פייג, אָדער א רויטען עפעל. עס פארשטעהט זיך, די מיינונגען דאריבער זענען פערשיעדען, עס קומט א מאָל אויך אַרויס א מחלוקת, מען האַפט א מאָל א קניפ, א פאטש אויך, נאָר גאָרנישט, מען שלינגט עס אַראָב, בשעת חדרה ווער מאכט זיך דערויס, פון אַזעלכע קלייניגקייטען.

אלסדינג, דאכט זיך, ווי אלע יאָהר, און פאָרט נישט אַזוי. די אייגענע אַרעמע לייט טאק, אָבער די נדבות ניט די וואָס פריהער. פון פיעל געסט, וואָס פלעגען תמיד זיך צונויפקומען צו דער סעודה, זיך וואויל־טאָן, פאָר ברענגען פרעהליך די נאכט, זענען היינט דאָ נאָר עפּיס עטליכע אַרעמע קרובים. רבי חיים זינגט „שושנת יעקב“, די קינדערלעך העלפּען אונטער, אָבער ס'איז ניט דאָס קול, וואָס א מאָל. אין דעם זינגען זיינעם הערט זיך עפּיס ווי א געוויין פון א צוקאכטער, ליידענדער נשמה, א ניגון פון איכות. דער „שושנת יעקב“ איז ווי א אַבגעריסענע רויז, דאכט זיך, זי איז שען, די פארב שטעהט איהר אין פנים אָבער נישטאָ אינוועניג דער זאפט, דאָס לעבען, קוים נאָר וואָס זי זשיפעט. רב חיים טהוט זיך אָן כח, צוהיצט זיך, ווענדעט זיך צו די אַרעמינקע קרובים מיט א טרייסט — נישקשה, יורען! מען בעדאָרף האָפּען, ניט זיין ביי זיך אַראָבגעפאלען. אז וואויל איז דעם, זאָגט ער, וואָס האָט אויף גאָט א בטחון, לאָז ער זיך זאָרגען! — דאָס איז אָבער געמלאכט'ט. דער זאָרג ליגט רב חיים'ן איינגעגעסען ווי א פּאווקע טיעף אין האַרץ. וועהטאָג און יסורים קוקען איהם אַרויס פון די בעטריבטע אויגען.

שרה בעמערקט עס זעהר גוט און עס האַפט זי אָן ביים האַרצען. זי געהט אַוועק אין א ווינקעלע, כלומר'שט בעדאָרף זי דאָרט עפּיס האָבען, לעגט אַרויף די הענר אויפ'ן פנים און וויינט שטילערהייט. לאה פיהלט אויך דאָס אייגענע וואָס שרה, פארשטעהט דער מאמעס אַוועקגעהן אַהין אין ווינקעל, נאָר זי האַלט אַויס כאַראַקטער, זיצט ביים

איז דאָ אַ וואונד, זי האָט אַ געבראַכען האַרץ. איהר בראַך האָט איהם נישט געלאָזט רוהען, איהם געשטאַכען אין דער זיבעטער ריפּ, האַלטענדיג זיך פאַר שולדיג אַקעגען זיין טאַכטער, וואָס ער האָט, ווי אַ געטרייער פאַטער, אמת שטאַרק לייעב געהאַט. ווען לאה זאָל געווען אַרויס מיט אַ וואָרט, זיך קלאָגען, דענסטמאָל וואָלט ער זיך אויך אויסגערעדט, זי איינ-גענומען מיט אַ גוט וואָרט און עס וואָלט איהם געוואָרען אפשר גרינגער. לאה אָבער האָט געשוויגען און אָט — איהר שווייגען האָט איהם געשטאַכען. לאה האָט געהאַט פאַר איהם גרויס דרך-אַרץ, גרייט געווען איהם פאַלגען אין פייער, אין וואַסער, געקוקט אויף איהם מיט לייעבשאפט, און אָט — ערשט דאָס טאַקי איז איהם געווען ווי זאַלץ אויף די וואונדען!

רבי חיים איז פאַר יסורים שטאַרק פונ'ם פנים אַראָב. קוקענדיג אויף איהם איז איטליכען פונ'ם הויזגעזינד פאַרשטערט געוואָרען דאָס לעבען. מען האָט געפיהלט, אז דאָס איינציגע אָנהאַלטעניש זייערע ווערט שוואַך, נאָך עטליכע חוואליעס פון צרות-אַיִם, פאַלט עס אום — און זיי אלע פאַלען אין אַ טיפּען אָבגורנד אַריין!

זעהר אַ שווערער, ניט קיין פרעהליכער איז יענער ווינטער געווען! פורים ביי נאַכט צו דער סעודה איז רבי חיים אינאיינעם מיט דעם הויזגעזינד געזעסען ביים טיש. ער האָט זיך געשטאַרקט, געמאַכט האַרץ, ווייזען אַ פרעהליכע מינע, מקיים זיין אַלסדינג, ווי דער שטייגער זיינער איז געווען אַלע יאָהר. נעבען איהם ליגט אַ בייטעל מיט מינץ אויף צו געבען נדבות. עס קומען אַריין אָרעמע לייט, רב חיים גיט מיט אַ פריינד-ליכען פנים, זאָגענדיג זיי אַ גוט וואָרט. עס קומען בעל-הבתישע קינדער מיט פאַטשיילעס, וואָס זאַמלען פאַר אַנדערע — די בסוד פאַר אַ געפאַ-לענע פאַמיליע, נעבעך, וואָס ליידט שטילערהייד, און יענע פאַר אַ לייטוי-שען, שענעם קבצן, פאַר אַ וויסטע אלמנה מיט ברעקלעך יתומים, נעבעך, — און רבי חיים גיט און איז מכבד מיט עפּים פורים-דיגעס. עס קומען אויך כלי-קודש, שמשים, כלי-זמר, באַדינגען, פורים-שפילער, אַלעמען נעהמט רבי חיים אויף מיט אַ „ברוך-הבא“, מיט אַ כוסה און גיט.

שרה פון איהר זייט איז בעשעפטיגט מיט דעם „שליח-מנות!“, אָרעמע בחורים, יונגלעך, דינסטמיידלעך ברענגען פון קרובים, פון שכנים און בעקאַנטע איבערגעדעקטע טעלער, אין וועלכע עס געפינען זיך אַ פלעדיל, אַ מלכות-ברויטל, אַ חמץ-טעשיל, אַ מאָהנדיל, אַ צוקער-פישלע, אַ צוקער-קעלע מיט אַ ושת, אַ זרש, אַ אסתר המלכה דערויף אויבען מיט גע-כתיבה'טע אותיות פון צוקער. און אַרום די דאָזיגע שענע, גוטע זאַכען, וואָס נאָר צו איינס, צו צוויי אויף אַ טעלער, ליגען זיך אויסגעלעגט אין אַ שענעם סדר עטליכע טרוקענע, דאַרע פלוימען, אָדער עטליכע מאַנדלען

„שיר-השירים“ אויף דעם גוטען ניגון, פון וועלכען דעם יודענס הארץ ווערט צושמאלצען פאר מתיקות.

ביי רבי חיים'ן אין שטוב, וואָס אין דער צייט פלעגט זיך אַ מאָל דאָרט קאָכען מעהר ווי אומעטום, איז היינט טרויעריג, וויסט, נישטאָ קיין סימן אפילו פון ערב יום-טוב. רב חיים ליגט אין-אָנטאָן ביי זיך אין צימער אויפ'ן בעטיל, אונטערגעלייגט ביידע הענד צוקאָפּענס, קוקט שטאַרק צוטראָגען, אָטהעמט שווער און איז בלייך ווי די וואַנד. שרע זיצט אין שטוב פערלייגט די הענד, שטאַרק דערשלאָגען מיט אויגען ווי די באַנקעס פון טרעהערען. און זאָל עמיצער פון די קינדער טאָן אַ פיפּס, מאַכט זי ווייניג קענדיג צו איהם: שאַ! דער טאַטע איז ניט געזונד, זאָל זיין שטיל! די קינדער געהען אויף די שפיץ-פינגער, פערשלאָגען זיך איטליכער אין אַ ווינקעלע, און קוקען שווייגענדיג, שטאַרק, נעבעך, בעטריבט. איין לאה דרעהט זיך ווי אַ נעכטיגע אַרום, פאַרנומען עפּיס מיט דער בעל-הביתיש-קייט. זי איז פינסטער ווי די ערד, און קעהרט אַוועק דאָס פנים, אויף קיינעם אין שטוב קיין קוק נישט צוטאָן.

די טיר אין שטוב גלייך פון דער גאָס עפענט זיך רעש'יג אויף, און עס קומט אַרײַן מיט ברייטקייט אַ פריץ, אַ הויכער, אַ געזונטער, פון אַ שען אויסזעהען, מיט אַ פאַר וואַנסעס, דין צוגעשפיצט ביי די עקען. צוויי לאַקיען טראָגען איהם נאָך פון הינטען — איינער עפּיס אַ קליין פעקעלע, דער אנדערער אַ ליולקע-ציבעק, אַ לאַנגע אַנטיפּקע מיט אַ מונדשטוק פון ברוסטין. דער פריץ וואַרפט אַ אויג אויף יעדען אין שטוב גלייך ביים אַרײַני-גאַנג און בלייבט שטעהן אַ וויילע אָהן ווערטער, אָנגעהמענדיג אַ מרה-שחורה'דיג-ערנסט פנים.

— אַ, וועלימאָזשנע פאַן! — טהוט זיך שרע אַ חאַפּ פונ'ם אָרט און געהט דעם פריץ אַקעגען.

— פאַני ראַבינאָוואַ! — שרייט אויס דער פריץ, שטאַרק געריהרט, דערוועהנדיג אין שרע'ס אויגען טרעהרען — וואָס האָט זיך אַזוינס גע-טראָפּען?

שרה חליפעט און קען ניט אַרויסברענגען קיין וואָרט פונ'ם מויל, אַזוי האָט עס זי פאַרקלעמט ביים האַרצען. דער פריץ לאָזט זי צורוח, גיט איהר צייט צו זיך צוקומען, זעצט זיך ביים גרויסען געפאַרבטען שטוב-טיש, דרעהט, דרעהט די שפיצען וואַנסעס און פייכטליך מיט אַ גלאַנץ ווערען איהם די אויגען.

— היי, אַנטאָסיאַ, ליולקי!

ווי פּייל אויסען בויגען טהוען זיך געשווינד אַ לאָז צו איהם ביידע לאַקיען. איינער מיט די לאַנגע אַנטיפּקע און פול אָנגעשטאַפּטער ליולקע,

טיש, קוקט מיט רחמנות אויף די קינדער און רוקט אריין איטליכען אין הענטל עפּים אַ צוקערגעכעסעל — זאָלען זיי, נעבעך, עסען. דערפאַר ביי נאַכט אויף איהר געלעגער איז פייכט געוואָרען דאָס קיסען פון איהרע טרעהרען.

17.

ס'איז אַ טאָג נאָך פורים. די זון קוקט פריינדליכער, מילדער אַראָב פונ'ם הימל, שיקט דורך איהרע שטראַהלען און דורך אַ געלינד ווינטעל די ערשטע התראה דעם ווינטער, אז עס ענדיגט זיך איהם דער טערמין פון דער דירה דאָ, אויף דר'ער, ער זאָל מוחל זיין זיך אַרויסקלייבען, זיך רוקען ווייטער. און ער טהוט דאָס אייגענע טאקי וואָס אַ שלעכטער, אייני געשפּאַרטער שכן — בריה'טיזיך, מאַכט פוילע תנועות. ביי-טאָג, דער זון אין די אויגען, געזעגענט ער זיך, פאַרגיסענדיג ריקעס טרעהרען — טייכלעך וואַסער רינען אויף די גאַסען. איך געה. געה, הייסט עס, לאָזט מיך נאָר זיך פאַקען, פאַרנעהמען מיינע בעבעכעס, דעם שניי מיינעם, „פערשוואַרצט“ איז ער, נעבעך, געוואָרען! קוים אָבער מאַכט די זון צו אַ אויג, געהט פאַרנאַכט אין איהר רוה אַריין, שטעלט ער מיט אַ פערחמורעט, ביז פנים איהר אַרויס פייגען — סוסולקעס פאַרגליווערטע און בלייבט ביי זיינעם טאקי, איידיקאַלט ווי פריהער. נאָר אַזאַך-און-וועה איז צו איהם! ער איז שוין פאַרביי, מען איז איהם שוין מבטל — ביי יודען איז שוין פאַר פסח, די צייט פון עפענען טיר און טויער, אַרויסטראָגען אויף דער גאַס טיש און ביינק, שייערן, וואַשען און כשר'ן אַלסדינג אויף פסח!

אין שטעדטל ק. קאָכט זיך, טאראַראַמט זיך אַ שרעק. אַלע האָבע צוטאָן מיט דעם ליבען פסח. יודישע קינדער, ווייבער און מאַנסבילען לויפּען אַרום אויף דעם מאַרק צווישען פוהרלעך מיט ווייז, קאַרטאָפּעל, אייער און שאר ירקות, וואָס עשו פון די דערפער בריינגט אַריין אין שטאָדט יעקב'ן אונטער אַ יום-טוב. אין דער מיהל, הינטער דער שטאָדט, פער-רוקט צווישען סאָסנאָווע וועלדער, זענען שוין גע'כשר'ט די שטיינער און יודען פונ'ם שטעדטל פיהרען אַריין זעקלעך ווייז, צומאָהלען עס אויף מצה, אָכטיגענדיג דערביי איטליכער זיין „אָטשערעדע“. די פאַבריקעס אויף מצהבאַקען שטעהען שוין גרייט צו דער אַרבייט, מיט קנעטערנס, גיסערס, וועלגערנס, רעדלערס, זעצערס און טרעגערס מיט די גרויסע קוישען. אומעטום, אויף דעם מאַרק, אין די הייזער פיהלט זיך דער פסח, און פון די חדרים לאָזען זיך הערען קינדערשע קול'כענס, לערנענדיג

— קען איך איהם זעהן אצינד אויף א וויילע? — פרעגט יאן.
— אָט וועל איך געהן א קוק טאָן — ענטפערט שרה — און אויב
ער שלאָפט נישט, וועל איך איהם זאָגען.

עס האָט נישט געדויערט קיין רגע, האָט שרה געבעטען דעם פריי
צום מאָן אין צימער אריין.

— צאָ טאָקעגאָ, פאָן רבי? ! — מאַכט יאן, אָבשטעלענדיג זיך א
וויילע ביים אריינקומען נישט ווייט פון דער טיר, און שאָקלענדיג מיט'ן
קאָפּ, ווי פערוואונדערט, מיט א שמויכעלע כלומר'שט — עפּיס איז פאָן
ראַבין גאָר צוטראָגען, האָט פערלוירען דעם קוראזש! וואו איז זיין פעס-
טער כאַראַקטער? וואו איז זיין חכמה?

— עס זענען דאָ צייטען, וואָס העלפט נישט דעם מענשענ'ס חכמה
— ענטפערט רב חיים מיט א שמויכעלע, וואָס ער האָט עס געמאַכט מיט
געוואָלד.

— ס'איז דאָך אָבער דאָ א גאָט, וואָס קען העלפען תמיד, אין אַלע
צייטען! בעדארף איך דעם פאָן ראַבין זאָגען אזוינס, וואָס ער ווייסט
בעסער פון מיר—מאַכט יאן, זעצענדיג זיך רב חיים'ן אַקעגען.—איך ווייס—
שלעכטע אומשטענדען. אָבער אזא מענש מיט קאָפּ, קען נישט ווערען פער-
לוירען. עפּיס א סך האָבען יודען אזעלכע ווי פאָן ראַבין?

אַקעגען א פערטיל שעה האָט יאן פערבראַכט ביי רב חיים'ן. דערנאָך
האָט ער זיך געזעגענט און מיט א פערקלעהמט האַרץ זיך געלאָזט צו זיין
קאַרעטע, נעבען קלויסטער.

אויף-מאַרגען פארנאַכט איז צוגעפאָהרען צו רב חיים'ס הויז א וואָגען,
און צוויי לאָקייען האָבען אריינגעטראָגען אין שטוב זעקלעך ווייץ, קאַר-
טאָפּעל, אויך היהנער און א פאָר אינדיקעס.

רב חיים האָט געצאָנקט ווי א ליכט. עס האָבען זיך איהם אויסגעלאָזט
די כחות ביו ער איז געבליבען ליגען שלאָף ווי א קינד, נישט קענענדיג
ריהרען זיך פונ'ם אָרט. אַלע אין דעם היוגעזונד זענען געוואָרען פינסטער
ווי די ערד. מען האָט נישט געגעסען, געטרונקען, נישט גערוחט, געשלאָפּען
די גאַנצע נעכט. קרובים און גוטע בעקאנטע זענען געקומען, איטליכער
מיט זיינע מרייסטווערטער, מיט זיינע רפואות. מען האָט אויך אַראָבגע-
בראַכט צו איהם א געוויסען דאָקטאָר פון דער סביבה. ער האָט די קראַנק-
הייט א נאָמען געגעבען, פערשריבען רעצעפטען, גענומען פאר'ן וועג —
און דאָס אַלסדינג האָט אזויפיעל געהאָלפּען ווי יענע אַלע באַבסקע מיטעל.
שרעקליך איז געווען יענע נאַכט, וואָס אַכט טאָג פאר פסח. רב חיים
ליגט פערדולט מיט צוגעמאַכטע אויגען. דאָס מויל האַלב אָפּען, די ליפּען

דער אנדערער מיט זיין פייער-געצייג: א שטיקעל שטאָהל, א קרעמען מיט גובקע אשטיקעל, שלאָגט אויס פייער און צינדט אונטער דעם טאָ- באַק אין דער ליולקע. דער פריץ רייכערט און הייסט די לאַקויען ארויס- געהן.

יאן, דער וואַ-ציצער פריץ, האָט געשטאַמט פון א פוילישער איידע- לער פאמיליע, צו וועלכער עס האָבען געהערט דערפער ארום דעם שטער- טיל ק. וואָס זענען פארטיילט געוואָרען צווישען עטליכע ברידער. בשעת זייערס א חנא, אָדער א מאָל אויך א זונטאג, פלעגט יאן מיט דער פאָמ- פע אין א קארעטע „נאַשפיטץ“ אריינפאָהרען אין שטעדטיל, ווי אנדערע פריצים פון דער סביבה, גלייך צום קלויסטער, וואָס א קענען דער שורה הייזער ביים עק מאַרק, נישט ווייט פונ'ם „אַראַבבאַרג“ דאָרט. נאָכ'ן אַבפארטיגען זיך אין קלויסטער איז דער שטייגער זייער געווען צוצוגעהן צורפוס צו רב חיים'ס הויז, א קענען, וואו ער פלעגט פערבלייבען א פאָר שעה, אויף אַבצוטאָן זיינע געשעפטען מיט בעלי-מלאכות, קרעמערס וכדומה, וואָס פלעגען קומען אהין צו איהם. רב חיים איז ביי איהם געווען שטאַרק חשוב. ער האָט איהם זעהר געשעצט פאר זיין קלוגקייט, זיין אַרענטליכקייט, און ליעב געהאַט ווי א געטרייען פריינד. איז איהם אויס- געקומען א מאָל שווערליך אין עפּים א זאך, האָט ער זיך געראַטען מיט רב חיים'ן. האָט ער געהאַט מיט עמיצען עפּים א סכסוך, איז ביי איהם געווען איין וואָרט: „דאָ ראַבינאַ!“ אזוי האָט רב חיים ביי איהם גע- הייסען. רב חיים איז געווען דער פערמיטלער. אויף איהם האָט ער זיך אינגאַנצען פערלאָזען, וויסענדיג זעהר גוט, אז רב חיים וועט פונ'ם יושר ניט אוועק אויף א האָר. און גאָר חוץ די אלע זאַכען, האָט ער גלאַט אזוי ליעב געהאַט צו פארבריינגען אין א שמועס מיט רב חיים'ן. פויליש האָט רב חיים גערעדט, אויך געשריבען נישקשה'דיג. ער פלעגט א מאָל דער- צעהלען דעם פריץ גלייכווערטלעך, משלים, שענע אנדחות פונ'ם תלמוד, פון וועלכע יאן פלעגט הנאה האָבען, זיי לויבען אין טאָג אריין. איז רב חיים א מאָל בעשעפטטיגט געווען ביי זיך מיט מענשען, האָט יאן איהם ניט געשטערט, גערויכערט די ליולקע, זיצענדיג גאַנץ היימיש אין שטוב, און איבערגעוואַרט ביז רב חיים וועט זיך אַבפארטיגען. וואָס מען וויל מעגען זיך אנדערע איבער פוילישע פריינדשאפט מיט יודען זאָגען, נאָר דער פאַקט, אז יאן איז באמת געווען רב חיים'ס א פריינד, בלייבט א פאַקט. דאָס האָט זיך ביי פיעל געלעגענהייטען דערוויזען תמיד, אויך היינטיגס מאָל אין זיין מרה-שחורה'דיג פנים, אין זיינע פייכטע אויגען, בשעת שרה האָט איהם איבערגעגעבען די שלעכטע לאַגע זייערע און אז דער מאַן איז פאַר קריינקונג נישט געזונט.

אויגען, ער געהט, טהוט זיך א וואָרף אין דעם אָנטאָן אויף זיין געלעזער — און ווערט באַלד אַנטשלאָפּען ווי אַ שטיין.

רב חיים איז אַקעגען טאָג געקומען צו די געדאַנקען, זיך פּלוצלעך אויפגעזעצט, אַנטהוענדיג זיך אַ כּה, אָנגעקוקט שאַרף דאָס ווייב, די טאָכטער, וואָס זענען געשטאַנען נעבען איהם, און מיט אַ זיפּץ אויפגעהויבען די אויגען אַרויף, קוים מאַכענדיג מיט די ליפּען : גאָט, פאָטער פון יתומים, דין אלמנות!...

שרה און לאָה לאָזען אַרויס אַ ביטער געוויין. רב חיים פאַלט אַנידער אויסציהענדיג זיך אויפ'ן בעט, טהוט אַ האַרצעל — און איז טויט. שלמה'לע האָט זיך געלעגט שלאָפּען ביינאַכט מיט אַגרינג געמיט, פול האַפנונגען, אז ער האָט אַ געשיינקטען טאַטען, און האָט זיך אויפֿגעחאַפּט אין דער פרייה — אַ יתום ! דער טאַטע ליגט אויף דר'ערד, איבער־געדעקט מיט אַ שוואַרצען שטיק געוואַנד, און אין שטוב איז אַ יאָמער, אַ קלאָג!... — — —

פארברענט, קוים וואָס ער זיפּעט, וואָס איהם שלאָגט זיך אַ אָדער, און אין האַרצען חריפּעט, גלייך ווי מען זעגט. צייטענווייז טהוט ער זיך אַ קריס מיט אַ שווערען זיפּ, ווי איהם איז שטאַרק נישט גוט. שרה בויגט זיך אָן איבער איהם, רעדט צו איהם, נאָר רעדט צו דער וואַנד — ער איז פּערדולט, ווייסט ניט, וואָס אַרום איהם געהט פאָר.

שרה לאָזט אַראָב דעם קאַפּ, זיצענדיג נעבען איהם, און וויינט שטילער-הייט. לאָה זיצט נישט ווייט איהם צוקאַפּענס און וואַרגט זיך מיט טרעהרען, געבענדיג זיך צורוויילען אַ וואָרף, אַ ציטער מיט אַלע גלידער.

אויף אַ לאַנגען באַנק אַקעגען, ביי אַ טונקעל-ברענענדיג חלב'דיגע ליכטיגן שאַקעלט זיך שלמה'לע איבער אַ תהלים'ל. אַשטיל געבעט מיט זורדיגע געפיהלען, הייסע טרעהרען געהט איהם טיעף אויס דעם האַרץ, טראָגענדיג זיך צום גנעדיגען, באַרמהאַרציגען פאָטער אין הימעל. ער וויינט, ער בעט, טראַכטענדיג אין זיך: אַ רחמנות, האָב רחמנות, הייליגער פאָר טער! אַ, טהו אַ נס, אַלמעכטיגער גאָט, שיינק מיר און די קלייניטשקע קינדערלעך, וואָס ליגען פּערשטאַכט, נעבעך, דאָ אין ווינקעל — אַ, שיינק אונז אונזער טאַטען! דערפאר — זאָגט ער צו גאָט, ביי זיך אין האַרצען — צו טאָן זיין געבאָט און דינען איהם געטריי. שלמה'לע בעט, טענה'ט, און וואַרפט צורוויילען פונדערווייטענס אַ אויג אויף דעם קראַנקען טאַטען, האַפּענדיג — אַט-אָט טהוט גאָט אַ נס און שיקט איהם אַ רפואה שלמה. ווייטער זאָגט ער אַ קאַפיטעל תהלים. ווייטער אזוי געטראַכט, ווייטער אזא בליק — און אַ אַ פרייד! די מאַמע ווינקט צו לאָה'ן, טאַפּענדיג דעם חולה ביי די פיס, ווינקט און מאַכט צו איהר שטיל מיט אַ פרעחליכער מינע:

— עס ווייזט זיך שוויים!

— אומ'רם! — מאַכט שלמה'לע, צונויפּנעהמענדיג זיך מיט אַלע

קרעפטען, וואָס האָט געהייסען: אַ גאָט, גוטער גאָט!...

ס'איז שוין שפּעט אין דער נאַכט. אַ קרעהען פון הענער, ביי שכנים ערגיץ, פּערטראָגט זיך אין שטוב. אויף דעם קראַנקען ליגט אַרױפּגעוואָרפּען אַ גרויסע איבערבעט. שרה דרעהט זיך אַרום איהם אויף די שפיץ פינגער, דעקט איהם אַלץ בעסער איין, ער זאָל גוט שוויצען. לאָה געהמט די אַנט-שלאָפּען געוואָרענע קליינע קינדער אויף דער האַרטער באַנק און טראָגט זיי איבער אויף זייערע ערטער, הייסט שלמה'לען אויך געהן אויף זיין אָרט שלאָפּען.

שלמה'לע איז מיר, צעבראַכען פון אזוי פיל פיין און יסורים אזא חיבשע צייט. עס דרעהט זיך איהם דער קאַפּ, עס קלעבען זיך איהם די

די אידען אין רוסלאנד און פוילען

אן איבערבליק איבער זייער געשיכטע און קולטור

פון פראפ. ישראל פרידלענדער ע"ה

איבערגעזעצט אין אידיש פון

אלכסנדר הארקאווי

דיועס ווערק איז פון גרויס אינטערעס פאר אונזערע ברידער באזונ-
דערס צו דיזער צייט. די קריטישע ווענדונג, וועלכע עס האט דורך די וועלט-
מלחמה גענומען די לאגע פון די אידען אין די גענאנטע צוויי סלאווישע
מדינות, ציהט די אויפמערקזאמקייט פון זייערע ברידער אויף דיזער זייט ים
ניט נאָר אויף זייער טרויעריגע געגענווארט, נאָר אויך אויף זייער פערזאנ-
גענהייט, אין וועלכער עס ליגט די וואַרצלען פון די באַרבאַריען, וואָס ווערען
יעצט בעגאנגען געגען זיי אין אוקראינע און פוילען.

געשריבען אין אַ פאַפּלערען און לעבעדיגען סטיל

מיט אַ לאנדקארטע און אילוסטראציעס

געדרוקט אויף שענעם פאפיר און עלעגאנט געבונדען אין לייווענט

פרייז 1 דאלער

מיד זיינען אויך די פערלעגער פון די אַריגינעלע ענגלישע אויסגאַבע

פרייז: געבונדען אין לייווענט \$1.00

בראַשרט — — — .75

HEBREW PUBLISHING CO., 50-52 ELDRIDGE ST., NEW YORK

